
DEVLET - KADIN - SİYASET

TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK
SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

DEVLET - KADIN - SİYASET

Doç.Dr. Şirin TEKELİ
Doç.Dr. Meryem KORAY

Aralık, 1991

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	
I- KADIN - ERKEK EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI VE DEVLET	<i>Doç.Dr.Şirin Tekeli</i> 3
BÖLÜM I: Araştırmanın Yöntemi	9
BÖLÜM II: Verilerin Dökümü	13
1- İskandinav Ülkeleri	13
2- Kuzey ve Orta Avrupa	29
3- Güney Avrupa Ülkeleri	49
4- Diğer Ülkeler	56
BÖLÜM III: Çözümlemeler ve Yorumlar	63
1- Eğilimler	63
2- Nedenler	70
SONUÇ	76
II- GÜNÜMÜZDEKİ YAKLAŞIMLAR İŞİĞİNDA KADIN VE SİYASET	<i>Doç.Dr.Meryem Koray</i> 81
BÖLÜM I: Siyasette Kadın Gerçeği:	
Temsil Edilmeme	87
1- Uluslararası Bazı Gerçekler ve Sayılar	87
2- Neden Daha Çok Kadın Yok?	89
3- Kadın-Erkek Eşitliği Yönündeki Çabalar, Benimsenen Politika ve Uygulamalar	91
4- Türkiye'de Kadın Gerçeği	100
BÖLÜM II: Araştırma Sonuçları: Türkiye'de Kadın Bu Konularda Ne Düşünüyorlar?	113
1- Araştırmanın Amacı ve Evreni	113
2- Araştırmanın Bulguları	115
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	155

ÖNSÖZ

Türk toplumunda kadına ve sorunlarına olan ilgi giderek artıyor. Bunun temel nedeni Türk kadınının bir bölümünün olması gereken haklarına sahip çıkarak bu amaçla giderek etkinleşen bir örgütlenme sürecine girmiş olmalarıdır. Bu olumlu gelişmeye karşın bazı dinsel-temelci yaklaşımlar ise kadını ikinci sınıf bir vatandaş ve erkeklerle eşit olmayan bir varlık olarak görüyor ve göstermeye çalışıyorlar. Türkiye'de kadın sorunlarının hem hukuki-yasal hem de toplumsal ve ekonomik boyutları var. Fakat meselenin özünde kadının daha önce "verilmiş" haklarını koruyacak ve çağın gereklerine uygun şekilde bunları genişletecek, etkinleştirecek bir bilinç ve kararlılık düzeyine henüz yeterince varamamış oldukları gerçeği yatmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak toplumumuzda kadınların örgütlülüğü nitel ve nicel olarak yetersizdir. Bu nedenle ve Türkiye'deki siyasal-yasal çerçeve ve alışkanlıkların kısıtlayıcılığı sonucu toplumumuzda kadının siyasal katılımı ve temsili de her düzeyde yetersizdir. Ortaya çıkan bu kısır döngüyü kırmak için devletin vel veya sivil toplumun rolü çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tartışma konusudur. TÜSES Vakfı bu önemli tartışmaya iki değerli araştırmacının, Doç.Dr.Şirin TEKELİ ve Doç.Dr.Meryem KORAY'ın özgün çalışmalarıyla katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Doç.TEKELİ, evrensel kadın hareketinin üç ayrı grup ülkedeki dinamizmi ve siyasal iktidarın olaya bakış açılarını ve "müdahalelerinin" biçimini incelemiştir. Doç.KORAY ise bir ankete dayalı ampirik çalışmasında toplum içindeki çalışan kadını; çalışan kadının sendikasıyla ve siyasetle olan ilişkisini inceleyip ilginç sonuçlara varmıştır.

Bu yapıtın, TÜSES Vakfı'nın en öncelikli hedef kitlelerinden biri olan kadınlarımıza ve kadın hareketiyle ilgilenenlere yarar sağlayacağını ümit ediyoruz. En iyi dileklerimizle.

Doç.Dr. Korel GÖYMEN
TÜSES Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Sunuş

Üniversite'den istifa ettikten sonra, uzunca bir süre, üniversitedeyken de çok ilgimi çeken, doçentlik tezimi ayırdığım bir konu, kadın-erkek eşitliği konusu üzerinde özgün bir araştırma yapacak olanakları bulamadım. İçimde bir ukte olarak kalan bu tutkuyu, çok kapsamlı ve derine inebilen bir çalışma olmasa da, "Kadın-Erkek Eşitliği ve Devlet" konusunda gerçekleştirdiğim bu araştırmayla yeniden yaşamama fırsat verdiği için TÜSES Vakfı'na şükran borçluyum.

Teşekkür borçlu olduğum öbür kişilerin başında ise, bu araştırmanın dayandığı verileri sağlamamda bana yardımcı olan, ancak birkaçını daha önceden tanıdığım kadınlar geliyor. Yazışmayla veri toplamanın ne kadar zor olduğunu bilenler, herbirisi kurum yöneticisi ya da akademisyen olarak yoğun bir çalışma temposu içinde bulunan bu kadınların, araştırmanın gerçekleşmesi için yaptıkları katkının ne kadar önemli olduğunu herkesten iyi değerlendireceklerdir. Herbirini anmayı bir görev bilirim: Erika Pircher (Avusturya), Nadine Plateau ve Çevre ve Sosyal Emansipasyon Bakanı Mme.Smet (Belçika), Drude Dahlerup (Danimarka), Eeva-Liisa Tuominen, Marianne Laxen ve Anne Maria Holli (Finlandiya), Mariette Sineau ve Kadın Haklarıyla Görevli Devlet Bakanlığı Müsteşarı Mme. Bergeron (Fransa), Hanna Beate Schöpp-Schilling (Almanya), Gudrun Olafsdottir (İzlanda), Giovanna Zincone ve Maria Weber (İtalya), Joyce Outshorn ve Joke Swiebel (Hollanda), Hege Skjeie (Norveç), Maud Eduards ve Anneli Lindberg (İsveç), Anne-Marie de Warenne ve Kadın-Erkek Eşitliği Bürosu Başkanı Claudia Kaufmann (İsviçre), Eleni Stamiris ve Anastasia Sotiriadou (Yunanistan), Teresa Joaquim ve Kadın Eşitliği Komisyonu Başkanı Maria Regina Tavares da Silva (Portekiz), Maria Theresa Gallego, Cristina Borderias ve Kadın Enstitüsü Başkanı Carmen Martinez Ten (İspanya), Avrupa Kadın-Erkek Eşitliği Komitesi Sekreteri Mme.Claudette Apprill (Starsburg-Avrupa Konseyi) ve Avrupa Topluluğu Kadın Bilgi Merkezi Başkanı Mme. Fausta Deshormes (Brüksel).

Son olarak, veri toplamanın belkemiğini oluşturan yazışmalarda bana yardımcı olan TÜSES sekreteryasından Ayşe Odunkıran ve Ufuk Divitlioğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Doç.Dr.Şirin Tekeli
Esentepe, Ocak 1990

KADIN - ERKEK EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI VE DEVLET

Doç.Dr. Şirin TEKELİ

GİRİŞ

Son aylarda özellikle Doğu Avrupa'da totaliter rejimlerin peşpeşe önemli altüst-
toluşlar yaşamalarıyla gündeme gelen demokratikleşme süreci kimi gözlemciler-
in 1989 yılını yirminci yüzyılın -ve onunla birlikte ikinci binyılın- bitimi olarak
görmelerine neden olmaktadır.⁽¹⁾ Biten yüzyılın, insanlığın binlerce yıldır sür-
mekte olan çeşitli sorunlarına çözüm bulamadığı açıktır. Yüzyıla damgasını vu-
ran en önemli mücadele ise herhalde demokratik düzenler kurma ve yaşatabilme,
demokrasinin yerleşebildiği yerlerde de onu eksiksiz hale getirme ve derinleştir-
me mücadelesiydi.

Kadın-erkek eşitliği, demokrasilerin olmazsa olmaz kurallarından birisi, belki
de onların gerçekte ne kadar demokratikleştiklerini ölçen en önemli mihenk taş-
larından biridir. Kadınların bundan ikiyüz yıl önce, Fransız Devrimi'yle birlikte
başlattıkları, erkeklerle eşit olma mücadelesi, özellikle bu yüzyılda hızlandı; ka-
dınlar aşama aşama önlerindeki engelleri kaldırmaya başladılar. Hatırlanacağı gi-
bi, yüzyılın ilk yıllarına, birçok ülkede damgasını vuran en dikkat çeken sosyal
ve siyasal mücadelelerden birisi, kadınların erkeklerle eşit oy hakkından yararla-
nabilmek, seçme seçilme haklarını kazanmak için verdikleri mücadeleydi.⁽²⁾ İki
büyük dalga halinde, önce Birinci, sonra da İkinci Dünya Savaşlarından sonra,
dünyanın büyük çoğunluğunda kadınlar bu amaçlarına ulaşabildiler. Ama yüzyı-
lın sonuna gelindiği şu günlerde hâlâ dünya genelinde seçilme hakkından yarar-
lanabildiklerini söylemek olanaksızdır. Gerçekte kadınlar yalnız siyasal hakların-
dan erkeklerle eşit olarak yararlanmamakla da kalmıyorlar. Kısmen bu olgunun
nedeni, kısmen de ondan bağımsız olarak işleyen çok çeşitli eşitsizliklere maruz-
bulunuyorlar. Öyle ki, uluslararası hukuk alanında kadınların durumunu dar ve
oldukça belirsiz bir hukuk kavramı olarak kabul edilen eşitlik ya da eşitsizlik
kavramıyla açıklamanın yeterli olmadığı, onun yerine kadınlara karşı yapılan
ayırımcılık ve ayırımcılığın önlenmesi gibi yeni kavramların geliştirildiği gö-
rülmektedir.⁽³⁾ Olaya daha sosyolojik açıdan bakanlar ise üstüste binerek bir dü-
ğüm haline gelen çeşitli eşitsizlikler veya ayırımcılıklar sonucu kadınların bir

(1) Bkz. Jacques Julliard, "1989, 1' année des peuples: adieu au XX e siècle", *Nouvel Observateur*, No 1312, Aralık 1989.

(2) Bu konuda bkz. Şirin Tekeli, "Pankhurstler", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İletişim, 1986.

(3) Sophie Lucas, "Les normes internationales visant à l' élimination des discriminations à l' égard des femmes", Avrupa Konseyi'nin "La démocratie paritaire" seminerine sunulan bildiri, Strasburg, 1989.

cins grubu olarak diğer cins grubu tarafından **ezildiği** kavramını ortaya atmışlardır. Bu bakımdan yüzyılın son çeyreğinin, kadınların, özellikle demokratik toplumlarda yeni bir bilinçlenme kazandıkları yıllar olduğu söylenebilir. Bir bakıma kadınların oy hakkını kazanmalarıyla açılan yirminci yüzyıl, kadınların hayatın her alanında eşit insanlar olabilmek için önlerine dikilen, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel bütün engellere karşı topyekun bir mücadele başlatmalarıyla bitiyor. Çünkü en gelişmiş demokrasilerde bile henüz kadınları cinsiyetleri yüzünden siyasette karar alma konumuna gelmekten, ekonomide erkeklerle aynı mesleki fırsatlardan ve eşit ücretten yararlanmaktan alıkoyan sosyo-kültürel engeller aşılmış değil; çalışma hakkına az çok eşit koşullarda kavuştukları zaman bile çocuk yetiştirme ve evişi hâlâ sadece kadınların sorumluluğu olarak görüldüğünden çifte emek harcamak durumunda kalıyorlar ve hiç bir toplumda henüz bu ayrımcılıkların olağan görülmesini sağlayarak erkeklerin egemen konumlarının sürmesini mümkün kılan eğitim ve kitle iletişim araçları gibi modern ideoloji üretim mekanizmaları köklü bir dönüşüme uğratılabilmiş değil. Ama son çeyrek yüzyıldır gelişmiş demokratik toplumların hepsinde gelişen az çok güçlü kadın hareketleri, bütün bu engellerin aşılması için çok yönlü mücadeleler vermeyi sürdürüyorlar.

Türkiye, kadınların hakları konusunda bilinçlenme bakımından, zaman zaman batılı toplumların kadınlarını şaşılacak kadar yakından izleyen ama genellikle onlara göre geç ve geriden geldikleri bir toplum.⁽⁴⁾ Oysa, başka yerlerde uzun boy- lu incelediğim için ayrıntısına girmeyeceğim⁽⁵⁾, kadınların bir cins grubu olarak ezilmeleri olgusu, burada batılı ülkelerle kıyaslanamayacak derecede derin. Birkaç boyutuna değinmekte yine de yarar var. Esas çerçevesi, Medeni Kanun, Ceza Kanunu gibi temel yasalarla 1920'ler ve 1930'larda çizilmiş olan Türk hukuk sistemi, Türkiye'nin de 1985'te onaylayarak benimsediği, Birleşmiş Milletler'in Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde geliştirilen ayrımcılık kavramına göre eskimiş, ayrımcı hükümler içermektedir. Türkiye'de kadınların çalışma hakkından yararlandıkları, 1950'den günümüze çalışma istatistiklerine yansıyan çalışan kadın sayısındaki gerilemeler ve işsizliğin kadınlar arasında çok yaygın olmasına rağmen işsiz kadınların ev kadını sayılmaları nedeniyle görmezlikten geldiği gözönüne alınırsa, savunulması güç bir durumdur. Çalışan kadınların büyük çoğunluğu ücretsiz aile yardımcısıdır; ücretli çalışmada kadınlar daha çok vasıfsız işlerde yığıldıklarından ücretleri düşüktür; çalışan kadınların temel bir gereksinimi olan kreş-yuva sistemi yok denecek kadar geri bir düzeydedir; kadınların çok büyük bir çoğunluğu sosyal güvenlik haklarından yarar-

4) Bkz. Şirin Tekeli, "1980'lerde Türkiye'de kadınların kurtuluşu hareketinin gelişmesi", *Birikim*, 3 Temmuz 1989 ve "Türkiye'de feminist ideolojinin anlamı ve sınırları üzerine", *Yapıt*, 9, Şubat-Mart 1985.

5) Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*, *Birikim*, İstanbul, 1982 ve *Kadınlar İçin*, Alan, İstanbul, 1988.

lanmamaktadır. İşe almada, işten çıkarmada kadınlara karşı, başta gebelik ama onun yanı sıra başka gerekçelerle (bekaret kontrolleri) ayrımcılık yapılmaktadır. Kadınlar, iş yerlerinde, kamuya açık yerlerde ve ayrıca evlerinin dört duvarı arasında, elle ve sözle yapılan sarkıntılık, cinsel taciz, saldırı ve şiddet olaylarına yoğun biçimde maruz kalmaktadırlar. Eğitim, gerek nicel gerekse nitel yani cinsiyetçi içeriği açısından kadınlara ayrımcılık uygulanan alanların başında gelmektedir. Geleneksel kültürün başlıca taşıyıcısı olan dine ek olarak, basın ve TV gibi modern kültür ve iletişim araçlarında yayınlanan yazılar, programlar ve reklamlar, buraya kadar sayılan ayrımcılıkların temel nedeni olan, kadınların cinsiyete dayalı geleneksel rollerinin, eş ve anne rolünün değişmesini destekleyici yönde mesaj üretmemekte, tersine cinsiyetçi imgeleri pekiştirmekte son derece etkili olmaktadır. Ve nihayet, seçme hakkından yararlanmada erkeklerle neredeyse eşit bir konuma gelmelerine karşın, seçilme hakkından "hemen hemen hiç" denilebilecek bir ölçüde yararlanabilmektedirler.⁽⁶⁾ Bu son olgu, kadınların son derece vahim boyutlar kazanan ezilme durumlarının düzeltilmesi için gerekli yasa-ma çalışmalarında hiç söz sahibi olmamaları ve durumlarının düzeltilmesini, on-ları ezen cinsin temsilcilerinden bekleme-meye mahkum olmaları anlamını taşımak-tadır.

Bu saydığım ve onlara eklenebilecek başka ayrımcılık durumlarının kapsamlı ve sistemli eleştirisi, Türkiye'nin gündemine, 1980'li yıllarda gelişmeye başlayan kadınların kurtuluşu hareketi ya da kısa adıyla feminist kadın hareketinin çabalarıyla girmeye başladı. Henüz birkaç büyük kentin sınırlarını aşmayan ve toplum bilincini sarsacak boyutta etkili olduğu söylenemeyecek olan bu hareket, yine de toplumun duyarlı kesimlerini harekete geçirmek bakımından başat bir rol oynadı.

Kanımca, Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP), 1986 yılında toplanan 3.Olağanüstü Kurultayında benimsenen programına "Kadın Sorunları" başlığı altında toplanan bir bölüm koymasında, yeni gelişmekte olan bu hareketin belirli bir etki yaptığı söylenebilir.⁽⁷⁾ Böylece 1930'larda tamamlanan Atatürk'ün "Ka-dın devrimi"nden bu yana geçen yarım yüzyıl içerisinde hiç bir siyasi partinin bu

6) Bu konuda bkz. Şirin Tekeli, "Kadınlar neden politikada yoklar?", *Kaktüs* 5 Ocak 1989; "Kadınların siyasetten dışlanmışlıklarının ellibeş yıllık öyküsü", *Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin* 5-6 Aralık 1989'ta İstanbul'da düzenlediği, "Kadınlar ve Siyaset" seminerine sunulan bildiri ve Ayşe Güneş Ayata, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", 17-21 Nisan 1989, Kassel, "1980'li yıllarda Türkiye'de Kadının Durumu" sempozyumuna sunulan bildiri.

7) Bkz. Tekeli, "1980'lerde..." a.y.s.41. Bu makalede kişisel izlenimlerime dayanan bir hipotez olarak ortaya atılan bu görüşü doğrulayan bir veri için bkz. TÜSES'in 23 Aralık 1989'da İstanbul'da düzenlediği "Toplumsal Örgütlenmede Kadının İşlevi" konulu panel-de söz alan, SHP İstanbul Kadın Komisyonu Başkanı Perihan Ergun'un, feministlerin dü-zenledikleri gerek 1986 "Dilekçe Kampanyası" gerekse 4 Ekim tarihli, Kariye, Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Şenliği eylemlerinin uyarıcı, bilinçlendirici etkilerini vurgula-yan sözleri.

açıklıkta programına alma gereğini duymadığı bir alan, politika gündemine girmiş oluyordu.

"Özgür ve eşitlikçi bir düzenin kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin toplumun bütün bireylerinin özgür ve eşit haklara sahip olmasıyla gerçekleşeceği" ilkesinden yola çıkılan ve "kadının kadın olmasından kaynaklanan sorunlarından" sözedilen bölümde başlıca sorun alanları eğitim, sağlık, ayrımcılıksız yararlanılan çalışma hakkı, kreşler, ev kadınlarının sosyal güvenliği, emeklerinin kooperatifler aracılığıyla değerlendirilmesi olarak saptanmıştır. Bu sorunların nereden kaynaklandığı konusunda herhangi bir teorik çözümlemenin ipuçlarını vermeyen bölüm, "kadına ve aileye yönelik tüm bu çalışmaları planlayan, düzenleyen, izleyen ve uygulayan, kadının toplumdaki yerini geliştirmesinde ve sorunların çözüme kavuşmasında etkili olacak bir Kadın Sorunları Bakanlığı kurulacaktır" vaadiyle bitmektedir.⁽⁸⁾

Ne var ki, partinin, ne neden herhangi bir başka yapı yerine bakanlık çözümünü benimsediğini açıklayan bir başka belge bugüne kadar yayınlanmıştır ne de aradan geçen süre içerisinde bu yapılanmanın nasıl olması gerektiği yolunda yapılmış bir başka çalışma elimize geçmiştir.

Öte yandan içerisinde yer aldığı için çalışmalarını, önceliklerini, hedeflerini çok daha yakından izlediğim feminist kadın hareketinde de kadınların sorunlarının çözümünde kadın bakanlığı gibi siyasal kurumların rolü ne olabilir konusuyla ilgili derinlemesine bir tahlil geliştirilmiş ve böyle bir talep ortaya atılmış değildir. Tersine, burada daha çok, benim de genel hatlarıyla paylaştığım, devlete güven duymama eğilimi ve kuşkuculuk söz konusudur. Çünkü kadın hareketi özünde kadınların kurtuluşunun kadınların bağımsız mücadelesiyle sağlanacağı, kadın hareketinin son kertede yaygın bir muhalefet politikasıyla toplumsal yapıları ve zihniyetleri dönüştürerek erkek egemenliğine son vereceği anlayışından, yani devlete göre topluma öncelik tanıyan bir felsefeden yola çıkmaktadır. Ayrıca feministler doğrudan devletin kendisinin kadınların ezilmesinde rol alan bir yapı olduğu tahlilini benimsemektedirler. Nihayet devlete bugün varolan yapılanmada erkekler egemen oldukları için, kadın bakış açısının oraya yansıtılmasının olanaksız olduğu yolunda eleştirel bir değerlendirme yapılmaktadır.⁽⁹⁾

Ne var ki, benzeri eleştiriler batılı feminist hareketler tarafından da dile getirilse de, Türkiye'den çok daha gelişmiş kadın hareketlerinin, çeyrek yüzyıldır pek

8) SHP, 3.Olağanüstü Kurultay'da kabul edilen uygulama politikaları, Haziran, 1987, ss. 44-45

9) Bkz. Stella Ovadia, "SHP'nin Kadın Bakanlığı Yutturmacası", Feminist, 3 Ekim 1987, aynı sayıda Ayşe Düzkan'ın "Şeyim denen bu oyunda kadınlar figüran bile olamıyorlar" yazısı, 1988 Şubat ayında Ankara'da toplanan 1.Türkiye Feministleri Haftasonu Buluşması'nda kaleme alınan "Kadınların Kurtuluşu Bildirgesi" ve Şirin Tekeli, "Kadınlara oy hakkının veilişinin 50.yılı: Siyasal haklar ne getirdi, ne getirmedir?", İktisat Dergisi, 243, 1985.

çok ülkede devlet katında kadın-erkek eşitliğini sağlama görev ve sorumluluğuy-
la donatılmış bir dizi kurumun kurulmasını önleyemedikleri, zaman zaman da
önlemek yerine bu kurumları destekleyip, onlarla işbirliğine gittikleri bilinmekte-
dir. Bir bakıma son yirmi, özellikle son on yılda batılı devletlerin bünyesinde
gerçekleşen en dikkat çekici oluşumlardan birisinin, devletin bir şekilde, kadın-
erkek eşitliğini sağlamada görevlendirilmeye başlaması olduğu söylenebilir.

Araştırmanın başlangıç noktasında işte bu oluşumu anlama merakı yatmakta-
dır. Devleti kadın-erkek eşitliğinde taraf olmaya kim ya da ne zorlamıştır? Kadın
hareketlerinin bu oluşuma, başlangıç aşamasındaki etkisi nedir? Sonradan hare-
ketle devlet arasındaki ilişkiler nasıl gelişmiş, nasıl bir etkileşim olmuştur? Siyasi
iradenin payı nedir? Devlet katında kurumlaşmaya gidildiğinde bu siyasi irade-
nin, sağ (ki ideolojileri gereği kadınların geleneksel rollerinin sürdürülmesine
çok daha yatkın olmaları beklenir) ya da sol (ideolojileri gereği hem değişmeden
yana hem de eşitlikten yana tavır almaları beklenir) partilerce kullanılıyor olma-
sı, kurumlaşma tipi üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır? Neden farklı ülkelerde
farklı devlet yapıları kurulmuştur? Bakanlık türü siyasal organlarla, idari ya da
yargısal nitelikte organların yeğlenmesinin nedeni nedir? Farklı yapıların etki
alanları nasıl farklılaşmakta, amaçlarına erişmelerini nasıl etkilemektedir? Ulus-
lararası etkileşimin rolü nedir? Varolan devlet yapılarını taraflar, bugüne kadarki
icraatlarına bakarak nasıl değerlendirmektedirler? Ne gibi eleştiriler, reform öne-
rileri gündemdedir?

Yanıtını aradığım ana sorular bunlardı. Bu sorular bağlamında, olabildiğince
geniş ve anlamlı karşılaştırmalara olanak tanıyan bir evrende, aynı tip bilgiler el-
de etmeye çalıştım. Araştırma raporunun bundan sonraki bölümlerinde, olabildi-
ğince sistemli biçimde belirli değişkenleri ele alıp inceleyeceğim.

Raporun birinci bölümünde, amacı açıklanan araştırmayı gerçekleştirmek üze-
re benimsediğim yöntemi ve böyle bir yöntem izlemenin doğurduğu sonuçları,
araştırmanın sınırlılıklarını irdelleyeceğim.

İkinci bölümde, analiz bölümünde benim vardığım sonuçlardan farklı sonuçla-
ra da varılabileceği noktasından hareketle, veri sağladığım bütün devletlerdeki
özellik kadın-erkek eşitliği kurumlarıyla (bundan böyle eşitlik kurumları kısaltıl-
masını kullanacağım) ilgili betimleyici özetler sunacağım. Burada, her ülkede
devlet katında oluşturulan eşitlik kurumlarının tarihçesini, yapılanma biçimlerini,
görevlerini, yetkilerini, bütçe ve personel gibi kaynaklarını, izledikleri politikala-
rı, aldıkları sonuçları, tıkanma noktalarını karşılaştırmalı bir çözümlemeye elve-
ren bir biçimde sistemleştirmeye çalışacağım. Ayrıca sözkonusu eşitlik kurumla-
rıyla ilgili olarak -ulaşabildiğim ölçüde- araştırmacılarca yapılmış değerlendiri-
meleri aktaracağım.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, önce bu betimsel bölüme yaslanarak, eşitlik
kurumlarını karşılaştırmalı bir çözümlemeye tabi tutmaya çalışacağım. İkinci
aşamada da buradan elde ettiğim sonuçları, başlangıç hipotezlerime uygun olarak
yorumlamayı deneyeceğim. Araştırma bulgularıyla doğrulandığını düşündüğüm

başlıca hipotezlerim, eşitlik kurumlaşmasında giderek artan bir uluslararası etkileşimin etkili olduğu; bununla birlikte bu etkinin, en azından şimdilik bir standartlaştırma sonucu doğuracak boyutlara varmadığı ve kurumlar çeşitliliğinin, kısmen siyasal iktidarın iradesi, kısmen ülkeye özgü sosyo-ekonomik koşullar, kısmen kadın hareketinin gücü ve etkisi, kısmen de her ülkede az çok yerleşik nitelik kazanmış olan politik kültür ve devlet ya da politik kurumlaşma geleneği tarafından açıklanabilir olduğudur.

Sonuç olarak her ülkede geliştirilmiş olan eşitlik kurumlarını, anılan bütün bu faktörlerin birlikte yoğurdukları görülebilecektir.

Sonuç bölümünde yeniden Türkiye'ye dönerek, bir önceki bölümde varılan sonuçlar ışığında SHP'nin programında yer alan "Kadın Sorunları Bakanlığı" önerisinin yerindeliğini tartışma gündemine getirecek ve gerek başka toplumların gerekse bizim toplumumuzun deneyimlerini gözönüne alarak bana çok daha yararlı görünen alternatif bir kurumlaşma modelini savunmaya çalışacağım.

Bölüm I

Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde, olabildiğince geniş bir evrende devlet katında kurulan eşitlik kurumlarını saptayabilmek için izlediğim yöntemi, hakkında bilgi toplayabildiğim ülkeleri ve izlenen yöntemle elde edilen bilgilerin nitelikleriyle sınırlılıklarını gözden geçireceğim.

Önce, kadın-erkek eşitliği sorunsalının İkinci Dünya Savaşı sonrasında beri Birleşmiş Milletler Topluluğu'nun gündemine girmiş bir konu olduğunu vurgulamakta yarar var. Bilindiği gibi BM örgütü gerek doğrudan gerekse uzmanlaşmış kurumları aracılığıyla bu konuda pek çok uluslararası antlaşma kabul etmiş ve bunları onaylayan üye ülkelerin yasalarını ve kurumsallaşmalarını etkilemiştir. Bu bakımdan 1975-1985 arasında ilân edilne kadın on yılı içerisinde toplanan üç uluslararası kadın konferansında (1975 Meksiko, 1980 Konpenhag ve 1985 Nairobi) benimsenen kararlar ve stratejilerle 1979'da kabul edilip 1980'de uluslararası planda yürürlüğe giren BM'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin önemi açıktır. Söz konusu dönemde, bu düzenlemelerin ışığında dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunda, kadın-erkek eşitliğini sağlamak için devlet katında somut kurumlaşmalara gidilmiştir. Türkiye ne yazık ki böyle bir kurumlaşmaya hâlâ gidilmemiş olan ender ülkelerden birisidir. ⁽¹⁾ Dolayısıyla benim bu araştırma bağlamında Türkiye'den yola çıkarak yanıtını aradığım soru, yani değişik ülkelerde neden ve nasıl bir kurumlaşmaya gidildiği sorusu açısından evrensel çerçevede bir araştırma yapılması ve hele Türkiye'nin az gelişmiş ülke konumunu hâlâ koruduğu gözönüne alınırsa, kurumlaşma örnekleri bakımından daha çok, sorunları bizim sorunlarımıza benzeyen ülkelere bakılması gerektiği savunulabilir.

Ancak böyle bir evrensel karşılaştırma tek bir kişi tarafından kısa süreli bir proje çerçevesinde yapılamazdı. Kaldı ki bu tür evrensel ve betimsel araştırmalar genellikle, benim yanıtını aradığım, neden belli ülkelerde belli bir kurumsallaşma modeli benimsendi sorusunu cevaplamaktan uzak kalmaktadır. Bu sorulara ışık tutabilmek için, içerisinde yeterince çeşitlilik bulunan bir bölgeye daha yakından bakmak, bana hem gerekli hem de yeterli göründü. Benimsediğim çerçeve Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi evreni oldu. Ön bilgilerim, Avrupa

1) Kadınların çok çeşitli açılardan dünya ülkelerindeki konumlarını haritalama yöntemiyle betimlemeyen ilginç bir çalışmada yer alan, devlet katında kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla kurulan resmi ya da yarı-resmi kurumların veya en azından partilerin kadın kolları gibi resmi olmayan siyasi yapıların varlığına göre düzenlenen bir harita, dünya ülkelerinden yalnız 4'ünde hiç bir kurumlaşma bulunmadığını (12'si için de bilgi sağlanamamıştır) ortaya çıkarmaktadır. Bu dört ülke, Türkiye, Guatemala, Nepal ve Sierra Leone'dir. Bkz. Joni Seger, Ann Olson, *Women in the World*, Pan Books, Londra, 1986, Tablo 38.

Konseyi üyelerinin çoğunda, eşitlik kurumlarının bulunduğunu ve bunların yer yer bir bakanlık, yer yer bir müsteşarlık ya da başka bir idari birim şeklinde farklılaştığını gösteriyordu. Ayrıca bu ülkelerin yönetimine, sağ ve sol (sosyal demokrat, sosyalist vb) partilerin dönüşümlü olarak gelmeleri, siyasi iradenin eşitlik kurumları üzerindeki etkisini görmeye olanak tanımaktaydı. Üçüncü olarak burada 1960'lı yılların sonundan itibaren batı dünyasında önemli bir canlanma gösteren feminist kadın hareketlerinin geniş bir yelpazesini bulmak mümkündür. Nihayet, biri (Finlandiya) gözlemci olmak üzere 23 ülkeden oluşan bu evren genellikle dünyanın en gelişmiş bölgelerinden biri olmakla birlikte, kendi içerisinde, kuzey/güney eksenindeki farklılaşma başta olmak üzere ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan anlamlı farklılıklar taşımaktaydı. Türkiye'nin çeşitli açılardan karşılaştırılabileceği, Portekiz, Yunanistan, İspanya gibi toplumların eşitlik kurumlarını irdelemek bu çerçevede mümkün olabilecekti.

Bununla birlikte, bu ülkelerin hepsi hakkında aynı tip bilgileri elde etmenin zor olabileceğini gözönünde bulundurarak, kendimi baştan sınırlı sayıda ülkeden gelecek bilgiyle yetinmeye hazırladım. Bilgi toplama yöntemim yazışma olacaktı. Yaz aylarında başlatılan ve kısa sürede tamamlanması gereken bilgi toplama sürecinin öngörülebilir aksamaları evrenin tümünü kapsama iddiasına izin vermiyordu. Yazışmayla bilgi isteme iki aşamada yapıldı. Önce, Avrupa Kadın Siyasal Bilimciler Derneği'nin devamlı üyesi olan siyasal bilimci kadınlara ⁽²⁾ ve onlara eklediğim başka ülkelere birkaç sosyal bilimci kadına yazarak, iki konuda bilgi istedim: Eşitlik kurumları hakkında resmi bilgi kaynakları ve araştırdığım konuda kendi ülkelerinde araştırma yapanların adresleri. Ayrıca Avrupa Konseyi ve Avrupa Topluluğu'na başvurdum. ⁽³⁾ Gelen bilgiler ışığında ikinci aşamada doğrudan kurumlara ve öbür ilgililere yanıtını aradığım soruları ve istediğim bilgileri içeren mektuplar gönderdim. ⁽⁴⁾

Elde ettiğim bilgilere gelince: İtiraf etmeliyim ki, araştırmaya başlarken derle-

2) Bkz. Research Register of the Standing Group on Women and Politics. European Consortium of Political Research, 1989, ISSN 0957-5669.

3) Kadın-erkek eşitliği konusu üzerinde sürekli olarak pek çok çalışma yapılan Avrupa Konseyi'nden oldukça gecikmeli gelen bilgiler, araştırmanın başında elimde bulunmuş olsaydı, araştırma daha sistematik olabilirdi. Bkz. *Mecanismes nationales institutionnelles mis en place dans les Etats membres du Conseil de l'Europe pour promouvoir l'égalité entre les femmes et les hommes* (liste établie au 31 Juillet 1989), Strasbourg, 1989, EG (89) 5 rev.

4) Bir tek ülkede, Fransa'da, yerinde inceleme yapabildim. Fransa Kadın Haklarıyla görevli Devlet Bakanı Mme. Andre Michel'in müsteşarı Mme. Bergeron ve başka görevlilerle yüzyüze görüşme, bakanlık arşivinde belge toplama olanağım oldu. Bu tek örnek, bu araştırmanın daha derine inme olanağı sağlayan yerinde inceleme yoluyla yapılmış olsaydı, daha doyurucu sonuçlara ulaşılabileceğini göstermekte ve araştırmanın sınırlarından birine işaret etmektedir.

yebileceğimi umduğumdan çok daha fazla ve yararlı bilgi topladım.

Şimdiden, araştırmanın temel bulgularından birine değinmekte yarar vardır. Türkiye'nin üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi evreni içerisinde, henüz veya hâlâ, devlet katında bir eşitlik kurumu kurulmamış olan yalnız iki ülke bulunmaktadır. Bunlar, küçük San Marino Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'dir. Geri kalan 21 ülkeden dördü hakkında (Liechtenstein, Lüksemburg, Malta, Kıbrıs) elimde yalnız, Avrupa Konseyi Kaynakları'nda varolan eski tarihli (1984) bilgiler bulunmaktadır.⁽⁵⁾ 4'ü hakkında, yine aynı kaynaktan edinilen bilgilere ek olarak Avrupa Topluluğu ve başka kaynaklarından bazı bilgiler derlenebilmiştir.⁽⁶⁾ 13 ülke hakkında ise bu bilgilere ek olarak, doğrudan yaptığım başvurulara, genellikle resmi kurumlardan ama kimi durumlarda onların yanısıra bu bilgileri açıklayan, yorumlayan başka kaynaklardan bilgi edinilmiştir⁽⁷⁾.

Bu durumda, evreni oluşturan ülkelerin yarısından fazlasından, oldukça doyurucu nitelikte güncel bilgi derlenebilmiş ve geri kalanlar hakkında da seksenlerin ortasına kadar gelen durum hakkında, benim yanıtları aradığım tüm soruları cevaplamasa da, kurumlaşma hakkında yeterli sayılabilecek bilgi toplanmıştır.

Son olarak, bu bilgilerin, bundan sonraki bölümdeki sunuluş biçimi konusunda bir açıklama vermenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bilgileri, daha önce de yapıldığı gibi, az çok standartlaştırarak tek bir tabloda özetlemek bir yol olabilir-di⁽⁸⁾. Ama ben bu yolu seçmedim. Bu tablonun okur tarafından incelenmesi ve anlaşılması, hiç de ilk bakışta düşünüleceği kadar kolay olmadığı gibi, standartlaştırmaya uymayan bilgiler için ayrıca bir bölüm açılması gerekebilecekti. Ben

5) Bkz. Eliane Vogel-Polsky, *Les mecanismes nationaux institutionnels et non institutionnels mis en place dans les Etats membres du Conseil de l'Europe pour promouvoir l'égalité entre les femmes et les hommes*, (étude comparative), Strasbourg, 1985. Vogel-Polsky'nin 1984'te gerçekleştirdiği, sistem analizi yaklaşımıyla yorumladığı ve kurumsal olmayan mekanizmalarla ilgili genellikle yetersiz bilgiye dayalı bir ikinci bölümle tamamladığı bu araştırma, yine Avrupa Konseyi uzmanlarının 1981 verilerine dayanarak yaptıkları, *Historical development and descriptive analysis of national machinery set up in member states of the Council of Europe to promote the equality between women and men*, Strasbourg, 1982 araştırmasını güncelleştirmeyi amaçlamaktadır. Ben bu ülkelerden yalnız Kıbrıs'ta bir araştırmacının adresine sahiptim, ama yanıt alamadım. Diğerlerine ise doğrudan bir başvurum olmadı.

6) Bu ülkeler, Avusturya, İngiltere, İtalya ve İrlanda'dır. Avusturya ve İtalya'dan ilk mektubuma aldığım olumlu yanıtlara rağmen sonradan kurumlardan ya da şahıslardan bilgi gelmedi. İngiltere ve İrlanda'dan ise hiç yanıt alamadım.

7) Bu ülkeler, Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, Finlandiya, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Norveç, Portekiz ve Yunanistan'dır.

8) Bkz. Eliane Vogel-Polski, age. ss. 9-52 arasında tablolatırılan bilgiler.

bunun yerine, elimdeki bilgileri kendi sorularım açısından anlamlı bulduğum bir sistematik içinde anlatımsal bir yoldan sergilemeyi yeğledim.

Bölüm II.

Verilerin Dökümü

Bu betimleyici bölümde, daha önce yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda benimsenen, ülkeleri alfabetik sıraya göre verme anlayışını benimsemedim. Değişik ülke gruplarında, benim hipotezlerime uygun olarak, uluslararası etkileşimin yoğunluğu, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yakınlık gibi faktörlerin belirlendiği kimi benzerlikler görülmektedir. Bu yüzden, devlet kaunda oluşturulan eşitlik kurumlarını ele alırken, ülkeleri 4 alt grupta toplamayı yeğledim. Bunlar, İskandinav ülkeleri, Kuzey ve Orta Avrupa Ülkeleri, Güney Avrupa Ülkeleri ve nihayet, hakkında doğrudan bilgi edinemediğim, görece eski bilgilerle yetindiğim ülkeler grubudur.

1. İskandinav Ülkeleri

Bu alt grupta, hepsinden doğrudan ve oldukça ayrıntılı bilgi aldığım İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda ve Danimarka'daki eşitlik kurumları gözden geçirilecektir.

1.1. İsveç

İsveç, bütün dünyada kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında en ileri gitmiş ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. 1970'lerin başlarına kadar gelen verilerle batı dünyasında kadınların konumunu incelediğim bir araştırmada, İsveç'in o günün koşullarında kuraldışı olan bu durumu bana çok çarpıcı görünmüştü. İsveç'te bu kuraldışı sonuca varılmış olması, ancak, kadın-erkek eşitliğini sağlamayı bir hedef olarak benimsemiş olan hükümetlerin siyasi iradesiyle açıklanabilirdi.⁽¹⁾

Aradan geçen yirmi yıl içerisinde, başka ülkelerde de önemli gelişmeler olmakla birlikte, İsveç "önderlik" konumunu birçok açıdan bugün de korumaktadır. Öyle ki, son yirmi yıl içerisinde İsveç toplumunun geçirdiği en önemli dönüşümün, kadınların kamu yaşamına girmesi olduğu savunulmaktadır. Maud Eduards'a göre bunun başlıca iki yönü vardır. Birinci olarak, kadınların çalışma ve siyaset hayatına katılımları "dramatik" boyutlarda artmıştır. 1988'de yapılan seçimlerde Riksdag'da (parlamento) kadın temsilcilerin oranı %38'e yükseldi. Öte yandan 2.3 milyon erkeğe karşılık 2.1 milyon kadın gelir getiren bir işte çalışıyordu. Bir başka deyişle İsveçli kadınların hemen hepsi ekonomik bakımdan faaldi.⁽²⁾ İkinci olarak da kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik ve adalet sorunu hükümet politikasının yönlendirici ilkelerinden birisi durumuna geldi.

Bunun anlamı, İsveç'te iktidara hangi parti gelirse gelsin, devletin kadın eşitliği

1) Şirin Tekeli, Kadınlar, a.y., ss. 105-107.

2) Bkz. Maud Eduards, "Women's participation and equal opportunities policies", Current Sweden, No 369, 1989, s.1. Ayrıntılı istatistikler için bkz. Equality Between Men and Women in Sweden, Swedish Institute, 1989, FS 82iOhj.

politikasını sürdürmeye angaje olması ve hükümetin bir bütün olarak ve birazdan göreceğimiz gibi çeşitli devlet kurumları aracılığıyla bu politikayı uygulamasının yanısıra, İsveç toplumunu şekillendiren hemen bütün büyük örgütlerin, sendikaların, derneklerin de kadın-erkek eşitliğini sağlama politikasıyla yakından ilgilenmek durumunda olmalarıdır. Bu anlamda İsveç modeline, yaygın bir toplum desteği bulan bir devlet politikası ve İsveçlilerin bu sözcüğü kullanmaktan özenle kaçınmalarına rağmen "devlet feminizmi"nin önde gelen örneği gözüyle bakmak mümkündür.

İsveç'teki resmi adıyla "cinsler arası fırsat eşitliği" politikasının temelleri 1972'de Sosyal Demokrat Parti'nin, başbakanlığa (Olaf Palme) bağlı bir **Fırsat Eşitliği Danışma Komitesi** kurmasıyla atıldı. 1976'da sosyal demokratların seçimleri yitirmelerine rağmen parlamentoda devamlı bir **Fırsat Eşitliği Komisyonu** kurularak sürdürüldü. 1983-1988 arasında fırsat eşitliği sorunları Çalışma Bakanlığı'na bağlanan özel bir kurulca ele alınmaya başladı. Ve nihayet 1988'de bu idari organlar Kamu Yönetimi Bakanlığı çatısı altında toplandılar. Ayrıca 1988 yılında Sosyal Demokrat hükümet beş yıllık bir fırsat eşitliği eylem planı kabul etti. Bunun yanısıra İsveç'te ilk teklifi 1970'te Liberal Parti'den gelen ve 1980 yılında kabul edilen bir Fırsat Eşitliği Yasası bulunmaktadır. Görüldüğü gibi İsveç, kadınlar açısından en ilerde kabul edilen eşitlik politikasını ve buna bağlı olarak elde edilen konumu oldukça mütevazı görünümüne bir devlet mekanizmasıyla ve ayrı bir kadın eşitliği bakanlığı kurmaya gerek duymadan sağlamış bulunuyor.

Bunun nedenlerini araştırdığımda birbirleriyle çelişkili gibi görünen iki ipucu buldum. Bunlardan birisi, 1960-1970 yıllarında yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeye bağlı olarak kadın emeğine, özellikle hızla genişleyen kamu kesiminde duyulan ihtiyaç ve taleple ilişkilidir. O dönemde kadınları iş gücüne çekmek ve bunun için de ekonomik, sosyal ve aileye ilişkin konularda bir dizi reform yapmak gerekmektedir. Bir anlamda kadınlara, iş piyasasına çekilebilmeleri için bir dizi ödün verilmesi gerekiyordu. Kadınların beklentileriyle toplumsal gereksinimlerin buluşması, soruna ideolojik değil teknik bir düzlemde yaklaşılmasını kolaylaştırdı. 1970'li yıllarda, evlilik yasasında, vergi yasasında kadınlar yararına gerçekleştirilen reformlar olsun daha sonraki yıllarda belediyeler eliyle kreşler kurulmasına ağırlık verilmesi olsun bu gereksinimin uzantılarıydı. Bunlar ilk bakışta doğrudan kadın taleplerini karşılamak için değil, toplumun bir bütün olarak gereksinimlerini karşılamak için alınan önlemler olarak görüldüler. Aynı şekilde, Liberal Parti'nin kadınların bireysel haklarının eşitlenmesi anlayışından yola çıkarak ortaya attığı cinsiyete dayalı ayrımcılığı önleme yasası önerisine sosyal demokratlarla önde gelen sendikaların itiraz etmeleri sonucu fırsat eşitliği yasasının gecikmesini de sosyal demokratların toplumsal sorunlara verdikleri öncelik açıklamaktadır. Ancak sonuç olarak benimsenen fırsat eşitliği politikasına, bütün bireylere tanınan gelir getiren bir iş sayesinde ekonomik bağımsızlıklarını kazanma hakkı şeklinde özetlenen, oldukça liberal bir anlayış egemendir. Sosyal Demok-

rat Parti'nin benimseyip yürürlüğe koyduğu beş yıllık eylem planında da bu anlayış," erkeklerle kadınlar arasındaki eşitlik politikasının başarıyla ulaşması, son kertede, bireylerin, eğitim, meslek, ev işinin paylaşılması gibi konularda aldıkları kararlara bağlıdır. Bu anlamda eşitlik ne siyasal kararların konusu olabilir ne de olmalıdır. Siyasal girişimlerin tek amacı bireylerin içerisinde kendi kararlarını aldıkları çerçeveyi (istihdam politikası, vergi politikası, sosyal politika vb) belirleyerek fırsat eşitliğinin önündeki bütün engelleri kaldırmaktır" şeklinde ifade edilmektedir.⁽³⁾

Eşitlik politikasının önemli bir parçası olan Fırsat Eşitliği Yasası da esas olarak aynı anlayışı benimsemekle birlikte, doğrudan "istihdam, çalışma koşulları ve kendini çalışmayla geliştirme alanlarında kadınlar ve erkekler için eşit haklar sağlamak" amacıyla çıkarıldığından, işte cins temelinde yapılan ayrımcılığı yasaklamakta ve işyerlerinde bu yasağa uyulup uyulmadığını denetlemek üzere **Fırsat Eşitliği Ombudsman**'ı adı verilen bir arabuluculuk kurumu kurmaktadır.

Ancak Sosyal-Demokrat Parti'nin yanı sıra güçlü işçi ve kamu çalışanları sendikalarının, fırsat eşitliği sorunlarının devlet tarafından düzenlenmesi yerine, çalışma hayatına taraf olan toplumsal taraflar tarafından, esas olarak toplu sözleşmelerde düzenlenmesi ilkesini benimsemeleri sonucu, kurulan Ombudsman'ın yetki alanı oldukça sınırlanmış ve ancak toplu sözleşmeye taraf olmayanlar için geçerli kılınmıştır.

Kaba hatlarıyla böyle özetlenebilecek olan İsveç sistemi, son yıllarda kadın bakış açısından (feminist) yapılan pekçok eleştiriye konu olmuştur.⁽⁴⁾

Bu eleştirilerin başında, fırsat eşitliği politikasının, kadınları eşit konuma getirmek için alınması gereken aktif önlemler bakımından son derece çekingen ve etkisiz olması gelmektedir. Öngörülen önlemler bilgilendirme ve eğitim yoluyla tutumların değişmesini sağlamaya yöneliktir. Kadınlar sistemin (özellikle kamu kesimi hizmetlerinin) müşterisi durumuna getirilmişlerdir ve sık sık birbirleriyle çelişkiye düşme durumunda bırakılmaktadırlar. En önemlisi de sistem, kadınları desteklemekten çok, genel bir cins eşitliği prensibi benimsediği için, yer yer (örneğin kadınların ağır bastığı iş kollarında) erkeklerin desteklenmesi sonucunu ve-

3) Ministry of Labour, Equality Between Men and Women in Sweden, (Summary of Government Bill 1987 / 88 : 105), s. 6.

4) İsveç'teki fırsat eşitliği sisteminin kurulması sırasında feminist kadın hareketinin etkileyici olduğunu söylemek zordur. Zaten, İsveç'te, geçmişi 19.yüzyıla dayanan liberal eğilimli ve bugün hâlâ varlığını sürdüren Frederika Bremer Derneği dışında açıkça feminist kuruluşlar ve bir hareket de yoktur. 1970'lerde bütün batı Avrupa'da ve bazı İskandinav ülkelerinde güçlü kadın hareketleri ortaya çıktığında İsveç'te "8'ler Grubu" denilen (kurulduğunda 8 kadın oldukları için) bir küçük ılımlı radikal feminist grup oluşmuş, ama zamanla, kendi deyişleriyle taleplerinin büyük siyasal partiler tarafından özümsemesi sonucu işlevini yitirdiğinden dağılmıştır. Üyelerinden bazıları sonradan küçük Komünist Parti saflarına geçmişlerdir. (1986'da yaptığım kişisel görüşmelere dayalı bilgiler) Ayrıca bkz. Joni Lovenduski, Women and European Politics, Harvester Press, 1986, ss 98-100.

rebilmektedir. Bu ve benzeri eleştirilerin temelinde yatan asıl sorun, Maud Eduards'a göre, sistemin cins sorunsalında nötr bir tavır almasıdır.⁽⁵⁾

Öyle ki, ilk bakışta ve bu bölümün başında belirtildiği üzere İsveç, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması bakımından en ileri gitmiş ülkelerden birisi olarak görüldüğü halde, ayrıntıya inildiğinde, somut durumlara ayrı ayrı bakıldığında, toplumdaki cinsiyet hiyerarşisinin pek de kırılmadığı görülebilmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, parlamento ve hükümetler başta olmak üzere kadınların siyasetteki payı artmıştır ve artmakta devam etmektedir, ama iktidarın yapısına bakıldığında hâlâ "iktidar ne kadar fazla ise orada o kadar az kadın vardır" ilkesinin işlediği görülmektedir.⁽⁶⁾ İkinci önemli örnek, hemen hepsi çalışma hayatına girmiş olsalar da kadınların çoğunluğunun yarı-zamanlı işlerde çalışmakta olmasıdır ki bunun doğurduğu en önemli sonuçlardan birisi, çalışılan tam zamanlı süreyle ve alınan ücretle orantılı olan sosyal güvenlik sisteminin kadınların aleyhine olarak işlemedir. Başka ve yine İsveç'in öncülük ettiği bir alanda, kadın erkek rollerinin değiştirilmesi için, çocuk bakımı amacıyla alınan ücretli analık iznini kadın veya erkek tarafından alınabilen ebeveyn iznine dönüştüren yasayla ilgili olarak ise (1974'te çıkarılan yasayla 12 aya kadar alınabilen bu izin, 1989'dan itibaren 18 aya çıkarılmıştır) bu izinden yararlanmak isteyen ebeveynlerden yalnız %6'sının babalar olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, erkeğin asıl ev geçindirici ve kadının da asıl çocuk yetiştiricisi olduğu yolundaki geleneksel cinsiyete dayalı işbölümü değişmiş değildir.

Bütün bu örneklerin ortaya koyduğu olgu aynıdır. Kurulan sistem, kadınları, erkekler gibi özerk ve bağımsız bireyler kılmayı amaçlamaktadır. Ama öte yandan kadınların aileyle olan ayrıcalıklı bağlarının korunmasına da özel bir özen gösterilmekte ve kadınların özgül konumlarından dolayı bir toplumsal grup oluşturdıkları gözden kaçırılmaktadır. Bunun yani cinsiyet konusunda benimsenen nötraltenin sonucu olarak, kadınlarla erkekler arasındaki gerçek yaşam koşullarının farklılığı sürmekte, hatta erkekler, kadınlar yararına çıkarılan yasalardan daha büyük avantajlar sağlayabilmektedirler.⁽⁷⁾

Son olarak, kuruluş sürecini, ilkelerini ve sınırlılıklarını incelediğimiz İsveç eşitlik sisteminin kurumları hakkında kısa bilgiler verelim.

5) Eduards, age. s.7.

6) Bu saptamadan yola çıkılarak, yalnız parlamentoda değil, önemli siyasi ve idari kararların alındığı bütün organlarda, kurullarda ve komisyonlarda kadınlara eşit bir yer sağlamak amacıyla "iki sandalyeden biri kadınlara" başlıklı bir rapor hazırlanmış ve 1992'ye kadar bugün için %10 dolayında olan bu oranın %30 hedefine kendiliğinden varmaması durumunda, hükümetin önlem alması gerektiği, beş yıllık planda belirtilmiştir. Bkz. Maud Eduards, age., s.5. Bu nokta İsveç sisteminin bugüne kadarki özelliklerinden birini yansıtmaktadır. Bu sistemde kadınlar yararına olumlu ayrımcılık ilkesi resmileştirilmiş değildir. Sadece herhangi bir alanda (politika da dahil olmak üzere) bir cinse mensup olanların %40'ın altına düşmemesi gerektiği yollu genel bir anlayış vardır.

7) Maud Eduards, age..s.9.

İsveç'te devlet bünyesinde yer alan en üst yetkili eşitlik kurumu idari bakımdan Çalışma Bakanlığı'na bağlı olan **Kadın ve Erkekler Arası Eşitlik Sorunları Müsteşarlığı**'dır. Yetki alanı geneldir ve fiilen çeşitli bakanlıkların bünyesine dağılmış durumdaki eşitlik sorunları arasındaki koordinasyonu sağlamakla görevlidir. Bu alanda kendisine her bakanlığın bir üst yetkili bürokratından oluşan bir **Bakanlıklararası Kurul** yardımcı olmaktadır. Ayrıca bir de **Eşitlikle İlgili Konular Sekreterliği** vardır. Bu sekreterlik de hepsi Çalışma Bakanlığı'na bağlı 6 üst kademe bürokrattan oluşmaktadır.

Bu üç idari organın dışında, devletle toplumun ilişkisini kurmak amacıyla oluşturulmuş ve yapısı 1983'te gözden geçirilmiş bir **Eşitlik Sorunları Konseyi** vardır. Siyasi partilerin, işçi ve işveren sendikalarının, kitle örgütlerinin ve kadın derneklerinin temsilcilerinden oluşur. Esas işlevi, eşitlik alanında alınması gereken konularda görüş belirtmek, hükümete danışmanlık etmektir.

Ayrıca 1983'te faaliyete geçen bir **Kadın ve Erkekler Arası Eşitlik Araştırmaları Komisyonu** bulunmaktadır. Eşitlik politikalarına yön verecek araştırmalar konusunda üniversiteler, araştırma kurumları arasında koordinasyonu sağlayan ve 11 kişiden oluşan komisyonun başkanı bir kadındır; beş üyesi siyasi partileri temsil etmektedir, geri kalan beşi de bağımsız araştırmacılarıdır.

Nihayet İsveç'te izlenen eşitlik politikasının ana ekseninin çalışma hayatı olmasına bağlı olarak, iki organ daha oluşturulmuştur: Bunlar daha önce değinilen **Fırsat Eşitliği Ombudsman'ı** ile **Fırsat Eşitliği Komisyonu**'dur. 1980'den beri faaliyette bulunan Fırsat Eşitliği Ombudsman'ı bir başkan ile yardımcısı (bugüne kadar her ikisi de hep kadın olmuştur) ve beş sürekli memurdan oluşmakta ve toplu sözleşmeler dışında kalan durumlarda cinsiyet nedeniyle ayrımcılığa uğradığını düşünen kişilere, durumu yerinde inceleme, ayrımcılık durumunu giderme, uzlaşma sağlanamıyorsa İş Mahkemesi'ne dava açma konularında destek olmaktadır. Ombudsman ancak mağdur taraf dava açıyorsa ayrımcılık olayında taraf olabilmekte, kendiliğinden bu gibi durumlara müdahale edememektedir. Bu bakımdan tek yetkisi belirli iş alanlarıyla ilgili olarak yaptırdığı anketler yoluyla sektör bazında varolan eşitliksizlik durumlarının saptanmasıdır. Ayrıca arabuluculuk yaparak tarafları uzlaştırması durumunda, haksızlığın telafisi için tazminat ödenmesini öngörebilmektedir. Fırsat Eşitliği Komisyonu, esas olarak, Ombudsman'ın talebi üzerine, ayrımcılık yasağını çiğnemiş olan işveren hakkında takibat yapan bir üst mahkeme ve kararın kesinleşmesi durumunda tazminat cezasını kararlaştıran merci olarak faaliyet göstermektedir. ⁽⁸⁾

1.2. Norveç

İskandinav ülkelerinin katıldığı Nordik Konsey'in üyesi ve onlarla pekçok toplumsal, kültürel özelliği paylaşan bir ülke olmasına rağmen Norveç'teki kadın

8) Bkz. Vogel-Polsky, age.ss.83-89, ayrıca, *The Act Concerning Equality Between Women and Men at Work*, Jamö (Ombudsman) broşürü, Stockholm, 1984.

eşitliği politikası, bu topluluğun "önder ülkesi" İsveç'ten ayrılmaktadır. Norveç'in bu bakımdan en dikkat çekici yanlarından birisi, son yirmi yıl içerisinde kadınların, özellikle siyasal hayata katılımında gerçekleştirdikleri önemli sıçramadır. 1972'ye kadar Norveç'te hükümetlerde kısa sürelerle hizmet eden yalnız bir tek kadın bakan olmuştu. 1989 seçimlerinden önce ise 18 bakandan başbakan da dahil olmak üzere 8'i kadın olan bir sosyal demokrat hükümet iş başındaydı. 1989 seçimlerinden sonra kurulan koalisyon hükümetinde yine aynı sayıda kadın bakan bulunmaktadır. Storting'deki (parlamento) kadın parlamenterlerin oranı 1965'te %8'den 1985'te %34.4'e yükseldi. Ayrıca yerel planda, eyalet meclislerinde oranları %40.6 idi.⁽⁹⁾ Ve ilerde göreceğimiz gibi kadınların bütün siyasi karar organlarına katılımının artması halen ısrarla üzerinde durulan bir konudur.

Norveç'i birçok ülkeden ayıran ve onların önüne geçiren bu durumu açıklayabilmek için, Norveç toplumunun ve siyasal geleneklerinin özgüllüğü ile kadın hareketinin etkisine bakmak gerekmektedir. Bu açıdan vurgulanması bana anlamlı görünen noktalar şunlardır: Norveç uzun bir tarihten beri eşitlikçi kurumları olan bir toplumdur, feodalitesi olmamıştır, küçük köylülerden oluşan nüfusu 19.yüzyılda yoksullukta eşitti, bürokratik gelenekleri yoktu ve hızla demokratikleşti. 20 yüzyılda da yine hızla gelişen işçi hareketi sağlam bir Sosyal-Demokrat Parti ve güçlü sendikalar yarattı. Bu gelişme sürecinde kadınlar da rol aldılar. Uzun bir çalışma ve ekonomik bağımsızlık geleneği olan kadınlar "75 yılda tümüyle kocaya bağımlı bir konumdan eşit yurttaş statüsüne geçmeyi başardılar" (1915). Gerçi, 20.yüzyıla damgasını vuran çalışma yaşamıyla ilgili hak mücadeleleri sırasında üzerinde durulan yurttaş tipi, işçi erkekti ve kadınlar en çok onların uzantıları gibi görüldüler ama, refah devletinin temel taşlarından biri olan 1966 tarihli sosyal güvenlik yasası yine de, yaşlılık emekliliğini, çalışma yaşamı

9) Norveç Ombud'u Ingse Stabel'in, Avrupa Konseyi'nin 2. Avrupa Kadın-Erkek Eşitliği Bakanlar toplantısına (Viyana, 4-5 Temmuz 1989) sunduğu, "Mise en oeuvre effective des mesures visant l'égalité" başlıklı bildirisi, Strasburg, 1989, s.8.

ve cinsiyetten bağımsız olarak tüm yurttaşlara tanımıştı.

İşte 1970'lerde canlanan yeni kadın hareketi, "uzun bir demokratik gelenek, 75 yıldır herkese tanınan eğitim, yüksek öğrenimde artan kadın sayısı, siyasal uzlaşma ve reform isteği, yüksek bir toplumsal hareketlilik, ileri derecede bir ekonomik eşitlik ve gelişkin bir sosyal güvenlik sistemi" şeklinde özetlenen ⁽¹⁰⁾ bir temelde cinsiyetçilik tartışmasını başlattı. Danimarka ve Hollanda'nın yanısıra İskandinavya'nın en ilginç ve etkili kadın hareketlerinden birisi burada ortaya çıktı. ⁽¹¹⁾ Norveç'te Hollanda'dan kısa bir süre sonra, 1970'lerin başlarında ortaya çıkan sosyalist-feminist ağırlıklı ama küçük grup çalışmasını yeğleyen feminist hareket, 1970'ler boyunca, başta kürtaj konusunda karar sorumluluğunu kadına veren yasa değişikliği olmak üzere, pornografi, şiddete maruz kalan ve başka acil yardım ihtiyacındaki kadınlar için sığınaklar, yardım ve danışma merkezleri, kadın araştırmaları ve yetişkin eğitim merkezleri kurma gibi çalışmalar yürüttü. Öte yandan Norveç'te, daha klasik anlamda kadın haklarını savunan dernekler ile siyasi partilerin ve sendikaların kadın kolları da etkiliydi ve feminist kadın hareketiyle bu dernekler birçok konuda birlikte mücadele verdiler. Herkese ücretli iş, yeterli sayıda kreş ve daha yakın dönemde 6 saatlik iş günü için düzenlenen çeşitli eylemlerin yanısıra, kadın hareketi 1972'de Norveç'in Avrupa Topluluğu'na katılmasına karşı düzenlenen referandum öncesinde, karşıt bir platformun oluşturulmasında da başı çekmişti. Bunun için kurulan bütün partilerden ayrı kadın kampanyası komitesinin, sonradan, feminislerin ve diğer kadın örgütlerinin, kadınların siyasal katılımını ön plana çıkaran ve bugüne kadar süren mücadelelerinin temel taşı oluşturduğu görülmektedir. ⁽¹²⁾ Bundan böyle bütün ulusal ve yerel seçimler sırasında çeşitli kadın kuruluşlarından oluşan komiteler, partileri daha fazla kadın aday göstermek ve kadın seçmenleri kadın adaylara oy vermeye (tercihli oy) çağırmak üzere etkin kampanyalar düzenlediler. Bunun sonucunda, başta belirttiğimiz ileri siyasal katılım durumuna ulaşıldığı gibi, kadın oyunun erkeklerden farklı olarak iki temaya ağırlık verdiği ortaya çıktı: Kadınlar refah devletini erkeklerden daha fazla desteklemekteydiler ve kadınların siyasete artan katılımı, kreşler, yaşlı bakımevleri, esnek zamanlı çalışma günü gibi konuları gündemin ön sıralarına getirmekteydi. Kadın hareketinin siyasal katılıma kayıtsız kalmamasına ve refah devletini genel olarak desteklemesine rağmen devlete ve devlet katında izlenen eşitlik politikasına karşı oldukça eleştirel bir yaklaşımının bulunduğu da bilinmektedir. ⁽¹³⁾

10) Marit Halvorsen, "Rapport sur le role des femmes dans la construction de la démocratie en Europe: théorie et pratique", Avrupa Konseyi'nin "Démocratie paritaire" konulu seminerine sunulan bildiri, 6-7 Kasım 1989, Strasburg, ss. 14. 16.

11) Joni Lovenduski, a.y., ss.83-87 ve ayrıca bkz. Erling Stromberg, *The Role of Women's Organisations in Norway*, Equal Status Council, Oslo, 1980.

12) Erling Stromberg, age., 48

13) Marit Halvorsen, age. s.17 ve 14.

Norveç'te devlet katında kurulan eşitlik mekanizmasının özellikleri bu bağlamda çok daha kolay anlaşılabilir. Devlet burada, konuya oldukça erken bir tarihte taraf olma zorunluluğunu duymakla birlikte, kadın hareketini öndeleyen ağır ve iddialı yapılar oluşturmaktan özenle kaçınmıştır. Bugün varolan eşitlik organlarının kökeni, Norveç'in Dünya Çalışma Örgütü'nün eşit işe eşit ücreti öngören 100 numaralı konvansiyonunu onaylamasının ardından (1959) 1962'de bu yasanın uygulamasını takip amacıyla oluşturduğu **Eşit Ücret Konseyi'**ne dayanmaktadır. Bu konsey 1972'de cinsler arası eşitliği sağlamanın ücret eşitliğini aşan bir sorun olduğunun görülmesiyle **Eşit Statü Konseyi'**ne dönüştü. Nihayet 1978 yılında Eşit Statü Yasası kabul edilerek, bu yasanın uygulanması için iki yeni organ oluşturuldu.

Yasanın iki amacı vardı: Olabildiğince geniş bir alanda cinsler arasında varolan gerçek eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için -ki yasanın kabulünden önce yapılan araştırmalarla kadınların eğitim ve iş yaşamında erkeklerden farklı ve eşitsiz bir konumda bulundukları, kadınların çalışsalar bile burada erkeklerle aynı fırsatlardan yararlanamamalarının nedeninin aile içi işlerin onların omuzlarında olması olduğu saptanmıştı- fırsat eşitliği önlemleri almak ve cinsiyet rollerine ilişkin yerleşik değer yargılarını, mantaliteleri değiştirmek. Bu bakımdan Norveç Eşit Statü Yasası'nın benzerleri arasında, örneğin İsveç'le karşılaştırıldığında oldukça özel bir yer tuttuğu vurgulanmalıdır. İsveç yasının sadece çalışma yaşamıyla ilgili olmasına karşılık, Norveç yasası eşitlik statüsünü çok daha geniş bir anlamda ele almakta ve çalışma yaşamının yanı sıra eğitim, siyasal hayat ve aile hayatını da kapsamaktadır. Tek istisna dini topluluklarla ilgilidir. Öte yandan, aile hayatına müdahale ilkece öngörülmekle birlikte uygulamada devlet kurumu, kişilerin özel hayatına müdahale etme konusunda çekimser kalmayı yeğlemektedir.

İsveç'e göre önemli ikinci fark, Norveç yasının, cinsler önünde nötr bir tutum almaktan vazgeçerek, açıkça kadınların durumunu iyileştirme perspektifini benimsemesinde ortaya çıkmaktadır. Bu perspektif, yasanın, kadınlarla erkekler eşit bir statüye gelene kadar, kadınlardan yana ayrımcı politikalar izlenmesine izin vermesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca yasanın 21.maddesinde sonradan yapılan bir değişiklikle (1982) bütün merkezî ve yerel yönetim organlarında (idare) her cinsin en az %40 oranında temsil edilmesi gerektiği öngörülmüştür. Ancak yasanın olumlu ayrımcılık önlemlerini değişik alanlar için açıkça ifade etmemesi ve ilgili kurumu bu konuda yetkili kılmaması, bugün sisteme getirilen en temel eleştirilerden birisidir.⁽¹⁴⁾

Söz konusu yasa uyarınca oluşturulan iki kuruma gelince bunlar, **Kadın ve Erkekler Arası Eşitlik Statüsü Ombud'u ile Eşit Statü İtiraz Dairesi'**dir. Ombud kurumu İsveç'te de bir örneğini gördüğümüz gibi, İskandinav ülkelerine özgü,

14) Örneğin seçimle belirlenen siyasi mevkiler için kota uygulanması zorunluluğu yoktur. Daha önce değinilen siyasi organlardaki yüksek kadın oranlarına, siyasi partilerin çabaları, feminist hareketin baskısı ve "kadınlara oy verin" kampanyaları gibi başka mekanizmalarla ulaşılmıştır. Bkz. Inges Stabel, age. s.8 ve 4-6.

onların geleneklerinden türeyen, II.Dünya Savaşı'ndan sonra birçok alanda kullanılan ve sözcük anlamıyla, idareye karşı bireyin haklarını savunmak üzere oluşturulmuş bir arabuluculuk kurumudur. Ne var ki, Norveç'te kurum oluşturulurken, adındaki "cinsiyetçi" öge gözden kaçmamış ve gerekli değişiklik yapılarak, cinsiyet yönünden nötr "Ombud" adı yeğlenmiştir.⁽¹⁵⁾

Bugüne kadar hep kadınların görevlendirildiği Ombud, idari bakımdan (atama, bütçe) Tüketici Sorunları ve Kamu Yönetimi Bakanlığı'na bağlı, işleyiş bakımından bağımsız bir organdır. Cinsiyete dayalı çeşitli gerekçelerle (işe alma, işten çıkarma, reklam, eğitim hatta evişi ve çocuk bakımının eşler arası paylaşımı gibi her alanda) ayrımcılığa uğradığını düşünerek kendisine başvuran kişilerin, grupların, örgütlerin talebi üzerine olduğu gibi, kendi inisiyatifleriyle de ayrımcılık durumlarına müdahale edebilir. Tarafları uzlaştıramazsa, konuyu İtiraz Dairesi'ne götürür. Ancak bu daireye herhangi bir üçüncü şahıs da başvurabilir. İkisi İşçi Sendikaları Birliği ve İşverenler Sendikası'nın tavsiyesi ile kral tarafından atanan 7 kişiden oluşan Eşit Statü İtiraz Dairesi, Ombud'a göre bir üst mahkeme gibi çalışmasının yanı sıra cinsiyete dayalı ayrımcılık durumlarına son verilmesi için her türlü kararı alabilir. 1979-1983 yılları arasında Ombud'a 4000 (yılda ortalama 1000) başvuru yapılmış bunlardan 19'u İtiraz Dairesi'nde çözülmüştür.⁽¹⁶⁾

Norveç'le ilgili olarak belirtilmesi gereken bir başka gelişme de, 1977'den sonra Tüketici Sorunları ve Kamu Yönetimi Bakanlığı'nın inisiyatifleriyle, yerel yönetimler katında Eşit Statü Komiteleri kurulmasıdır.⁽¹⁷⁾ Norveç'te, genellikle yerel yönetimlerin sorumluluğunda olan kreşler gibi çocuklara hizmet sunan kurumların yanı sıra, kadın hareketinin geliştirdiği, sığınaklar, acil yardım merkezleri vb. kurumlara kamu desteği sağlanması gündeme geldiğinde bu komiteler seferber olmaktadır.⁽¹⁸⁾

1.3. Finlandiya

İskandinav ülkeleri arasında, benimsediği asgari-minimal eşitlik kurumları bakımından Norveç'e çok benzeyen ama bu kurumların, devlet-toplum-kadın hareketi ilişkileri bağlamında Norveç'e göre çok farklı bir anlam taşıdığı bir toplumla karşı karşıyayız. 19.yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğuna bağımlı bir dükalık olan Finlandiya, yüz yılın ortasından başlayarak kadınların, yasal ve sosyal alanlarda erkeklerle eşit konuma gelebilmek için yoğun mücadeleler verdikleri ve genel seçimlerde erkeklerle eşit seçme ve seçilme hakkını bir çok batılı toplum-

15) "Man" erkek demek... Bu konuda bkz. *Equal Status Between Men and Women*, (Information sheet), The Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Oslo, 1984, s.4.

16) *Equality*..., age.s.19

17) *Equality Between Men and Women*, Avrupa Konseyi, age.s.57.

18) *The Role of Women's Organisations*, age. s.49. Norveç sisteminin genel bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Hege Skjeie, Brit Fougner Forde, Marit Lorentzen, *Forvaltningsansvar: Likestilling*, Report 89/3, Oslo 1989.

dan önce (1906) kazandıkları bir toplum. 1917'de bağımsızlığını kazanmasından sonra da, özellikle başka ülkelerde geleneksel kalıpların sürdüğü yirminci yüzyılın ilk yarısında gerek kadınların çalışma hayatına katılmaları gerekse siyasal arenada temsil edilmeleri bakımından dikkat çekici bir konumda yer almayı sürdürmüştü. Buna karşılık, diğer İskandinav ülkelerinde son yirmi yılda gerçekleşen ilerlemeler karşısında, Finlandiya, kadın eşitliği konusunda gelişmeyi arkadan izleyen bir konuma düştü. Kuşkusuz, son yıllarda da başka ülkelere göre kadınların siyasette ve ekonomide elde ettikleri katılım oranları çok ileridir: 1987'de Finlandiya parlamentosunda % 31.5, yerel meclislerde %15.1 oranında kadın ve 1986'da çalışma yaşamında %73.9 olan erkek oranına karşılık %64.5 kadın vardı.⁽¹⁹⁾ Ancak, Finlandiya'da kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına ne devletin ne de kadın hareketinin komşu ülkelerdekine benzer bir biçimde angaje olduğunu söylemek mümkündür. Oysa, diğer İskandinav ülkelerinden görece daha yüksek bir tarımsal nüfusu bulunan Finlandiya'da, hem bu sektörde hem diğer çalışma alanlarında hem de toplum hayatının başkalanlarında benzeri ayrımcılık olgularıyla karşılaşmaktadır.

Finlandiya'da devlet katında eşitlik politikalarının oluşturulmasına ve devlet katında örgütlenmeye, 1966 seçimlerinden sonra, parlamentoda sol bir çoğunluk ve hükümette bir sol-köylü partileri koalisyonu varken başlandı: **Parlamento Eşitlik Konseyi** (TANE) 1972'de kuruldu. Ancak hükümetin bu alanda herhangi bir adım atması için, 1978'de B.M'in ilan ettiği kadın on yılı çerçevesinde bir program hazırlamasına başlanmasına kadar beklemek gerekti. Başbakanlığın denetiminde kadınların sorunlarıyla yakından ilgilenen 6 bakanlık bünyesinde hazırlanan programlara dayalı bir 5 yıllık eylem programı 1980'de kabul edildi. BM'in Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin onaylanması da bu programın bir parçasıydı. Finlandiya hükümeti, 1980'de imzaladığı bu sözleşmeyi, çekince koyarak onaylamaktansa, öngörülen normlara uygun yasa değişikliklerini önceden tamamlamayı uygun buldu. Bu amaçla 1983-1986 yıllarında medeni kanunun bir çok maddesinde değişiklik yapan yasalar kabul edildi ve 1986 yılında Eşitlik Yasası parlamentoda benimsendi. Böylece antlaşmanın kesin olarak onaylanması aynı yıl gerçekleşti.⁽²⁰⁾

Bu tarihçeden de görülebileceği gibi, uluslararası etkileşim ağında oldukça periferik bir konumda olan Finlandiya kendi eşitlik sistemini, esas olarak Birleşmiş Milletler sözleşmelerine uyma gereğini duyarak, ama altına imza attığı antlaşmaları ciddiye alarak şekillendirmiştir.

Bunun yanı sıra, kadın hareketinin güçsüzlüğü ve bu hareketin, devlet politikasının oluşturulmasında etkili olduğu anlaşılan bazı gruplarının cinsler arası ilişkiler ve cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda benimsemiş oldukları görüşler de

19) Eşitlik Konseyi yetkilisi Marianne Laxen tarafından iletilen istatistikler (daktilo).

20) Ministry of Social Affairs and Health, **Initial Report of Finland on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Woman**, Helsinki, 1988.

Finlandiya'da neden fazla aktif bir eşitlik politikası izlenmediğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Finlandiya'da çözümün neden baştan itibaren devlette arandığı sorusunu araştıran Anne Maria Holli, bunun başlıca nedeninin, 1968 radikal öğrenci hareketi içerisinde oluşan Dernek 9'un başlattığı kadın hareketinin, kadınların toplum yaşamına daha fazla katılmaları (dolayısıyla erkeklerin de geleneksel kadın rollerine ortak olmaları) için taleplerde bulunmakla birlikte, cinsler arası çelişkiyi, çatışmayı ve bir cins grubu olarak kadınlar aleyhine ayrımcılık yapıldığı görüşünü reddetmesi ve esas olarak bir çatışma alanı olarak görülen toplumsal ilişkilere ancak, toplumun sentezini gerçekleştiren, çatışmaları uzlaştıran nötr bir üst kurum kabul edilen devletin bir düzen getirebileceğine inanması olduğu sonucuna varmaktadır. Derneğin, Finlandiya toplumunda zaten çok yerleşik olan politik kültürle buluşan bu görüşleri, ilk başlangıcındaki radikal görünümüne rağmen, sonuçta devletin kadın politikasında oldukça nötr ve ılımlı yaklaşım benimsemesinde etkili oldu.⁽²¹⁾

Finlandiya'da bu anlayış çerçevesinde devlet katında oluşturulan örgütlenmenin ilk ayağı, daha önce değinilen, görevi araştırmalar yaparak reform önerileri geliştirmek olan danışma kurumu TANE'dir. 1986'dan beri faaliyetini Sosyal İşler ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak sürdürmektedir. Kadın örgütleriyle yakın bir işbirliği içinde çalışan kuruma, son yıllarda feminist hareketten, değişimin çok yavaş olması ve kurumun pasifliği konularında eleştiriler yöneltilirken, toplumun başka kesimlerinden de üyelerinin çoğunluğunun kadınlardan oluşması nedeniyle, yalnız kadınların sorunlarıyla ilgilenip erkekleri ihmal ettiği yolu eleştiriler gelmektedir.⁽²²⁾ Ayrıca 1987'de yürürlüğe giren Eşitlik Yasası'nın uygulamasını takip etmek üzere iki kurum daha kurulmuştur. Bunlar öbür İskandinav ülkelerinde de varolan **Eşitlik Ombudsman**'ı ve ona göre itiraz mercii konumunda olan **Eşitlik Dairesi**'dir. Yalnız çalışma yaşamıyla ilgili olarak cinsiyet temelinde yapılan (her iki cinse karşı) ayrımcılıkları, kendine başvurulması durumunda ele alan ve işverenden bilgi isteme yetkisi bulunan Ombudsman tazminat gerektiren konularda davayı İş Mahkemesi'ne aktarmaktadır.⁽²³⁾

21) Anne Maria Holli, "Why the state? Reflections on the politics of the Finnish equality movement Association 9", yazarı tarafından bana iletilen, basılmamış makale. Söz konusu dernek 6 kadın, 3 erkek tarafından kurulduğu için bu adı almış, 1966-1970 arasında faaliyette bulunmuş -ki Holli buna bugün varolan devlete daha dışardan ve eleştirel bir gözle bakan üçüncü dalga feminist kadın hareketinden ayırmak için ikinci dalga hareketi demektedir- radikal bireyci bir eşitlikçilikten yola çıkan ideolojileri 1970'lerde Marksistleşmiş ve sonunda üyeleri en koyu Stalinist çizgiyi benimseyen Komünist Parti'ye katılmışlardır. ss.1. -37.

22) Anne Maria Holli'nin, 13 Eylül 1989 tarihli mektubunda sorularıma verdiği yanıtlardan.

23) **Act on Equality Between Women and Men**, Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 1989.

1.4.İzlanda

Bu küçük ada devleti, kadın hareketinin yüz yıllık bir dönemde, birbirini izleyen farklı ama etkili eylemleriyle dikkati çekmektedir. Devletin izlediği kadın eşitliği politikasını hemen tümüyle kadın hareketinin biçimlendirdiği görülmektedir. Ayrıca, 1970'lerdeki önemli kadın eylemlerinde, İngiltere ve öbür Skandinav ülkelerindeki kadın hareketlerinden gelen etkilerle B.M.'in ilan ettiği kadın on yılının simgesel etkisini vurgulamak gerekir. Son on yıl içerisinde bu güçlü kadın hareketi, kadınların toplumsal konumunda önemli değişiklikler gerçekleştirmeyi başarmıştır. Örneğin, 1980'de tarihte ilk kez, bir kadın, Mrs. Vigdis Finnbogadottir, İzlanda'da devlet başkanlığına seçilmiş ve 1984'te bir dönem daha seçilmeyi başarmıştır. 60 kişiden oluşan **Althing**'de (parlamento) 1933'de ilk kadın temsilcinin seçilmesinden 1976'ya kadar kadınların oranı % 5'in üzerine çıkmamış iken, 1983'te bu oran % 15'e yükselmiştir. Gelir getiren bir işte çalışan evli kadınların oranında, 1976-1985 arasında %56'dan %80'e bir artış olmuştur.⁽²⁴⁾ Ancak, başta kadınların aynı zamanda evişi yükünün tek taşıyıcısı oldukları için yarı-zamanlı çalışmaları sonucunda kadınların erkeklerin aldıkları ortalama ücretin %52'sini alabilmeleri olmak üzere, kreş sisteminin yetersizliği, eğitimdeki cinsiyete dayalı geleneksel farklılaşmanın kırılamamış olması gibi önemli sorunlar henüz olduğu gibi durmaktadır.

Devletin kadın eşitliği sorununa taraf olması oldukça eski bir tarihe gitmektedir. 1961'de Dünya Çalışma Örgütü'nün 100 numaralı konvansiyonunun kabulünden sonra 1962'de eşit ücret uygulamasını denetlemek üzere ilk idari komite kuruldu, ama fazla etkili olamadı. 1970'te kadınların kurtuluşu hareketi örgütlendi. Bu hareket, yüzyılın başında oy hakkının kazanılması için oluşan ve kadınların kendilerine özgü kültürlerini ve seslerini duyurmak amacıyla faaliyette bulunan ilk feminist hareketten farklı olarak, sol ve devrimci bir hareketti. Kadınların kurtuluşunun erkeklerle aralarındaki tüm farkların kalkmasıyla, onlarla aynı işleri yapıp aynı konuma gelmeleriyle mümkün olacağını savunmaktaydı. İktidara doğrudan katılmayı reddetmekle birlikte, kadınların çalışma ve siyasal hakları için baskı grubu olarak faaliyette bulunmayı öngörüyordu. 1975'de BM'in kadın yılı faaliyetlerini desteklemek amacıyla bu hareketten gelen talep üzerine devlet bir BM Yılı Kutlama Komitesi kurarak baskıları geçiştirmek istedi. Ancak kadın hareketi bununla yetinmek niyetinde değildi ve kadınların protestosunu dile getirmek üzere, yakın dönem kadın hareketi tarihinin en ilginç eylemlerinden birini düzenledi. 24 Ekim 1975 Birleşmiş Milletler gününde, "ücretli ya da ücretsiz (yani ev kadını olarak) çalışan" bütün kadınları bir günlük bir genel greve çağırdı. Tüm İzlanda'da kadınların %90'nın katıldığı tahmin edildiği grev günü, Reyjevik'te, 50.000 kadın dayanışma gösterisi yaptı.⁽²⁵⁾

24) Konur Hvat Nu? adlı yayında yer alan Jonina Margret Guonadottir'in yazdığı, İngilizce "Summary" bölümü, ss.285-302'deki çeşitli veriler.

25) Bkz.Sigridur Duna Kristmunddottir, "Outside, Muted and Different: Icelandic Wo-

Aristofanes'in *Lysistrata*'sının modern bir uyarlaması olan ve kuşkusuz ancak irice bir antik kent büyüklüğündeki bir ülkede uygulanabilir görünen bu etkili eylemin ardından devlet, 1976'da, Kadın ve Erkek Eşitliği Yasası'nı çıkarmak ve bu yasayı uygulamak amacıyla dünyadaki benzerleri arasındaki devlet katında oluşturulmuş ilk organlardan biri olan **Eşit Davranış Dairesi**'ni kurmak zorunda kaldı.

Ne var ki, bu yıllarda, geniş tabanlı bir kadın hareketini yönlendirebilen kadınların kurtuluşu örgütü (Rauosokkahreyfingin) giderek, kadınları ücretsiz bir proletarya olarak tanımlayarak kadın hareketini sınıf mücadelesine taraf etmeyi amaçlayan ideolojik çatışmalara sürüklendi. Tabanla bağı koptu ve 1982'de kendi kendisini dağıtma yoluna gitti.⁽²⁶⁾

Bu tarihten sonra kadın hareketi, yüzyılın başındaki ilk feministlerin uyguladıkları taktiklere dönerek kadınlara özgü değerler sistemine dayalı kadın kültürünü topluma ve siyasete yansıtma amacıyla yeniden örgütlendi. Bu yeni örgütlenmenin temelinde, yerel ya da ulusal seçimlere kadınların "kadınlara oy verin" sloganıyla, ayrı seçim programları ve kadın adaylardan oluşan listelerle katılmaları amacıyla oluşturulan **alyans** adı verilen komiteler yatmaktaydı. 1982'de Reyjevik Belediyesi'nde ve 1983'te Parlamento, da kadın temsilcilerce sağlanan sıçramalar, bu ayrı kadın listelerinin ürünüydü.⁽²⁷⁾ Bunun yanı sıra kadın hareketi 1976'da benimsenen eşitlik yasanının kadınların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değiştirilmesini sağladı. Yeni yasa, BM'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi'nin onaylandığı 1985'te, bu sözleşmenin benimsediği olumlu ayrımcılık gibi ilkeleri de içeren bir biçimde kabul edildi.

Yeni yasa, eskisinden farklı olarak, kadın erkek eşitliğinin, yalnız çalışma hayatında değil, hayatın her alanında sağlanmasını öngörmekte, özellikle eğitim ve reklamlar gibi cinsiyetçi temellere dayalı değerler üreten alanlarda cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılmasını amaçlamakta ve bu amaçla kurduğu özel organın yanı sıra, eğitim bakanlığı gibi konuyla yakından ilgili bütün devlet kurumlarına gerekli değişiklikleri yapma yükümlülüğü getirmektedir.

Devlet katında oluşturulan özel organ, idari bakımdan Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı, bütçesi hazineden sağlanan **Eşit Statü Dairesi**'dir. 2 yıl için seçilen 7 kişiden oluşmaktadır. Anayasa Mahkemesi, Sosyal İşler Bakanlığı, Devlet ve Belediye Çalışanları Sendikası, İşçi ve İşveren Konfederasyonları'nın birer temsilcisini seçtiği kurulan iki üyesi kadın örgütleri tarafından belirlenmektedir. Daire, konusunda hem politika oluşturma ve önerme hem idari organlar için danışma hem kamu oyu açısından bilgilendirme hem de işçi ve işverenler arasında hakem-

men's Movements and Their Notion of Authority and Cultural Separateness", (fotokopi olduğu için yayın yer ve tarihini belirlemediğim makale) ve Audur Stykarsdottir, "From social movement to political party: the new women's movement in Iceland", *Drude Dahlerup, The New Women's Movements*, Sage, Londra, 1986 içinde ss. 140-157.

26) Kristmundottir, agm, s.10.

27) Stykarsdottir, agm, s.1152 ve d.

lik işleriyle görevlendirilmiştir. Yerel eşitlik komiteleri arasında koordinasyonu sağlar. Ayrıca eşitsizlik durumlarına doğrudan müdahale ederek, olumlu ayırimcılık önlemleri de dahil ayırimcılığı ortadan kaldıracak öneriler getirir. Önerilerine uyulmaması durumunda yasanın öngördüğü tazminat cezalarının uygulanması için mahkemeye başvurur. Sosyal İşler Bakanı, bu organın önerilerine göre dört yıllık uygulama planları hazırlamak ve meclise iki yılda bir icraatla ilgili bilgi vermek zorundadır.⁽²⁸⁾

1986'dan itibaren daire, çalışma hayatıyla ilgili olarak alışlagelmiş araştırma yaptırma faaliyetinin dışında, esnek çalışma günü, kadınlar için yaratılacak yeni işler, iş kurma teşvikleri, eğitimde kullanılan ders malzemesinin cinsiyetçilikten arındırılmış olarak yeniden yazılması ve öğretmenlerin bu amaçla eğitimi, evli çiftlerin yeni cins rollerine uygun olarak eğitimi, resmi görevlerde eşitlik gibi konuları programına alıp ilgili bakanlıklara direktifler vermiştir. Uygulama programının ilginç bir yanı da sosyal politika alanında, nüfusu az bir toplum olan İzlanda'da anneliğin teşviki, bu amaçla kadınların ev içinde yaptıkları işin, dışardaki çalışmayla eşdeğer sayılması, giderek sosyal güvenlikten yararlandırılması ve uzatılması öngörülen analık izinlerinin ebeveyn iznine dönüştürülmesi kararlarıdır.⁽²⁹⁾

1.5. Danimarka

Nordik Konsey'in yanısıra, İskandinav ülkeleri arasında aynı zamanda Avrupa Topluluğu'nun da üyesi olan Danimarka'nın, devlet katındaki eşitlik politikası ve kurumlaşması bakımından en dikkat çekici yanı, uluslararası etkileşimlerden gelen bu değişik ve artan kurumlaşma baskılarına karşın, devlet düzeyinde minimal bir kurumlaşmayla yetinmekte ısrarla direnen ve varolan kurumun toplumla, kadın hareketiyle olan ilişkisini derinleştirmeye çabalayan bir örnek oluşturmıştır. Devlete gereğinden fazla yetki verme konusundaki bu direncin nedenlerini bulmak için kuşkusuz, 1970'lerde İskandinav ülkelerinde oluşan en renkli ve etkili kadın hareketlerinden biri olan Danimarka feminist hareketinin gelişmesine ve bu konudaki tutumuna bakmak gerekecektir. Ancak daha önce, bu güçlü kadın hareketinin doğrudan hedeflediği sonuçlar olmasa bile, dolaylı etkileriyle toplumda kadınlar açısından yarattığı değişmeyi gösteren biriki değişikene değinelim: Danimarka'da kadınların çalışma hayatına girişi yaygın ve kesin bir biçim almıştır. Kadınlar 1980'lerin sonunda çalışan nüfusun %48'ini oluşturmaktaydılar. Ancak kadınlar ücret, sektörel dağılım ve başka konularda süren eşitsizlikler ve bunun yanısıra ev ve iş yaşamının bağdaştırılması için gerekli değişikliklerin

28) The Equal Status and Equal Rights of Women and Men Act, (Jonina Margret Guonadottir tarafından yapılan resmi ingilizce çeviri), 1985, daktilo.

29) Report by the Minister of Social Affairs on the Government's Four Year Plan of Action Regarding Measures for Advancing Equality Between the Sexes, Meclis'in 109. oturumuna sunulan rapor, 1986.

yapılması konusunda, erkeklere, işverenlere ve kamu yetkililerine yani devlete talep ve baskı yöneltmeyi bugün de sürdürmektedirler. Çünkü eşitlik konumuna bu ülkede de ulaşılmasından uzakta bulunuluyor. Öte yandan bu değişikliklerin gerçekleşmesi için meclise daha fazla kadın temsilci sokma gereğinden yola çıkılarak son yıllarda bütün partiler üzerinde baskıların artmasıyla, **Foketinget**'teki (parlamento) kadın temsilci oranı, 1981'de %24'ten, 1988 seçimlerinde %30.7'ye yükselmiştir ⁽³⁰⁾, ama bu da sorunu çözmeye yetmemektedir.

Danimarka'da devletin resmi bir kadın-erkek eşitliği politikası oluşturması ve kurumlaşmaya gitmesi 1975 yılında, toplumda kadınların statüsünü incelemek üzere oluşturulan ilk Danışma Komisyonu'nun tavsiyesi üzerine idari bir kararla **Eşit Statü Konseyi**'nin kurulmasıyla başladı. 1976'da kabul edilen Kadın ve Erkeklerin Eşit Ücret Yasası'nın ardından, sorunların sadece ücretle ve hatta çalışma yaşamıyla sınırlı olmadığı görülmeye 1978'de çıkarılan ve 1988'de değiştirilen Kadın-Erkek Eşitliği Yasası'nın kabul edilmesinden sonra Eşit Statü Konseyi devamlı ve devletin eşitlik politikasını yürütmekle görevli tek organı olma niteliğini kazandı. ⁽³¹⁾

Başbakanlığa bağlı bürokratik bir kuruluş olan Eşit Statü Konseyi, başbakan tarafından atanan bir başkan ve 8 üyeden oluşmaktadır. Üyelerinden 3'ü, Danimarka işçi, işveren ve kamu kesimi çalışanları örgütlerinin, 5'i de değişik kadın örgütlerinin (biri kadın araştırmaları temsilcisi olmak üzere) temsilcileri arasından atanmaktadır. Kendisine bağlı 16 tam zamanlı çalışan memurdan oluşan bir sekreterliği vardır. Dört yıl için atanan Konsey'e Başbakanlık bütçesinden 1988'de 2.840 milyon kron para ayrılmıştır. ⁽³²⁾ 1988 yasasıyla, kadın eşitliğini sağlamak için başbakana konuyu ilgilendiren her alanda bilgi verme, yasa önerileri geliştirme, araştırma yaptırma, kendisine başvuru yapılması durumunda ya da kendiliğinden ayrımcılık durumlarını inceleme, işçi ve işverenlerle örgütlerinden her türlü bilgiyi alma, kararlarına karşı gelenlere para cezası uygulama konularında yetkili kılınmıştır. Yetki alanı başbakan tarafından genişletilebilmektedir. ⁽³³⁾

1980'li yılların başlarında eğitim alanında, kadınların geleneksel olmayan mesleki eğitim dallarına yönlendirilmesi için kotalar oluşturulması, çalışma alanında, eşit ücret, kadınlara iş almada öncelik tanınması için olumlu ayrımcılık önlemleri alınması ve yerel iş bulma büroları açılması, aile alanında, analık izninden

30) Bkz. Second Report by the Danish Government on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, Mayıs 1988, daktilo, s.6.

31) Lis Hojgaard, EC Seminar on Institutional Conditions for Equality Between Men and Women in the member States of the European Community, 15-16 Haziran 1988, Hannover toplantısına sunulan bildiri.

32) Danish Equal Status Council, Annual Report, 1988.

33) Second Report, age., Ek., s.17-18, Act on Equality Between Men and Women.

ebeveyn iznine geçilmesi ve cins rolleriyle ilgili tutumların değiştirilmesi gibi çalışmalara öncelik veren Konsey⁽³⁴⁾, 1988 raporunda, ayrıca, işletmelerin yönetim kademesinde ve atamayla oluşturulan bütün siyasi karar organlarında kadınların teşvik edilmeleriyle erkeklerin eğitimi (erkekler eşitlik politikasından nasıl etkilenebilirler konulu araştırma projesi) konularını öncelikli sorunlar arasına almıştır.⁽³⁵⁾

Daha önce de belirttiğim gibi, Danimarka'da yetkileri ne kadar geniş ve etki alanı yaygın olursa olsun, minimal bir kurumlaşma modeliyle yetenilmesinin nedenleri arasında başta geleni, çelişkili görünse bile, kadın hareketinin, özellikle 1970'lerdeki güçlülüğü ve o yıllarda benimsediği amaçlar, hedefler ve sağladığı kazanımlarda aranmalıdır. 1970'lerin başlarında, Amerikan radikal feminist hareketinden esinlenerek, küçük radikal kadın gruplarının (Redstockings - Kırmızı çoraplılar) doğrudan eylem biçiminde protestolarıyla oluşan, kısa sürede kitleselleşen ve kürtaj yasasının kabulü gibi aşamalarda büyük sokak gösterileri düzenleyen kadın hareketi, başlangıçta kendini sistem-dışı olarak görmüş, kadınların kurtuluşuyla tüm toplumu dönüştürmeyi hedeflemi, bu yüzden de siyasi partilere ve hükümete yönelik baskı grubu örgütlenmesini önemsememiştir.

Sonradan da kadın hareketi, önceliği hep yeni sorun alanlarını gün ışığına çıkarmak (kadınlara yönelik şiddet, ensest, pornografi, fuhuş, gizli kürtaj, ırza geçme vb), bunlara karşı kadın dayanışması bağlamında çözümler aramak ve kadın kültürünü geliştirmek (kadınların yaz festivalleri, kadın araştırmaları, yaygın kadın eğitimi) gibi konulara vermiştir.

Ancak Danimarka'da, ilk feminizm dalgasının kalıntısı olan klasik kadın hakları dernekleriyle siyasi parti ve sendikaların kadın kollarının da güçlü olması, kadın hareketinin sistem-içi siyaset mücadelesine kayıtsız hatta eleştirel (kriz koşullarında devletçe izlenen eşitlik politikasının kadınları sistem içine çekip pasifize ederek son kertede kadınların aleyhine sonuç vereceği endişeleri) yaklaşımına karşın, kadın hareketinin gündeme getirdiği ana sorunun (cinsiyetçiliğin), hareketin etkisinde kalan ikinci tip örgütlere üye kadınlar tarafından özümsemekle dar anlamda siyasal arenaya, yani devlete taşınmasını sağlamıştır. Ayrıca zamanla, kadın hareketinin kendisi de bir dönüşüm geçirmiş, harekette giderek artan bir uzmanlaşma ve farklı ilgi konuları çevresinde örgütlenme eğilimi ortaya çıkmış, bu çeşitli kadın grupları aralarında yatay iletişim ağları oluşturmuşlardır. Drude Dahlerup'a göre, son aşamada, kimisi devlete daha yakın, kimisi daha uzak duran tüm kadın örgütleri "devlet feminizmi"ni az çok benimseyip bu çerçevede işbirliği yapma noktasına gelmişler ya da bu noktada buluşmuşlardır. Feminist kadın hareketinin etkisi kendini hâlâ, merkezîyetçilikten çok yerelliği destekleme, eşitlik yönünde kararların olabildiğince yaygın bir temelde, tabanda, sorunların ortaya çıktığı somut alanlarda alınmasına önem verme doğrultusunda duyurmakla

34) Vogel Polsky, age. s.62.

35) Annual Report, age.

birlikte, artık kadın hareketinin "devlete" başlangıçta olduğu kadar eleştirel bakmadığı söylenebilmektedir.⁽³⁶⁾

2. Kuzey ve Orta Avrupa Ülkeleri

Bu alt bölümde, kuzey ve orta kıta Avrupası ülkeleri toplanmıştır. Bu ülkeleri aynı başlık altında ele almanın ana nedeni, İsviçre hariç hepsinin, kuruluşundan itibaren Avrupa Topluluğu'na üye olmalarıdır. Bu durum, Topluluk Komisyonu'ndan gelen kadın eşitliği direktiflerine uyma gereği sonucu, eşitlik politikaları ve kurumlaşmalarında belirli bir türdeşleşmeye yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, aralarında dil, kültür ve siyasal kültür (Fransa, Belçika; federal yapıları bakımından Almanya, İsviçre; Hollanda, Belçika'nın Flaman bölgesi vb) gibi birçok başka açıdan da ortaklık bulunmaktadır. Öte yandan, Hollanda bir yana bırakılırsa, bu grupta toplanan ülkelerdeki kadın hareketleri, kuşkusuz aralarında kimi farklar bulunmakla birlikte, kabaca fazla güçlü olmayan hareketler olmaları bakımından birbirlerine benzemektedirler.

2.1. Hollanda:

Bu ülkede devlet katında yürütülen kadın eşitliği politikasının ayırıcı özelliği, Hollanda'nın **maksimalist** bir model geliştirmiş olmasıdır. Gerçekten, Hollanda, devletin kadınların eşitliği ya da bu ülkede bu politikaya verilen özel adla **emansipasyon** (bağımsızlaşma) politikasını ilk başlatan ve buna en ciddi şekilde angaje olmuş, en fazla sayıda ve çeşitli kurumlardan oluşan oldukça karmaşık bir yapı kurmuş olan ülke olmanın yanı sıra, kadın hareketiyle devletin etkileşimine en geniş yeri veren, adeta devleti, canlılığını bugün de sürdüren kadın hareketinin taleplerine uygun olarak yönlendiren bir ülke olarak da dikkati çekmektedir. Bunların sonucu olarak bu ülkede izlenen emansipasyon politikası, hem ele alınan konular, hem geliştirilen önlemler, hem de bunların uygulanması için en alt yerel birimlere kadar yayılmış bir örgütlenmeye gidilmesi bakımından bugün yeryüzünde varolan en kapsamlı politika örneğini sunmaktadır. Kuşkusuz, Hollanda'nın dünyanın ekonomik bakımdan en gelişmiş, kadın emansipasyonu politikasına da geniş parasal kaynaklar ayrılabilen en zengin ülkelerinden birisi, kuruluşundan beri Avrupa Topluluğu üyesi, uluslararası sözleşmelere uymayı temel bir etik kuralı olarak benimsemiş bir ülke ve ayrıca dünyanın en eski demokrasilerinden birisi olması, bu durumun açıklanmasında rol oynayan önemli özelliklerdir. Ama öteki Avrupa ülkeleri için de benzer şeyler söz konusu değil mi? İşte burada, Hollanda'nın özgüllüğünü açıklamak üzere ana değişken olarak yine kadın hareketine bakmak gerekmektedir.

1970'lerde batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan en canlı, renkli, yaratıcı ve ay-

36) Drude Dahlerup, "Is the new women's movement dead? Decline or change of the Danish movement", *The New Women's Movement*, age, ss.217 - 244.

nı zamanda da pragmatik kadın hareketlerinden birisi Hollanda'da görüldü⁽³⁷⁾ Bu hareketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Hollanda toplumu, kadınların konumu bakımından, adeta bir altüst oluş yaşadı.

Gerçekten, 1960'ların sonlarına ait verileri kullanarak yaptığım bir karşılaştırmalı araştırmada, Hollanda'nın o yıllarda batı dünyasında geleneksel cinsiyet rollerini en az tartışma konusu eden, evliliği ve bu kurum içerisinde kadınlara atfedilen eş ve anne kimliklerini "kutsal" sayan ideolojinin çok sağlam görüldüğü, buna bağlı olarak, kadınların çalışma hayatına katılımı ve eğitiminde şaşırtıcı derecede düşük oranlarla karşılaşılacak bir toplum olduğunu saptamıştım. Hollanda 1968 öncesinde, kadın emeğinin ücretli işte kullanılması bakımından batı dünyasının en tutucu ülkesiydi⁽³⁸⁾.

Son onbeş yıl içerisinde bu alanda tam bir devrim gerçekleşti. Gerçi, çalışan kadın oranı hâlâ İskandinav ülkeleri gibi bazı komşu ülkelerin gerisindedir, ama gerçekleşen hamle çarpıcıdır: Çalışan kadın oranı 1983'te %41'e yükselmiş (erkeklerin % 88'ine karşılık kadınların % 85'i çalışıyor), çalışan evli kadınların oranı on yılda bir katı katlanmıştır. Batı ekonomilerinin ciddi bir ekonomik kriz yaşadıkları bir dönemde gerçekleşmesinin ötesinde, bu gelişme çalışmak isteyen kadın sayısının sürekli artmakta olması bakımından da dikkat çekicidir. ⁽³⁹⁾ Benzeri bir sıçrama kadınların siyasal temsilinde de görülmektedir. Hollanda parlamentosundaki kadın temsilcilerin oranı 1975'te % 9.3'ten 1986'da % 20'ye çıkmış, yani bir katı katlanmıştır ⁽⁴⁰⁾. Ancak, Hollanda'daki feminist kadın hareketinin etkinliğini anlayabilmek için belki de, hemen her ülke için kullandığımız bu temel ölçütlerin dışına çıkarak, 1970'lere kadar çok yerleşik olan "kadının yeri ailedir" ideolojisinin nasıl hızla değiştiğini gösteren birkaç göstergeye bakmak gerekli olabilir. Kadın hareketi hayat tarzları üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Öyle ki Hollanda'da evlenenlerin oranı hızla düşmekte, giderek artan sayıda çift boşanmakta ve yine pek çok çift çocuk yapmamayı seçmektedir. 1971'de çocuklu evli çiftlerin oranı %52 iken, bu oran 1978'de %48'e düştü. Aynı dönemde tek ebeveynli ailelerin sayısında bir katı artış oldu. Dahası, 1980 ve 1983 yıllarında yapılan iki araştırma, üç yıl gibi kısa bir sürede bile, 1970'lerin tutucu Hollanda toplumunun, kadınların yalnız yaşaması, çiftlerin evlenmeden birlikte yaşaması, eşcinsel çiftler, evli çiftlerin işleri gereği ayrı ayrı yerlerde yaşamaları, komünde

37) Joni Lovenduski, age.ss.83-87 ve Joyce Outshoorn, "The feminist movement and abortion policy in the Netherlands", Drude Dahlerup, age., ss.64-85.

38) Şirin Tekeli, Kadınlar..., age., s.97. 1968'de Hollanda'da çalışan kadınların oranı, gelişmiş batı ülkelerinin en düşük oranı olan %22.6, çalışan evli kadınların, evli kadınlara oranı ise yalnızca %7 idi.

39) Bkz. A Decade of Equality Rights Policy in the Netherlands, 1975-1985, The Ministry of Social Affairs and Employment, 1985, ekler, ss.49-64.

40) Mariette Sineau, "Ways and means of improving the position of women in political life", Avrupa Konseyi, Strasburg, 1989, s.4'teki tablo.

yaşama gibi, geleneksel evliliğe alternatif yaşama biçimlerini hoşgörme yolunda hızlı bir liberalleşme yaşadığını gösterdi⁽⁴¹⁾. Benzeri tutum değişiklikleri evişi- nin kadınlar ve erkekler arasındaki paylaşımı konusunda da gözlemlenmiş, bu sorumluluğun iki cins arasında eşit olarak paylaşılması gerektiği görüşü, 1981'de bile erkekler ve kadınlar arasında % 60.9 gibi yüksek bir oranda destek görmekteyken, 1983'te kadınların eşit paylaşımı erkeklerin 4 puan önünde savunur duruma geldikleri saptanmıştı ⁽⁴²⁾.

On yıldan kısa bir süre içerisinde Hollanda toplumunda mantalitelere böylesine altüst olmasına yol açan kadın hareketi, sol radikal öğrenci hareketinden gelen kadınların 1970'te radikal feminist-Dolle Mina (özgür kadın) grubunu oluşturmalarıyla etkili olmaya başladı. Bilinç yükseltme gruplarıyla hızla gelişti. Bir süre sonra Dolle Mina'nın ortodoks Marksist bir çizgiye yönelmesine rağmen hareket hiç bir zaman 1974'te kürtaj hakkı için oluşturulan platform dışında merkezi bir örgütlenmeye gitmedi. Tersine, zamanla hareketin özellikle radikal kanadında, kadın bilgi merkezleri, kadın kahveleri, kreşler, sağlık merkezleri, aile içi şiddet (dayak), irza geçme, acil yardım gibi çeşitli projelerden her biri çevresinde çok sayıda kadını seferber eden, tek sorun odaklı, yatayına ve yaygın bir örgütler ağı ortaya çıktı. Ancak, merkezi bir örgütlenmenin bulunmaması, bu hareketin siyasal planda etkili olmaması sonucunu doğurmuyordu. Günlük yaşamda yani değer yargılarında ve mantalitelere yarattığı önemli değişme yanı sıra hareket, baskı grubu olarak örgütlenmiş klasik kadın örgütleriyle sendikalarda ve siyasi partilerde örgütlenmiş kadınları da derinden etkiledi. Böylece 1970'lerin sonuna gelindiğinde Hollanda kadın hareketinde, Joyce Outshoorn'un deyişiyle, "kurumlar içindeki uzun yürüyüş" ile tabanda ilerleme almaşıklarından hangisine ağırlık ya da öncelik verileceği meselesiyle karşı karşıya gelindi ⁽⁴³⁾. Hollanda kadın hareketinin çözümü, örneğin Danimarka'daki kadın hareketinin benimsediği, devlete sırt çevirip tabanda ilerleme taktiğinden farklı olarak, bu iki, zaman zaman birbirleriyle çelişen (biri yüzyüze temasa dayalı küçük gruplarda doğrudan demokrasi, diğeri ise parlamento komisyonları ve siyasi parti komitelerinde temsili demokrasi kurallarıyla çalışmayı öngörüyordu) yöntemlerin ikisini birden, yanyana sürdürmeyi denemek yönünde oldu. ⁽⁴⁴⁾ Bunda oldukça başarılı oldukları da söylenebilir. İşte Hollanda'daki karmaşık devlet katındaki eşitlik kurumlaşmasını bu gelişme açıklamaktadır.

Hollanda'da devletin cinsiyet eşitliği konusuna el atması, 1974'te hükümetin **Ulusal Emansipasyon Danışma Komisyonu**'nu (kısa adıyla Emansipasyon Komisyonu) kurmasıyla başladı. Bu karar, o sırada işbaşında olan Dr.J.M.den

41) A Decade.... age., s.53, Tablo 1.

42) A Decade... age., ss.53, Tablo 2.43) Joyce Outshoorn, agm. s.66.

43) Joyce OUTSHOORN, AGM. S.66.

44) Bu farklı politikaların bir irdelemesi için bkz. Joke Swibel, "The gender of bureaucracy: reflections on policy-making for women", Politics, 8 (1), ss.14-19).

Uyl'un İşçi Partisi (sosyal demokrat) hükümeti tarafından alınmakla birlikte, sonradan işbaşına gelen Hristiyan-demokrat ağırlıklı hükümetler de aralıksız kurumları geliştirme politikasını sürdürdüler. Hollanda'da bugün devlet bünyesinde varolan emansipasyonla ilgili kurumların sayısı 10 olup, bunlardan 5'i, doğrudan hükümete bağlıdır. Bunların başında, ilk kez 1981 seçimlerinden sonra kurulan hükümette yer alan (Bayan Hady d'Acona), emansipasyon politikasından sorumlu bir **Devlet Bakanı** gelmektedir. Devlet katında kurulan diğer eşitlik kurumları arasındaki koordinasyonu sağlama görevi yanısıra, tabandaki kadın hareketiyle birlikte kadınların konumunu değiştirmeye yönelik bir dizi deneysel nitelikte projeyi desteklemesi söz konusudur. Bu amaçla bütçeden aldığı mali destek 1985'te 7.6 milyon guldendi, sonradan daha da arttı.

Hükümetteki ikinci organ, 1986'da faaliyete geçen, başbakanın başkanlığında, kadınları yakından ilgilendiren konularla ilgili 7 bakanın katıldığı **Bakanlar Kurulu Özel Emansipasyon Komitesi**'dir. Bu komitenin çalışmalarına ayrılan bütçe, 1985 yılında Sosyal İşler ve İstihdam ile Refah, Sağlık ve Kültür İşleri Bakanlıkları bütçelerinden ayrılan 23 milyon guldene ulaşmaktaydı; Eğitim ve Bilim Bakanlığı da kadın emansipasyonuna ayrıca 5.4 milyon gulden tahsis ediyordu. Görüldüğü gibi, hükümet düzeyinde ayrı bir kadın bakanlığının kurulmasıyla yetinilmeyerek, konuyla ilgili bütün bakanlıkların emansipasyon politikasına anjaje edilmeleri öngörülmüştü.

Bunların dışında, 13 bakanlığın temsilcilerinden oluşan ve bürokratlar arası koordinasyonu sağlayan bir komite (**Emansipasyon Politikası Koordinasyon Dairesi**), emansipasyon bakanına destek olan bir **Müsteşarlık** ve 8 bakanlığın bünyesinde kurulmuş, emansipasyon birimleri bulunmaktaydı.

Hükümet dışında yer alan öbür 5 organdan birisi, siyasi nitelik taşıyan, parlamentonun daimi **Emansipasyon Politikası Komisyonu**, diğerleri de siyasi olmaktan çok idari sorumluluk taşıyan, bu nedenle yarı-hükümet dışı (QUANGO) organlar kabul edilen kurumlardır. Bunlar, 1974'te kurulan ilk geçici danışma kurulu olan **Emansipasyon Komisyonu**'nun yerine 1981'de yasayla kurulan, hükümetçe finanse edilen ve tümüyle bağımsız uzmanlardan oluşan komisyon; 1990'da birleştirilerek tek komisyon haline getirilmesi planlanan, işçi ve işveren sendikalarıyla kadın örgütlerinin temsilcilerinden oluşan iki **Fırsat Eşitliği Komisyonu**, (biri kamu çalışanları, diğeri özel sektör çalışanlarıyla ilgili olmak üzere İskandinav ülkelerindeki çalışma hayatıyla ilgili fırsat eşitliği komisyonlarına benzeyen yarı-yargısal nitelikte, ama kararlarını uygulamaya yetkisiyle donatılmış kurullardır) ve son olarak da bağımsız uzmanlardan oluşan ve devletin sağladığı parasal destekle emansipasyon politikasına yön verecek araştırmaları koordine eden **Emansipasyon Araştırmaları Devamlı Komitesi**'dir⁽⁴⁵⁾.

45) Bkz. Joke Swiebel, "Conditions for Equality between Men and Women in the Member States of the European Community" seminerine sunulan bildiri, age, ss.67-73 ve Swiebel'in sorularına cevaben gönderdiği 16.8.1988 tarihli mektubundaki organigram (stafnr. 88/43). Ayrıca bkz. Vogel-Polsky, age. ss.73-78 ve Hollanda delegesi tarafından (adı belirsiz) Avrupa Konseyi'nin 4-5 Temmuz 1989, Viyana, Avrupa Bakanları Kadın-Erkek Eşitliği Konferansı'na sunulan bildiri, Strasburg, 1989, MEG-2 (89) 3.

Bu örgütlenme yapısına eklenmesi gereken önemli bir öge de, merkezi devlet katındaki bu organların dışında, Hollanda'da merkezden tamamen bağımsız işleyen yerel yönetimler düzeyinde de son derece aktif bir emansipasyon politikasının yürütülmekte olmasıdır⁽⁴⁶⁾.

Bu kadar çok yönlü organlar eliyle, mali bakımdan oldukça geniş olanaklarla donatılmış olarak yürütülen kadın politikası hemen her yerde olduğu gibi önce, iş ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlama hedefine ağırlık verdi. Çalışmalar zamanla, her alanda kadınlardan yana işletilen olumlu ayrımcılık önlemleriyle ve işe almada, geleneksel olmayan iş kollarında kadınların özel olarak teşviki için geliştirilen deneysel uygulamalarla gelişti, 1985'ten itibaren kadınlara işte ve başka yerlerde uygulanan şiddeti, pornofrafiyi, fahişelerin haklarını, seks turizmini, korunması öncelik taşıyan grupları (çocuklu yalnız kadınlar), azınlık ya da göçmen kadınlarının özgül sorunlarını kapsayacak biçimde genişletildi. Buna rağmen, gerek kadın hareketi gerekse devletin eşitlik politikasında görevli bürokratlar, sistemin yetersizliklerini vurgulamakta ve 1990'larda daha da geliştirilmesinin yollarını aramaktadırlar.

2.2 Belçika

Fransa, Almanya ve Hollanda arasında sıkışmış, tüm toplumsal ve siyasal yaşamı farklı dil ve kültür grupları arasında uzlaşmalar sağlayabilmek üzerine kurulu ve Avrupa Topluluğu'na kuruluşundan beri üye olan bu küçük ülke, 1968'den sonra bütün öbür batı Avrupa ülkeleri gibi bir feminist kadın hareketinin canlanışına tanık oldu. Ancak, hareket burada örneğin bir Hollanda'daki güce ve etkinliğe erişemedi. Örneğin, bütün Avrupalı feminist hareketlerin büyük kavgalarla kabul ettirmeyi başardıkları kürtaj hakkı, fiilen yasallaşmış gibi uygulanmasına rağmen, henüz Belçika'da yasal bir çözüme kavuşmuş değildir⁽⁴⁷⁾.

Aynı şekilde, kadınların 1980'lerin sonlarında %49'u gelir getiren bir işte çalışmakla birlikte, çalışan kadınların %34'ü, işsiz kalmaktansa, yarı zamanlı işlerle

46) E.F.M.Coenen-Vaessen, "Women and Local Government", 15-16 Haziran, Hannover seminerine sunulan bildiri, ss.127-135.

47) Belçika feminist hareketiyle ilgili Türkçe bir kaynak için bkz. "Belçikalı bir feministle görüşme", (Sedef Öztürk'ün Nadine Plateau ile görüşmesi), *Kaktüs*, 4, 1988, ss.17-24. Belçika'daki kadın hareketi, 1970'lerdeki kitle eylemlerinden sonra uzmanlaşma sürecine girmiş, bir yandan *Les Chiers du Griff* gibi Avrupa feminizminin önde gelen dergilerinden biri çevresinde sürdürülen teorik çalışmaya ve bakanlık bütçesinden sağlanan sınırlı bir destekle daha pragmatik yönelimli feministlerin oluşturdukları, *Chronique féministe* dergisini çıkaran, *Université des femmes* gibi özerk kadın araştırmaları merkezlerine, bir yandan da acil desteğe muhtaç kadınlar için, kadın evleri, SOS merkezleri, sığınaklar kurma çalışmalarına yönelmiştir. Ne var ki hareketin genç kuşakları kavrayamaması hem yaşlanmasına, hem de kurumsal ve kurum dışı çalışmaların aynı dar kadro tarafından yürütülmesi zorunluluğuna yol açmıştır.

yetinmek durumundadır⁽⁴⁸⁾. Bir başka deyişle, kadınların önemli bir kesimi, istedikleri koşullarda çalışma olanaklarını bulamamaktadır. Ayrıca Belçika, kadınların parlamentodaki siyasal temsil oranının, 1975'de %6.6'dan 1987'de ancak %8.5'a yükselebildiği, bu alanda da değişimin oldukça yavaş ilerlediği bir toplumdur⁽⁴⁹⁾.

Buna karşılık Belçika, kadın eşitliği politikasının yürütülebilmesi için, devlet bünyesinde, düşünülebilecek neredeyse bütün kurumların oluşturulduğu bir ülke olarak dikkat çekmektedir⁽⁵⁰⁾. İşte, kadın hareketinin güçsüzlüğü ile, devlet yanında hem karmaşık hem de üst düzeyde siyasi bir düzenlemeye gidilmesi olgusu arasındaki bu çelişkiyi, bir ölçüde, Belçika'nın Avrupa Topluluğu direktiflerine uyma gerekliliği, bir ölçüde de, her dil grubunun etkilendiği komşu sistemden bazı kurumları ödünç alması sonucunu veren, bölgeler arası uzlaşmalar arama geleneği ile açıklamak mümkün görünmektedir. Devletin izlediği eşitlik politikasında, kadın hareketinin önerilerine kulak vermekle birlikte, ondan etkilenme gereğini duymayacak kadar güçlü görünmesinin bir sonucu da, bu ülkede son yirmibeş yılda kadınlarla ilgili olarak yapılan en dikkat çekici çalışmanın, hukuki eşitliğin sağlanmasıyla sınırlı kalmasıdır. Ne var ki, liberal, Hristiyan ve sosyal demokrat partiler arası koalisyonların kural olduğu bu ülkede, yasal değişiklikler için gerekli çoğunluğu bulmanın da her zaman kolay olmadığını hatırlamak gereklidir.

Kuşkusuz son yirmibeş yılda hukuk alanında yapılan modernleşme çalışmasının önemi küçümsenemez: Medeni kanunda yapılan değişikliklerle, hem evli eşlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, hem de çocuklara göre ebeveyn konumlarında, ayrıca boşanmada, kadın ve erkekler tam statü eşitliğine kavuşturuldukları gibi, ceza kanununda yapılan değişikliklerle, zina, ırza geçme konularında kadınlarla erkekler arasında eski sistemde varolan eşitsizlik durumları kaldırılmış, sadece daha önce değinilen kürtaj sorunu çözülememiştir. Bunların dışında, vergi ve sosyal güvenlik yasalarında da cinsler arası eşitliği sağlayıcı yasa değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. Ne var ki, hukuki eşitliğin söz konusu reformlarla sağlanmış olmasına rağmen, cinsler arasında gerçek eşitsizlikler sürmektedir. Eşitlik bakanlığına göre bunun başlıca nedenleri, kadınların eski normları içselleştirmeleri, yeni haklarının bilgisine sahip olmamaları, bu bilgiye sahip olup ayrımcılığa maruz kaldıklarının bilincine vardıkları zaman, ayrımcılığın telafisi için yargı yoluna başvurmaktan çekinmeleri ve nihayet, ayrımcılığın yapıldığını ispatlama yükümlülüğünün haksızlığa uğrayan tarafa (kadına) yüklenmiş olmasının yaptığı caydırıcı etkide aranmalıdır. Bu tahlil çerçevesinde Belçika'da eşitlik politikasının başarılı olması için halen ağırlık verilen iki ana temadan birisi, kadınların

48) Kadınların İstihdamı Komisyonu Başkanı Jo Walgrave'in 1988 Hannover toplantısında sunduğu bildiri, age, s.155.

49) Mariette Sineau, "Ways and means", agm, s.4.

50) Jo Walgrave, agm., b.153

hakları konusunda bilgilendirilmesi amacıyla yürütülen eğitim çalışmaları ve çeşitli konularda açılan kampanyalardır (bugüne kadar açılan kampanyaların başlıcaları, daha iyi bir mesleki seçim, iş yerinde kadın imgesi, kadınlara uygulanan şiddet ve kadınların politikada temsili konularında odaklaşıyordu). İkincisi ise yine hukuk alanında bir çözüm arayışını yansıtan, ispat yükünün ayrımcılık yapan tarafa yüklenmesi (ayırıcılık yapılmadığının ispatı) ve feminist derneklere, ayrımcılık durumlarında dava açabilme ya da davada taraf olma yetkisinin tanınması amacıyla yasalarda değişiklik yapılması (örneğin, İskandinav ülkelerindeki gibi bir Ombud kurulması) çalışmalarıdır⁽⁵¹⁾. Bunun dışında bir de, 1985'te onaylanan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin tanıdığı yeni müdahale aracı olan olumlu ayrımcılık önlemlerinin sınırlı bir alanda da olsa, uygulanmasına başlandığı belirtilebilir. 1987 yılında kabul edilen bir kararname ile, özel sektörde kadınlara fırsat eşitliği sağlamak üzere bir çalışma başlatılmış ve Eşitlik Bakanı'na, olumlu ayrımcılık planı uygulayan işyerlerine belirli destekler sağlama yetkisi verilmiştir. Kamu kesiminde benzeri, ama zorunlu olarak uygulamaya konulacak önlemlerle ilgili hazırlık çalışmaları halen sürdürülmektedir⁽⁵²⁾.

Belçika'da devlet katında kurulan eşitlik kurumlarına gelince, bunlar üç aşamada bugünkü biçimini aldı. Hemen her yerde olduğu gibi burada da kurumlaşmaya, 1970'lerde, karar alma yetkisi olmayan danışma kurullarıyla başladı. Ancak, Belçika'da birden çok alanda oluşturulan bu kurullarda, kadın hareketinin taleplerinin dile getirilebilmesi için, hareket ve kadın örgütleri temsilcilerine geniş bir yer tanındı. Hemen hepsi halen çalışmakta olan bu kurullar, Çalışma Bakanlığı'na bağlı, **Kadınların Çalışması** (1974), Flaman ve Fransızca konuşan bölgeler için ayrı ayrı oluşturulan, Milli Eğitim Bakanlıklarına bağlı, **Eğitimde Kız ve Erkek Çocuklarının Fırsat Eşitliği** (1970 ve 1980), **Kamu Yönetiminde Kadın ve Erkeklerle Eşit Muamele** (1984), Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı, **Aile İçi Çalışma** (1985) ve en son olarak da Emansipasyon bakanlığının isteği üzerine, ona destek olmak üzere 1986'da oluşturulan, **Emansipasyon konseyleridir**.

Eşitlik sisteminin gelişmesinde ikinci aşamaya, 1980 yılında, **Bakanlararası Kadın Statüsü Komitesi**'nin oluşturulmasıyla geçildi. Başbakanın başkanlığında toplanan ve değişik bakanlıkları ilgilendiren alanlarda kadın eşitliğini sağlamak için alınması gereken önlemleri görüşerek karara bağlayan bu kurum, daha önce kurulan danışma kurullarının çalışmalarını koordine etmekle görevliydi. Bu kurumun çalışmaları sırasında, bütün bu alanlardaki yer yer çelişkili faaliyetlerin tek bir kadın politikası halinde bütünleştirilmesi ve daha iyi koordine edilmesi gerektiğinin anlaşılması üzerine, üçüncü aşamada, Bakanlararası Komite'nin önerisiyle, 1985 yılında **Sosyal Emansipasyon Devlet Bakanlığı** kuruldu. Komi-

51) Belçika Eşitlik Bakanı Mme. Smet'in 4-5 Temmuz 1989 Viyana Avrupa Konseyi 2. Avrupa bakanlar toplantısına sunduğu bildiri, Strasburg, 1989, MEG-2 (89) 12, s.4 ve 5.

52) Mme. Smet'in bildirisi, age., s.3.

te'nin sekreterliğini de üstlenen (dolayısıyla başbakanlığa bağlı olarak çalışan) kadın eşitliğinden sorumlu devlet bakanına, "kadın ve erkeklere eşit fırsatlar tanınmasını güvenceye almak için atılması gereken adımları" belirleme, yani eşitlik alanındaki hükümet politikasını oluşturma sorumluluğu verilmiştir⁽⁵³⁾. Ayrıca bakan, olumlu ayrımcılık kararlarını almakla ve kamu oyunun aydınlatılması, eşitlik sorununa duyarlı kılınması için açılan kampanyaları yürütmekle de görevlendirilmiştir.

2.3. Fransa

Fransa, buraya kadar örneklerini gördüğümüz, bir ölçüde Fransa'dan etkilenen Belçika dışında (orada da bir devlet bakanlığı vardır), kadınların toplumdaki eşitsiz konumlarını değiştirecek esas ajanı kadınlar, kadın hareketi olarak gören ve devletin daha çok onlara destek olmak üzere devreye girdiği modelden ayrılarak bu rolü doğrudan doğruya devletin kendisine veren ilk ülke örneğidir. Dünya'da ilk bağımsız kadın bakanlığı burada kurulmuş ve kadın erkek eşitliğini sağlamak üzere tek sorumlu, tek misyon sahibi kurum olarak, o güne kadar idare içerisinde oluşturulan bütün diğer eşitlik kurumlarını da bünyesinde merkezileştirme eğilimi taşımıştır. Ne var ki ileride daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi, bu çok iddialı kurumlaşma modelinin, öbür mütevazı modellerden daha başarılı olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi, tersini düşünmenin daha doğru olacağı, doğrudan Fransa'da 1988'den sonra benimsenen çizgiyle de kanıtlanmış görünmektedir.

Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan beri üyesi olmasına rağmen, gerek Avrupa Komisyonu direktiflerinden gerekse diğer uluslararası sözleşmelerden fazla etkilendiğini söyleyemeyeceğimiz Fransa, aynı zamanda, 1970'lerde bütün öbür Avrupa ülkelerine paralel olarak gelişen ve çok kendine özgü nitelikler taşıyan feminist kadın hareketinin toplumsal değişimde ne kadar etkili bir rol aldığı oldukça tartışmalı olan bir toplumdur. Buna karşılık, devlet katındaki örgütlenmeyi bakanlık türü siyasal modellerde araması nedeniyle, bu ülkede kurumlaşma üzerinde siyasi parti tercihlerinin çok açık biçimde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Son olarak, Fransa'da izlenen eşitlik politikasıyla kurumlaşmanın, birinci derecede, bu toplumun siyasi kültürü ve geleneklerinin bir ürünü olduğunu söylemek yanıltıcı değildir.

Fransa'da eşitlik kurumlaşmasının kökenleri, kadınlara eşit yurttaşlık hakkının tanındığı (1944) ve cinslerin yasalar önünde eşit olduğu hükmünü öngören anayasının (1946) kabul edildiği yıllara götürülmekte ve yetkililer, başta medeni kanun olmak üzere hukuk düzeninde evli kadını kocaya bağımlı bir konuma hatta

53) Bkz.Mme. Smet, 4,5 Temmuz Viyana toplantısına sunulan bildiri, "L'Integration des questions d'égalité dans toutes les politiques gouvernementales et le rôle des mecanismes nationaux dans le processus politique dans son ensemble", Strasburg, 1989, MEG-2 (89) 11,ss.2-5

neredeyse reşit olmayan kişi konumuna (mineur) getiren eşitsiz statünün, eşitlik yönünde değiştirilmesinde sorumluluğun doğrudan doğruya devlete verildiği sonucuna varmaktadırlar (54).

Bu yorum çerçevesinde devletin, toplumda varolan hukuki ve gerçek cins eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için o tarihten itibaren somut adımlar atması beklenilecek iken, yasalar konusunda ilk çalışmanın başlatılabilmesi için 1965-1970 yıllarına kadar beklenilmiş olması dikkat çekicidir. Söz konusu dönemde henüz kitleselleşmiş, sokağa dökülmüş bir kadın hareketi yoktur, ama iki konuda önemli gelişmeler olmuştur. Bunlardan birincisi ve asıl belirleyici olanı, Fransız toplumunun bu yıllarda geçirmekte olduğu toplumsal değişme süreci içerisinde, kadınların ve özellikle evli kadınların çalışma hayatına girmelerinin hızlanmasıdır. Diğer de hukuk reformu üzerinde çalışan hukukçu kadınların yanı sıra, çalışma sosyolojisi alanında uzmanlaşmış sosyolog kadınların, Fransız toplumunda kadınların karşılaştıkları çeşitli engelleri (işe alma, işte ilerlemede ve sürekli iş bulmada) ve düşük ücret, çifte iş yükü gibi sorunları gün ışığına çıkan araştırmalar yapmalarıdır. Bu çalışmalar sayesinde 1960'ların ortalarında, kadınların durumunun hiç de Simone de Beauvoir'ın 1949'da yayınlanan *İkinci Cins*'inde olduğu iyimser sonucu haklı kılmadığı anlaşıldı ve uzman çevrelerde yoğun bir tartışma, ardından da reform çalışmaları başladı (55).

1965-1970 arasında, medeni kanunda evli kadının statüsü ile ilgili bir dizi önemli değişiklik gerçekleştirildi (ad, mal rejimi, çocuklar üzerindeki baba otoritesinin ebeveyn otoritesine dönüştürülmesi vb) ve kadınlar, hukuki bakımdan kocalarından bağımsız ve eşit bir statüye getirildiler. Aynı dönemde, eşit işe eşit ücret yasası benimsendi (56).

Aynı yıllarda, çalışan nüfus içerisindeki kadın oranı, yüzyılın ilk yarısındaki, az çok yerleşik bir nitelik gösteren %36 oranından 1962'deki en düşük %27.6 oranına düştükten sonra (tarımsal modernleşme, küçük işletmelerin çözülmesi vb.'ne bağlı olarak) yeniden artış sürecine girmişti (57). Son yirmi yıl içerisinde

54) Bkz. Marie-Claude Vayssade (Avrupa Parlamentosu üyesi ve Fransız Aile İşleri Bakanlığı Strasburg delegesi), 15-16 Haziran, 1988 Hannover toplantısına sunulan bildiri, age. s.50 ve yine Fransa adına, Avrupa Konseyi'nin 4-5 Temmuz 1989, Viyana toplantısına sunulan (sunucusu belirsiz) bildiri, Strasburg, 1989, MEG-2 (89) 8, s.4.

55) Bkz. Martine Levy, *Le Féminisme d'Etat en France, 1965-1985: 20 ans de prise en charge institutionnelle de l'égalité professionnelle entre hommes et femmes*, yayınlanmamış doktora tezi, 1988. ss.27-85. Levy, devletin eşitlik politikasını kadınların geri çevrilemez biçimde çalışma hayatına girmelerinin başlattığını ve bugüne kadar da bu politikanın ana ekseninin çalışma hayatı olmasını bu sosyolojik gelişmenin belirlediğini savunmaktadır. Ayrıca bkz. sonradan kurumlaşmanın ilk adımı oluşturulan Kadın Çalışması Komitesi adlı danışma kurumunun raportörü olan Andrée Michel'in çeşitli çalışmaları.

56) Bkz. *Les femmes en France dans une société d'inégalité*, Rapport au ministre des droits de la femme, 1982, ss.93-115.

57) *Femmes en chiffres*, INSEE, 1985, s.40, Tablo 38.

ise bu oranda dikkate değer bir ilerleme gerçekleşti: 1988 yılında gelir getiren bir işte çalışan kadınların oranı %45.6'ya yükseldi. Ama daha önemlisi, değişik yaş grupları birbirlerinden ayrılarak incelendiğinde, çalışma yaşamına yönelişin özellikle genç kuşakları etkilediği, 25-50 yaş grubundaki kadınların çalışma oranının çok daha yüksek olduğu (1988'de %72.6) ve zaman içerisinde hızla arttığı (1969'da %48.7, 1984'te % 68.8) görülmekteydi⁽⁵⁸⁾. Ama benzeri bir gelişmeyi, daha önce incelediğimiz ülkelerin çoğunda anlamlı bir artış gösteren siyasete katılma verilerinde görmek mümkün değildir. Fransa'da 1988 seçimlerinde kadınların Ulusal Meclis'te elde ettikleri sandalye oranı hâlâ % 5.7 gibi çok düşük bir düzeyde kalmaktadır⁽⁵⁹⁾.

Bu verilere, özellikle çalışma verilerine bakarak başka birçok ülkede kadın hareketinin canlanmasıyla başlayan toplumsal değişimin, Fransa'da kadın hareketine maledilmesi zordur. Tersine burada, değişme sürecinin kadın hareketinin canlanmasından önce başladığı açıktır ve hatta bu durumun bağımsız kadın hareketinin Fransa'da başka Avrupa ülkelerinde olduğu kadar güçlenememesi üzerinde belirli bir etki yaptığı da ileri sürülmektedir⁽⁶⁰⁾.

Kadınları harekete geçirme konusunda daha başlangıçtan inisiyatif devlete kaptıran feministler, başka bazı özellikleri nedeniyle de hiç bir zaman yaygın bir kitle hareketi yaratamadılar; yaygın destek sağlayan tek eylemleri kürtaj yasasının benimsenmesi için yapılan büyük gösterilerle sınırlı kaldı. 1968 öğrenci hareketlerinin ardından başlatılan, aralarında radikal feministlerin, "meçhul askerin karısına" (Etoile'deki zafer takı) çelenk koymaları, 343 kadının imzaladıkları "ben de kürtaj oldum" manifestosu, Choisir derneğinin başkanı avukat Gisèle Halimi'nin mağdur kadınların savunmasını üstlendiği, kamu oyunda büyük yankı uyandıran davalar gibi çarpıcı eylemlerle 1970'lerin başlarında hızlı bir gelişme gösteren hareket, daha sonra aşırı bir entellektüalizm (psikanalitik ve lengistik teorilerin öncelik kazanması), elitizm, taşrayı dışlayan bir Paris-merkezcilik ve küçük, ideolojik bakımdan türdeş grupların ayrışmaları, birbirlerinden kopmaları hatta, birbirlerine karşı ideolojik bir savaş vermeleri gibi nedenlerle, geniş kadın kitlelerine seslenme, onları çağırma, tabanda kadınların inisiyatifine dayalı örgütler kurma gücünü tümüyle yitirdi⁽⁶¹⁾.

Demek ki Fransa'da varolan, sivil topluma göre devlete, toplum içerisinde de halka ya da sokaktaki adama göre aydınlara öncelik tanıyan toplumsal örgütlenme modeli, kadın hareketine de büyük ölçüde yansımıştı. İşte ana hataları böyle

58) Avrupa Konseyi, 1989, Viyana toplantısına sunulan bildiri, age. ss.10, 11.

59) Mariette Sineau, age. s.4

60) Joni Lovenduski, age, s.93 ve 94.

61) Lovenduski, age., ss.94-98. Bu bakımdan ilginç bir örnek, Flora Tristan evi gibi dayığa maruz kalan kadın sığınaklarının bile baştan itibaren devletin sağladığı parasal olanaklarla kurulmasıdır. Fransız feminizminin entellektüalizmi için ayrıca bkz. Toril Moi, *French Feminist Thought*, Londra, 1987.

özetlenebilecek olan bir toplumsal çerçevede, devlet katındaki kurumlaşma 1965'te kurulan, kadınlar konusunda araştırma yapan uzmanların davet edildiği ve bir danışma kurulu işlevi gören **Araştırma ve Liyezon Komitesi**'yle başladı, 1971'de yerini **Kadınların Çalışma Komitesi**'ne bıraktı. Yine bir danışma kurulu olan bu organ, kadın derneklerinin temsilcileriyle işçi ve işveren sendikaları temsilcilerinden oluşuyordu. Bu kurul da yerini daha sonra (1983) kurulan **Meslek Eşitliği Yüksek Konseyi**'ne bırakarak ortadan kalkacaktı. Daha önce ele aldığımız birçok toplumdaki, yeni kurumların oluşturulmasına rağmen bir işlev gördüğü sürece eski kurumları -ki Fransa'da az önce değinilen iki organının kaldırılmaları uzmanlarca bir hata olarak değerlendirilmektedir- yenilerinin yanısıra yaşatma eğilimi, Fransa'nın idari merkezileşme ve rasyonalizasyon geleneklerine ters düşmektedir.

Nitekim Fransa'da 1970'lerin ortalarından itibaren, en üst devlet yetkililerinin kadın eşitliğinin sağlanması yönünde irade belirtmeleriyle birlikte, kurumlaşma da ikinci bir aşamaya geçildi ve doğrudan siyasal nitelikte organlar kurulmasına başlandı. Bunlardan ilki, merkez-liberal çizgiyi benimsemiş Valery Giscard d'Estaing'in devlet başkanlığı döneminde, 1974'te, Chirac hükümeti içerisinde kurulan **Kadınların Durumuyla İlgili Devlet Bakanlığı** idi (Françoise Giroud). Uzun vadede ne kadar güçsüz olursa olsun, kadın hareketinin de özellikle kürtaj sorunu çevresinde oldukça etkin olduğu bu dönemde, reformların ana konusu huktan özgürlüklere ve başta çalışma hayatı olmak üzere kadınların günlük yaşamda karşılaştıkları ayrımcılıklara kaydı. Bakanlığın bu sorunlarla başedebilmesi için bölgesel temsilcilikler kurması gerekti. Ne var ki, bu ikinci aşamada bakanlığın yapısı tam anlamıyla istikrar kazanamadı ve Giscard döneminde birbiri izleyen değişik hükümetlerde, bağımsız bir bakanlıkla (Monique Pelletier), Çalışma Bakanlığı'na bağlı bir Müsteşarlık gibi yapılar birbirini izledi. Ayrıca, bu üst düzey kuruma verilen görevler tam bir netlik kazanamadığı için, 1978 ve 1981 yılları arasında hükümette bir de **Kadınların Çalışmasıyla İlgili Devlet Bakanlığı** (Nicole Pasquier) kurulmasına gerek duyuldu⁽⁶²⁾.

Fransız sisteminde kurumlaşmanın üçüncü aşamasına, 1981'de siyasal iktidarın el değiştirmesi ve seçimler öncesinde Fransız toplumundaki cins ayırımına son verme konusuna kişi ve parti olarak angaje olan sosyalist Mitterrand'ın işbaşına gelmesiyle geçildi. Bu dönemde siyasi partiler artık kadınların seçmen olarak önemini kavramaya başlamışlardı. Çünkü kadınlar kendilerine yapılan vaatler doğrultusunda geleneksel sağ eğilimli oy verme davranışlarını değiştirmekteydiler.

Bu aşamada sistemde benimsenen temel ilke bakımından daha önceki hukuki

62) Avrupa Konseyi, 1989 toplantısına sunulan bildiri, s.5. Ayrıca bkz. Secretariat d'Etat chargé des Droits des Femmes tarafından verilen 13.1.89 tarihli (AO/AMD) doküman (s.1) ile Yvette Cagan tarafından hazırlanan, "Femmes et politiques en France" adlı doküman (s.4).

eşitlik ilkesi yerine yeni bir kavram olan fırsat eşitliği ilkesinin konulması (yani biçimsel eşitlikten gerçek eşitliğin sağlanmasına geçilmesi söz konusuydu) ve yapısal olarak da kadın eşitliğiyle ilgili bütün kurumların, bağımsız ve diğer bakanlıklarla eşdeğer, yani onlarla aynı düzeyde yer alan, tam yetkili bir **Kadın Hakları Bakanlığı** (Yvette Roudy) içerisinde merkezileştirilmesi yönünde iki önemli değişiklik yapıldı. Bu yeni anlayışta da, fırsat eşitliğinin merkezinde yine çalışma hayatı bulunmakla birlikte, kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılıkların yalnız bu alandan kaynaklanmadığı, eğitimdeki, kitle haberleşmesindeki cinsiyetçi değerlerle yakın bir ilişkisi olduğu kabul ediliyor ve bakanlığın bütün bu ayrımcılıklara karşı tek merkezden savaş açması bekleniyordu. Bu bağlamda 1984'te Yvette Roudy, kitle iletişimindeki cinsiyetçi değerlerin denetlenmesi ve değiştirilmesi için parlamentoya bir yasa önerisi sundu. Ama yasa önerisine haberleşme özgürlüğüyle bağdaşmadığı gerekçesiyle kendi partisinden milletvekillerinin de karşı çıkmaları üzerine yenilgiye uğradı. Aynı dönemde, mesleki-eğitim, çocuklu yalnız kadınlara sağlanacak destekler, doğum kontrolü harcamalarının sosyal sigortadan ödenmesi gibi çok değişik alanlarda kadınlardan yana bir dizi uygulama başlatıldı. Bu uygulamalara gidilebilmesi için Kadın Bakanlığı'nın değişik bakanlıklarla, işyerleriyle ve yerel kadın örgütleriyle işbirliği (proje sözleşmeleri) yapması gerekiyordu. Bu amaçla, kimisi önceden varolan, kimisi yeni kurulan ya da yaygınlaştırılan, **Meslek Eşitliği Yüksek Konseyi**, **Kadın Hakları Bilgi Merkezi** gibi kurumlar bakanlığı bağlandılar ve kadın bakanının başkanlığında değişik bakanlıkların yetkililerini biraraya getiren bir **Kadınlara İçin Bakanlıklararası Eylem Komitesi** kuruldu ⁽⁶³⁾.

Ne var ki, Fransa'da yirmi yılda geliştirilen bu devlet feminizminin ve bakanlık faaliyetlerinin çok ayrıntılı bir incelemesini yapan Martine Levy'nin araştırması, böyle merkezi ve üst düzey siyasal sorumlulukla donatılmış bir yapının hiç de kadın eşitliği hedefine yaklaşmayı sağlayan en başarılı alması olmadığını göstermektedir. Tersine araştırma, bakanlığın seçtiği alanların çoğunda, benimsenen hedeflere yaklaşılması yerine oranlardan uzaklaşıldığını ortaya çıkarmıştır. Örneğin, çalışma hayatına bu kadar öncelik verilen bir sistemde, politika oluşturulurken kadınların karşılaştıkları temel sorun, onların devamlı değil geçici, yarı zamanlı işlerde yığılmaları olarak saptanmış ve bakanlık bu durumu değiştirmeyi hedef seçmişken, yirmi yılın sonunda, kadınlar arasında işsizliğin giderek artmakta olduğunun ortaya çıkması, kurulan yapının ancak yetersiz olduğunu gösterebilir. Aynı şekilde kurulan sistemin kısmi başarılarından birisi, erkeklerle rekabet edebilecek koşullarla donatılmış kadınların siyasal ve toplumsal sorumluluk mevkilerine doğru tırmanmalarının önündeki engellerin yavaş da olsa açılması olarak görülürken, bu başarı, kadınların kendi aralarındaki eşitsizliklerin artması pahasına sağlanabilmiştir. Başka bir deyişle bir grup seçkin kadın, kadınların ço-

63) Avrupa Konesyi 1989 toplantısına sunulan bildiri ve çok daha ayrıntılı bilgi için, Martine Levy, age. 2.bölüm, Başlık I, ss.220-326.

ğunluğu aleyhine sistemle bütünleşmeyi başarabilmiştir. Bu örnekler, gerçekte çoğunluğu oluşturdıkları halde bakanlık tarafından bir azınlık grubu olarak tanımlanan kadınlara yönelik eşitlik politikasının amacına ulaşamadığını göstermektedir.

Levy, bu başarısızlığın örgütsel ya da yapısal nedenlerinin başlıcalarını, kurulan yapının çok üst düzeyde yer alması ve gerçek yaşamda alınan alt düzey kararlarla bakanlık arasındaki mesafenin çok büyük olması; araya girebilecek çeşitli idari mekanizmaların, özellikle başka bakanlıklara bağlı ara kademelerin, kadın bakanlığının kararlarını uygulatma konusunda fazla bir çaba harcamamaları; kararları bakanlığın amaçlarına daha yakın bir gözle yorumlayıp uygulamayı daha etkin şekilde denetlemeleri beklenebilecek kadın yöneticilerin karar kademelerine getirilmesinde çok yavaş hareket edilmesi (bürokrasideki feminizasyonun yavaşlığı) olarak sıralamaktadır. Bunların bazıları uygulama hataları olabilir ama bir bölümü de yapısal sorunlardır (64).

Öyle ki, Levy'ye göre, son kertede Kadın Hakları Bakanlığı ile simgelenen "devlet feminizmi", bakanlıkla ilgili haberlerin basında çok sık yer almasına rağmen, 1986 seçimlerinde sosyalistlerin parlamento çoğunluğunu kaybetmelerinden çok daha önce (örneğin 1983 sonundan itibaren bakanlıklar arası komite bir daha toplanmamıştır) model olarak "iflas etmiştir". Bu yüzden de 1986 ile 1988 arasında, merkez-sağ koalisyonunun hükümete gelmesiyle birlikte yeniden 1980 öncesinin kurumlaşma anlayışına dönülmesinde ve Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı bir **Kadınların Durumu Dairesi** (Delegasyon) ile yetinilmesinde şaşılacak hiç bir yan yoktur. Bu kurumlaşma hem 1986'da iktidara gelen partilerin siyasi felsefesine ve daha önceki uygulamalarına daha yakındı, hem de bakanlık deneyimi, örnek alınacak kadar başarılı olamamıştı.

1988 seçimlerinde parlamento çoğunluğunu yeniden sosyalistlerin kazanması üzerine, gerisin geriye 1981-1986 modeline dönmemesini de kısmen bu son durum açıklamaktadır. 1988'de kurulan birinci Rocard hükümetinde (Mayıs), kadın eşitliğiyle ilgili sorunlar, **Aile, Kadın Hakları, Göçmenler ve Dayanışma Bakanlığı**'na bağlı bir müsteşarlık (Gorgina Dufoix) çerçevesinde ele alınmış, haziran sonunda kurulan ikinci Rocard kabinesinde ise **Kadınların Hakları ile Görevli Devlet Bakanlığı** (Michèle André) adı altında, yine özerk, ama bakanlıktan daha alt kademede bir örgüt kurulmuştur (65).

Eski bakanlığın idari kadrolarını kullanan, ideolojik mesaj iletme konumu daha zayıf ama yine bakanlık türünde bir modele dönülmesi, bugün artık, kadın eşitliği sorunlarının devletin müdahalesinin meşru görüldüğü bir alan olarak kabul edildiği ve istikrar kazandığı şeklinde yorumlanmakta ve bu kurumlaşmanın kadınların beklentilerini karşıladığı öne sürülmektedir (66).

64) Martine Levy, *age*, ss. 548-557.

65) bkz. Yvette Cagan, *agd.*, s.4.

66) Avrupa Konseyi bildirisi, *age.*, s.8. Ayrıca, bakanlık ve devlet bakanlığı arasında ne kadro, ne de yetki bakımından bir fark bulunmadığı noktası bana, Mme. Bergeron ile yaptığımız görüşmede de ifade edilmiştir.

1989'da 115 milyon franklık bağımsız bir bütçesi bulunan (1978'deki devlet bakanlığının bütçesi 2.7 milyon franktı) ve bu bütçenin %35'ini personel giderleri başta olmak üzere genel harcamalara ayıran devlet bakanlığı, bütçesinin geri kalanıyla, hedefleri arasında bulunan eylem programlarını finanse etmektedir. Bakanlığın üzerinde durduğu ana konular, kadınların ekonomik hayatta ilerlemeleri (ki burada, olumlu ayırımcı pilot projeler, iş kurmak isteyen kadınlara verilen teşvikler gibi yeni temalar geliştirilmiştir), kadınların karşı karşıya bulundukları her tür ayırımcılığa karşı önlemler alınması (ki, gerek işyerlerinde gerekse iş dışında kadınların karşı karşıya kaldıkları şiddet konusunda başlatılan son bilgilendirme ve varolan kurumlara destek kampanyası bu çerçevede yer almaktadır) ve nihayet, kadınların siyasi ve toplumsal karar konumlarına gelebilmesi için başlatılması gereken kota uygulamaları gibi önlemlerdir ⁽⁶⁷⁾. Ayrıca son dönemde, daha önceki bakanlık deneyiminden çıkarılan, hem hükümet içerisinde öbür bakanlıkların idari örgütleriyle (yatay) hem de taban örgütleriyle (dikey) ilişkisi kopmuş bir organın, sembolik olarak ne kadar etkili bir konumda bulunursa bulunsun, "getolaşacağı" yolundaki dersler uyarınca devlet bakanlığının yerel plandaki örgütlenmesine, bakanlıkla uygulayıcılar arasına ara kademeler konulmasına (işyerlerindeki eşitlik denetçileri gibi) ve kadınlar yararına birçok programın, 1901 yasasına göre kurulmuş özel derneklerle (kadın derneklerinin çoğu bu statüdedir) işbirliği yapılarak yürütülmesine, dolayısıyla kadın hareketinin taban örgütlerinin mali açıdan bakanlıkça desteklenmesine özel bir ağırlık verilmektedir ⁽⁶⁸⁾.

2.4. Federal Almanya

Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan beri üyesi, kadın hareketi güçsüz ve uzunca bir süreden beri siyasi felsefesi bakımından kadınların geleneksel eş ve anne rollerinde ne kadınlar ne de toplum yönünden tartışılacak hiç bir yan bulmayan, bunları sürdürmeye kararlı bir siyasi parti ağırlıklı (Hristiyan demokrat) koalisyon hükümetlerince yönetilen bu ülkede, Avrupa Komisyonu'ndan gelen baskılara rağmen, kadın eşitliği politikasının devlet katında tanınması ve gerekli kurumlaşmaya gidilmesinde çok geç kalınmış ve görünüşün aksine oldukça sınırlı bir kurumlaşmayla yetinilmiştir. Bu durumu, sayılan bu etkenlerle açıklamak çok yanıltıcı olmamalıdır. Bu toplumda eğer, 1980'li yılların sonunda, neredeyse kerhen diyebileceğimiz koşullarda, federal hükümet düzeyinde bakanlık türü bir eşitlik kurumlaşmasına gidildi ise, bunun başlıca nedeni, Avrupa Topluluğu'nun benimsediği ortak normlara uyma gereği idi. Ancak hemen belirtilmesi gereken bir önemli özellik de Almanya'nın federal devlet yapısına bağlı olarak, federe

67) Bütçe için bkz, AO/AMD, agd., s.2, hedefler için ayrıca bkz. Avrupa Konseyi bildiri, agm, s.7.

68) AO/AMD, agd., ss.3-4.; Marie-Claude Vayssade, agm., s.54

devletlerde kadın eşitliği politikaları bakımından birbirlerinden çok farklı uygulamaların yürütülmekte olmasıdır.

Avrupa'nın ekonomik gelişme düzeyi ve dinamiği bakımından en ileri ülkesi olan Almanya'da kadınlar, bununla orantılı bir ekonomik katılım düzeyine erişememişlerdir. 1970 ile 1985 arasında bu alanda, özellikle yarı zamanlı kadınların çalışma hayatına girmeleri sonucu önemli bir artış gerçekleşmiş olmakla birlikte, 1985'te, 25-45 yaşlar arasındaki kadınların ancak %63'ü gelir getiren bir işte çalışmaktaydı (1970'te bu oran %48 idi) (69) 1970-1984 arasında gerçekleşen artışın %40'ı yarı-zamanlı işlerde çalışan kadınlardan kaynaklanmaktaydı; %83.5'i evli kadınlar olan yarı zamanlı çalışanların hemen hemen tümünü (%97) kadınlar oluşturunuyordu (70).

Öte yandan, aynı yıllarda (1975-1987) Federal Almanya'da, kadınların siyasal katılımında %5.6'dan %15.4'e, görece önemli bir artış gerçekleşmişti (71). Bu artış siyasi yelpazenin bütününde değil, esas olarak muhalefette gerçekleşmiş, muhalefet içerisinde de, 1980'li yıllarda önemli bir ilerleme kaydeden ve kadın hareketinin yakın bir işbirliği içerisinde bulunduğu Yeşil Hareketi'nin kadınlara tanıdığı eşit (%50) kota sayesinde sağlanmıştı. Sosyal-Demokrat Parti'nin, 1988'de, kadınlara %40 kota tanınması kararında, Yeşil Hareketi'nin kadınlardan gördüğü haklı desteğin düşündürücü etkisinin önemli bir rol oynadığı açıktır.

Neden Almanya'da kadınlar kendi bağımsız hareketlerini güçlendirmek yerine Yeşil Hareketi desteklediler? Ondokuzuncu yüzyıl sonunda, sosyalist, liberal ve radikal biçimleriyle Avrupa'nın en etkili, güçlü kadın hareketinin bulunduğu Almanya'da, önce savaş, sonra Nazizm, en sonunda da İkinci Savaş ve ardından devletin ikiye bölünmesi, kadınları depolitize etti. Nazizm örgütlerini dağıttı, kadınlığı anneliğe indirgedi. Savaşın yarattığı dolar ordusu bireysel sorunlarının çözümünü savaş sonrası dönemde politik değil, dinsel yeniden canlanışta aradı. Alman Kadınlar Birliği'nin çatısı altında toplanan 100 kadar dernekte on milyon kadını örgütleyen savaş sonu kadın hareketinin ana unsurları, partilerin kadın kolları ile evkadınları örgütleriydi. Bunlardan yalnız Sosyal Demokrat Parti'nin kadın kolları, eşitlikçi bir perspektife sahipti ve geleneksel kadın rolünün sosyal reformlarla değişmesini hedefliyordu. 1970'lerde, başka Avrupa ülkelerinde canlanan kadın hareketi Alman kadınlarını da etkiledi, ama bu ülkede oluşan kadın hareketi güçsüzdü; kürtaj yasası kampanyası sırasında bile yaygın bir kitle desteği sağlayamadı ve siyasi yetkililere duyulan derin güvensizlik sonucu, taban örgütlenmelerine yöneldi. Bugün de hareket, tabandan gelen inisiyatiflerle, hemen her kentte, dayak yiyen kadınlar için sığınaklar, tecavüz bunalımı merkezleri,

69) Dr.Rita Süßmuth, "Points of main emphasis in policy for women", Temmuz, 1987, (daktilo,bakanlıkça iletilen doküman-o sırada Dr.Süßmuth, Federal Gençlik, Aile İşleri, Kadın ve Sağlık bakanıydı) s.8.

70) a.y., s.6.

71) Mariette Sineau, age., s.4.

üniversitelere bağlı kadın araştırmaları ve bilgi merkezleri, sinema ve sanat dallarında oluşturulan alternatif dernekler ve değişik mesleklerden kadınların oluşturdukları kadın grupları şeklinde örgütlenerek varlığını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra, 1980'lerde günlük yaşam sorunlarını ön plana çıkaran ve kendi örgütlenme ilkelerine yakın, yerleşik hiyerarşileri reddetme, rotasyon, görev bölüşümü gibi ilkeler benimseyen, ayrıca feministlerin ortaya attıkları sorunları ciddiyetle tartışan Yeşil Hareketi'yle yakınlaşmış, yer yer harekete katılarak destek olmuş, en azından ona seçmen desteği sağlamıştır⁽⁷²⁾. Ama ne federal iktidardan ne de yeşillerin koalisyonlara katıldığı eyaletler dışındaki eyalet yönetimlerinden her hangi bir talepte bulunmaktadır.

İşte Almanya'daki "zoraki" diye nitelenebilecek devlet katındaki eşitlik kurumlaşmasını açıklayan da bu durumdur. Bu ülkede kurulan ilk eşitlik örgütünün kökeni, 1972'de Federal Gençlik, Aile İşleri ve Sağlık Bakanlığı içerisinde oluşturulan "Kadınlar İçin Politika Bölümü" diye bilinen daireye uzanmaktadır. Ancak kendilerini, cinsiyetleri nedeniyle haksızlığa uğramış hissedenden kadınların başvurabilecekleri bir tür dertleşme yeri gibi faaliyet gösteren, hükümet nezdinde hiç bir karar, öneri ya da danışma yetkisi bulunmayan bu garip dairenin kurulmasından, 1986'da aynı bakanlığın Gençlik, Aile İşleri, Kadın ve Sağlık Bakanlığı'na dönüşmesine kadar geçen uzun zaman dilimi içerisinde (1973'te Bundestag'da (parlamento) kurulan ve zamanla devamlı bir komisyon niteliği kazanan bir **Kadınlar ve Toplum Araştırma Komisyonu**'nun kurulması ve 1976 ile 1981'de parlamentoda tartışılan raporlarını hazırlaması dışında) kadınlarla ilgili olarak herhangi bir ciddi adım atılmamıştır. 1986'da, görünüşe bakılırsa, ilgilendiği öbür konuların yanı sıra bir "kadın bakanlığı" kimliği kazanan bu örgütlenmede gerçekleşen tek somut değişme, eskiden 3 bölümlü (çalışma, eğitim, aile) olan "Kadınlar İçin Politika" dairesinin, 8 bölümlü olması ve 33 tam zamanlı çalışan kadın ve erkek memura kavuşmasından ibarettir⁽⁷³⁾. Her ne kadar bakanı tarafından "amacına uygun ve etkin bir kurumsal araçla donatılmış" olarak nitelense de, söz konusu bakanlık kurumunun kadın eşitliği hedefine ulaşmada çok etkili olduğu söylenemez.

Bunda, bakanlığın amaçlarının, hedeflerinin, programının bugüne kadar keskinleşememesine yol açan kararsızlıklar kadar⁽⁷⁴⁾, iktidardaki Hristiyan-demokrat

72) Joni Lovenduski, age, ss.100-103.

73) Rita Süßmuth, agd. s.2

74) 1986'da bakanlığa atanan ve cins eşitliği konusundaki angajmanı partisinin gelenekselci politikasını açıkça eleştirme noktasına gidecek kadar açık olan Dr.Süßmuth, 1989 yılında görevinden alınmış ve federal sistem içerisinde belki daha üst konumda yer alan, ama kadın eşitliği konusunda etkin karar alma olanağından tamamen yoksun bulunan, simgesel ağırlıklı meclis başkanlığı görevine getirilmiştir. Bkz. 15-16 Haziran, Hannover toplantısında Süßmuth tarafından yapılan, partisini eleştiren konuşma, age., ss.97-102. Ve ocak 1989'da Sosyal-Demokrat Parti'nin kadınlara %40 kota tanınması nedeniyle Bonn'da Frederick Ebert Enstitüsü tarafından düzenlenen toplantılarda edindiğim bilgiler.

partinin genel politikasının kadın eşitliği sorununu ancak belirli sınırlar içerisinde ele almaya izin vermesi rol oynamıştır.

Gerçekten, Almanya'daki kadın eşitliği politikasının sınırlarını, varolan piyasa ekonomisi koşulları belirlemekte ve bu ekonomik modelle çelişmeyen, tersine onu destekleyecek yönde önlemler, kadınların yararına politikalar olarak sunulmaktadır. Bunların başında, kadınların ekonomiyi zorlamayacak koşullarda ona dahil edilmeleri, onunla bütünleştirilmeleri hedefi gelmektedir. Daha önce incelediğimiz ülkelerin hepsi için geçerli olsa da ilk defa Almanya'da, kadın emeğinin, uygun koşullarda ekonomiye çekilmesinin, birinci derecede kadınların eşitlik ve bağımsızlık özelemleri açısından değil, ulusal ekonominin emek-gücü ihtiyacı açısından gerekli olduğu savunulmaktadır. İkinci olarak, daha önce değinilen, kadın çalışmasıyla ilgili temel sorun, yani, kadınların önemli bölümünün yarı-zamanlı işlerde çalışmaları olgusu, bir sorun değil, tersine sistem açısından bir avantaj olarak görülmekte; kadınlar açısından da, "aile ve çalışma ihtiyaçlarını bağdaştıran ideal çözüm" olarak yorumlanmaktadır. Yarı-zamanlı çalışma modelinin, yalnız kadınlar için değil, erkekler için de teşvik edilmesi ve esnek zaman uygulamasına geçilmesinin düşünülmesi bunun en iyi kanıtlarıdır. Bu politikanın temelinde bütün insanlar için iş, çocuk ve yaşlıların bakımı ve aile yaşamının bağdaştırılmasının temel bir ihtiyaç olduğunu savunan felsefe yatmakta, dolayısıyla açıkça toplumun ve devletin kadınların çocuk bakma yüklerine katılması alması reddedilerek bu hayat tarzının kadınların eşitlik özelemleri önünde oluşturduğu engel görmezlikten gelinmektedir. Çağdaş bir dille yeniden formüle edilen ama gerçekte geleneksel kadın rolünün sürdürülmesi kararlılığını yansıtan bu politikanın, erkeklerin de yarı zamanlı işlere yönlendirilmesi ve çocuk ve yaşlıların bakımında kadınlar gibi sorumluluk üstlenmelerini sağlayacak düzenlemeler (İskandinav ülkelerinin uygulamaya başladıkları, analık izinlerinin, ebeveyn iznine dönüştürülmesi gibi) yapılmadığı sürece, kadınlara hiç bir yarar sağlaması beklenemez.

Bakanlıkça izlenen kadınlara yönelik destekleme politikalarının odaklaştığı konular, kadınların hayatının doğal bir evresi olarak kabul edilen doğumdan sonra (ki, Almanya'da analık izinlerinin uzatılması çalışmaları da gündemdedir) yeniden işe dönmek isterlerse, onlara bu olanağın sağlanması için belirli destekler (esas olarak mesleki eğitim vermeyi öngören Çalışmayı Destekleme Yasası uyarınca) sağlanması, Avrupa Topluluğu direktifleri uyarınca benimsenen (1984'te Almanya, cinsiyetçi uygulamalar konusunda hiç bir önlem almadığı için Lüksemburg'daki Avrupa Adalet Mahkemesi'nde yargılanmış) cins ayrımcılığı uygulamalarına karşı önlem alınması (iş ilanlarının cinsiyetçilikten arındırılması, cinsiyetçi uygulama yapan işverenlere ceza uygulanması, ispat yükünün ayrımcı tarafa kaydırılması için çalışmalar yapılması vb.) ve kamu yönetiminde kadınları teşvik için kota uygulamasının başlatılması ile kendi işini kurmak isteyen kadınlara çeşitli teşvikler sağlanması olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bakanlık kadınlara işyerlerinde ve aile içinde uygulanan şiddet ve ırza geçme olaylarının yaygınlığı

gerçeğinden yola çıkarak, kadın hareketi tarafından saldırıya uğrayan kadınların korunmaları amacıyla oluşturulan sığınaklara, bunalım ve acil yardım merkezlerine Federal Sosyal Yardım Yasası gereğince ve eyalet ya da yerel yönetim bütçelerinden yardım yapılmasına olanak tanımaktadır. Son olarak bakanlık, kadınların toplumla bütünleşebilmeleri için değer yargılarının değişmesi gerektiğini kabul etmekte, bu doğrultuda yapılacak araştırmalara, kamuoyu oluşturma çalışmalarına ve kadın dernekleriyle birlikte yürütülecek faaliyetlere bütçesinden fon ayırmaktadır⁽⁷⁵⁾.

Almanya konusunda değinilmesi gereken bir önemli konu da, merkezde, federal hükümet düzeyinde, hükümette bulunan siyasi partinin ideolojisine uygun olarak kurulan bu son derece ılımlı, oldukça yetkisiz ve etkinlikten uzak yapıya karşılık, eyaletlerin bir çoğunda, yine iktidarda bulunan partilerin iradesine göre farklılaşan (örneğin Berlin'de koalisyona katılan Yeşiller, başka eyaletlerdeki sosyal-demokrat yönetimlerden daha ilerici bir eşitlik politikasından yanadırlar), daha kapsamlı ve etkin bir eşitlik politikasının uygulamakta olması ve gerekli kurumların Bonn'dan çok daha önce geliştirilmiş, halen de geliştirilmekte olmalarıdır⁽⁷⁶⁾.

2.5 İsviçre

1912'de benimsediği, o yılların en ileri ve çağdaş medeni kanunu, 1926'da Türkiye'de kabul edilen Medeni Kanun'a esas teşkil eden İsviçre, dört ayrı dil grubunun yanyana yaşadığı 23 kantona ayrılmış federal yapısı ve yurttaşlara tanıdığı referandum yoluyla yasamaya katılma -yani temsili demokrasiyi tamamlayan doğrudan demokrasi- gibi olanaklarıyla dünyada varolan en gelişkin demokrasi modellerinden birisini oluştursa da, bir konuda, kadınların yurttaşlığa kabulünde gösterdiği şaşırtıcı tutuculuk ve gecikme nedeniyle, demokratik sistemi yakın zamana kadar zedelenmiş bir toplumdur. Federal planda kadınlara seçme ve seçilme hakkı 1971'de tanındı; federe devletler arasında ise bugüne kadar bu hakkı kadınlara tanımayan iki küçük -primitif denilen- kanton kaldı. Geleneksel nötralitesi nedeniyle, bağlayıcı kararların alındığı hiç bir uluslararası kuruluşa üye olmayan (İsviçre'nin Avrupa Konseyi üyeliği, bu kuruluşun bağlayıcı karar almayışıyla mümkün olmuştur; bunun dışında İsviçre, Birleşmiş Milletler sisteminin politik olmayan, insancıl amaçlı kurumlarında gözlemci üyedir) İsviçre, uluslararası planda geliştirilen ve daha önce incelediğimiz pek çok toplumda etkili olan eşitlik politikalarını izleme gereğini de duymamaktadır. Uzun bir süreden beri, sos-

75) Rita Süßmuth, agd., ss.4-24.

76) Örneğin, Köln'de eşitlik uygulaması 1982'de başlatılmıştır ve zaman içinde hem personel ve bütçe hem de yetki bakımından hızla gelişmiştir. Bkz. Lie Selter (Köln eşitlik görevlisi), 15-16 Temmuz, Hannover toplantısı'na sunulan bildiri, ss.113-118. Bu konuda ayrıca bkz. Uta Krautkramer-Wagner, *Die Verstaatlichung der Frauenfrage*, Kleine Verlag, 1989 ve Institut und Gesellschaft, *Frauenforschung*, Kleine Verlag, 3/1987.

yal-demokrat, liberal, Katolik-burjuva ve köylü-burjuva partileri arasında varılan dengeli bir koalisyonla (Federal Konsey) yönetilen İsviçre'de, şu ya da bu politik partinin programının (dolayısıyla kadın politikasının) tek başına etkili olması olanaksızdır. Nihayet, kadın hareketinin gücü ve etkinliği kantondan kantona değişmekle birlikte (Fransızca konuşulan bölgelerde, Cenevre ve Jura kantonları, Alman bölgesinde ise Zürih kantonu kadın hareketinin görece güçlü olduğu yerlerdir), kadın hareketinin uzun süre çabalarını gecikmiş oy hakkı gibi konularda harcadığı ve başka konulara ancak yeni yeni eğilmeye başladığı söylenebilir.

İsviçre, kadınların gelir getiren bir işte çalışma eğiliminin oldukça düşük olduğu, bu gösterge bakımından Avrupa'nın en geri kalmış ülkelerinden birisidir. Kadınların geleneksel ev kadını ve çocuk yetiştiricisi rollerini değiştirmektense, ekonominin emek gücü gereksinimini yirmi yıldır yabancı işçilerle sağlamayı yeğleyen İsviçre'de 1980'lerin sonunda ücretli bir işte çalışan kadınların oranı yalnız %35 idi ve bu oran son elli yıldır hemen hemen hiç değişmemiştir⁽⁷⁷⁾. Buna karşılık, ancak 1971'de kazanılan yurttaşlık haklarından yararlanma konusunda önemli bir adım atılmış ve 1975'te %7.5 olan federal meclisteki kadın temsilcilerin oranı, 1987 seçimlerinde bir katı artarak %14.5'e yükselmiştir. Adayların oranının %29 olması nedeniyle kadınlar tarafından çok da başarılı sayılmayan bu gelişmenin sağlanmasında, başta İlerici parti (POCH), yeşiller ve sosyalistlerin (sosyal demokrat) uyguladıkları kota sisteminin rol oynadığı bilinmektedir⁽⁷⁸⁾. İsviçre'de kanton düzeyinde kurulan ilk ve en eski kadın eşitlik bürosunun (Jura) başkanı Marie-Joseph Lachat'ın, bu kantonda izlenen eşitlik politikasının on yılını değerlendirirken söylediği gibi, İsviçre koşullarında yasal eşitliğin sağlanması için devlet katında bir örgütlenme gerekemeyebilirdi ama, hukuki eşitliğin ötesine gidebilmek, cinsler arasında gerçek eşitliği günlük yaşamda sağlayabilmek için, devletin devreye girmesi bir zorunluluktur⁽⁷⁹⁾. Yine de devletin bu zorunluluğu görüp, gerekli adımları atması, özellikle federal planda oldukça uzun bir zaman aldı.

İsviçre'de federal devlet katında oluşturulan ilk eşitlik organı, 1976'da, kadınların durumunu ilgilendiren her alanda danışma faaliyetinde bulunmak üzere kurulan **Federal Kadın Sorunları Komisyonu** idi. İdari bakımdan İçişleri Bakanlığı'na bağlı, önemli bütün kadın kuruluşlarının, işçi ve işveren sendikalarının, bilim ve eğitim çevrelerinin, partilerin ve değişik din gruplarının temsilcilerinden oluşan, 38 üyeli bu parlamento-dışı komisyon, kadınlarla ilgili yasa önerileri geliştirmek ve öneriler konusunda görüş belirtmek, Federal Konsey tarafından alınan kararları onun adına uygulamak, kadınların durumunu izleyerek araştırmaya ve yayın yapmak gibi işlerle görevlendirilmişti⁽⁸⁰⁾.

77) Bkz. Angela Grosso Ciponte, "Participation of women into politics", 5-6 Aralık, 1989, İstanbul, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği seminerine sunulan bildiri, s.10.

78) Mariette Sineau, age., s.4 ve Angela Grosso Ciponte, agm.,s.2. Seçilen kadınların, POCH %50'sine, yeşiller %33.3'üne ve sosyal-demokratlar %29'una sahipti ve POCH %60, sosyal demokratlar %30 oranında kadın kotaları uygulamışlardı.

79) Marie-Joseph Lachat, "Quelques reflexions après dix années d'activité", Questions au Féminin, 1989/1, ss.20-24.

80) Bkz. "La Commission fédérale pour les questions féminines a dix ans", Eşitlik Bürosu'na gönderilen belge, Bern, 1986, s.1. Sonradan devlet kurumlaşmasında yeni adımlar atılmasına rağmen danışma komisyonu halen faaliyetini sürdürmektedir.

1981'de federal meclise sunulan ve kadınların durumuyla ilgili siyasi bir organ, ya da kullanılan teknik deyişle bir "genel kurmay" oluşturulması gerektiği yönündeki öneri dört yıl sonra Federal Komisyon tarafından onaylandıysa da kuruluşu ancak 1988'in sonunda gerçekleşti. Başkanlığına eski komisyon başkanının atandığı, idari bakımdan Federal Kültür Ofisi'ne bağlı olarak 1989 başında çalışmaya başlayan **Kadın ve Erkek Eşitliği Bürosu**, 1981'de federal anayasasının 4/2 maddesine konulan cins eşitliği ilkesini ⁽⁸¹⁾ hayata geçirmek üzere alınması gerekli tüm önlemleri almak, koordine etmek ve uygulamayı denetlemekle görevlendirilmiştir⁽⁸²⁾.

Aynı zamanda hem bir karar ve yürütme organı hem de İskandinav ülkelerinde örneklerini gördüğümüz, cins ayrımcılığı konusunda taraflar arasında arabuluculuk yaparak ayrımcılık durumlarını düzelteren bir kurul (ombud) olarak çalışması öngörülen Eşitlik Bürosu, çalışmalarına, esas olarak kadınlardan, ama zaman zaman da erkeklerden gelen çok sayıda soru ve şikayetleri değerlendirerek başlamıştır. İlk yılın bilançosuna göre, sorunların yoğunlaştığı başlıca alanlar, iş yaşamı, sosyal güvenlik, aile hukuku, siyaset, dil ve kültürdür. Sorunlara çözüm bulmada kadın dernekleriyle işbirliği yapan büro, iş ve siyaset alanında kadınların desteklenmesi için kota uygulamalarını ve başka teşvikleri (örneğin Jura Eşitlik Örgütü'nün başlattığı gelenekselin dışındaki iş kollarına giren ilk kadınlara ödül verilmesi gibi özendirici uygulamalar) gerekli bulmakta, ayrıca, eğitimde, yasalarda, sözleşmelerde, ilanlarda vb. kullanılan dilin cinsiyetçilikten arındırılması çalışmalarına öncelik vermektedir⁽⁸³⁾.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İsviçre'de kantonal planda kurulan eşitlik bürolarından bazıları (Jura ve Cenevre), federal bürodan eskidir ve federal büronun oluşturulmasında model oluşturmuşlardır. Bunlardan, Jura kantonunun bağımsızlığını kazanmasından dört yıl sonra, 1979'da kurulan eşitlik bürosu, az sayıda personeline ve sınırlı bütçesine (1989'da kanton bütçesinin onbinde biri olan 230.000 frankla yetinmek durumundaydı) rağmen, özellikle kadın hareketiyle çok yakın bir ilişki içerisinde çalışarak oldukça başarılı sonuçlar alan, kadınların güvenini kazanmış, onlardan yoğun destek gören bir organdı⁽⁸⁴⁾.

81) Madde, "Kadın ve erkekler eşit haklara sahiptir. Ailede, eğitimde ve meslek hayatında eşitlik statüsü yasayla sağlanır. Kadın ve erkekler eşit ya da eşdeğer iş için eşit ücrette hak kazanırlar." demektedir.

82) "Bureau de l'égalité entre femmes et hommes: premier bilan et perspectives pour 1989", Eşitlik bürosu dokümanı, Bern, 1989, s.1-4 ve Conseil national, "Motion Stamm Judith du 7 octobre 1986", belge no. 86.917, (10.Juni.1987). Ayrıca bkz. Ordonnance instituant le bureau de l'égalité entre femmes et hommes, RO, 24.Nisan 1988.

83) a.y., s.2,3

84) Bkz. Marie-Joseph Lachat, agm. ve ayrıca bu kurumun kadın hareketi gözünden değerlendirmesi için bkz. Marie-Thérèse Sautebin-Pousse, "Les bureaux pour égalité: espaces-alibi? espaces d'autonomie? espaces de pouvoir?", Questions au féminin, 1989/1, ss.10-15.

3. Güney Avrupa Ülkeleri

Bu alt bölümde ele aldığım üç Güney Avrupa ülkesi gerek ekonomik yapıları (her üçü de Avrupa topluluğunun görece az gelişmiş üyeleridir; tarım ekonomide ağırlığını korumaktadır; şehir ve kırsal kesimi arasında önemli zenginlik farkları vardır, v.b.) gerek siyasal yapıları (her üçü de yakın geçmişlerinde askeri ya da sivil diktatörlüklerce yönetilmiş ve ikisinde oldukça uzun ömürlü olan otoriter rejimler demokratik kurum ve geleneklerin öbür Avrupa ülkelerinde olduğu gibi kökleşmesini engellemiştir) bakımından benzerlikler göstermektedirler. 1970'lerin ortaları ve sonlarına dek süren otoriter rejimler, demokratik toplumsal hareketlerin ve bu arada, Batı Avrupa ülkelerinde 1970'lerde canlanan yeni-feminist kadın hareketlerinin gelişmesine olanak tanımamıştır. Öte yandan demokrasiye geçişle birlikte her üç ülkede de sosyalist yönetimleri iş başına getiren hızlı bir toplumsal değişme süreci başladı ve bir süre sonra hepsi Avrupa Topluluğu'na üye olan bu toplumlarda, topluluk direktiflerine uyma zorunluluğu biçiminde "yukarıdan" gelen baskıyla, gecikmiş olduğu için 1980'li yıllarda tam bir patlama görünümü kazanan kadın hareketlerinden, yani "tabandan" gelen taleplerin yarattığı beklentiler, kadın eşitliği alanında gecikilen sürenin hızla kapanması için "hummalı" diyebileceğimiz bir çalışma başlattı. Her üç ülkede de devlet 1980'lerde geliştirdiği eşitlik kurumlaşmasıyla, değişme sürecinin öncülüğünü üstlendi.

3.1. Yunanistan

Askeri cuntanın 1974'te devrilmesinden sonra kabul edilen 1975 Anayasası'nın 4. maddesinde, Yunan kadın ve erkeklerinin eşit hak ve sorumluluklara sahip oldukları öngörülmektedir. Ancak, 1980'lere doğru kadın ücretlerini erkeklerinkine yakınlaştırmak üzere alınan bazı önlemlere rağmen, çalışma hayatı başta olmak üzere Yunanistan'da kadınlarla erkekler arasındaki gerçek statü farklarının çok derin olduğu, dolayısıyla anayasayla çeliştiği iyice anlaşıldı.

1981'de sosyalist Papandreu hükümetinin (PASOK) iş başına gelmesinden itibaren kadın sorunlarının üzerine hükümetin izleyeceği hızlandırılmış bir politik stratejiyle gidilmesi kararlaştırıldı ve sistemli olarak bir dizi reform gerçekleştirildi. Benimsenen stratejinin dört ayağı vardı: Yasal ve idari alan, kadınlara sunulan hizmetler alanı (sosyal haklar), kadınların çalışma hayatına girmelerini sağlayacak olumlu ayırıcı önlemler paketi ve yaygın tutumların, zihniyetlerin değiştirilmesi alanı.

Hedefleri arasında bir öncelik sırası saptanmadan, eşanlı ve koşut olarak uygulanması planlanan bu strateji, devlet katında bir koordinasyon örgütü kurulmasını zorunlu kılmaktaydı. İlk aşamada, başbakana bağlı olarak faaliyet gösteren, uzmanlardan ve kadın dernekleri temsilcilerinden oluşan bir **Danışma Bürosu** oluşturuldu (1981). 1983'te bu eşitlik organı yine başbakana bağlı, 9 üyeli bir **Danışma Konseyi** şeklinde süreklilik kazandı. Sonradan, 1985'te bu kurul, kendine bağlı bir bürokratik örgüt, ayrı bir bütçeyle ve yeni yetkilerle donatılarak **Eşitlik Genel Sekreterliği**'ne dönüştürüldü. En son aşamada da, 1989'da, bu

idari organ yerini, yine başbakanlığa bağlı, Eşitlik Sorunlarından Sorumlu Devlet Bakanlığı'na (gerçekte siyasi sorumluluk taşımadığı için, daha çok bir müsteşarlık olarak kabul edilmesi gereken, üst düzeyde bir idari organ) bıraktı. Eşitlik Genel Sekreterliği döneminde oluşturulmasına başlanan ve il ve ilçeler düzeyinde, yani yerel planda eşitlik sorunlarını ele almakla görevlendirilen eşitlik örgütleri (NEİ), 1989'a gelindiğinde bütün yerel birimlerde oluşturulmuştu. Bu birimlere, yerel kadın derneklerinin temsilcileri, devletin yerel plandaki öbür birimleri ve toplumsal örgütler de temsilci verdiklerinden, bu yerel örgütlenme ağı, idari olarak Devlet Bakanlığı'na bağlı olmakla birlikte merkezden oldukça bağımsız, ademi merkeziyetçi bir yapı kazanmış, yerel gereksinimlere göre karar alma ve uygulamayı yerel planda denetleme yetkisiyle donatılmıştır⁽⁸⁵⁾.

Ayrıca Eşitlik Sorunlarından Sorumlu Devlet Bakanı'nın, hükümet içerisinde Kültür Bakanlığı'na bağlı çeşitli genel sekreterlikler (örgün eğitim, gençlik gibi) ile Çalışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'yla yakın bir işbirliği içerisinde çalışması söz konusudur. Nihayet, 1983-1987 ve 1988-1992 dönemlerini kapsayan 5 yıllık ekonomik ve sosyal kalkınma planlarında cins eşitliğinin sağlanmasıyla ilgili ayrı bölümler yer almaktadır.

1983-1989 arasında Yunanistan'da kadın-erkek eşitliğini sağlama çalışmalarının önemli bir bölümü, yasalardaki cinsiyetçi hükümlerin ayıklanmasına ve hukuki eşitliğin tanınmasına ayrılmıştır. Aile hukukunda yapılan önemli reformla (yasa no.1329/1983), Bizans döneminden kalma arkaik "patriyarkal aile" kurumuna son verildi⁽⁸⁶⁾.

Ardından da peşpeşe, mesleklerde tam eşitliği öngören (1414/1984), kürtağı yasallaştıran (1609/1986), analık iznini ebeveyn iznine dönüştüren (1483/1984), ırza geçmeyi kamu davası konusu yapan (1418/1984), eğitim alanındaki cinsiyetçi uygulamaları yasaklayan (1286/1986), kitle haberleşmesindeki cinsiyetçiliği denetleyen (1730/1987), aile işletmelerinde çalışan kadınları sosyal güvenliğe kavuşturan (1759/1988), eşitlik araştırmaları için bir merkez kurulmasını ve üniversitelerdeki kadın araştırmaları merkezlerinin mali yönden desteklenmesini (KEGME ve Selanik Üniversitesi gibi) öngören (1885/1989) ve son olarak da kadın derneklerine devlet bütçesinden fon tahsisini sağlayan (1835 / 1989) bir dizi

85) Bkz. 2.Avrupa Konseyi Avrupa Bakanları Eşitlik Konferansı'na Yunan delegesi tarafından sunulan bildiri, 4-5 Temmuz 1989, Strasburg, 1989 (MEG-2 (89) 2). Ayrıca bkz. Ministry to the Presidency, General Secretariat for Equality, belge, tarihsiz; General Secretariat of Equality, National report submitted by Hellas to the Committee for the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Athens, 1986.

86) Bkz. Greek Council for Equality, Family Law, General Secretariat for Equality, Achievements in equality from 1981 to date, Athens, 1987; bu yasanın önemi ve yasanın çıkarılması sırasında kadın hareketiyle devlet arasındaki ilişkiler konusunda ayrıca bkz. Ann Cocoullou, "Günümüz Yunanistan'ında politika yaşamında kadınlar: Aile Reformu Yasası", Topum ve Bilim, 43/44, 1988 Güz-Kış 1989, ss.91-110.

önemli yasa çıkarıldı. Ayrıca Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi başta olmak üzere (1983) bir çok uluslararası antlaşma imzalandı⁽⁸⁷⁾.

Devlet eliyle yürütülen eşitlik politikası bu yasa değişiklikleriyle yetinmeyecek, yasalarda öngörülen hedeflere ulaşılması için somut önlemler de öngörmüştü: Çalışma hayatında kadınların karşılaştıkları işsizlik sorununun azaltılması, kadınların geleneksel olmayan iş sektörlerine girebilmeleri için teşvik edilmeleri, aile sorumluluklarının eşler arasında bölüştürülebilmesi için zihniyet değişimi, ücret farklarının ortadan kaldırılması çalışmaları vb. 1989'a gelindiğinde, bu alanlarda, kadın işgücünün (özellikle ücretli kesimde) %17.9 oranında artırılması, kadın emeğini değerlendiren çeşitli kooperatiflerin kurulması (dokumacılık, el sanatları ve turizm sektörlerinde), iş kadınlarının teşviki gibi gözle görülür bazı sonuçlar alınmıştı.

Eğitim alanında 9 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçilmesinin yanı sıra, öğretmenlik mesleğindeki kadınların özellikle idari görevlere getirilmelerini önleyen ayrımcı uygulamalara son verilmiş, öğretmenlerin cinsiyetçilik konusunda eğitilmelerine başlanmış, kadınların yeni teknolojileri öğrenmeleri için pilot çalışmalar başlatılmıştı. Zihniyet değişiminin sağlanması için sistemli olarak kamuoyunu bilgilendirme, bilinçlendirme kampanyaları açılmaktaydı.

En son olarak da, 1981, 1985 ve 1989 seçimlerinde kadınların parlamentoda ancak %4.3 düzeyinde (Avrupa Topluluğu'nun en düşük oranlarından birisi) sandalye kazanabildiklerinin, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde, ilk başlangıçta edindikleri görece iyi konumu zamanla yitirdiklerinin, partilerin karar kademelemesine kadınların getirilmediğinin iyice anlaşılmasıyla⁽⁸⁸⁾, son yıllarda gündeme siyasal eşitlik sorunu geldi. Partilerin kadın kollarıyla kadın örgütlerinin, aralarında, daha fazla kadın temsilci seçtirmek üzere oluşturdukları ittifakın ürünü olan Koordinasyon Komitesi, kadınlara bütün karar organlarında en az % 35 kota tanınması için bir kampanya başlattı⁽⁸⁹⁾.

3.2 İspanya

Kırk yıl kadar süren otoriter Franko rejimi, İspanyol kadınlarının kısa süreli Cumhuriyet döneminde kazandıkları, o dönem için çok ileri hakları geri almış ve Katolik kilisesine yaslanarak, onları yeniden geleneksel eş ve anne rolüne hapsetmeye çalışmıştı⁽⁹⁰⁾. Rejimin son dönemlerinde başlayan ekonomik ve toplumsal

87) Bkz. Avrupa Konseyi, a.y.; Achievements, a.y.. ve National, a.y..

88) Eleni Stamiris, "Greek Women's participation in political decision-making center", 5-6 Aralık 1989, İstanbul, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği seminerine sunulan bildiri, ss.14-17.

89) Stamiris, a.y., s.19.

90) Bkz. Maria-Dolores Bernand, "Le franquisme et les femmes", Maria A.Macciocchi, Les femmes et leurs maîtres, Christian Bourgois, Paris, 1978, ss.159-189.

değişmeye rağmen, 1965'te ve 1970'te aktif kadınların oranının %23 düzeyinde kalması, 1975'te ancak %27'ye yükselebilmesi -ki 1982'de bu oran hala %32 gibi oldukça düşük bir düzeyde kalmayı sürdürüyordu-, rejimin kadınlar bakımından amacına ulaştığını göstermekteydi⁽⁹¹⁾. Bununla birlikte, 1974'den itibaren yeral-
tında hızla örgütlenen çeşitli demokratik hareketlerin arasında kadın hareketi de vardı ve ilk büyük "kadınların kurtuluşu" toplantısı, General Franco'nun ölümün-
den iki hafta sonra, 6-8 Aralık 1975'te Madrid'de yapıldı⁽⁹²⁾. Demokrasiye geçiş dönemi, kadın hareketinin de yükseliş ve güçlenme dönemiydi (1975-1979). Sonradan bağımsız kadın hareketleri, partilerin kadın kolları, meslek kadınları örgütleri gibi değişik unsurlardan oluşan hareket bir parçalanma ve gerileme ev-
resine (1979-1982) girmekle birlikte, son yıllarda (1982'den günümüze) ilk döne-
minin renkliliğini ve canlılığını koruyamasa da (artık eskisi kadar kitle haberleş-
me araçlarının gözdesi değildir...) kurumlaşma ve varolan kurumlara girme yö-
nünde ilerleyerek varlığını sürdürmektedir⁽⁹³⁾.

İşte İspanya'da demokratik bir devlet düzenine geçilirken kadınların eşitlik ta-
leplerinin ilk günden, gündemin ilk sıralarında yer alması, kadın hareketi ve en
az onun kadar bu amaca angaje olan İspanyol Sosyalist Partisi'nin kararlılığı sa-
yesinde mümkün oldu.

İspanya'da hukuki sistemin cinsiyete dayalı ayrımcı hükümlerinden arındırıl-
ması için 1977'den itibaren bir çalışma başlatıldı. 1978 anayasasının birçok mad-
desi (14, 32, 35) cins eşitliğini güvenceye almakta ve devlete eşitliğin önündeki
engelleri kaldırmayı görev olarak vermektedir. İspanya 1982'de Birleşmiş Mil-
letlerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni imza-
ladı ve 1986'da katıldığı Avrupa Topluluğu'nun kadın eşitliğinin sağlanmasına
ilişkin bütün direktiflerine uymaya büyük özen gösterdi.

Benimsenen bu genel ilkeler doğrultusunda yasalarda bir dizi değişiklik yapıl-
masının gerektiği açıktı -ki 1981 ve 1982'de yapılan değişikliklerle medeni ka-
nun anayasasının 32.maddesine uygun hale getirildi, erkeğin aile reisliği tüm so-
nuçlarıyla birlikte kaldırıldı, boşanma hakkı tanındı; 1982'de kürtaj yasallaştırıl-
dı; 1983'te ceza kanununun "kamu ahlakı" çerçevesinde ele aldığı cinsellikle ilgi-
li suçlarda eşitlik sağlandı; 1985'te vergi yasaları cinsler açısından eşit hale geti-
rildi vb.⁽⁹⁴⁾ Ancak yasa değişikliklerinin, kadınların günlük yaşamda karşılaştık-
ları gerçek, somut engelleri ortadan kaldırmaya yetmeyeceği, bunun için yapısal
ve kültürel değişmeyi sağlayacak kararlı adımlar atılmasının zorunlu olduğu da

91) Bkz. Instituto de la Mujer, *La Mujer en Cifras*, s.22.

92) Maria Angeles Duran ve Maria Theresa Gallego, "The women's movement in Spa-
in and the new Spanish democracy", Drude Dahlerup, *The New Women's Movement*,
age., s.208.

93) a.y., ss.208-216.

94) Instituto de la Mujer, *Equal Opportunities for Women. Plan of Action 1988-
1990*, ss.25-31.

kabul ediliyordu. Bütün bu hedeflere kısa sürede ulaşılabilmesi için devlet katında bir örgütlenmeye gidilmesi önerisi, kendi iç bünyesinde bir kadın sekreterliği kurmuş bulunan Sosyalist Parti'den geldi.

1983'te iş başına gelen ilk sosyalist hükümetin önerisine uygun olarak çıkarılan bir yasayla, aynı yıl, **Kadın Enstitüsü** kuruldu. İdari olarak Kültür Bakanlığı'na bağlı olan (bütçesi bakanlıktan sağlanır) Enstitü, dar anlamda bürokratik değil, özerk bir kamu kuruluşudur. 18 kişiden oluşan yönetim kurulunun 12 üyesi, kadınları ilgilendiren reformların yoğunlaştığı alanlarla ilgili bakanlıkları temsil eden uzmanlardır, geri kalanlar da kadın hakları alanında çalışmaları olan uzmanlardan seçilir. Sağlık, eğitim ve hukuk konuları uzmanı olan üç müdür yardımcısı ve kurumun başkanı (genel sekreter) kadındır⁽⁹⁵⁾.

İspanya'da kadınların durumunu araştırmak, bilgi toplamak, cinsiyetçiliğin önlenmesiyle ilgili raporlar hazırlamak, hükümete tavsiyede bulunmak, çeşitli bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının çalışmalarını koordine etmek, cins eşitliğini sağlamak üzere çıkarılan yasaların uygulamasını izlemek, kendisine başvuran ayırımcılığa uğramış kadınların (tek tek ya da grup olarak) şikayetlerini inceleyip karar almak, feminist ve feminist olmayan kadın örgütlerini mali ve başka açılardan desteklemek, kadın bilgi merkezleri, sığınaklar gibi kuruluşlara destek olmak, özerk bölgelerdeki eşitlik kurumları arasında koordinasyonu sağlamak şeklinde çok geniş yetkilerle donatılmıştır.

Kuruluşunu izleyen üç yıl içinde, kamuoyuna yönelik bilgilendirme (ki sistemli bilinçlendirme kampanyalarının yanısıra Enstitü, İspanyol Televizyon Kurumu'nun yönetim kurulunda yer alarak, reklam ve diğer programların cinsiyetçilik açısından denetimini gerçekleştirmektedir) çalışmalarının yanısıra kapsamlı bir araştırma yürüten Enstitü, 1986'da hükümete, kadınlara fırsat eşitliği sağlamak üzere alınması gereken önlemleri içeren 4 yıllık bir "gelişme planı" sundu. Çeşitli bakanlıklarca 7 ay boyunca enine boyuna incelenen bu plan, 1988'de parlamentoda kabul edilerek, "1988-1990 Üç Yıllık Eylem Planı" adı altında uygulamaya kondu.

Ana hedefleri on noktada toplanan plan, hangi yasaların ne yönde değiştirileceğini, eğitimde alınacak fırsat eşitliği önlemlerini, kadınlara yönelik sağlık hizmetlerini, ebeveynlik sorumluluğunun cinsler arasında paylaştırılmasına yönelik düzenlemeleri, kadınların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesini, siyasal ve idari karar sorumluluğuna katılmalarını vb. ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Bu eylem programının uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesi sorumluluğu Enstitü'ye verilmiştir. Enstitü her yıl bakanlık faaliyetlerini gözden geçirerek parlamentoya bilgi sunmaktadır⁽⁹⁶⁾.

95) Instituto de la Mujer, The Women's Institute, broşür.

96) Bkz. Instituto de la Mujer, Equal, age.. Ayrıca bkz. Avrupa Konseyi'nin 2. Avrupa bakanlar toplantısına (4-5 Temmuz 1989, Viyana) sunulan İspanya raporu, Strasburg, 1989, (MEG-2 (89) 4) ve Carlota Bustelo'nun, 15-16 Haziran 1988 Hannover, Avrupa Topluluğu seminerine sunduğu bildiri, age, ss.77-89.

Eylem planının uygulama başarısını görmek bakımından bir alandaki somut gelişmeye değinmek anlamlı olabilir. Fırsat eşitliğini sağlamak üzere olumlu ayırıcı önlemler alınması uygulaması ilk sonucunu siyasal katılmada vermiştir. 1975'te %6, 1986'da %6.4 olan parlamentodaki kadın temsilcilerin oranı, siyasi partiler (özellikle Sosyalist Parti) tarafından benimsenen kadın kotası uygulaması sayesinde, 1989 seçimlerinde %27'ye yükseldi⁽⁹⁷⁾.

İspanya'yla ilgili olarak vurgulanması gereken son bir ilginç gelişme de, 1978 anayasasının öngördüğü 17 özerk bölge düzenlemesine uygun olarak kadın eşitliği konusunda da her bölgeye gerekli örgütleri kurma yetkisinin bırakılmış olmasıdır. Madrid'deki Kadın Enstitüsü, ancak bunlar arasında koordinasyonu sağlayan bir organdır. Bugüne kadar dört özerk bölge (Bask, Katalanya, Valensiya ve Navarra) kendi eşitlik organlarını oluşturmuşlardır⁽⁹⁸⁾.

3.3. Portekiz

Avrupa Topluluğu'nun sosyo-ekonomik bakımdan en az gelişmiş ülkesi olan Portekiz, İspanya gibi kırk yılı aşkın bir süre otoriter bir diktatörlük rejimi altında yaşamış, uluslararası etkileşim ağına, ancak çok yakın bir tarihte girebilmiştir.

Kadın hareketinin zaman içerisindeki gelişmesine bakıldığında, 1910'da kurulan cumhuriyet rejimi altında kadınların önemli haklar kazandıkları, seçkin sınıflardan kadınların çeşitli mesleklere girdikleri ve oldukça etkili feminist örgütler kurdukları görülmektedir⁽⁹⁹⁾. Ne var ki 1926'da diktatör Salazar'ın kurduğu yarı faşist, otoriter "Yeni devlet" düzeni altında haklarını kaybeden kesimlerin başında kadınlar gelmiştir. Öyle ki, bu düzenin anayasasında yer alan 5.madde, "yurttaşlar, doğalarından ve ailenin çıkarlarından kaynaklanan farklılıkları nedeniyle kadınlar dışarda kalmak üzere, yasa önünde eşittirler" hükmünü içermekteydi. Bu hüküm, Salazar yönetiminin son yıllarında, 1971'de "aile çıkarları" göndermesi kaldırılarak yumuşatılmakla birlikte, rejimin son günlerine kadar kadınlar anayasa gereği, erkeklerle eşit kabul edilmemişler ve Katolik kilisesinin meşrulaştırdığı aile yasası, kadın ve çocukları, erkeğin "malı" olarak görmeyi sürdürmüştür. Bu yasaya göre, kadınların ülkeyi kocalarının izni olmadan terketmeleri olanaksızdı (ki Portekiz uzun yıllar göç veren bir ülkeydi); evişi evli kadının yasal göreviydi ve kocasını aldatan bir kadını öldürmenin cezası yalnız üç ay hapis idi⁽¹⁰⁰⁾. Oysa, Salazar rejiminin son yıllarında, kısmen erkeklerin koloni savaşlarına gönderilmeleri, kısmen de ülkenin yavaş da olsa bir sanayileşme sürecine

97) Mariette Sineau, age. ve 1989 seçimleriyle ilgili gazete haberleri.

98) Carlota Busteo, agm. ss.84-87.

99) Commission on the Status of Women, Portugal. Status of Women, Lizbon, 1988 ve Elina Guimaraes, Portugese Women. Past and Present. Commission on the Status of Women, Lizbon, 1987.

100) Bkz. Teresa Rita Lopes, "Les femmes et le fascisme hier et aujourd'hui", Maria A.Macciocchi, age, ss.189-201.

girmesi ve çokuluslu şirketlerin ucuz emek olarak kadınları tercih etmesi sonucu, giderek artan sayıda kadın çalışma hayatına girmişti. Ve 1974 yılında, ünlü Üç Marialar Davası -yazdıkları romanların "pornografik" olduğu gerekçesiyle yargılanan üç kadın yazar- sırasında oluşan kamuoyu baskısından görüldüğü gibi feminist hareket yeniden canlanmaya başladı. Bu Lizbon'la sınırlı, güçsüz bir hareketti, ama 1975 Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Günü'nde (8 Mart) partili, partisiz çok sayıda kadını kadın hakları için sokaklara dökmeyi başararak, 1974 Karanfiller Devrimi'nin ardından başlayan demokratikleşme sürecinde kadınların eşitlik taleplerinin kale alınmasında önemli bir rol oynadı⁽¹⁰¹⁾.

1976 Anayasası cins eşitliği ilkesini tanıdığı gibi, 1978'de kadınla erkek arasında tam statü eşitliğini öngören medeni kanunun, 1980'de Birleşmiş Milletlerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin, 1981'de, kadınların reklamlarda "cinsel nesne olarak kullanılmasını" yasaklayan kararnamenin, 1983'te cinsleri eşit duruma getiren yeni ceza yasasının, 1984'te, okullarda cinsel eğitim verilmesini ve doğum kontrolünü öngören yasayla kürtaj hakkını tanıyan yasanın kabul edilmesi sağlandı⁽¹⁰²⁾.

Bu gelişmeyi harekete geçiren mekanizmalardan birisi de 1977'de kabul edilen bir kararname ile devlet bünyesinde kurulan eşitlik kurumudur. İlk nüvesi Devrim'den önce, 1973'te Sosyal Güvenlik ve Korporasyonlar Bakanlığı bünyesinde oluşturulan bu kurum, 1977'de Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük olan **Kadınların Statüsü Komisyonu**'dur.

Siyasi değişikliklerden etkilenmemesi için hükümet dışı ve sürekli bir idari kurum olması tercih edilen Komisyon'un ilk başkanı, kurumun oluşturulmasına önayak olan, 1974'teki ikinci geçici hükümetin üyesi ve sonradan Portekiz'in ilk kadın başbakanı (1979), sosyalist eğilimli Maria de Lurdes Pintasilgo idi.

Halen bir başkan (kadın), 16 uzman ve 18 idari görevliden oluşan kurumun bütün görevlileri devlet memurudur. 1989'da Başbakanlık bütçesinden tahsis edilen bütçesi 550.000 dolara tekabül ediyordu. Kendisine bağlı bir bakanlıklararası koordinasyon dairesiyle, hükümet dışı kadın kuruluşları dairesi vardır. Yasa önerileri hazırlama, hazırlanan öneriler üzerinde görüş belirtme, araştırma yapma, yaptırma ve bilgi-iletişim konularında yetkili kılınmıştır ve ilkece, kadın erkek eşitliğini ilgilendiren bütün konuları izlemekle görevlidir. Halen görevde bulunan başkanının deyişiyle, karar alma ve uygulamayı denetleme yetkisiyle donatılmış oluşu büyük bir eksiklik olarak görülen kurumun, siyasal iktidardan bağımsız olduğu için istikrarlı oluşu, en büyük avantajı olarak gösterilmiştir. Kamu oyunun ilgisini sürekli üzerine çekmeyen (low-profile) bir faaliyet tarzı seçen, 1970'lerin sonlarıyla 1980'li yıllarda yapılan bütün yasa değişikliklerini hazırlayan kurum, bugün de araştırma, yayın, bilgi merkezi çalışmaları gibi yavaş ilerle-

101) Joni Lovenduski, age., ss.104-105

102) Portugal, age. ve ayrıca bkz. 4-5 Temmuz Avrupa Konseyi, Viyana seminerine sunulan Portekiz bildirisi, Strasburg, 1989, (MEG-2 (89) 10).

yen ama süreklilik isteyen çalışmalara ağırlık vermektedir⁽¹⁰³⁾.

İncelediğim ülkeler arasında, devlet katında oluşturulan kurumlaşmanın en mütevazilerinden birini, bir anlamda minimal bir çözümü seçmiş görünen Portekiz'de Kadınların Statüsü Komisyonu'nun yanısıra, birisi hükümet, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan, Çalışma Bakanlığı'na bağlı bir **Çalışma Hayatında Eşitlik Komisyonu** ile eğitim alanındaki eşitlik sorunlarıyla ilgilenen, Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir **Eğitimde Eşitlik Komisyonu** yakın zamanda faaliyete geçmiştir. Ayrıca, 1980'den beri parlamentoda sürekli bir **Kadınların Eşitliği ve Katılımı** alt komisyonu bulunmaktadır⁽¹⁰⁴⁾.

4. Diğer Ülkeler

Bu alt-bölümde biraraya topladığım ülkelerin gerçekte ne geliştirdikleri eşitlik kurumları ne de toplumsal yapı ve kadın hareketleriyle ilgili özellikleri bakımından benzer oldukları söylenebilir. Onları aynı başlık altında toplamamın tek nedeni, eşitlik kurumlarının kendilerinden son durumla ilgili bilgi sağlayamamış, onun için görece eski tarihli (1980'lerin ortaları) bilgilerle yetinmiş olmamdır. Bilgisine ulaşamadığım yeni gelişmeler olmuş ise, bu alt-bölüm, diğerlerinden daha çok tartışmaya açıktır. Ancak, aralarında, özellikle İngiltere gibi, çok özgün ve oldukça etkin sistemlerden birini kuran ülkeler de bulunduğu için, kısaca, bunlara da değinmeyi gerekli gördüm.

İngiltere, 1968'ten itibaren hem teorik açıdan en canlı, hem de en militan feminist kadın hareketlerinden birisinin geliştiği, bu yüzden bir çok ülkenin kadın hareketini etkileyen bir ülkeydi. Başından beri sendikalaşmış işçi kadınlarla ilişki içerisinde olan hareket, 1970'te Eşit Ücret ve 1975'te de, bir başka örneği ırkçılık konusunda çıkarılmış olan Cinsiyet Ayrımcılığı yasalarının kabul edilmesinde sendikacı ve İşçi Partili kadınlarla birlikte yürüttüğü eylemlerle çok etkili oldu. 1970'ler boyunca ayrıca çocuk bakımı-kreşler, kürtaj hakkı, acil yardıma muhtaç kadınlara destek sağlanması ve kadınlara uygulanan şiddet konularında etkili kampanyalar yürüten, küçük gruplar ve bunlar arasındaki yatay ilişkilere dayalı kadın ağları tarzında örgütlenen harekette faal olan kadınlar, 1980'lerde, özellikle yerel politikada İşçi Partisi ile birlikte ya da doğrudan parti içinde çalışmaya ağırlık verdiler⁽¹⁰⁵⁾.

İngiltere'deki eşitlik kurumu, İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu (Çalışma Bakanı, kadın hareketine sempatiyle bakan Barbara Castle idi) yıllarda, birçok ülkeden daha erken bir tarihte, az önce sözünü ettiğimiz yoğun, kadın hareketi -sendika-parti etkileşimi içerisinde kuruldu (1975) ve yapısında bugüne kadar (benzer, dolayısıyla özerk bir kurumun Kuzey İrlanda'da da kurulması dışında) büyük bir

103) Kurumla ilgili bilgiler için bkz. Portugal, ss.31 - 44. ve ayrıca, kurum başkanının 6 Eylül 1989 tarihli mektubu.

104) Avrupa Konseyi'ne sunulan bildiri, age., s.4.

105) Joni Lovenduski, age. ss. 72-83.

değişiklik meydana gelmedi. Bu kurum, **Fırsat Eşitliği Komisyonu**'dur. 1975'te kabul edilen Cinsiyet Ayırımı (daha doğrusu, ayrımcılığa karşı) yasasının uygulamasını izlemekten sorumlu olan kurum, idari bakımdan özerk, yani ne hükümete ne de bürokrasiye bağlı olan bir karar ve danışma organıdır. Bir genel sekreterin (kadın) başkanlığında, hukuk, çalışma, reklam, eğitim, araştırma, istatistik, halkla ilişkiler dairelerinden oluşan ve her yıl faaliyetleri hakkında parlamentoya bir rapor veren (dolayısıyla bütçesi doğrudan parlamento tarafında tahsis edilen) Komisyon'un yetkileri son derece geniştir. Yasaya aykırı davranışlar konusunda kendi yaptığı araştırmalardan edindiği bilgiye dayanarak iş ya da hukuk mahkemelerinde dava açabildiği gibi (firma ya da işkolu bazında olabilir bu davalar), ayrımcılığa uğrayan tek tek kadınların şikayetlerinin doğruluğuna kani olur ise dava açtırabilmekte ve dava süresince onlara her türlü desteği sağlamaktadır. Bu faaliyetlerini kamu oyuna duyurma sorumluluğunun yanısıra, yaptırdığı araştırmaların sonuçlarına göre ayrımcılığı önleyici yasa değişiklikleri önerebilmektedir. Son olarak Komisyon, eşitsizlik durumlarının düzeltilmesi için işyerleriyle eğitim kurumlarına "olumlu ayrımcı" önlemler alınması yolunda direktif de verebilmektedir⁽¹⁰⁶⁾.

Merkezi Manchester'de bulunan (merkez örgütünde 166 tam zamanlı çalışan memur görev almaktadır) Komisyon, ayrıca hemen hemen her büyük yerel yönetim biriminde en az bir "eşitlik görevlisi" ile temsil edilmektedir⁽¹⁰⁷⁾.

Avrupa Topluluğu'na üye olmasından sonra, gerçekte cins eşitliği konusunda hem çok geniş yetkili hem de oldukça etkin bir kurum kurmuş olmasına karşın⁽¹⁰⁸⁾ İngiltere, 1982'de, topluluğun normlarına uygun "eşit ücret" sistemine sahip olmadığı gerekçesiyle Avrupa Adalet Divanı'na verildi ve eşit ücret yasasını eşit iş yerine eşdeğer iş kavramını benimseyerek değiştirmek zorunda kaldı⁽¹⁰⁹⁾.

İtalya, iki açıdan, kadın hareketinin güçlülüğü ve eşitlik sorununa devlet bünyesinde çok sayıda ya da üst düzeyde siyasal kurum kurarak yaklaşma perspektifine sahip olmaması bakımından İngiltere'ye çok benzemektedir. Ama bir başka açıdan, Katolik kilisesinin uzun yıllar hem sivil toplum üzerinde hem de siyasette neredeyse hegemonyasını kurmuş olması bakımından, "liberal" İngiltere'den

106) Vogel-Polsky, age. ss.48-52 ve 89-97 arasında kurumun yapısı, işleyişi, etkinliği konusunda geniş bilgi sunulmaktadır.

107) Lee Comer (Bradford eşitlik görevlisi), 15-16 Haziran 1988, Hannover, Avrupa Topluluğu seminerine sunulan bildiri, age., ss.119-126.

108) Personel ve bütçe yetersizlikleri nedeniyle, kendisine verilmiş tüm sorumlulukların altından kalkamadığı yollu kurumdan gelen eleştirilere ve kadın hareketinin, yapısını yeterli bulmaması, özellikle genel araştırma yetkisinin yeterince kullanılmamasını eleştirmesine rağmen Komisyon halen varolan en etkin eşitlik kurumlarından birisidir. Örneğin, 1981'de, yani İngiltere aleyhine açılan davadan bir yıl önce Komisyon, 1033'ü cinsiyet ayrımcılığı, 319'u eşit ücret, 232'si eğitim ve 815'i ilanlarla ilgili 3132 olayda anket yapmış ve takibata geçmişti. Bkz. Vogel-Polsky, age.s. 92.

109) Vogel-Polsky, age., s.92.

çok farklı bir toplumdur. 1980'li yıllara dek siyasi iktidar tekeli -netedeysse kesintisiz olarak- elinde bulunduran Hristiyan Demokrat Parti, kadınlara atfedilen geleneksel eş ve anne rollerinin önceliğini korumaya çalışmış ve boşanma, kürtaj gibi konularla daha genel olarak cins eşitliği yasalarının siyaset gündemine alınmasına karşı koymuştur.

Oysa, İtalya'da, kökenleri II. Dünya Savaşı'ndaki "direnme" hareketine uzanan, savaş sonrası yıllarda, sol partilerin kadın örgütlerinin yürüttükleri kadın hakları mücadelesiyle süren ve 1968'de, radikal öğrenci hareketi içerisinde büyük bir canlanış gösteren güçlü bir kadın hareketi vardır.

1970'lerde hızla militanlaşan bu "kadınların kurtuluşu hareketi", soldaki egemen Marksist analizin eleştirisinden yola çıkarak teorik alanda patriyarka teorileri geliştirdi, pratik alanda da "otonom" (özerk), hiyerarşik olmayan örgütlere dayalı bir taban hareketi yarattı. 1974'te boşanma, 1975'te kürtaj konularında sağladığı büyük kitle mobilizasyonu ile iktidardaki Hristiyan Demokrat iktidarı yenilgiye uğratan hareket, ne kitle iletişim araçlarının ne de siyasi partilerin görmezlikten gelebileceği bir toplumsal güç olmuştur⁽¹¹⁰⁾.

Né var ki hareket, bu gücü, yeni yasal hakların kazanılması ve devleti etkilemek için kullanmaktansa, kendi olanaklarıyla, kadın sağlık, kültür, yardımlaşma merkezleri ve şiddete karşı sığınaklar kurmaya, bir başka deyişle kadın dayanışmasını geliştirmeye yöneltmeyi yeğledi.

Gücünü merkezdeki tutucu Hristiyan-Demokratları etkileme mücadelesiyle (baskı grubu politikaları) tüketmek yerine, muhalefetteki radikal, komünist, sosyalist ve en son olarak da yeşil partilerle yakınlaşmaya öncelik verdi ve kendi gücünün yetmediği noktada, amaçlarını gerçekleştirmek için bu partilerin işbaşında olduğu yerel yönetimlerle işbirliğine gitti. Bunun yanı sıra, özellikle çalışma ve ücret alanındaki eşitsizlik ve ayrımcılık sorunlarının çözümünde, kadın hareketiyle sendikal hareket arasında iyi bir işbirliği kuruldu.

1977'de, hareketin en güçlü olduğu sırada Hristiyan demokrat yönetime kabul ettirilebilen tek eşitlik yasası, bu işbirliğinin ürünü olan, eşit işe eşit ücret yasasıdır. Ancak bu yasanın uygulamasını izleyecek bir kurum kurulamamıştır. Bu tarihten on yıl sonra bile, İtalya'da devlet katında faaliyete geçmiş yalnız iki eşitlik kurumu vardır. Bunlar, 1983'te Çalışma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Ulusal Eşitlik Komitesi ile 1984'te Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Ulusal Eşitlik Komisyonu'dur. Kökeninde Avrupa Topluluğu'nun eşitlik normlarına uyulması yönünde yaptığı çeşitli baskılar yatan bu kurumlaşma, Bettino Craxi (sosyalist) hükümeti zamanında gerçekleştirilmiştir. Ancak, araştırma, bilgilendirme, yasa önerisi geliştirme, yasa önerileri üzerine görüş belirtme gibi görünüşte geniş yetkileri bulunan ve kadın konusunda çalışan uzmanlardan oluşan bu kurumların

110) Joni Lovenduski, *age*. ss. 87-94.

ikisi de danışma organı olmanın ötesine gitmemektedir (111).

Son yirmi yıl içerisinde, aralarında kadınların kurtuluşu hareketi de bulunan laikleştirici bir dizi toplumsal gücün etkisiyle Katolik kilisesinin kültürel hegemonyasından kurtulan İtalya'ya karşılık, İrlanda ve Avusturya'yı birbirlerine yaklaştıran toplumsal özellikler, özellikle birincisinde gücü bugüne dek kırılamayan kilisenin, toplum ve siyaset üzerindeki etkisi olsa gerek.

İki ülkeyi birbirlerine yaklaştıran bir başka özellik de, kadın hareketinin güçsüzlüğüdür. Gerçi bu olgu iki ülkede aynı biçimde gelişmiş değildir: İrlanda'da, İngiltere'yle olan coğrafi ve kültürel yakınlığın etkisiyle 1970'lerde, İngiltere'dekine çok benzeyen ve işçi hareketiyle kadın hareketinin yanyana, içice militanlaşması sonucunu doğuran bir gelişme olmuş, ama kadın hareketi, bütün Avrupa'da olduğu gibi 1970'lerin ortalarında kadınların en canalcı sorunu olan, kendi bedenlerini denetleyebilmeleri ve kürtağın yasallaştırılması mücadelesinde ağır bir yenilgiye uğrayıp etkinliğini yitirmiştir (112).

Buna karşılık, Almanya'ya çok benzer özellikler gösteren Avusturya'da, kadın örgütlenmesinin ana eksenini, bir yandan Katolik kadın örgütleri, diğer yandan da Sosyal Demokrat Parti başta olmak üzere, partilerin kadın kolları oluşturmuştur. Bir başka deyişle Avusturya'da, yenilgiye uğrayan İrlanda kadın hareketi ölçüsünde bile bir bağımsız kadın hareketi gelişmemiştir.

İşte İrlanda ile Avusturya arasında, örneğin ekonomik gelişme düzeyi gibi başka alanlardaki farklılıklar saklı tutularak, bu konularda görülen benzerlikler, devletin kurduğu eşitlik örgütlenmesinde de kimi şaşırtıcı benzerlikler doğurmakta ve insanı, acaba, güçlü kadın hareketlerinin devlet müdahaleciliğine direnmelerine karşılık güçsüz kadın hareketlerinin devleti müdahaleye ve zaman içerisinde sayıları giderek artan yeni kurumlar oluşturmaya davet etmesinin nedeni nedir? arada nasıl bir ilişki vardır? gibi sorular sormaya götürmektedir.

111) 1983'te kurulan kurumla ilgili olarak bkz. Vogel-Polsky, *age.*, ss.31 ve 71-72; sendikalarla olan ilişki konusunda bkz. Bianca Maria Oldoni, "The relationship between the Trade Unions and Women's Organisations", 15-16 Haziran, 1988, Hannover seminerine sunulan bildiri, *age.*, ss.137-145 ve ayrıca, Craxi hükümeti döneminde, Başbakanlığa bağlı Ulusal Eşitlik Komisyonu'nda görev alan, ama kurumla ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamayı yeğleyen profesör Giovanna Zincone (8.Eylül 1989) ile Milano Üniversitesi profesörü Maria Weber'den (13 Temmuz 1989) aldığı mektuplar.

112) 1979'da uzun ve gergin bir kampanya sonunda kabul edilen aile planlaması yasası, doğum kontrolü hakkını, kilisenin etkisiyle bir kadın hakkı olarak değil, evli çiftlere verilen bir hak olarak tanımakta ve kürtaja izin vermemekteydi; bunun üzerine 1981'de kürtağ konusunda kadın hareketinin inisiyatifiyle gündeme gelen referandum yine kilisenin zafiriyle sonuçlandı. İrlanda hâlâ kürtağın yasallaşmadığı iki Avrupa ülkesinden -diğeri Belçika- birisidir, ama İrlanda'daki gelişmeler, Belçika'dan farklı olarak, kadın hareketinin yıkımına ve militanların büyük bölümünün sinik bir yabancılaşma içerisine itilmelerine yol açmıştır. Bkz. Pauline Conroy Jackson, "Women's movement and abortion: the criminalisation of Irish women", Drude Dahlerup, *The New Women's Movement*, *age.*, ss.48-63.

Avusturya'nın devlet katındaki eşitlik kurumlaşması sistemi, Avrupa'nın en eskilerinden biridir (başlangıcı 1964 yılına dek gitmektedir); sosyalist yönetimler döneminde hızla gelişmiştir (Örneğin Bruno Krieski'nin devlet başkanlığı döneminde herbiri bir kadına verilen dört yeni devlet bakanlığı oluşturulmuş, ama hepsi 1982'deki hükümet değişikliğinden sonra kaldırılmıştır) ve 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, çoğu değişik bakanlıkların bünyesinde yer alan eşitlik komisyonları ya da arabuluculuk kurumları (ombuds) olmak üzere, yedi eşitlik kurumu kurulmuştur. Çoğunlukla çalışma hayatını ilgilendiren değişik sorunlar konusunda uzmanlaşan ve genellikle idari bir sorumluluk taşıyan bu kurumlar arasında en yetkilisi, 1983'te, bir önceki yönetim zamanında varolan, Çalışma Bakanlığı'na bağlı **Kadınların İstihdamıyla İlgili Devlet Bakanlığı'nın** yerine kurulan ve diğer kurulların çalışmalarını koordine eden **Federal Sosyal İşler Bakanlığı** bünyesindeki **Kadınların İstihdamıyla İlgili Genel Sorunlar Dairesi**'ydi.⁽¹¹³⁾

İrlanda'da ise, 1970'te kadın örgütlerinin talebiyle kurulan ve kadınlar açısından yapılması gereken yasal değişiklikleri belirleyen ilk danışma kurulunun (**Kadınların Statüsü Konseyi**) ardından, **Kadınları Temsil Komitesi** (1974), 1974 Ayırmıcılığa Karşı Yasa'sı ile 1977 İstihdam Eşitliği Yasası'nı uygulamak üzere kurulan **İstihdam Eşitliği Kurumu** (1977), Kadın Sorunları ve Aile Reformundan Sorumlu Devlet Bakanlığı'na bağlı **Daire** (1982) ile aynı bakanla işbirliği yapmak üzere kurulan **Bakanlıklararası Çalışma Grubu** (1982) ve yine parlamentonun her iki meclisinde de bulunan çalışma grupları arasındaki ilişkiyi sağlamak üzere oluşturulan **Meclis/Senato Kadın Hakları Parlamento Komisyonu** (1982) olmak üzere altı kurul faaliyettedir. Aralarında en etkini, İngiltere'deki Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun yetkilerine benzer yetkilerle donatılmış olan **İstihdam Eşitliği Komisyonu**'dur ve sonradan kurulan öbür kurumların, İrlanda'daki müzminleşmiş ve tıkanmış kadın eşitliği ve hakları meselesine herhangi bir somut katkıda bulunduğunu savunmak zordur.⁽¹¹⁴⁾

Diğer Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden, **Lüksemburg'da**, 1980'de Çalışma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan **Kadın Çalışması Komitesi**, kuruluşundan son-

113) Avrupa Konseyi, *Equality Between Women and Men*, age., ss.44-45 ve Vogel-Polsky, age., ss.9-13 ve 53-56. Bu kadar çok sayıda kurum bulunmasına rağmen, özellikle Hristiyan-Demokratların işbaşına geldikleri dönemde Avusturya'nın kadın eşitliğini sağlamada ileri bir konuma vardığını savunmak zordur. Örneğin, 1985'de onaylanan Birleşmiş Milletlerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, başta anayasasının bazı maddeleriyle çeliştiği gerekçesiyle çekince konularak benimsenmiştir. Avusturya, Türkiye gibi, sözleşmeyi çekinceli benimseyen ender ülkelerden biridir. Öte yandan, sözleşmenin en radikal, olumlu ayırmıcılığı haklı kılan dördüncü maddesi, Avusturya tarafından bağlayıcı niteliğinden soyutlanarak kabul edilmiştir. Bkz. Avrupa Konseyi'nin 4-5 Temmuz 1989 Viyana Konferansı'na sunulan bildiri, Strasburg, 1989 (MEG-2 (89) 5), ss.7-9.

114) Avrupa Konseyi, *Equality*, age., ss.51-53 ve Vogel-Polsky, age., ss.29-30 ve 70-71.

ra biri çalışma hayatında cins eşitliği konusunda, diğeri devlet memurlarının maaş ve emeklilikleriyle ilgili iki yasa çıkarılmasına önayak olmuş bir idari danışma kurumudur.

Kıbrıs'ta 1975 BM Meksika Konferansı'ndan sonra Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Kadın Statüsü Komitesi, 1982'de **Kadınlar Ulusal Komitesi**'ne dönüştürülmüştür. Çeşitli bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bu idari danışma kurumuna, 1982 değişikliği ile kadın sorunlarıyla ilgilenen kitle örgütlerinin temsilcileri de katılabilmektedir. Kurum, son yıllarda, dar anlamda cins eşitliğinden çok, Kıbrıs'ın özel koşullarında daha temel bir sorun olarak kabul edilen "barış" konusuyla ilgilenmektedir.

Malta'da her ikisi de Sosyal Politika Bakanlığı'na bağlı, birisi **Kadın Statü Eşitliği**, diğeri de **Kadınların Durumunu Geliştirme Komisyonu**, adlarını taşıyan iki kurum vardır. Nihayet Liechtenstein'da da **Kadınlar ve Erkekler Arası Eşitlik Ulusal Komisyonu** adlı bir kurum kurulmuştur⁽¹¹⁵⁾.

- 115) Vogel-Polsky, age., Kıbrıs için s.61, Luksemburg için,s.72. Malta ve Liechtenstein için bkz. Avrupa Konseyi, belge no. EG (89) 5 rev.

Bölüm III.

Bir Çözümleme Denemesi ve Yorumlar

Bu bölümde önce, II.Bölümde ayrıntılı şekilde betimlenen değişik ülkelerin eşitlik sistemlerini topluca gözden geçirerek, genel eğilimlere işaret etmek ve büyük bir çeşitlilik gösteren kurum tiplerini birkaç ana grupta toplamak istiyorum. Daha sonra da, hangi ülkede neden belli bir sistemin yeğlendiğine ışık tutan faktörler üzerinde durmaya çalışacağım.

1. Eğilimler

İlk vurgulamak istediğim, benim açımdan şaşırtıcı olan bulgu, bu kurumlardan bazılarının geçmişinin 1960'lı yılların ortasına kadar uzanmasına, (Avusturya, Fransa) birçok ülkede 1970'lerin ortalarında ciddi bir kurumlaşma adımı atılmasına rağmen (İskandinav ülkeleri, İngiltere, Hollanda vb) gerçek anlamda yaygın ve giderek yerine oturan bir kurumlaşmanın oldukça yeni olmasıdır. Bu bakımdan 1980'li yılların başları ve özellikle 1985 yılı bir dönüm noktası olarak görünmektedir.

Buna bağlı olarak, Avrupa çapında karşılaştırmalı, meselenin özüne inen ve eşitlik kurumlarıyla ilgili teoriler kurmaya yönelik çalışmaların oldukça yeni başlamış olmasına şaşırmamak gerekir. Araştırmam sırasında rastladığım karşılaştırmalı araştırmalar daha çok betimleyicidir, analitik değildir ve henüz teorik bir çalışma yapılmamıştır. Hatta tek tek ülkeler ya da ülke grupları bakımından da çözümleyici araştırmaların oldukça az sayıda olduğu vurgulanmalıdır⁽¹⁾.

Burada dikkati çeken bir nokta da, söz konusu kurumlar oluşturulurken (zaten olmayan) teorik bir bilgiden yola çıkılmasından çok, el yordamıyla gidilmesidir. Genellikle, bu kurumlar, 1970'lerde iktidarda bulunan siyaset adamlarının kadın hareketlerinden gelen talepler ve baskılar üzerine, ülkelerinin geçmiş siyaset ve yönetim deneyimleriyle geleneklerine yaslanarak yeni kurumlar emprovize etmeleri süreci içerisinde yaratılmıştır. Kuşkusuz bu arada daha önce benzeri kurumlar geliştirmiş ülkelerin örnek alınması da etkili olmuştur. El yordamıyla ilerleme, deneme yanılma yöntemini kaçınılmaz kılmış, kurumların çözmekle sorumlu oldukları sorunla başetmede ne derece etkili olduklarının bilgisine dayanarak, zaman içerisinde eski kurumlara yenilerinin eklenmesi ya da kurumların gözden geçirilmesi gereğiyle karşılaşmıştır⁽²⁾. Kurumlaşmanın başlangıcında oluşturu-

1) Daha çok İskandinav ülkeleri bağlamında başlamış olan bu tür tartışmalar için, bkz. Elina Haavio-Mannila (der.), *Unfinished Democracy*, Pergamon Press, Oxford, 1985; Anne Showstack Sassoon (der.), *Women and the State. The Shifting Boundaries of Public and Private*. Hutchison, Londra, 1987; Berte Sijm, "Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State", *The Political Interest of Gender*, Kathleen B.Jones ve Anne G.Jonasdottir, Sage, Londra 1988.

2) Bkz.Vogel-Polsky, age. ss.98-115 arasındaki sistem analizi çözümlemesi, özellikle s.111 ve d.'da tartışılan feedback ya da retroaction mekanizmaları.

lan ilk yapı ya da yapıların sonradan fazla bir değişiklik geçirmeden uzun süre varolması oldukça ender rastlanan bir durumdur (İngiltere, Portekiz).

İkinci olarak vurgulanması gereken nokta, daha önce de belirttiğimiz gibi, Avrupa Konseyi evreni içerisinde adı ne olursa olsun, toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmak, ayrımcılığa son vermek ve kadınlara fırsat eşitliği sağlamak için önlemler almak üzere kendisine özel bir görev ve sorumluluk verilen bir devlet kurumunun veya bu alanda sıkça kullanılan teknik deyimle **ulusal mekanizmanın** bulunmadığı sadece iki devletin kalmış olmasıdır (Türkiye* ve San Marino Cumhuriyeti).

Kurulan mekanizmalara bakıldığında, burada çok geniş bir çeşitlilikle karşılaşılmaktadır. Oldukça yeni ve Birleşmiş Milletler kaynaklı olan **ulusal mekanizma** kavramı, hükümete bağlı (GO, government organisation), hükümet dışı (NGO, non government organisation) ve bu ikisinin bir bileşimi olarak kabul edilen QUANGO (quasi non government, yani yarı-hükümet dışı) kurumların ya da örgütlerin hepsini kapsamaktadır⁽³⁾. Yani bir anlamda, herhangi bir ülkede devlet katında kurulu resmi bir eşitlik kurumu bulunmadığı halde, devletten bir şekilde destek gören ve "kadınları tanıma ve güçlendirme" gibi bir ad taşıyan herhangi bir derneğin, bir sivil toplum kurumunun varolması bile, bu geniş tanımla kurumlaşmanın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık 1988'in Haziran ayında Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerin kurumları arasında görüş ve deneyim alışverişi sağlamak amacıyla düzenlenmiş ilk resmi toplantı olan, Hannover seminerinde Hollanda temsilcisi Ms.Swiebel'in yaptığı çok haklı eleştiriler sonucunda, Avrupa bağlamında ulusal mekanizma kavramını daha dar bir tanıma kavuşturmak gerektiğine karar verilmiştir⁽⁴⁾.

Swiebel, demokratik toplumlarda kadın erkek eşitliğini sağlamak amacıyla kurulmuş bütün dernek ve örgütlerin meşru olduklarından yola çıkarak, bunlar arasında devletten destek gören ve görmeyen ayrımı yapılmasının yalnız ve sakın-

*) 1990'da "zevahi kurtarma" amacıyla Çalışma Bakanlığı'na bağlı olarak Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü adıyla bir kurum oluşturulmaya başlanmışsa da, 1991 Ekim seçimlerinden sonra kurulmasına başlanan "Bakanlık" için bir ön hazırlık safhasını bile tamamlamamış değildi.

3) Birleşmiş Milletler'in 1987'de Viyana'da düzenlediği "Kadınların statüsünü düzenlemek ve düzeltmek için kurulacak ulusal mekanizmalar" konulu seminerde, "Kadınların statüsünü düzenleme ve düzeltmeye yönelik ulusal mekanizma, adı ne olursa olsun, kadınların durumunu daha ileriye götürmek ve kadınlara yapılan ayrımcılığı önlemek üzere özel bir sorumluluk verilerek kurulan herhangi bir örgütsel yapıdır. Hükümete bağlı, hükümet-dışı, ya da hükümetle hükümet-dışı bir örgütün işbirliğine dayalı olabilir. Ancak önemli olan kıstas, kuruluşun hükümet tarafından kadınların ilerlemesi için kurulduğunun tanınmasıdır." denilmekteydi. Bkz. United Nations Office in Vienna, Center for Social Development and Humanitarian Affairs: Draft Directory of National Machineryes, 1987, s.3.

4) 15-16 Haziran 1988, Hannover, Avrupa Topluluğu semineri, age., Giriş, s.12.

calı olduğunu belirtmiştir. Buna göre ulusal mekanizmaya yalnızca hükümetler katında kurulan siyasal kurumlarla, yine devlet kurumu olan idare ve yargı kurumları dahil edilebilecek; sivil toplum kurumları ise, devlet kurumlarından gördükleri desteğe bakılmaksızın "destek kurumları" olarak kabul edilmek gerekecektir⁽⁵⁾.

Bu ilk kavramsal sınırlandırmaya rağmen, sözkonusu kurumlar çok çeşitlidir. Bazı ülkelerde kadın erkek eşitliği konusunu özel olarak ele almakla görevlendirilmiş bir **bakanlık** ya da **devlet bakanlığı** vardır. Doğrudan doğruya hükümet bünyesinde yer alan bu yapılar, izledikleri politika ve uygulamalar konusunda, parlamentoya, yani halka karşı siyasal bir sorumluluk taşımaktadırlar. Dolayısıyla seçimlerde iktidarın değişmesi, hükümetle birlikte bu eşitlik kurumunun da değişmesi sonucunu doğurur. En yüksek karar organında yer alması bakımından kadın sorunlarına verilen önemin de ne kadar büyük olduğunu, en azından simgesel olarak yansıtmak gibi bir avantajları olan bu yapılar, uzun vadeli bir amaç olan kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirme sorumluluğunun gerektirdiği istikrardan yoksundurlar.

Bu tür kurumlar sadece bu konuyla görevlendirilmiş olmasına ya da başka konuları da ele almasına göre iki çeşittir. Fransa'da 1981-1986 arasında faaliyet gösteren bakanlık ya da 1988 seçimlerinden sonra kurulan devlet bakanlığı, ilk türün, Almanya'da 1986'da kurulan Federal Gençlik, Aile İşleri, Kadın ve Sağlık Bakanlığı ise ikinci türün örnekleridir. Bunlardan birincisi, kadınları ilgilendiren bütün sorunlarda yetkili ve sorumlu tek bir karar organı oluşturmakla, görünüşte devlet örgütünün farklı parçalarını ilgilendiren (ekonomi, sosyal hayat, eğitim, kültür vb) konularda alınacak ve birbirleriyle çelişebilen kararları bütünleştirmek, koordine etmek gibi bir avantaj taşımaktadır. Ama gerçek işleyişte bu koordinasyonu sağlamanın hiç kolay olmadığı, tersine, tek başına kadın sorunlarından sorumlu bakanlığın hükümet içerisinde "getolaştığı" görülmüştür. İkinci tür bakanlıklarda, birden çok ve birbirleriyle yakın ilişkili görünen alanların aynı kurum çatısı altında toplanması bu sakıncaya kısmi bir çözüm getirmekle birlikte, sorunu tümüyle ortadan kaldıramadığı gibi, kadın sorunlarının böyle bir yapı içerisinde, başka konuların gerisinde kalması ya da en azından başka konular ele alınırken, olaya bir de kadınlar açısından bakılma tarzı bir yaklaşımla sınırlı kalan politikalar oluşturulması tehlikesini taşımaktadır.

Bazı ülkelerde tam da bu kaygulardan ötürü, kadın meselelerinin tek bir bakanlığın çatısı altına toplanamayacak kadar yaygın ve çeşitli olduğu, dolayısıyla çok sayıda bakanlığı ilgilendirdiği tahlilinden yola çıkılarak ya doğrudan başbakanın başkanlığında bakanlıklararası bir komisyon kurulmuştur ya da kadın devlet bakanlığı aynı zamanda bu koordinasyonla görevlendirilmiştir (Belçika'da olduğu gibi.) Yine doğrudan politik bir nitelik taşıyan bu tür kurumların bir başka çeşidi de, kadın erkek eşitliği amacıyla oluşturulan sürekli parlamento komisyonları-

5) Bkz. Joke Swiebel, age., ss.67-68.

dır. Bir örneği Avrupa Parlamentosu'nda varolan bu tür komisyonlara hem bütün İskandinav ülkelerinde ve Portekiz gibi, kadın eşitliğiyle ilgili uygulamayı esas olarak siyasi olmayan bir kuruma vermiş ve bunu başka bir siyasal mekanizmayla destekleme ihtiyacını duyan ülkelerde rastlanmaktadır. Buraya kadar sayılan bütün bu kurumların önde gelen ortak nitelikleri icra ya da yasama yoluyla olsun, karar alma yetkisiyle donatılmış organlar olmalarıdır.

İkinci bir büyük kategori kurum, doğrudan siyasi bir sorumluluk taşımadan, devletin bürokratik-idari ya da yargı kanatlarında konumlanan ya da çok daha özerk bir hukuki yapıya sahip olan kadın-erkek eşitliği müsteşarlıkları, genel müdürlükleri, hakemlik ya da arabuluculuk kurumları (ombudsman), danışma kurumları, enstitüler, komisyonlar gibi yapılardan oluşmaktadır. İncelediğimiz ülkelerin çoğunluğunda bu tür kurumların varolduğunu dolayısıyla siyasi kurumlara yeğlendiklerini söylemek mümkündür. Bunun başta gelen nedeni, siyasi kurumların taşıdıkları istikrarsızlık ve süreksizlik sakıncasını daha az taşımalarıdır. Ama bunun yanı sıra, üst düzeyde siyasi karar alan bakanlık türü yapıların, sorunlarına somut çözümler arayan, günlük yaşamında ayrımcılık olaylarıyla karşılaşan kadınlara ulaşılmaz derecede uzak görünmesine karşılık -ki bu yapılar bu sorunu aşmak için en küçük yerel birimlere dek uzanan bir örgüt geliştirmek zorunluluğunu duymaktadırlar- bu yapıların çoğunun, kolay ve doğrudan ulaşılabilirlik, olaylara doğrudan müdahale edebilme, ilgililere somut destekler sağlama, daha geniş esneklik gibi birçok avantajları vardır.

Bu kategoride, genellikle, karar yetkisi bulunmayan danışma kurullarının daha erken bir tarihte oluştuğu (Fransa 1964, İngiltere 1970), kimi yerde bu ilk kurulan organların zamanla daha geniş yetkilerle donatıldıkları (örneğin İngiltere'de kısmen karar yetkisi kazanan Fırsat Eşitliği Komisyonu gibi), kimi yerde yeni oluşturulan başka kurumların yanı sıra varlıklarını sürdürdükleri (Hollanda), kimi yerde de başka kurumların kurulmasıyla ortadan kalktukları görülmektedir.

Bununla birlikte, çok daha yakın dönemlerde kurulmalarına rağmen, siyasi kurumların siyasal hayatın iniş çıkışları içinde istikrarlı bir kadın politikası oluşturulmasına elverişsiz olmaları nedeniyle (örneğin Fransa'da 1981-1986 arasında faaliyet gösteren Kadın Eşitliği Bakanlığı, 1986 seçimlerinde sağ partilerin hükümeti ele geçirmeleri üzerine, dönemin Mitterand'lı bir birlikte yönetim (co-habitation) dönemi olmasına rağmen kaldırılmış, sonradan kadınlardan gelen baskılar üzerine müsteşarlık biçiminde yeniden düzenlenmişti) bilinçli olarak siyasal sorumluluktan etkilenmeyecek bir bürokratik yapının seçildiği durumlar vardır ve çoğunluktadır (İsveç, Norveç, Portekiz, İspanya, Danimarka, Finlandiya gibi). Öte yandan, bu yapıların biriyle yetinen ülkeler olduğu kadar, birkaçını ya da hepsini birden (idari ve siyasi) geliştirmiş ve yanyana yaşatan ülkeler de bulunmaktadır (Hollanda).

Kabaca "idari" adı altında topladığımız yapıların kuruluş biçimleri, dolayısıyla idari olarak bağlı bulundukları siyasal yapılar (yasa, kararname ile kurulma; bütçesinin nereden verildiği, kime muhatap olduğu), kimlerden oluştukları, hangi

alanlarda ne tür yetkilerle donatıldıkları gibi konularda da büyük bir çeşitlilik görülmektedir. Doğrudan başbakanlığın veya belli bakanlıkların bünyesinde konu üzerinde uzmanlaşmış bürokratlardan oluşan kurullardan başlayıp, hemen bütün İskandinav ülkelerinde olduğu gibi toplumsal yandaşlar denilen, işçi ve işveren temsilcileriyle bu bürokratları bir araya getiren, genellikle üçlü yapıda olanları ya da bunlara dördüncü bir taraf olarak kadın örgütlerinin temsilcilerini katanları, hatta sadece kadın konusunda uzmanlaşmış araştırmacılarla kadın örgütlerinin temsilcilerinden oluşanları vardır. Birçok ülkede kadın erkek eşitliğinin ilk ve öncelikli olarak sağlanmasının amaçlandığı alan çalışma hayatı olduğundan, bu kurallar daha çok Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlıklarına yakın, onların çatısı altında yer alan organlardır. Öte yandan yine daha çok İskandinav ülkelerine özgü bir kurum gibi görünen hakemlik -arabuluculuk (ombud) kurumları çalışma hayatıyla ilgili olarak çok yetkili kılınmış olabilmekte ve eşitsizlik durumlarına doğrudan müdahale ederek düzeltici kararlar alıp cezai müeyyideler uygulayabilmektedirler. Kökeninde, idareye karşı yurttaşları, bireyleri savunma anlayışı bulunan İskandinavya'ya özgü ombud kurumlarının, işyeri, eğitim kurumu, reklam kurumu gibi, kadınların doğrudan çeşitli bakımlardan ayrımcılıkla karşı karşıya geldikleri somut ortamlara müdahale etmede sağladıkları büyük esneklik, bu kurumların, adı aynı olmasa, örgütlenişi farklı olsa da, başka eşitlik kurumları oluşturan ülkeler için verimli bir esin kaynağı olduğu görülmektedir. (İngiltere ve hatta Portekiz, İspanya kurumun anavatinin çok uzakta, onlardan çok farklı gelenekleri olan toplumlar.)

Bu kurumlara, genellikle yasa önerisi getirme, yasa önerileri konusunda görüş belirtme, araştırma yapma, yaptırma, bilgi üretme ve yayma, doğrudan ayrımcılık olaylarında taraf olma, karar verme, kadınlar yararına ayrımcılık önlemleri önerme gibi çok çeşitli yetkiler ve genellikle varolan eşitlik yasalarının uygulamasını izleme, denetleme görevi verilmektedir. Bu yetkilerin tek bir kurumda toplanması ve genellikle kurumların hem personel, hem de bütçe gibi kaynaklar açısından gerekli olanaklarla donatılmamış olmaları, kurumların hangi sorunla başedeceklerini bilemedikleri bir aşırı yüklenme durumu doğurmakla birlikte, zor çalışma koşullarına rağmen oldukça etkin olabilen kurum örnekleri görüldüğü gibi (İngiltere), zaman içerisinde genellikle kuruma ayrılan kaynakların arttırılması ve sorumlulukların bir bölümünün yeni kurulan başka kurumlara kaydırılması (Hollanda) eğilimi, etkinliklerini arttırıcı yönde etkili olmaktadır. Yine de bu tür kurumlardan gelen ortak bir serzeniş konusu, hiç birinin gerektiği kadar yetkiyle, özellikle doğrudan karar alma yetkisiyle donatılmamış olmalarıdır. (Örneğin ombud kurumunun bulunduğu birçok ülkede kurum, ancak toplu sözleşmelerle düzenlenmeyen alanlarda yetkili kılınmakta, ele alınan ayrımcılık vakasında tarafları uzlaştıramadığı zaman çoğunlukla konuyu iş ya da hukuk mahkemelerine aktarmak zorunda kalmakta, haksız tarafa ceza uygulama yetkisini bir başka kurumla paylaşmakta, pek çok ülkenin hukuk mevzuatında delil sorumluluğunun ayrımcılığa uğrayan tarafa ait olmakta devam etmesi yüzünden sonuca ulaşılma-

si zorlaşmaktadır.)

Ayrıca, belirli konularda karar yetkisine sahip olsalar bile, bunun yanı sıra ya da yalnızca, yaptıkları araştırmaların sonuçlarından giderek yasa önerisi, yasa değişikliği önerisi, somut uygulama planı vb. konularında hükümetlere danışmanlık etmekle görevlendirilen kurumların en önemli çıkması, iş başındaki hükümetin ve parlamento çoğunluğunun gerekli değişiklikleri fazla gecikmeden benimsemesini sağlayabilmektir. İspanya'da 1981 sonrasında olduğu gibi çok elverişli bir siyasal konjonktürün bulunmadığı durumlarda (yani genellikle), kurumun getirdiği önerilerin, olduğu gibi benimsenmesi halinde bile, öneriyle karar arasında geçen süre yıllarla ölçülebilecek kadar uzayabilmektedir. Parlamenter demokratik mekanizmaların kaçınılmaz bir sorunu olan bu konuda, eşitlik kurumlarının lobicilik (ya da baskı grubu) işlevlerini etkin şekilde yerine getirebilecek olanaklara sahip olmaları, bunun için gereklidir. Kurumsal bakımdan, söz konusu kurumların kadın örgütleri ve kadın hareketiyle organik ilişki içerisinde bulunmaları ile parlamentolarda kadın eşitliği konusunda sürekli komisyonların varlığı, bu noktada kritik bir önem kazanmaktadır.

Nihayet, zaman içerisinde bütün bu kurumların ilgilenmekle sorumlu tutuldukları sorun alanları, tabandaki kadın hareketlerinin gündeme getirdiği yeni sorunlara koşut olarak giderek genişleme eğilimi göstermiştir. 1970'lerde (ya da daha sonraki yıllarda kurulan mekanizmalar söz konusu olduğunda kurumlaşmanın başlangıcında) ilk aşamada, medeni kanun, ceza kanunu, sosyal sigortalar kanunu, vergi kanunları gibi yasalar ele alınarak ayrımcı hükümlerin ayıklanması ve yasal eşitliğin sağlanması yoluna gidilmiş; yine yıllarda ve hemen hemen bütün ülkelerde öncelikli bir müdahale alanı olarak çalışma yaşamında hüküm süren cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve ayrımcılıklar seçilmiştir. Burada eşit işe eşit ücret (ki sonradan bu nötr görünümlü kavramın gerçekte kadınların vasıf durumları ve aileye ilişkin sorumlulukları nedeniyle yarı-zamanlı çalışmayı seçmeleri ve belirli iş kollarında yığılmaları gibi dolaylı eşitsizlik durumlarıyla karşı karşıya olduklarının kavranması sonucunda, eşit iş kavramı yerine eşdeğer iş kavramı geliştirilmiştir) ilkesinin uygulanmasını takiple başlayan çalışmalar, kısa süre sonra kadın ve erkeklerin girdikleri cinsiyete göre ayrılmış iş alanları arasında ortaya çıkan ücret ve diğer haklara ilişkin kadınlar aleyhine farklara müdahale etme yönünde genişlemiş, giderek, kadınların iş öncesi ve iş sırasında eğitimi, çocuk doğurduktan sonra hak yitirmeden yeniden işe dönebilme; çocuk doğurduktan sonra alınan ücretli çocuk bakım izinlerinin yalnız kadınlara yönelik olmayıp, kadın ve erkekler için öngörülmesi ve süre olarak uzatılması; çocuk bakımı sorumluluğuna erkeklerin ve toplumun katılmasının sağlanması; geleneksel kadın ve erkek rollerinin oluşmasında doğrudan belirleyici olduğu anlaşılan eğitimde kullanılan malzemenin yeniden yazılması ve eğitim uygulamasının dayandığı cinsiyetçi tavırların kırılması; kitle iletişim araçlarında ve reklamlarda genelgeçer yaklaşım olan cinsiyetçiliğe karşı önlemler alınması ve en son olarak da kadınlara karşı işyerlerinde ve aile içinde erkekler tarafından uygulanan şiddete karşı önlemler

alınması yönünde genişleme eğilimi göstermiştir.

Bunun yanı sıra, hemen hemen bütün ülkelerde gerek iş yaşamında gerekse politika hayatında kadınların karşı karşıya bulundukları ayrımcılığı telafi etme amacıyla **olumlu ayrımcılık** yöntemlerinden yararlanılması gerektiği noktasına gelinmiş ve belirli oranlarda kotalar benimsenmesi, ilk boşalacak görev için kadın adaya tanınan öncelik, kadın işçi çalıştırılması halinde prim ya da başka teşvikler verilmesi gibi yine çok çeşitli önlemler alınması yoluna gidilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda birçok ülkede pilot projeler uygulanmakta, örneğin kadınların yığılma eğilimi gösterdikleri geleneksel çalışma dallarının dışında kalan (mühendislik, modern teknolojiler, üst kademe yöneticilik, vb) sektörlerle giren kadınların çeşitli şekillerde ödüllendirilmesi, aynı şekilde işverenlerin bu pilot çalışmalara yönlendirilmek üzere teşvik edilmeleri gibi deneyler yapılmaktadır.

Son olarak vurgulanması gereken bir konu da, bazı ülkelerde devletin federal yapısı gereği (Almanya, İsviçre), bazılarında da merkezde kurumlaşmanın yerel planda karşılaşılan farklılıklar nedeniyle somut gereksinimleri karşılamaya yetmemesi sonucu, merkezdeki örgütlenmeyle yetinilmeyerek, yerel karar birimlerine zaman zaman merkezin çizdiği çerçevenin daha da ötesine giden biçimde geniş yetkiler tanınmasıdır (İngiltere, İspanya, Hollanda, Belçika, Yunanistan). Bunun yanı sıra, hemen hemen bütün ülkelerde, merkezi devlet katında alınan önlemlerin, yerel gereksinimlere göre, en alt yönetim birimlerinde de uygulanabilmesi için örgütlenmenin yaygınlaştırılması yoluna gidilmektedir. (En merkezîyetçi geleneklerden birine sahip Fransa örneği.) Öyle ki, 1988 Hannover toplantısında İngiltere'nin Bradford Eşitlik Görevlisi olarak söz alan Lee Comer'in belirttiği gibi, on yıldır açıkça anti-feminist bir dünya görüşünü savunan Mrs. Thatcher'in muhafazakar hükümetinin merkezde iş başında olmasına rağmen, kadın hareketinden destek alan İşçi Partisi yönelimli Bradford yerel yönetiminin kadın - erkek eşitliği politikasını oldukça başarıyla yürütebildiği görülmektedir. Aynı şekilde İsviçre'de federal planda merkezi eşitlik kurumu ancak 1988'den beri faaliyete geçebilmişken, ona öncülük eden Jura Kantonu'ndaki eşitlik mekanizması 10'uncu yılını başarıyla tamamlamış bulunmaktadır.

Devlet katındaki eşitlik kurumlaşmasıyla ilgili bu çözümleme denemesinden çıkarılabilecek başlıca sonuçlar şunlardır: İlk olarak, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında, ne kurumlaşmada çok ileri gitmiş (Avusturya, Belçika) ne de siyasal piramidin en üst düzeyinde sorumlu, "iddialı" kurumlar kurmuş (Fransa, Almanya) toplumların, diğerlerinden daha belirgin olarak başarılı sonuçlar aldıkları söylenemez. Hatta, iddialı bir yaklaşım sergilemiş ülkelerin, bu iddialarıyla ters orantılı sonuçlar aldıkları bile söylenebilmektedir. Buna karşılık, sivil toplum, kadın hareketi ve devlet diyaloguna en açık ve bu etkileşim içerisinde kurumlarını sürekli irdeleme, yenileme yaklaşımını benimsemiş ülkelerde kurumların asıl muhatabı olan kesimi, yani kadınları daha az yabancılaştıran mekanizmalar geliştirilebilmiştir (Hollanda, Danimarka, Norveç, İzlanda). Buradan giderek soyut olarak, eşitlik sorunlarının çözümüne en fazla katkıda bulunan ku-

rumlaşma modeli şudur demenin olanağı yoktur.

Kaldı ki, kadın sorunlarının kurulacak şu ya da bu devlet kurumunun faaliyetleriyle çözülebileceğini düşünmek de yanlış ve yanıltıcıdır. Bir örgüt olarak, varolduğu yüzyıllar boyunca devlet kadın bakış açısına duyarlı bir kurum olamamış ve demokratikleşmeye başladığı son yüzyıl içinde de halkın çıkarlarını savunma gerekçesi ardındagenellikle erkeklerin çıkarlarını koruyagelmıştır. Son onbeş yirmi il içerisinde bu bakış açısı değieye başlamış ve kadınların eşitliğini sağlamak devletin görevlerinde biri haline gelmiş ise bunun ardında, esas olarak devlet dışında, sivil toplumda kadın hareketinin uyandırmayı başardığı yeni bir bilinç ile devlet kurumlarında görev alan çoğunluğu kadın idarecilerin bu bilinci paylaşmaları etkili olmuştur. Kısacası, eşitlik sorununun devlet eliyle, onun kurduğu kurumlar eliyle çözülebileceği beklentisi bir yanılsamadır; eğer devletin bu sorununun çözümüne bir katkısı olacak ise, bu, ancak devletle, onun kurumlarıyla işbirliği yapmayı kabul eden, düşünce, öneri, tasarı üreten kadınlar arasında kurulacak diyalog ve kadınlara devlet kurumlarında yer açılması ile sağlanabileektir. Bir başka deyişle, devletin toplum üstü, ona koğuta eden ve komutlarıyla onu yönlendiren bir kurum olmaktan çıkarak, somut bir dünyada yaşayan somut insanların yarısını oluşturan kadınların somut sorunlarına, şikayetlerine kulak vermeye ve bu şikayetleri işitmesini sağlayacak kanalları açmaya başlaması, devlet katında bir kurumdan yarar umabilmenin ilk adımıdır. (Finlandiya örneği burada çok anlamlıdır.) Onun için de, kurulmuş devlet kurumları arasında tercih yapabilmenin ölçütü, soyut, kurumun devlet modeli içerisinde ne kadar yukarıda (dolayısıyla uzakta) olduğuna ilişkin bir ölçüt değil, tersine, somut, yani kurumun insanlara, bu özgül konuda kadınlara, ne kadar yakın, ne kadar erişilir bir noktada olduğuna ilişkin ölçüt olmalıdır. Son olarak, bu ölçütün mantıksal bir uzantısı olan şu saptama yapılabilir: Devlet katında oluşturulacak bir kurumun, eşitsizlik ve ayrımcılık olgusuyla günlük hayatlarının her alanında karşılaşan kadınlara herhangi bir somut yarar sağlayabilmesi için, soyut eşitlik normunun uzantısı olarak benimsenegeldiği görülen cinslerarası nötrallite tavrından uzaklaşarak, sorunlara olabildiğince kadınlara yakın bir bakış açısından veya daha doğru bir deyişle kadınların bakış açısından bakabilmesi gerekmektedir. Bunu sağlamanın en güvenilir -ve çoğu toplumda denenene- yolu da, hiç kuşkusuz, kurumları yürütecek kişilerin kadınlar arasından seçilmesi kadar, kurumlarla kadınların (kadın hareketi, kadın örgütleri, kadın dernekleri, parti ve sendikaların kadın kolları ve nihayet örgütsüz kadınlar...) sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmalarını sağlayacak kuralların benimsenmesi ve fiilen işletilebilmesidir.

2. Kurumlaşma modelini etkileyen faktörler

Burada, az önce çözümlmeye çalıştığım karmaşık kurumlar tablosunun neden, nasıl, hangi saiklerin etkisi altında oluştuğunu açıklamaya yönelik birkaç fikir ortaya atmak istiyorum.

2.1 Kadın hareketinin gücü ve etkisi

Araştırmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak gösterilmeye çalışıldığı gibi, ele alınan ülkelerin çoğunluğunda eğer devlet, toplumda müdahale edilmesi, varolan eşitsizliklerin giderilmesi, ayrımcılıkların önlenmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması için önlemler alınması gereken bir alan olarak, kadın-erkek eşitliği alanını tanıdı, tanımladı ve kurumlaşmaya gittiye, bunun birinci ve en derinde yatan etkeni, böyle bir sorun alanı olduğunu ortaya çıkaran, talep ve çözüm önerisi üreten bir kadın hareketinin varlığıdır. Kadın hareketinin önemli bir özelliği uluslararası olması, kıvılcım bir yerde parlayınca, yangının başka yerlere bulaşması ve kadın sorunlarının hemen bütün çağdaş toplumlarda ortak ve benzer yanlarının bulunması nedeniyle, düşüncelerin bir toplumdan diğerine kolayca taşınabilmesidir. Onun içindir ki, 1970'li ve 1980'li yıllarda, yalnız militan ve kitlesel kadın hareketleri olan toplumlarda değil, aynı derecede gelişmiş bir bağımsız kadın hareketi bulunmayan, hareketin birkaç büyük kente sıkıştığı, küçük ve cılız kaldığı yerlerde de devlet kurumlaşmasına gidilme zorunluluğu hissedilmiştir. Yine de bu evrensel hipotez çerçevesinde bana anlamlı görünen iki alt hipotez önerilebilir. Bunlardan birincisi, Joni Lovenduski'nin **Kadınlar ve Avrupa Politikası** konulu önemli kitabında yaptığı analizlerden yola çıkılarak şöyle ortaya konabilir: Bir ülkede feminist kadın hareketi ne kadar güçlü, yaygın ve etkiliyse, o ülkede, kadınların özgül sorunlarını kadın dayanışması bağlamında toplum katında çözmeye yönelik politikalar üretmeleri o kadar ağırlık kazanmakta, sorunların çözümü için doğrudan ve öncelikle devlete bel bağlama eğilimi de o ölçüde düşük olmaktadır. Lovenduski 1970'lerde Avrupa'da ortaya çıkan güçlü feminist hareketler arasında İngiltere, İtalya, Hollanda, Finlandiya, Danimarka ve Norveç kadın hareketlerini saymaktadır⁽⁶⁾. Buna karşılık Almanya, Fransa, İsveç ve Belçika, kadın hareketlerinin daha güçsüz olduğu ülkelerdir. Bu saptama çok ilginçtir, çünkü, güçlü feminist hareketleri olan ülkelere yalnızca Hollanda'da bir devlet bakanlığı kurulmuş (o da uzun bir sürecin sonunda), buna karşılık güçsüz feminist hareketlerin yer aldığı dört ülkeden üçünde çözüm, devlet hiyerarşisinin en üst sıralarında yer alan bir bakanlık kurmakta aranmıştır (Fransa, Almanya, Belçika).

İkinci alt hipotez ise, yine kadın hareketinin gelişmesini etkileyen siyasal konjonktürle ve tarihin ortak gelişme seyrine ne zaman adım atılabildiği ile ilgilidir. Gerçekten, güçlü feminist hareketlerin olduğu ülkelerde devlet katındaki kurumlaşma yavaş, adım adım ilerleyen bir seyir izlemiş, gelişmeye kadın hareketi ve devlet etkileşimi yön vermiş iken, 1970'lerde siyasal konjonktürleri nedeniyle demokratik hareketlerin, bu arada kadın hareketinin oluşmadığı ülkelerdeki (İspanya, Yunanistan, Portekiz) kurumlaşma üzerinde doğrudan o ülkedeki kadın hareketinden çok, uluslararası kadın hareketi ve kazanımları etkili olmuş ve bu ülkelerdeki kurumlaşma çok kısa sürede, oldukça "tepeden inme" bir biçimde

6) Bkz. Lovenduski, age. s.72.

gerçekleşmiştir. Ancak ilginç olan nokta, bu ülkelerde neredeyse bunu telafi etmek istercesine, bakanlık türü iddialı ve tabandan kopuk siyasal kurumlardan çok, mütevazı, bürokratik kurumlar kurulmasının yeğlenmiş olmasıdır. Bu durumu bu toplumlardaki kadın hareketinin güçsüzlüğü yerine, güçsüzlüğüne rağmen kurumlaşma üzerinde yaratabildiği frenleyici etkiyle açıklamak daha makul görünmektedir⁽⁷⁾.

2.2. Siyasal iktidarın iradesi

Devlet katında eşitlik kurumlaşmasına gidilirken iş başında olan siyasi partinin ideolojisine bağlı olarak oluşan siyasi irade ve kadınların toplumdaki eşitsiz konumunu değiştirme kararlılığı ile, oluşan kurumlaşma ve daha önemlisi o kurumların hangi alanlarda, ne kadar yaygın, ne kadar kapsamlı programlarla işe başladıkları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu hipotez uyarınca, sosyal demokrat, sosyalist, işçi partisi gibi sol partilerin iş başına gelmelerinin devletin bu alana müdahalesini hızlandırmasını, buna karşılık, sağ, merkez, Hristiyan-demokrat yönetimlerin işi çok daha ağırdan alıp, müdahale alanını oldukça sınırlı tutmalarını beklemek olasıdır.

Kurumlaşmanın en erken başladığı ülkeler arasında yer alan İngiltere, İskandinav ülkeleri, Avusturya ve Hollanda'da söz konusu adımlar atıldığında sosyal-demokrat partiler iş başındaydı. Fransa'da 1981'de sosyalistlerin iş başına gelmeleri kurumlaşmayı hem hızlandırdı hem de en üst siyasal kurum mertebesine yükseltti. Nihayet, daha yakın dönemde Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da da sosyalist yönetimlerin iş başına gelmeleriyle birlikte eşitlik kurumlarının hızla kurulduğuna tanık olundu. Buna karşılık kurumlaşmanın geciktiği ve kendisine müdahale alanı olarak görece dar bir çerçeve çizdiği ülkeler, uzun yıllar, Almanya, İsviçre, İtalya -ki bu ülkedeki kurumlar yakın dönemde iş başına gelen sosyalist hükümetler zamanında oluşturulmuştur- gibi Hristiyan-demokrat veya muhafazakar partilerin ya da ağırlığı bu yönde koalisyonların iş başında olduğu ülkelerdir.

Bununla birlikte eklenmesi gerekir ki, eğer, bu yönetim değişikliklerinden önce iktidarda olan sol bir yönetim tarafından atılmış bir kurumlaşma adımı varsa ve konu toplumda, özellikle kadınlar arasında meşruluk kazanmışsa, sağ hükümetlerin varolan kurumları tamamen ortadan kaldırmaları olanaksızlaşmakta (Fransa), zaman zaman da tutucu hükümetlerin varolan kurumlaşmayı geliştirdikleri (Hollanda) görülmektedir. Ancak, kadın eşitliğinin gerçek anlamda partilerüstü bir konsansüs konusu olması kural dışı bir durumdur (İsveç, Norveç).

7) Bkz. Ann Cocoullou, agm., ss.107 ve devamındaki, bağımsız kadın hareketinin, siyaset adamlarının çerçevesini belirledikleri erkek söylemine dahil olunmaması gerektiği yolundaki eleştirileriyle ilgili tartışma. Ayrıca bkz. Şirin Tekeli, "Akdeniz'de feminizm", Toplum ve Bilim, 31/39, 1987, s.7'de aktarılan izlenimler. Kanımca, Portekiz'deki kurum başkanının, "low profile" bir politika yürütmeyi seçtiklerini söylemesi de, dolaylı bir yoldan, aynı çelişkiye işaret etmektedir.

2.3. Uluslararası etkileşim

Kurumlaşma sürecini açıklayan üçüncü bir önemli hipotez uluslararası etkileşimle ilgilidir. Kadın hareketinin uluslararası niteliğine değinmiştim. Hareketin bu özelliği doğrudan ve dolaylı yollardan devletler üzerinde etkili olabiliyor. Her ülkedeki kadın hareketi devlet katında doğrudan kurumlaştırıcı bir etki yaratmadan önce -ki burada daha önce üzerinde durduğumuz, güçlü kadın hareketlerinin devlet müdahalesine çok sıcak bakmadıkları olgusunu da hatırlamak gerekir- Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada başta olmak üzere Batılı kadınların ayrıcalıklı bir rol oynadıkları uluslararası kadın hareketi etkisini uluslararası kuruluşlarda hissettirmiştir. Bu bakımdan Birleşmiş Milletler'in düzenlediği üç uluslararası kadın konferansında (1975 Meksika, 1980 Kopenhag, 1985 Nairobi) kabul edilen sonuç bildirgelerinin birçok ülkede kurumlaşmanın ilk tohumlarının atılmasını sağlayan faktör olması ilginçtir. BM ve bağlı kuruluşlarının (Dünya Çalışma Örgütü'nün bu bakımdan özel bir yeri vardır) çatısı altında hazırlanan ve kabul edilen uluslararası sözleşmelerin de kurumlaşmanın ivme kazanmasında önemli bir payı vardır. Devlet katındaki kurumlaşmanın 1980'lerin ortalarından itibaren hızlanmasında, doğrudan doğruya 1985'te Nairobi'de yapılan, Birleşmiş Milletler'in Kadın On Yılı'nın kapanış toplantısında benimsenen ilke kararları ve stratejileriyle, yine bir çok ülke tarafından 1980'lerin başlarında onaylanan 1979, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin önemli bir rol oynadığı incelediğimiz birçok ülke örneğinde açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel örgütlenmelerin de düzenledikleri uluslararası konferanslar ve aldıkları kararlarla kurumlaşma modellerinin karşılaştırılmasına ve bir ülkeden diğerine yayılmasına yardımcı oldukları görülmektedir. Ele aldığımız ülkeler bakımından Avrupa Konseyi, Nordik Konsey ve özellikle topluluk komisyonunca benimsenen direktifleri üye ülkeler için bağlayıcı olan Avrupa Topluluğu, üye ülkeleri neredeyse kaçamak yapmaya olanak bırakmayacak şekilde sarmalayan bir uluslararası denetim ağı oluşturmaktadırlar.

Buradan yola çıkılarak uluslararası etkileşimin etkisiyle ilgili şu hipotez ortaya atılabilir: Bir ülke kadın eşitlik politikalarını yakından takip eden ne kadar çok sayıda uluslararası ilişkiler sistemine dahilse, devlet olarak eşitlik konusunda o kadar çok adım atmaya zorlanmaktadır. BM sözleşmelerini imzalamaya ek olarak Avrupa Konseyi'ne (ki kararları tavsiye kararlarıdır, bağlayıcı bir yanı yoktur) ve ayrıca Avrupa Topluluğu'na üye olmak, ülkelerin kadın-erkek eşitliği alanında ciddi politikalar izlemekten yan çizmelerini neredeyse olanaksızlaştırmaktadır. İskandinav ülkeleri arasında, Finlandiya'nın görece yalıtılmış konumu ve Danimarka'nın kurumları değilse bile izlediği politika yönünden İsveç'ten çok Hollanda'ya benzemesi, bunun ilginç örnekleridir. Bir başka örnek de Almanya'dır. Almanya, kadın hareketinin güçsüzlüğü ve son on yıldır Hristiyan demokratların iş başında olması nedeniyle bu konuyu pekala gündemine almayabilecek bir ülke iken, AT'nin direktifleri karşısında topluluk normları dışına düş-

memek için son yıllarda bir bakanlık oluşturarak (kuruluş tarihi 1986'dır) kurumlaşma adımını atma zorunluluğunu hissetmiştir.

Demek ki, uluslararası planda meşruluk kazanmış normlar, ülkelerin prestij rekabetinde geri kalmayı göze alamayacakları asgari sınırları oluşturmakta ve moral baskı yaratmaktadır. Ayrıca cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunun Avrupa Adalet Divanı gibi uluslararası mahkemelerin yargı alanına girmesi, üye ülkelerdeki uygulamaların denetlenmesine de olanak sağlamaktadır.

2.4 Sosyo-ekonomik koşullar ve politik kültür

Üzerinde durulması gereken son hipotez de şudur: Buraya kadar ele aldığımız bütün ülkelerde neden zaman içinde devletin kadın eşitliği mekanizmaları geliştirmek zorunda kaldığını açıklayabilen genel ve evrensel koşullar, farklı ülkelerde yeğlenen mekanizmaların çeşitliliğini açıklamaya yetmemektedir. Uluslararası etkilerin bölgesel planda belli bir yönde yoğunluk kazanmasına, herhangi bir ülkedeki kadın hareketinin gücüne, devletle nasıl bir ilişki kurmak istediğine bağlı etkileri de eklediğimiz zaman, karşımıza birkaç alternatif örgütlenme modeli çıkmakta, ama hangi ülkenin neden bu modellerden birine daha yakın bir somut sistem kurduğunu bize ancak o topluma özgü sosyo-ekonomik koşullar ile o topluma özgü devlet anlayışı ve siyasal gelenekler, yani siyasal kültür gösterebilmektedir.

Her ülke, oldukça yakın bir tarihte karşı karşıya kaldığı cins eşitliğini sağlama sorununa çözüm bulmak üzere kurduğu kurumları, kendi tarihi birikimi içerisinde oluşmuş çeşitli kurumlar demetinden, benzer ya da yakın konular için geliştirilmiş olanları arasında bir seçim yaparak oluşturmakta ve yeni soruna uyarlamaya çalışmaktadır. Bu bakımdan, İskandinav ülkelerinin geliştirdikleri ombud kurumlarının kurumlar yelpazesinde kuşkusuz ayrıcalıklı bir yeri vardır. Ama genellikle devletlerin bu alanda çok yaratıcı oldukları söylenemez. Belki de elde edilen görece başarının, bir toplumdan diğerine değişmesine rağmen, devlet kurumlaşmasının genel olarak amacına ulaşmada yetersiz kalmasının derinde yatan nedeni de budur.

Kadın hareketlerinin gündeme getirdiği cinsiyetçilik ve cinsiyete dayalı egemenlik sorunlarının, gerçekte daha önce toplumların gündemine girmiş "toplumsal" sorunların hiçbirine indirgenemeyecek, hiçbirine benzemeyen karmaşık nedenleri olduğu yeni yeni anlaşılmaktadır. Gerçekte bu sorunu çözebilmek, yepyeni tahliller, bunlardan yola çıkılarak geliştirilen yepyeni mücadele yöntemleri ve özgün kurumlar gerektirmektedir. Kadın hareketinin, sosyal sınıfları yatayına kesen bir cins hiyerarşisinden hareketle önerdiği kadın dayanışması kavramı ve bu bağlamda oluşturulan çeşitli, sayıları her gün artan özgün kurumlar gibi... Şiddetle karşı oluşturulan sığınaklar, kadın yardımlaşma merkezleri, kadınların tarihinin ve kültürünün keşfedilmesine, yaşatılmasına, geliştirilmesine yönelik merkezler, kadın araştırmaları merkezleri, son yıllarda kurulmaya başlayan kadın bankaları, kadın kooperatifleri vb., bu kurumların başlıcalarıdır. Oysa devlet, en

iyimser şartlarda, kendi dışında kurulan bu kurumların meşruluğunu tanıma ve onlara maddi destek sağlama yoluna gidebilmekte (Hollanda, İspanya ve daha ılımlı ölçülerde başka birkaç ülke) bunun ötesinde ise genellikle sorunun çözüm yollarını kendi geleneğinde aramaktadır. Bu gelenekte varolan kurumlar yelpaze-si fazla geniş değildir; esas olarak müdürlükler, komisyonlar gibi idari-bürokratik organlar ile bakanlıklar, parlamento komisyonları gibi yapılardan ibarettir.

Öte yandan kadınların talepleri, sorunların kaynaklandığı esas alan olan özel yaşam alanından kamu alanına, devlete aktarılırken ister istemez değişim geçir-mekte ve devletin daha önceden karşılaştığı sınıf mücadelesi çerçevesinde tanıd-ığı "eşitlik" sorununa dönüştürülmektedir. Ele aldığımız toplumların bir çoğunda kadınlar zaten çalışma hayatına adım atmış bulunduklarından, eşitlik sorunu bu alanda ortaya çıkan bir sosyo-ekonomik gereksinim şeklinde tanımlanarak önce-lik kazanmaktadır. Bir başka deyişle, kadın sorunları, kadın hareketlerinin ala-nından çıkıp devlete aktarılınca, devletlerin kendi geleneklerine uygun yapılar ve kurumlarla tanımlanabilir bir niteliğe bürünmektedir.

Kendisi de başlıbaşına türdeşleştirici bir etki yapan bu devlet geleneği faktörü-ne rağmen, değişik toplumlarda, hangi kurumların neden seçildiğinin anlaşılması için bizim burada yürüttüğümüz araştırmanın sınırlarını aşan bir karşılaştırmalı siyasal sistemler ve kültürler incelemesine girişmek gerekirdi. Bu olanaksız oldu-ğundan bir kaç örnek vermekle yetineceğim.

Sayılan bütün bu türdeşleştirici etkiler, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, Fin-landiya'nın köklü devletçilik (çıkarcılıklarının alanı olarak görülen "kötü" topluma düzen getiren "iyi" devlet anlayışı...) geleneğini, diğer İskandinav ülke-lerindeki yerleşik üç taraflı (işçi-işveren örgütleri ve devlet) sosyal uzlaşma gele-neğini, İngiltere'deki güçlü, çatışmaları yargı eliyle çözme geleneğini etkisiz kı-labilecek kadar güçlü değildirler. Bu bakımdan verilebilecek en çarpıcı örnek, Fransa'dır. Kısa bir süre önce demokrat ve cumhuriyetçi olmanın Fransa bağla-mında ne anlama geldiğini tartışan bir denemesinde, siyaset filozofu Regis Deb-ray şöyle diyordu: "Yoksulluk demokrasiyi etkiler, cumhuriyeti ise yıkar. Birin-cisi en geniş bir dayanışma ve biraz bağlıyla yetinir. İkincisi ise asgari bir kardeş-lik ve çok sayıda yasa gerektirir. Ve birinde toplumsal kurumlara (vakıflar) dev-redilen işler için ikincisi herşeyden önce bakanlık kurulmasını talep eder"⁽⁸⁾. Fransa gibi köklü cumhuriyetçi (devletçi-jakobin) gelenekleri olup, Anglo-sak-son ülkeleri kadar derin demokratik gelenekleri olmayan ülkelerde kadın-erkek eşitliği politikalarını oluşturma görevinin öncelikle bir bakanlığa verilmiş olma-sını anlamak bu sayede kolaylaşmaktadır.

8) Nouvel Observateur, No. 1308, 1989, s.53.

SONUÇ

Daha önceki bölümlerde sunulan veriler ve onlara dayandırılan çözümlemeler ışığında varmış olduğum sonuçlara gelince: Avrupa Konseyi evreni içerisinde, kadın-erkek eşitliği politikaları, geriye çevrilmez bir biçimde bütün devletlerin gündemine girmiştir. Bu güçlü eğilime bugüne kadar direnmeyi başarabilen tek ülke (San Marino Cumhuriyeti'nin küçük bir şehir devleti boyutlarını aşmaması, 55 milyonluk Türkiye ile bu küçük ülkeyi aynı kategoriye koymayı olanaksızlaştırmaktadır) Türkiye'dir. Diğer ülkelerin hepsi, iş başında bulunan hükümetlerin politik iradeleri, toplumdaki sosyo-ekonomik koşulların dayattığı öncelikler, uluslararası kuruluşlardan gelen bağlayıcı ya da tavsiye niteliğindeki kararlar-bombardımanı ve nihayet, en önemlisi, kadın hareketinden (ki, kadın örgütlerini, partilerin ve sendikaların kadın kollarını ve daha gevşek bir örgütlenme içerisinde yer alan çeşitli feminist grupları kapsamaktadır) gelen çeşitli talepler doğrultusunda toplum yapılarını ve zihniyetleri dönüştürme amacına yönelik faaliyetlerde bulunan farklı devlet organları oluşturmuşlardır.

Türkiye'de kadınların karşı karşıya oldukları özgül sorunların, eşitsizliğin ve ezilmenin boyutları düşünülecek olursa, bu tür bir devlet politikasının, yani devlet feminizminin oluşturulmasından kaçılmasının artık mümkün olmadığı ortadadır. Ancak Türkiye geçmişinde, "mistifiye edilen" bir devlet feminizmi deneyimi yaşamış bir toplumdur. 1920'li ve 1930'lu yıllarda kadınlara haklarının "devlet eliyle", tepeden inme bir biçimde verilmesi deneyimi, kanımca kadınlar üzerinde olumlu olduğundan olumsuz etkiler de yaratmıştır. Kadınların hak arayışı konusunda geri plana itilmeleri, edilgenleştirilmeleri, toplumda zaten çok yaygın olan herşeyi devletten bekleme eğiliminin kadınlar arasında devlete aşırı bir güven duygusuyla pekişerek güçlenmesi bu olumsuzlukların başlıcalarıdır⁽⁹⁾. Ve Türkiye bu deneyimin izlerini hâlâ taşımaktadır. Dolayısıyla yeni bir "devlet feminizmi" olasılığı karşısında, bu deneyimden çıkarılacak derslerle daha ihtiyatlı, kuşku olunması gerekmektedir.

Buna karşılık, bir yandan programında kadın sorunlarına yer ayıran, bu konuyu öncelikle ele alacağı sözünü veren ve kurulacak kurumu belirlemiş bulunan siyasal partinin seçimi, bir yandan Türkiye'deki kadın hareketinin güçsüzlüğü, bir yandan da Türkiye'deki yerleşik, devleti toplumun üstünde ve ona egemen gören siyasal geleneklerin hâlâ güçlü olduğu düşünülürse, bizde yakın bir gelecekte benimsenmesi muhtemel çözümün bir bakanlık kurma yönünde belireceği söylenebilir.

Ancak, bu tür bir seçim yapmış olan, başta Fransa gibi ülkelerin deneyimlerini ve başka ülkelerde denenilen alternatif kurumlaşma örneklerini gözden geçirdikten

9) Bkz. Şirin Tekeli, daha önce anılan birçok yazı, özellikle "Türkiye'de feminist ideoloji", agm.

sonra ben, Türkiye için bunun en uygun çözüm olduğu konusunda ciddi kaygular taşımaktayım.

Herşeyden önce kadın sorunları çok boyutludur ve birbirleriyle yakın ilişkisi olan, birbirlerini karşılıklı olarak belirleyen değişik alanlarda (ekonomi, kültür, hukuk, politika vb.) herhangi bir politika uygulamasına geçilmeden önce sorunların derinliğine incelenmesi gerekir. Türkiye'de henüz böyle kapsamlı araştırmalar yapılmış değildir. İşin daha başlangıç aşamasında bulunan bir toplumda kurumlaşmaya bakanlık gibi bir üst düzey siyasal yapıyla girişmenin yerindeliği tartışma götürür. Ayrıca sorunların karmaşıklılığı ve çok boyutluluğu nedeniyle, uygulamanın tek bir bakanlık bünyesinde toplanmasının mümkün ve yeterli olmadığı da bilinmektedir. Fransa'da, başka kurumlarca yeterince desteklenmeyen, kabine içinde tek başına kalan kadın bakanlığının, sorunları çözmekte başarısız kaldığı, hatta istenmeyen bir getolaşmaya neden olduğu yapılan araştırmalarla saptanmıştır. Kaldı ki bakanlık gibi bir yapı, siyasal konjonktüre bağlı değişimler içerisinde sürekli ve tutarlı bir politikanın oluşturulmasına yardımcı değil, tersine köstek olmaktadır. Bütün bu sakıncalarına karşılık, bakanlık türü bir üst düzey siyasal organ kurmanın tek avantajı, kadınların cinsiyetleri gereği sayısız sorunla karşılaştıklarının kavranmadığı ya da görmezlikten gelindiği ve kadın taleplerinin meşru sayılmadığı bir toplumda, siyasi iradenin bu sorunlara bakanlık kurmayı gerektirecek kadar büyük bir önem atfettiğinin tescil edilmesinden kaynaklanabilecek simgesel etki ve bunun yaratabileceği görece meşruluk olabilir. Ama bu konuda da kuşkuculuğu elden bırakmamakta yarar vardır. Yine Fransa'da, Yvette Roudy dönemindeki bakanlık deneyimi, daha önceki kurumlara meşruluk açısından yeni bir şey ekleyip eklemediği konusunda tereddüt uyandırdığı gibi, İngiltere gibi daha mütevazı ama etkin kurumların kurulduğu başka toplumların deneyimleri, meşrulaştırma işlevinin mutlaka en üst düzeyde kurumlar gerektirmediğini ortaya koymaktadır.

Farklı kurumsal yapıların kadınların somut sorunlarının çözümüne yaptıkları katkı bakımından sahip oldukları, birkaçına değindiğim avantaj ve desavantajları gözönünde bulundurarak ben, Türkiye'de iddialı ama iyi düşünülmemiş, üst kerte de yetkili siyasal kurumlar kurulması yerine, işe daha mütevazı görünümlü, ama sivil toplum-kadın hareketi -devlet ilişkisini devletten çok topluma öncelik veren bir dengede düzenleyen ve bu ilişkinin karşılıklı bir diyalog içerisinde sürekli biçimde işlemesine olanak tanıyan kurumlarla başlanması gerektiği sonucuna varmış bulunuyorum.

Kurumlaşmanın başlangıcında benimsenmesi gereken ilke, soyut ve cinsler arasında nötr kalan bir eşitlik ilkesi değil (bu anlamda bir ilke anayasada vardır...), kadınların toplumdaki konumunu ayrıcalıklı öbür cinsle arasındaki her türlü fark kapanana kadar iyileştirme perspektifini taşıyan düzeltici, olumlu olarak ayırıcı ilke olmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin de onaylamış bulunduğu 1979 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılık Sözleşmesi'nin (Türkiye'de çekinceli olarak yasalaşma tarihi 1985'tir) öngördüğü bütün müdahale

araçlarından yararlanmayı kabul eden, açıkça kadınlardan yana bir politika oluşturulmalı, bu sözleşme yeterli değilse, aynı içerikte özel bir yasa (Cins Ayırmıcılığı.nı Önleme ya da Eşitlik Yasası) çıkarılmalıdır.

Bu çerçevede kurulması uygun olacak kurum, kanımca, kadınlar konusunda araştırma yapmış uzman kadınlar ile, kadın örgütlerinin temsilcileri ve kadın konularında uzmanlaşmış devlet memurlarından oluşan; alınacak kararların temelini oluşturacak bilgiyi üretme, ya da derleme, bu amaçla araştırma yapma ve yaptırmakla görevlendirilmiş; yasa önerileri geliştirme ve çeşitli yasa önerileri konusunda (kadınların bakış açısından) görüş bildirme yetkisiyle donatılmış; kendi kadrosu ve ayrı bütçesi bulunan ve nihayet, eğer yukarıda anılan yasa varsa onun, yoksa, kanımca Türkiye'yi bağlayan BM sözleşmesinin uygulamasını izlemekle sorumlu, başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük türünde idari bir yapıdır. Türkiye'nin siyasal geleneklerinde "ombud" türü arabuluculuk kurumları yer almamakla birlikte, kurulacak bu idari birime, yine aynı geleneklere sahip olmayan Portekiz ve İspanya gibi toplumlarda olduğu gibi, ayrımcılığa uğramış kadınların kişi ya da grup olarak olanağının tanınması ve kurumun yargı organlarına göndermeye karar verip izleyeceği dosyalar konusunda ayrımcılığa uğramış taraflara her türlü desteği sağlaması da öngörülmelidir.

Son olarak, başvuruları başbakanlığa bağlı olduğu için doğrudan ya da dolaylı olarak parlamento denetimine tabi olması gereken bu tür bir idari kurumun yanı sıra, Türkiye'de kadınları ilgilendiren konularda farklı siyasal partilerin görüşlerinin ifade edilebilmesi ve sağlanabilirse geniş bir oydaşmaya ulaşılabilmesi için - ki bu eşitlik kurumunca alınacak veya alınması tavsiye edilecek kararların bürokrasinin başka kesimlerince uygulanabilmesinin başlıca güvencesidir- bu idari yapıyı tamamlayacak sürekli bir parlamento komisyonunun oluşturulması gereklidir.

Gidilecek yol çok uzun olmakla birlikte, adımların küçük amas ağırlam atılması, kanımca hızlı başlayıp tıknefes olmaktan evladır. Demokratik Avrupa toplumlarına göre çok geç ve geride kalmış olduğumuz bu "yarış"ın, kadınların yeni hayal kırıklıklarıyla karşılaşmamaları, buna karşılık haklı beklentilerine yanıt getirilmeye nihayet başlanabilmesi için, bir 100 m koşusundan çok bir maraton koşusu olarak anlaşılıp tanımlanmasının daha sağlıklı olacağı inancını taşıyorum.

ÖNSÖZ

Sanırım birçok kadın gibi, bende de, mesleğimde, uğraşılarımda konulara ve sorunlara bir kadın duyarlılığı ile bakmak ve bir kadın bakış açısı geliştirmek zaman aldı. Uzun süre çalışma yaşamımda ve ilgilendiğim alanlarda, kadın ya da erkek olmayı önemsemeksizin, nesnel bir bakış açısı geliştirmeye çalıştım. Kadınların sorunları vardı, ama toplumun sorunları da çoktu, geniş kapsamlıydı, hepimizi belirliyordu. Belki doğru bir bakış açısı, ama yetersiz olduğu açık.

Tüm sosyal, ekonomik ve kültürel koşulların ötesinde ayrı bir kadın gerçeğinin olduğu kuşkusuz. Öte yandan kadın duyarlılığı geliştikçe kadınlara özgü koşul ve sorunların keşfi de kaçınılmaz. Bu sorunların irdelenmesi ve tartışılması da kadınlara düşüyor. Bu açıdan birçok kadın gibi kadın toplumunda nerede, ben neredeyim ve ne yapıyorum sorusunun da sorulması kaçınılmaz oluyor.

Böyle bakınca Türkiye'de kadın nerede sorusunun yeterince sorulmadığı, irdelenmediği de ortaya çıkıyor. Gerçekten kadın gözüyle kadın gerçekleri, tartışılmayı bekleyen boş bir alan. Bu boş alanda ancak çok az sayıda kadın birşeyler yapmaya çalışıyor.

İşte belirli kesimden kadınların görüşlerine başvurularak gerçekleştirilen bu araştırma, küçük de olsa, bu boş alanda birşey. Üstelik bu alan kadın-erkek eşitsizliğinin en yoğun olarak yaşandığı bir alan: Siyasal yaşam.

Araştırma projesi, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı'nın desteği ile gerçekleşme şansı buldu. Bu nedenle TÜSES Vakfı'na ve Vakıf Başkanı Sayın Doç.Dr.Korel GöYMEN'e teşekkür etmek isterim. Bu araştırma sırasında yapılan görüşmelerde gerek sağladıkları bilgiler, gerek verdikleri içten yanıtlar nedeniyle tüm meslek odalarının Yönetim Kurulunda yer alan kadınlara da çok teşekkür borçluyum. Birçoğu ile benim gerçekleştirdiğim görüşmelerde son derece içten tutumlarıyla bana çok yardımcı olmuşlardır. Araştırmada görüşmeyi kabul edip, soruları yanıtlayan kadınlara da teşekkür ederim. Onlar bizim sorunlarımızın bizler tarafından irdelenmesi konusunda gösterdikleri anlayışla kuşkusuz araştırmaya büyük katkıda bulunmuşlardır.

Son olarak araştırmanın değerlendirilmesi sırasında bana yardımcı olan öğrencilerime teşekkür etmek isterim.

Tüm yetersizlik ve eksikliklerine karşın araştırma sonuçlarının ve kadın gerçeklerinden bazılarının kamuoyuna yansımaları ve bazı tartışmalara yol açması umudunu taşıdığımı da söylemeliyim.

Mart, 1991

Doç.Dr.Meryem KORAY

GÜNÜMÜZDEKİ YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA KADIN VE SİYASET

Doç.Dr. Meryem Koray

GİRİŞ

Batı ülkelerinde kadınlar eşit oy hakkı için uzun süren bir savaşım vermişler ve sonunda bu hakkı kazanmışlardır. Ancak bugün bile değişen nedir diye sormak olasıdır. Gerçekten seçme ve seçilme açısından eşitsizliğin kaldırılması, kadınlara "oy verme" dışında bir eşitlik getirmekten hala uzaktır. Bugün demokrasi, insan hakları ve sosyal eşitlik açısından oldukça ileri gitmiş ülkelerde bile, siyasal yaşamda ve genel olarak karar verme süreçlerinde kadınların eşit olarak temsili söz konusu değildir. İskandinav ülkelerinin dışında ise bir "temsil edilmeme" gerçeğinden söz edilebilir. Kadınlar eğitim, meslek seçimi ve çalışma olanakları açısından daha iyi koşullara sahip olsalar da, gerek özel, gerek kamu kesimlerinde üst yönetim düzeylerine gelemedikleri gibi, siyasal yaşamda da pek varlık gösterememektedirler.

Kuşkusuz kadının toplumun karar verme süreçlerinde temsil edilmeme gerçeği yeni değildir; ancak yeni yeni göze çarpmaktadır. Yüzyıllar boyu "patriarchal-ataerkil" aile yapısı içinde "ailedeki rolü" için hazırlanan, "evin yönetimi" için yetiştirilen, "ücretsiz aile işçisi" olarak çalıştırılan kadının toplumun öteki alanlarında yer almasına gerek duyulmamıştır. Kadının eğitim olanaklarından yararlanması veya çalışma yaşamına katılmasının bile oldukça yakın zamanlarda gerçekleştiği düşünülecek olursa, bunda şaşılacak bir yan da yoktur. Dahlerup'un dediği gibi, yüzyıllar boyu kadınların "sosyal olarak görünmez olmaları istenmiştir", öyle de olmuştur. (Dahlerup, 1982, s. 49.)

Bugün artık, bir yandan insan hakları, demokrasi ve eşitlik açısından gerçekleşen gelişmeler, öte yandan ailedeki rolüyle sınırlanmak istemeyen kadınların savaşımlarıyla toplumun her alanında "kadın nerede" sorusu sorulmaktadır. Ancak bu soruya, ne yazık ki, hiçbir ülke açısından doyurucu yanıtlar alınmamaktadır. Tüm insan hakları, fırsat eşitliği savlarına karşın ortaya çıkan, kadınlara karşı bir "cinsiyet ayrımının" geçerliliği ve kadının "özel alanla" sınırlanan yaşamı.

İşte 1960 sonrasında Batı ülkelerinde yükselen feminist hareketler, kadın için her toplumda ortak olan yazgıya dikkati çekmiştir. Kendi içinde eski-yeni, feformist-radikal gibi gruplara ayrılan feminist hareketin, üzerinde durduğu konular ve getirdikleri öneriler arasında ayrımlar bulunsa da, ortak noktaları toplumsal ilişkilerin tümünde bir kadın-erkek eşitsizliğinin varlığını vurgulamaları olmuştur.

Feminist hareket kadın sorunlarının temelinde "cinsiyet ayrımının" yattığını vurgularken, kadınlara ait bir bilinç ve bir duyarlılığın da temellerini atmıştır. Gerçekten ataerkil aile, erkek egemen toplum, cinsiyet ayrımcılığı gibi kavramlar kadın sorunlarına ilişkin temel ve gerçekçi açıklamalar

getirmektedirler. Ancak bu tür açıklamalar, gerçekliklerine karşın, sosyo-kültürel yapıda köklü değişimler gerektirdiğinden oldukça güç ve zaman alıcı değişimleri düşündürmektedir. Bu alanda reformlarla gerçek iyileştirmeler, ya da dönüşümler sağlanamayacağını düşünen radikal feministler, kadının toplumu dönüştürmede devrimci bir rol üstlenmesini savunmaktadırlar. Yine de radikal feministler içinde de, kadın-erkek eşitliği yönündeki politika ve uygulamaların önemi tümüyle yadsınmamaktadır.

Feminist hareketin reformcu kanadı ise her alanda, yasal ve kurumsal düzeyde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik iyileştirmeler peşindedir. Bu anlamda kadının evin dışında da etkinlik kazanmasını sağlayacak çocuk bakımından işe girme ve yükselme olanaklarına, meslek seçiminden siyasete katılmaya dek birçok alanda kadınlara daha eşit koşullar sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeler söz konusu olmaktadır. Kuşkusuz kadın-erkek eşitliğini amaçlayan ve çeşitli alanları kapsayan düzenlemeler ne kapsam açısından, ne de uygulama açısından şimdilik büyük umutlar yaratmaktadır. Örneğin çocuk bakımı için yalnız anneye değil de, babaya da izin alma olanağı veren yasal düzenleme henüz ancak birkaç ülke için söz konusu olduğu gibi, bu ülkelerde de bundan yararlanan erkek sayısının çok düşük düzeyde kaldığı gözlenmektedir.

Kadınlar açısından "cinsiyet ayrımının" en yoğun olarak yaşandığı bir alan da siyasal etkinlikler alanı olmaktadır. Siyaset "erkek işi" veya "erkek alanı" olarak algılanmakta ve kadının bugün de oy verme ile yetinmesi istenmektedir. Bu konuda toplumun yarısını oluşturan kadının temsil edilmemesi gibi eşitliğe de, demokrasiye de aykırı gerçeklerden söz edilecek olursa, "kadının siyasete ilgisizliği" ya da "yetersizliği" gibi yanıtlar da eksik değildir. Oysa kadınların bu konudaki ilgisizlikleri veya yetersizlikleri bir gerçek olarak kabul edilse bile, bunun köklerinin sosyo-kültürel yapıda, açıkça toplumdaki cinsiyet ayrımında yattığı bir başka gerçek değil midir? Bu nedenle kadınların ilgisizlik ve yetersizliğinden söz etmek, olsa olsa "mağdurun suçlanması" anlamını taşımaktadır (CE-1986, s. 47.).

Burada kadınlar açısından önemli iki nokta ortaya çıkmaktadır. **Birincisi**, kadınların toplumu kendilerinden yana dönüştürebilmek için en başta siyasal alan olmak üzere toplumun her düzeyindeki karar organlarına katılmalarının gerekliliğidir. **İkincisi** de, bunun kendi başına gerçekleşemeyecek ölçüde ciddi ve karmaşık engellere dayandığının anlaşılmasıdır. Gerçekten kadının toplumun güç odaklarına gelebilmesi sosyo-kültürel yapı, yapısal ve durumsal koşullar gibi birçok etken tarafından engellenmektedir. Bu karmaşık engelleri kadının bireysel çabalarıyla aşması da pek söz konusu değildir. Bu nedenle eşitsizlik yaratan bunca koşulu biraz olsun iyileştirebilmek için, kadın adına "olumlu ayrımcılık" diye de adlandırılan uygulamaların kabul edilmesi gerekli ve gerçekçi görünmektedir. Bazı feministlerin dediği gibi "sonuçların eşitliği" isteniyorsa, farklı durumdakilere farklı davranmak eşitliğe aykırı olmayacağı gibi, gerekli de olmaktadır.

Bu anlamda kadınların siyasal karar-verme organlarına katılımı ne denli önem-

liyse bu katılımı özendirecek veya kolaylaştıracak uygulamalar da o denli önemli olmaktadır. Kadınların siyasal yaşamda yerlerini almaları yalnızca kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için gerekli, fakat daha da çok kadınları ilgilendiren bir nedenle değil, tüm toplumsal güçlerin ve kesimlerin temsilini gerektiren demokrasinin gelişmesi açısından da bir zorunluluktur. Kadınların siyasal katılımı adına getirilen bazı "olumlu ayrımcılık" uygulamaları, bu açıdan, "cinslere eşit temsil" olanağını sağlayacak demokratik bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. öte yandan kota gibi olumlu ayrımcılık uygulamalarına, "erkekler tarafından verilen bir bağış", "üst yapıdan gelen bir zorlama" veya "kadınları küçük düşüren bir uygulama" ya da "içtenliksiz ve göstermelik bir düzenleme" gibi nedenlerle kadınlarca da karşı çıkıldığı bilinmektedir. Ancak kadınlar için yaşanan ve kökleri çok derinlerden gelen bunca olumsuz ayrımcılık varken, bu ayrımcılığı ortadan kaldıracak, hiç değilse azaltacak gelişmeler sağlanıncaya dek kadından yana düzenlemelerin "eşitsizliğin kabul edilmesi" ya da "kadınları aşayıcı" olarak değerlendirmek ne gerçekçi, ne de sağlıklı görünmektedir.

Türkiye'de çok değişik kadın gerçekleri olsa da, kadının temelde rolü ve konumunun cinsiyet ayrımına göre belirlendiği açıktır. Kentlerde çok sınırlı sayıda kadın gerçek anlamda çalışma yaşamına katılırken tüm kadınlar için eğitim, çalışma koşul ve olanakları açısından gerçek bir eşitsizlik yaşanmaktadır. Üst karar organlarında kadın yok denecek kadar azdır. Siyasal yaşamın yan ve destek hizmetlerinde kadın vardır ancak üst düzeyler erkek egemenliğindedir. Seçilmiş kadın sayısı ise ancak "sembolik" kalmaktadır. Bu koşullar içinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti -SHP parti organlarında kadının daha çok temsili için bir "kota" uygulamasını gündeme getirmiştir.

İşte bu araştırma, herşeyden önce, bir kadın duyarlılığı ile **kadın ve siyaset, kadın ve kota uygulaması** gibi konuların Türkiye'de de daha duyarlılıkla tartışılması gerektiği düşüncesinden doğdu. Çalışma yaşamında ve yönetimde kadın nerede diye araştıran küçük çaplı bir çalışma ile kadın kotası konusundaki "cılız tartışmalar" biraraya gelince, Türkiye'nin gündeminde kadın nerede, ne ölçüde yer alıyor diye sormadan edemedim. Yaptığım küçük çalışma kadının karar-verme organlarından ne denli uzak olduğunu bir kez daha ortaya koymuştu (Koray, 1990). öte yandan bir siyasi partinin parti organlarında kadınların daha çok temsili için kota kabul etmesi gibi önemli bir uygulama hiç de beklendiği ve hak ettiği ölçüde ses getirmiyordu. Bu uygulamaya sahip çıkması gereken kadınlar neredeydiler? Ya da bu uygulamanın karşısında olanlar neden karşı oldukları, ya da karşı önerilerinin ne olduğu konusunda kamuoyunda bir ses yaratmıyorlardı? Gerek kadınlar, gerek siyasal partiler, gerekse de demokratik gelişmeler açısından böylesine önemli olan bir konuda bu denli az tartışma çıkmasına şaşmamak elde değildi.

Kuşkusuz konunun bunca kısır bir tartışma içinde kalmasında, özünde kendileri için çok önemli bir değişim anlamı taşıyan böyle bir uygulamayı kabul eden siyasal parti çevrelerinin yetersiz ilgileri başlıca rolü oynamıştır. Birkaç

günlük gazete ve dergide kadın kotasının ne olduğunun açıklamakla yetinmek, bu uygulamanın "cinslere eşit temsil" olanağı anlamını taşıdığını açıklamaya bile yetmiyordu. Yaptığım araştırmada da kadınların % 44'ü, kota uygulamasının kabulünden daha önceden haberi olmadığını, bu araştırma sırasında öğrendiğini söyleyerek, konunun bırakınız öğrenilmesini yeterince duyulmadığını ortaya koymuştur.

Kadınların ilgisizliği, kadın hareketlerinin yetersizliği gibi konularda da çok şey söylenebilir. Kadınlar Türkiye gündemini oluşturmakta gerçekten yetersiz kalmaktadırlar. Ancak erkek egemen bir toplum olduğu kuşkusuz bulunan Türkiye'de kadın konusunun, ya da kadın sorunlarının gündemde bir yer alması da kolay değildir. Gündemi oluşturmada etken olabilecek güç odaklarında ise kadınlar yoktur.

Gerçekte eğitim, bilinç ve ekonomik güç açısından kendini toplumdaki egemen ideolojiden kurtarabilecek durumdaki kadın sayısı ne kadardır? Bu durumda sayabileceğimiz bir bölüm kadının da bir karşı ideoloji, bir karşı politika oluşturacak ilgi ve eğilimleri ne düzeydedir? Kadın-erkek eşitsizliğini bazı alanlarda yenebilmiş, toplum yaşamına daha etkin katılmış kadınların, kadın sorunları konusunda bir bilinç geliştirmeleri ve bu sorunları kamuoyuna aktarmaları açısından olumlu bir gelişme de henüz görünmemektedir. Üstelik bu sorunları kamuoyuna aktaracak üst düzey karar-verme organlarında kadınların varlığı ancak "sembolik" kalmakta, öyle de istenmektedir.

Gerçi 1980 sonrasında yükselen feminist hareket, Türkiye'de de kadının ve kadın sorunlarının, bilinen "sansasyonel" konular dışında da gündeme gelmesinde olumlu adımlar atmıştır. Ancak bu olumlu adımların genişleyip yaygınlaşması için çeşitli düzeydeki kadınların, kadın sorunlarına sahip çıkması ve bu sorunlara kadın duyarlılığı ile bakmaları gerekmektedir. Oysa yönetim orunlarında, karar-verme organlarında yer alan sayıca çok az kadın da, geleneksel rolünü çalışma yaşamındaki rolü ile zorlarken, bunun ötesinde bir duyarlılığa geçememektedir. Bu araştırmanın bulguları da bu görüşü doğrulamıştır.

Kuşkusuz böylesine bir sosyo-kültürel yapıda kadının rol algılamasını değiştirmesi de kolay değildir. Üstelik yalnız bırakılma ve suçlanma her an gündemdedir. Birçok açıdan güçlü konumdaki kadın için bile bu tür duygusal destekleri yitirmek kolay göğüslenir bir durum değildir. İşte bu nedenle de cinsiyet ayrımına dayalı bu toplumsal ayrımının değişmesi için özel çaba ve uygulamalara gereksinim olduğunu kabul etmek gerçekçi ve kaçınılmaz görünmektedir.

Bu bakış açısı içinde tüm olumlu ayrımcılık uygulamaları ve kota uygulaması, hem kadının karar-verme süreçlerinde temsili açısından, hem de toplumun giderek kadın-erkek eşitsizliği konusunda duyarlılık kazanması açısından önem taşımaktadır. Kadınların ilgi, bilgi ve deneyimlerini geliştirmelerinin bir yolu da bu tür uygulamalar içinde bulunacaktır. Bu nedenle Batı Avrupa'da çeşitli kurumların yönetiminde ya da seçimle gelinen orunlarda daha çok kadının yer alması yönündeki duyarlılık boşuna değildir.

Öte yandan Türkiye'de kadın sorunlarıyla ilgili birçok alanda sınırlı araştırma yapıldığı da bir gerçektir. Kadınları ilgilendiren bu konularda kadınlar ne düşünülmektedir? Bunların bilindiği pek söylenemez. İşte bu nedenle araştırma belirli kesimden kadınları kapsasa da, herşeyden önce bu konuların kadınlarla tartışılmaya başlanmasına yöneliktir. Bu araştırma bir yandan karar-verme organlarında ve siyasal yaşamda kadının temsil edilmeme gerçeğini vurgulamayı amaçlarken, öte yandan da siyasal katılım ve kota uygulamasının daha yaygın ve içtenlikle tartışılmasına katkıda bulunmayı ummaktadır. Örneklem alınan kadınlar meslek sahibi, eğitim, ekonomik bağımsızlık ve toplumsal konulara ilgi açısından daha üst düzey bir kadın kesimini temsil etmektedir. Varsayımsal olarak tüm toplumsal konulara ve siyasete daha yoğun ilgi ve bilgilerinin olduğu kabul edilmiştir. Türkiye'de gerek kadın sorunları, gerek kadının siyasete katılımı konuşulduğunda bu kesim kadınların potansiyeli yüksek bir kesimi oluşturduğunu kabul etmek gerekir. Yapılan araştırmada da söz konusu kadınların yaklaşık yarısı en azından, gelecekte siyasete katılmayı düşünebileceklerini belirttikten bu varsayımı bir ölçüde doğrulamışlardır. İşte bu nedenlerle görüşlerinin, ilgilerinin ve değerlendirmelerinin hem Türkiye'deki gerçekler, hem de siyasal partiler ve gelecekteki politikalar açısından bir değeri olacağı düşünülmüştür.

Çalışma iki bölümde sunulmaktadır. Birinci bölümde Dünya'da ve Türkiye'de kadınların karar-verme organlarında ve siyasal yaşamda bulundukları yer irdelenmekte ve bir ölçüde nedenleri tartışılmaktadır. özellikle de kadınların temsil edilmeme gerçeğini değiştirmeyi amaçlayan politika ve uygulamalar üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise, araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir. Araştırma sonuçları kadının siyasete ilgisi ve katılımı, kota uygulaması ile ilgili görüş ve beklentileri, kadın sorunlarına bakış açısı olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Eczacı, hekim, diş hekimi, avukat olmak üzere dört meslek grubunu kapsayan ve 400 kadın ile yapılan görüşme sonuçlarını irdelleyen bu araştırmada, meslek odalarının yönetimine gelen kadınlarla da görüşmeler yapılarak iki grup kadın arasında ortaya çıkan ayrımlara da yer verilmiştir.

Bu araştırma birçok düşündürücü yanı ile kadın ve siyaset konusunun ne ölçüde tartışılmaya gereksinim gösteren bir konu olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Ayrıca kota gibi önemli bir uygulamanın Türkiye'de gündeme gelmesi sevindirici olsa da uygulanması ve de beklenen sonuçların alınması açısından koşulların hazır olmadığını ortaya koymuştur. özetle Türkiye'de kadınla ilgili birçok konu olduğu gibi bu konular da tartışılmayı, irdelenmeyi beklemektedir. Umut verici olan; eskisinden çok daha fazla sayıda kadın bu tartışmalara katılmaya hazır ve isteklidir. Ancak kadın sorunlarının, ya da kadın-erkek eşitsizliğinin bir bütün içinde ve duyarlılıkla ele alınmasını beklemektedirler. özellikle bu tür sorunlara ve genel olarak siyasete ilgi duyanlar çok daha duyarlı ve dikkatli bir tavır koymaktadırlar. Araştırmada siyasete daha yakından ilgi duyanlar kota konusunda daha çok kuşku gösterenler olmuştur. Bu kuşkuların bilinçli kuşkular olduğu da açıktır.

Son olarak, bu araştırma, bir siyaset bilimcisinin yaptığı derinlemesine bir araştırma savını taşımamaktadır. Birçok yetersizlik ve eksikliği içerdiği de kuşkusuzdur. Gerek yetersizlikler, gerek açık bıraktığı konu ve sorularıyla bu alanda ancak sınırlı bir katkısı olacağı düşünülmektedir. Ancak konuların taşıdığı duyarlılık ve güncellik, yetersiz de olsa, bazı çalışmaların kamuoyuna yansımaları ve tartışılmasını gerektirmektedir. Bu çalışma da, yetersizlikleri içinde kadın, siyaset ve kota konularının daha kapsamlı tartışılmasına bir ölçüde katkıda bulunursa işlevini yerine getirmiş olacaktır kanısındayım.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASETTE KADIN GERÇEĞİ: TEMSİL EDİLMEME

1. ULUSLARARASI BAZI GERÇEKLER VE SAYILAR (*)

Birleşmiş Milletlere üye 159 devletin yalnızca beşinde bir kadın hükümet başkanı bulunmaktadır (yüzde 3.1).

155 ülkenin 99'unda bakanlık düzeyinde, 50'sinde dört üst düzey karar-verme sürecinde (bakan, bakan yardımcısı, müsteşar ve bölüm başkanı gibi) hiçbir kadın bulunmamaktadır. Toplam olarak bakanlıkların yüzde 3.5'i, söz konusu üst düzey yönetimlerin yüzde 5.2'si kadınların elindedir.

Ulusal parlamentolara ortalama olarak kadınların katılımı 1988 yılı için yüzde 9.7 olmaktadır.

1989'da Birleşmiş Milletler'in New York'taki diplomatik temsilciliklerinde görev yapanlar içinde kadınların oranı yüzde 20'dir. 60 temsilcilikte ise hiçbir kadın yer almamaktadır. Yalnızca sekizinde büyükelçi düzeyinde kadın temsilci bulunmaktadır.

**Tablo:1 Bakanlık veya Bakanlık-altı Karar Verme Organlarında
Kadınların Oranı - Bölgelere Göre 1987 (%)**

Bölgeler	Bakanlık Düzeyi	Dört Üst Düzey Karar Organı
Afrika	2.5	3.6
Asya ve Pasifik	1.6	2.2
Latin Amerika ve Karaipler	4.0	6.0
Sosyalist Ülkeler	4.6	3.7
Batı Avrupa ve diğerleri	8.9	7.5

Kaynak: BM, Women 2000, No:1, 1990

Tablo 1'deki sayılar tüm dünyada kadınların ne denli karar-verme organlarından uzak kaldığını yoruma gerek bırakmaksızın açıklamaktadır. Bu tablonun dışına ancak birkaç ülke çıkabilmektedir. örneğin İsveç ve Norveç'de kadın bakanların oranı yüzde 33'lere ulaşmaktadır. Bu ülkeler de kadın-erkek eşitliği konusunda özendirici politika ve uygulamalarıyla dikkati çeken ülkeler olmaktadır. Kadın parlamenterlerin sayısı henüz yetersiz olsa da, kadının üst düzey

(*) Buradaki bilgiler Women 2000, No:1, 1990'dan aktarılmaktadır.

karar organlarında yer alması, seçilmesinden de zor olmaktadır. Güç, her zaman, her yerde erkeklerin egemenliğinde kalmaktadır.

Kadınların parlamentolarda temsiline baktığımızda yüzde 1 ile yüzde 30 arasında değişen bir oran karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler açısından verilen bir tabloda, ülkeler üç grupta yer almaktadır. Birinci grupta yüzde 20 ile 30 arasında kadınların temsili sağlanan ülkeler bulunmaktadır; bunlar da İskandinav ülkeleri olmaktadır. İkinci grubu, kadınların parlamentoda yüzde 12-15 oranında yer aldığı ülkeler oluşturmaktadır. Üçüncü grupta ise kadının parlamentoda temsili çok düşük düzeyde kalırken, ayrıca son yıllarda öteki ülkelerde görülen gelişmeler bu ülkelerde görülmemektedir.

Tablo: 2 Avrupa Konseyi Üyesi Bazı Devletlerin Parlamentolarında Kadın Temsilci Oranı

	Bugün		Geçmiş		Değişim (Yüzdelikle)		
	%	Yıl	1975	1945-46	1977-78	veya 1945-75	1945-88
Norveç	34.4	1985	15.5	4.6	+10.9	+18.9	+29.8
İsveç	30.9	1985	21.4	7.8	+13.6	+ 9.5	+23.1
Danimarka	29.0	1987	15.8	5.3	+10.3	+13.4	+23.7
Hollanda	20.0	1986	9.3	4.0	+ 6.3	+10.7	+16.0
F.Almanya	16.4	1987	5.8	6.8	- 1.3	+ 9.8	+ 8.8
				(1949)			
İsviçre	14.0	1987	7.5	-	-	+ 6.5	-
İtalya	12.8	1987	3.8	3.7	+ 0.1	+ 9.0	+ 9.1
Avusturya	10.0	1988	7.6	5.4	+ 2.2	+ 3.3	+ 5.5
Belçika	8.5	1987	6.8	1.5	+ 5.1	+ 1.9	+ 7.0
İrlanda	8.4	1987	2.8	2.1	+ 0.7	+ 5.0	+ 6.3
				(1944)			
Portekiz	7.6	1987	8.0	1.8	+ 6.4	- 0.4	+ 8.0
İspanya	6.4	1986	6.0	?	?	+ 0.4	-
İngiltere	6.3	1987	4.2	3.7	+ 0.6	+ 2.1	+ 2.8
Fransa	6.7	1988	1.8	8.9	- 6.3	+ 4.1	- 1.2
Yunanistan	4.3	1986	2.0	-	-	+ 2.3	-
Türkiye	1.3	1987	2.0	0.7	+ 1.3	- 0.7	+ 0.8

KAYNAK: Sineau, Mariette, Ways-and Means of Improving the Position of Women in Political Life, CE, 1989.

2. NEDEN DAHA ÇOK KADIN YOK?

Kadınlar eşit oy hakkı için savaşımlar verdikleri Batı ülkelerinde bile uzun süre bu hakla yetinmişler ve siyasal etkinliğin dışında kalmışlardır. Ancak kadınların kendilerini oy hakkı açısından "eşit bir vatandaş" olarak kabul ettirmeleri için 100 yılı aşkın bir savaşımlar verdikleri ve ancak genel olarak bu yüzyılın başında bu haklarını kabul ettirdiklerini de unutmamak gerekir. Gerçekten uzun bir süre siyaset, hem ilgi, hem de uğraş alanı olarak erkeklerle özgü bir iş olarak algılanmış, siyasetle ilgilenen kadınların ya "sembolik" bir değeri olmuş, ya da destek hizmetleri görmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise kadının toplumdaki rolünde önemli değişiklikler olduğu gibi, özellikle yerel yönetimler düzeyinde kadının siyasete ilgi ve katılımına daha hoşgörü ve istekle bakılmıştır. Ancak, örneğin ABD'de başkanlık için bir kadına oy vermeyeceklerin sayısı 1970 başlarına dek % 40'dan aşağı düşmemiştir (McGlen, vd., 1984, s.85). Bugün için bile "kadın ve siyaset", "kadın ve yetke" kavramlarının birbirinden çok ayrı kavramlar olarak düşünüldüğü açıktır.

Kadını güç, yetke, siyasal etkinlik gibi kavram ve olgulardan uzak kılan nedir? Bu soruya değişik kuramsal yaklaşımlar değişik yanıtlar vermektedirler. Siyasal sosyalleşme kuramına göre, kız ve erkek çocuklar daha çocukluktan ayrı ilgi alanlarına itilmekte ve bu sosyalleşme süreci içinde erkek karar verici bir rol kazanırken, kadın edilgen, bağımlı ve ikincil bir rol içine girmektedir. İlgisi kamu alanı dışına, yani eve yöneltilen kadının siyasal olaylara ve siyasete ilgi duyması da pek beklenmemektedir.

Gerçekten çeşitli araştırmalar bugün bile her eğitim düzeyindeki kadının erkeklerle göre siyasete daha az ilgi duyduğunu göstermektedir. Örneğin 1980 yılında ABD'de yapılan bir araştırmada sorulan hükümet ve toplum olaylarını ne ölçüde izledikleri sorusuna erkeklerin % 32.8'i, kadınların ise % 21'i "çok zaman" izlediklerini söyleyerek yanıt vermişlerdir (Mc Glen, vd., 194, s.90). Yüksek öğre-nim görmüş genç kadın ve erkeklerde bu ayırım daha da büyümektedir, erkeklerin % 35.3'ü, kadınların % 13.5'i bu konuları çok zaman izlediklerini belirtmektedirler.

Avrupa Konseyi'nce yapılan bir araştırmaya göre de Batı Avrupa'da erkeklerin % 30'una karşılık kadınların % 80'i siyasetten anlamadıklarını söylemektedirler (Women 2000, No:2, 1989). Aynı araştırma Orta Avrupa'da üç kadından ancak birinin gazetelerde siyasetle ilgili haberler okumakta olduğunu, buna karşın üç kadından birinin de hiç siyaset konuşmadığını ortaya koymuştur. Akdeniz ülkelerinde ise ancak on kadından biri sık sık siyasi haber okumakta veya siyaset konuşmaktadır.

Kadının siyasetten uzak kalışını durumsal koşullarla açıklayan yaklaşıma göre de, kadının toplumdaki yeri aile içindeki geleneksel rolüne bağlı olarak belirlenmektedir. Kadının bu rolün dışındaki alanlara yönelmesi ve bunlar için zaman ve enerji ayırması kolay olmadığı gibi, çok zaman toplumsal yaptırımlara

da yol açmaktadır. "Kadınlar evlerini yönetmekle uğraşmalı, ülkeyi yönetmeyi erkeklere bırakmalıdır." Bugün de hala egemen ideoloji bu olunca her kadın için önceliği ev ve çocuk almakta, çalışan kadınlar için de bu sınırlar dışına çıkmak güçleşmektedir.

Gerçekten birçok kadın bu nedenlerle siyasal etkinliklerden ya tümüyle uzak durmakta, ya da bazı kadınların yaptığı gibi bu tür etkinlikleri çocukların büyümesinden sonra düşünmektedir. ABD'de yapılan çeşitli araştırmalar kadın politikacıların erkeklere göre daha ileri yaşlarda siyasete atıldıklarını gösterdiği gibi, büyük çoğunluğu 18 yaşından küçük çocuğu olmadığını da ortaya koymuştur (Mc Glen, vd., 1982, s.18). Bu tür etkinliklere katılan kadın için çocukların varlığı rol çatışması ve suçluluk duygusu yaratırken, erkeklerde herhangi bir kaygıya yol açmamaktadır. Oysa bir kadının siyasete ilgi ve katılımında çocukların yaşı ve kocasının desteği gibi etmenler çok belirleyici rol oynamaktadır. Yine birçok araştırma evli bir kadının siyasal bir kariyere sahip olabilmesi için öncelikli koşulun "kocanın desteği" olduğunu göstermektedir (Mc Glen, 1982, s. 120).

1960 sonrasında feminist hareket içinde bu iki yaklaşımı da kapsayacak biçimde toplumun ataerkil yapısı üzerinde duran görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüş tüm toplumsal ilişkilerde erkek egemenliğini dayatan ve cinsiyet ayrımını ortaya koyan özelliklerin toplumun ataerkil yapısından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ataerkil aile ve ataerkil toplum yapısı içinde cinsiyet ayrımı yalnızca kadın-erkek arasındaki bir işbölümünü değil, kadını erkeğe bağımlı kılan bir toplumsal rol ve toplumsal ilişkiler ağı yaratmaktadır. Erkek rolüyle bağımsızlık, yetke ve toplumsal önem kazanırken, kadın bağımlılık, güçsüzlük ve toplumsal değersizlik kazanmaktadır (Kendrigan, 1984, s. 40). Erkek kamu alanına, toplumsal ilişkilere yönelirken, kadın evin içine kapanmaktadır. Ataerkil toplum sosyalleşme sürecini kullanarak erkeğe birçok alanda "yasal bir egemenlik kullanma" olanağı da sağlamaktadır.

Bu görüşü benimseyen radikal feministler, bu nedenle, kadını bağımlı ve ikinci sınıf yapan ataerkil toplum yapısı değişmedikçe, cinsiyete dayalı roller ve bunları destekleyen aile gibi kurumlar kalkmadıkça kadın üzerinde baskının ve cinsiyet ayrımının ortadan kalkmayacağını düşünmektedirler. Daha ılımlı feminist görüşler de, temelde bu yaklaşımı benimsemekle birlikte, tüm toplumsal ilişkilerde cinsiyet ayrımını ortadan kaldırılmasına yönelik iyileştirmelerden yanadırlar. Bu anlamda güç ve siyaset kavramlarının da yeniden tanımlanması gereğini ileri sürmektedirler. Örneğin siyasetin bugünkü içeriğinin kadınları pek ilgilendirmediğini söyleyen feministler, siyasetin gündelik yaşamı ilgilendiren konuları içermesi gerektiğini, bunun siyaseti gerçek anlamına dönüştüreceğini ileri sürmekte, siyasetin "gündelik savaşı" içerme yönünde genişlemesini ve daha insancıllaşmasını istemektedirler (Jaquette, 1984, s.29, Bookman, vd., 1988, s.8).

Feministlerin bu görüşleri, kadınların yerel sorun ve politikalarla daha yakından ilgilenmeleri ve yerel yönetimlere daha çok katılma isteği göstermeleriyle de doğrulanmaktadır. Ayrıca bu görüşler, daha yaygın ve katılımcı karar-verme sü-

reçleri öngören demokratik istemlerle de denk düşmektedir. Bu açıdan feministlerin bu tür istem ve çabalarının yalnızca kadınlara daha eşit temsil olanağı sağlanması açısından değil, siyasal karar süreçlerinin düzey ve içeriklerini geliştirerek genel anlamda demokrasiye de katkısı olacağı açıktır.

3. KADIN - ERKEK EŞİTLİĞİ YÖNÜNDEKİ ÇABALAR, BENİMSENEN POLİTİKA VE UYGULAMALAR

Uluslararası gerçeklerin ve verilen sayıların da açıkça gösterdiği gibi, kadının oy hakkı ile başlayan eşitlik arayışı yüzyılı-mızın son çeyreğinde de hala önemini korumakta ve bu yolda verilen savaşım birçok alana da yayılarak sürüp gitmektedir. Bugün eşitsizlik kavramından çok, cinsiyet ayrımı ile açıklanabilen engellere karşı sürdürülen savaşım, son yıllarda ulusal ve uluslararası düzeyde bir dizi politika ve uygulamaya da yol açmıştır. Uluslararası düzeyde istenen, hiç kuşkusuz öncelikle açık eşitsizlik ve haksızlıkların önlenmesi ve kadının durumunun iyileştirilmesidir. Ülkelere göre de önem kazanan konular ve sorunlar değişmektedir.

Bu konu son 15-20 yıldır Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin gündemine de girmiş ve her iki kuruluş üye ülkelerin ulusal politikalarını etkileyen bir rol oynamışlardır. Örneğin Birleşmiş Milletlere üye ülkelerin 91'inde kadın sorunlarıyla ilgilenmek üzere ulusal düzeyde bir kurumlaşmaya gidilmiştir, 37 ülkede de buna benzer yapıda bir kurum oluşturulmuştur (Women 2000, No:2, 1990).

Birleşmiş Milletler 1975-1985 arasını "kadın on yılı" olarak ilan ederken, bu dönemde üç büyük uluslararası konferansın toplanmasına da önderlik etmiştir. Her alanda kadın-erkek eşitsizliğini konu edinen BM, 1979 yılında da "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın önlenmesi" hakkındaki Sözleşmeyi kabul etmiştir. Bu sözleşme bugün 98 ülke tarafından onaylanmıştır.

Çeşitli sorunlar arasında kadının siyasal ve kamusal yaşama katılımı da BM'in üzerinde durduğu konulardan biri olmaktadır. Bu konuda 1952 yılında kabul edilen "Kadınların Siyasal Hakları Sözleşmesi"nden sonra Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın önlenmesi Sözleşmesi'nde ve çeşitli zamanlarda toplanan uluslararası konferanslarda da bu konuya özel bir yer vermektedir. Örneğin Kadınlara Karşı Ayrımcılığın önlenmesi hakkındaki sözleşmenin 7. maddesi buna ayrılmıştır.

"Madde:7".

- Taraf devletler ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımın önlenmesi için tüm önlemleri alacak ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit koşullarda aşağıdaki hakları sağlayacaklardır.

a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanabilmek ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek.

b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde görevler üstlenmek.

c) Ükenin kamusal ve siyasal yaşamında hükümet dışı kuruluş ve derneklere katılmak."

Kadın on yılının başlangıcında yapılan Meksika Toplantısı'nın (1975) ilk beş yıl için gösterdiği hedefler arasında kadınlara eşit seçme ve seçilme hakkı, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerdeki karar organlarına daha geniş katılım gibi konular da yer almıştır. 1980 Kopenhag toplantısında ise, kadın on yılının sonunda siyasal etkinliklerde kadının eşit olarak yer alması, seçim ya da atama yolu ile geline görevlerde kadın sayısının yükseltilmesi amaçlarına yer verilmiştir. 1985 yılında gerçekleşen Nairobi Toplantısında, yalnız bazı istemler dile getirilmekle kalmamış, bunların gerçekleşmesi yolunda bazı öneri ve tavsiyeler de bulunulmuştur. Nairobi Sonuç Bildirgesi'nde hükümetlere, ulusal ve yerel yönetimlerde kadınların eşit olarak temsil edilmesi, üst düzey yönetimlerde kadınların erkeklerle eşit sayıya ulaşması yönünde çaba göstermeleri tavsiyesinde bulunulmaktadır. Bu çabaların kadın-erkek eşitliği ve demokrasi açısından önemi üzerinde durulurken, bu çabaların barış açısından da bir anlamı olacağı belirtilmektedir. Örneğin uluslararası ilişkilerde ve özellikle barışla ilgili kararlarda kadının eşit olarak katılımı sağlanmadıkça, evrensel ve kalıcı bir barışın sağlanmayacağı görüşü Nairobi Konferansı'nın ilke kararları arasında yer almaktadır (Women 2000, No:2, 1989).

Avrupa Konseyi de, 1975 yılından buyana çeşitli toplantı-larıyla ve bu toplantılar da alınan kararlarıyla siyasal ve kamusal yaşamda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde çaba harcamaktadır. Avrupa Konseyi, çeşitli toplantılarda dile getirildiği gibi kadınların siyasete katılımları ve bu alanlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını demokrasi için temel bir gereklilik olarak görmektedir. Bu eşitliğin sağlanmasında başlıca görevin hükümetlere düştüğünü kabul etmekte, bunun yanısıra siyasal partiler, sendikalar, kadın örgütleri, hükümet dışı kamu kuruluşları ve baskı gruplarının karar-verme organlarında daha çok kadına yer vererek önemli roller oynayabileceklerini ileri sürmektedir (CE, 1986, s. 129-130).

Kuşkusuz uluslararası kuruluşların kabul ettiği sözleşme ve tavsiye kararlarının yaptırım gücü sınırlı olduğu gibi, bu tür ilke kararları daha çok soyut ve genel kalmaktadırlar. Bu açıdan kadın-erkek eşitliğin yönünde gerçekçi çabaların, özendirici politika ve stratejilerin gündeme getirilmesi görevi ulusal hükümetlere ve o ülkedeki çeşitli kuruluşlara düşmektedir. Örneğin birçok Avrupa Konseyi Ülkesinde bile kadınların siyasal etkinliklerde temsili konusunda henüz fazla bir iyileşme sağlanamamıştır. Yine de uluslararası bağlantılar, hükümetler, siyasal partiler ve öteki kuruluşların uluslararası normlara uymaları konusunda itici bir güç olabilmektedir. Bu nedenle şöyle bir varsayım ileri sürülebilmektedir: "Bir ülke eşitlik politikalarını yakından izleyen ne kadar çok sayıda uluslararası ilişkiler sistemine dahilse, devlet olarak eşitlik konusunda o kadar çok adım atmaya zorlanmaktadır" (Tekeli, 1990, s. 86).

Uluslararası düzeyden ulusal düzeye indiğimizde birçok ülkede kadınların

durumunu iyileştirmeyi amaçlayan ulusal düzeyde bir kurumlaşmaya gidildiği, ancak her ülkede ve doğal olarak öncelikle kadının eğitim, aile, çalışma yaşamındaki sorunlarına ağırlık verildiği görülmektedir. Ancak gelişmiş Batı ülkelerine gelindiğinde kadınların siyasal ve kamusal karar-verme süreçlerine katılımı konusu ulusal politikalarda önem kazanmaktadır.

Kuşkusuz Avrupa genelinde de henüz eğitim ve çalışma olanakları, ev ve çocuk sorumluluğu gibi birçok alanda kadın-erkek eşitliği sağlandığı söylenemez. Ancak bu ülkelerde gerek ekonomik ve sosyal gelişme, gerek kadın hareketlerinin gücü ve etkisi nedeniyle siyasal yaşamda kadınların yetersiz temsil ediliyor olmaları toplumu rahatsız edici bir gerçek olmaktadır. Kadınların hem vatandaş olarak toplumun yarısını oluşturmaları ve kamu hizmetlerine çok daha fazla gereksinim duyan bir kesim olmaları, hem de daha yoğun olarak kamu kesiminde çalışıyor olmalarına karşın ne hükümet ve üst düzey yönetimlerde, ne siyasal partiler ve meclislerde yeterince yer almaktadırlar. Bu durum, toplumları bu alanda da kadın-erkek eşitsizliğini sorgulamaya itmektir. Bu sorgulama içinde kadının, eğitim ve iş olanakları, aile sorumlulukları, siyasal partilerin yapısı, siyasal bilgi ve deneyim kazanma olanakları, siyasetin ve demokrasinin işleyişi gibi birçok alanda çeşitli engellerle karşılaştığı ortaya çıkmaktadır.

Ortaya çıkan bir başka gerçek de daha çok kadının siyasete katılmasının erkek egemen toplumu birkaç noktada epeyce zorlayacağıdır. Özellikle siyasete katılan her kadının bir erkeği yerini alacağı kesindir (Roudy, 1986, s. 126). Erkekler böyle bir rekabete pek de alışık olmadıklarına göre, bunu ne ölçüde doğal karşılayacak ve istek göstereceklerdir? İkinci olarak daha çok kadının siyasete girmesi, kaçınılmaz olarak kadın sorunları ve kadın çıkarlarının ön plana gelmesini doğuracaktır. Bu açıdan kadının siyasete katılımı tüm toplumsal ilişkileri de, siyasal yapı ve işleyişi de önemli ölçüde değişime zorlayacaktır.

- Kadının Siyasal Katılımını Arttırmak için getirilen öneriler

Kadınlar açısından siyasete katılım, hem siyasette kadın-erkek eşitliğinin bir gereği, hem de eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın bir yolu. Ancak daha çok sayıda kadının siyasal güç odaklarına gelmesiyle siyasal yapı kadının koşullarını gerçekten iyileştirme yönünde harekete geçecektir (Roudy, 1986, s.125).

Bu anlamda kadınların bir yandan her düzeydeki karar-verme organlarına, öte yandan siyasal orunlara gelmesinin kritik önemi olduğu açıktır.

İşte bu nedenle ve engellerin çokluğu bilindiğinden kadınların kamusal ve siyasal karar organlarına gelmesi yönünde "olumlu ayrımcılık" uygulamalarına sızacak bakılmaktadır. En azından koşullar eşitleninceye dek bu tür kadından yana uygulamalar gerekli ve kaçınılmaz görülmektedir. Ancak kadının kamusal yaşamın her alanına daha çok katılımını özendirici uygulamaların aile ilişkileri, eğitim ve çalışma olanakları, siyasal yapı ve demokratik işleyiş gibi tüm toplumsal ilişkilerle bütünleştirildiğinde gerçekten işe yarayacağı da bilinmektedir.

Genel olarak kadının siyasal karar-verme süreçlerine daha çok katılımını gerçekleştirmek için iki tür önlem düşünülmektedir (*): Birincisi aile, okul, basın-yayın araçları gibi birçok toplumsal kurumla yönelik uzun süreli ve siyasal sistemin kendisine yönelik daha kısa süreli önlemlerdir. İkincisi de doğrudan kadınlara yönelik onların katılımını kolaylaştıran veya özendiren önlemler olarak düşünülmektedir.

Toplumsal ilişkilere ve kurumlara yönelik önlemler, özellikle, özel alanla kamu alanının ayrı alanlar olduğuna ilişkin toplumsal düşünceyi değiştirmeye yönelecektir. Ve kuşkusuz bu düşünceyi yaratan eğitimden işe başlayacaktır. Eğitimin iki ana noktada toplumsal düşünce yapısını değiştirmeye yönelmesi gerekmektedir.

a) İnsanlara cinsler arasında bugünkünden daha değişik bir işbölümü ve rol dağılımı olabileceği öğretilmelidir.

b) İnsanlara siyasal etkinliklere katılımın yalnızca iyi durumda olanlara özgü bir ayrıcalık olmadığı yolunda demokrasi eğitimi verilmelidir.

Cinslerin işbölümü ve rol dağılımını değiştirmek için öncelikle, aile, okul, reklamlar, basın-yayın kuruluşları aracılığıyla yeni toplumsal değerler oluşturulmasına gerek vardır. Eğitimin içeriği ve öğretmenlerin niteliği de bunu sağlamaya yönelik olmalıdır. Örneğin tarih kitaplarında seçme ve seçilme hakkı için verilen savaşımdan veya demokrasi savaşımdan söz edilirken, kadınların eşit oy hakkı için verdikleri savaşıma da yer verilmelidir.

Reklamlar ve basın-yayın araçlarında cinsiyet ayrımını ortadan kaldıracak düzeltmeler yapılmalıdır. Toplumu etkilemede büyük bir gücü elinde tutan basın-yayın kuruluşlarında cinsiyet ayrımının önlenmesi için de öncelikle bu kurumların yönetimine daha çok kadının gelmesi önerilmektedir.

Kadının kamusal yaşama daha çok katılımını engelleyen önemli bir etken de kadının aile sorumluluklarından doğmaktadır. Ekonomik gücü olsa bile hiçbir kadın ev ve çocuk sorumluluğunu tümüyle üstünden atıp kolayca siyasal etkinlik için gereken zamanı ayıramamaktadır. Çok zaman da, en azından, çocukların büyümesini beklemektedir. Ancak kadın ve erkek arasında bu konulardaki işbölümünde kökten bir değişim beklemek de kolay değildir. Bu nedenle ev ve çocuk sorumluluğunun toplumca paylaşılması yönündeki politika ve uygulamalara ağırlık verilmesi istenmektedir.

Bunun içinde Sineau, çocuk büyüme ile ilgili sorunların erkeklerin çoğunlukta olduğu siyasal karar organlarında hiçbir zaman öncelik kazanamayacağını ileri sürmekte, kadınların bu tür önceliklerini ortaya koyabilmeleri için siyasete katılmalarının gerekliliğine işaret etmektedir (Sineau, 1989, s.14).

Siyasal katılımın gelişmesi için demokratik işleyişin de gelişmesi gerektiğine işaret eden Sineau, bunun için siyasetin herkesi ilgilendiren bir anlam kazanması

(*) Burada Mariette Sineau tarafından gerçekleştirilen ve Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu'na sunulan çalışmada yer alan öneriler özetlenmektedir.

ve gerçek anlamına dönmesi gerektiğini belirtmektedir (Sineau, 1989, s. 15). Herkese küçük yaştan siyasal konuları anlayacak bilgileri verecek bir eğitim süreci oluşturulmalı, örneğin okullarda herkese siyasal haklar ve vatandaşlık eğitimi verilmelidir. Böyle bir eğitim stratejisinin izlenmesinde başlıca görevin ülke yöneticilerine düştüğü belirtilirken, böyle bir eğitimin verilmesinde yalnız okullar ve biçimsel eğitimden değil, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından da yararlanılması önerilmektedir.

Cinsiyet ayırımını ortadan kaldırmaya ve daha demokratik, katılımcı vatandaşlar kazanmaya yönelik geniş kapsamlı bir eğitim anlayışı ve stratejisine yönelik bu önlemlerin yanısıra Sineau, siyasette başka bir yaklaşımın gerekliliğini de vurgulamaktadır. Herşeyden önce parlamenter demokrasinin gelişmesi için siyasete tüm vatandaşların ve özellikle kadınların katılımını sağlayacak kurumsal koşullar yaratılmalıdır. Siyasal partilerin oligarşik karakterinden sıyrılmaları için önlemler alınmalıdır. Örneğin devlet tarafından siyasal partilere yapılan parasal yardımlarda, siyasetin belirli kesimlerin tekelinden çıkması ve daha geniş bir tabana yayılmasını sağlayacak koşullar getirilebilir. Bu konuda ilginç bir örneğe Finlandiya'da rastlanmaktadır. Finlandiya'da devlet tarafından parlamentoda temsil edilen partilere yardım yapılırken, verilen fonların "dokuzda birinin" kadınların siyasette etkinliklerini desteklemek üzere kullanılmasını öngören bir hüküm getirilmiştir (Ministry of Social Affairs and Health, 1988, s.11).

Gerek parti içi, gerek parti dışı yönetim orunları için yapılan seçimlerde partinin önde gelenlerine öncelik tanıyan sistemler yerine "tercihli oy sistemi" gibi daha eşitlikçi seçim sistemleri de düşünülmelidir. Siyasal görevlere üstüste ve sürekli olarak gelmek, aynı zamanda birden çok görevi üstlenmek gibi konularda da değişiklikler ve sınırlamalara gidilmelidir. Örneğin Belçika'da ve Fransa'da parlamento üyeliği ile Avrupa Parlamentosu'na üyelik veya belediye başkanlığı gibi görevleri bulunanların aynı zamanda bir veya iki görevden fazlasını ellerinde tutamayacaklarına ilişkin yasalar söz konusudur (Sineau, 1989, s. 25.). Avrupa Parlamentosu'da 1988 yılında Avrupa Parlamentosu üyeliği ile ulusal parlamento üyeliğinin bağdaşmazlığını savunan bir raporu kabul etmiş bulunmaktadır.

Siyasal görevlere gelenlerin yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi de, bu görevlere yalnızca ekonomik durumu iyi olanların aday olmalarını değiştirecek düzenlemelerdir. Aynı zamanda yeniden seçilemeyenlerin çalışma yaşamına dönüşleri de kolaylaştırılmalı ve desteklenmelidir. Örneğin Danimarka'da belediye başkanlarına, Hollanda'da belediye meclisi üyelerine görevi bıraktıklarından yeni bir işe başlayıncaya dek geçen sürede görevden ayrılma tazminatı ödenmektedir (Sineau, 1989, s.23). Özellikle kadın temsilcilerin görevleri sırasında eğitimleri ve gelişimleri için olduğu gibi, aile sorumluluklarını yerine getirmeleri için de yardımcı olunmalıdır.

Sineau özellikle kadınlara yönelik ikinci önlem alanında da ilk olarak kamu yönetiminin daha demokratikleşebilmesi için üst düzey yönetimlerde daha çok

kadına yer açılması gerektiğini vurgulamaktadır. İsveç ve Norveç gibi kadının siyasal yaşamda daha çok yer aldığı ülkelerde bile, kamu yönetimlerinin üst düzey görevlerinde kadın sayısı daha düşük kalmaktadır. Oysa üst düzey yönetim organlarında erkeklerin çoğunlukta olması ve kadının bunların dışında kalması, parlamento gibi seçimle gelinen yerlerde kadın sayısı artsa da ciddi ve olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Hükümet ve üst düzey kamu görevlerinde ne denli az kadın bulunduğu ise, başlangıçta verilen sayıların da gösterdiği gibi bir gerçektir. Örneğin parlamentoda kadın oranının % 33'lere vardığı İsveç'te 1980 ortalarında hükümete bağlı komisyonlarda kadın oranı % 16, genel olarak kamu üst yönetiminde % 10 olmaktadır (CE, 1986, s.42-43). Norveç'te son yıllarda üst düzey yönetimlerde kadın oranı ortalama olarak % 20'ye ulaşmıştır (Women 2000, No:1, 1990). Öteki Avrupa ülkelerinde daha da düşüktür. Örneğin en üst düzey görevlerde kadın oranı Fransa'da % 5,6, Belçika'da % 9,6, İspanya'da % 8,5, Portekiz'de % 4 dolayında kalmaktadır (CE, 1986).

Son yıllardaki eşitlik politikalarıyla hükümetler kamu yönetimlerinde de kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik bazı adımlar atmışlardır. Bu nedenle ya yasal olarak üst yönetimde belirli oranda kadının yer alması zorunluluğunu getirilmiş, ya da uygulamayı bu yönde oluşturmaya özen göstermişlerdir. Örneğin İskandinav ülkelerinde kamu kuruluşları ve komisyonlarının yönetimlerinde kadın ve erkeklerin eşit olarak temsil edilmesini öngören yasalar kabul edilmiştir. Danimarka'da 1980 ortalarında kabul edilen bir yasaya göre hükümete bağlı kamu kurum ve komisyonlarına atama yapılırken olabildiği ölçüde kadın ve erkek üyeler arasında denge sağlanması öngörülmüştür (Danish Government, 1988, s.6). Belçika'da ise basın ve yayın kuruluşlarıyla ilgili "Medya Konseyi"nin yönetiminde, üyelerin üçte ikisinden çoğunun aynı cinsten olamayacağı koşulu getirilmiştir (Sineau, 1989, s. 28). Böylece eşitlik politikalarının uygulanması açısından çok önemli olan iletişim araçlarıyla ilgili bir konseyde, kadınların en azından üçte bir oranında temsil edilmesi sağlanmıştır. Fransa'da ise yasal bir düzenleme getirilmemekle birlikte, hükümetlere üst düzey kamu görevlerine kadınların da erkeklerle eşit olarak gelebilmesini sağlama görevi verilmiş, bu yolda alınan önlemler ve sağlanan gelişmeler konusunda parlamentoya iki yılda bir bilgi verilmesi yükümlülüğü getirilmiştir (Sineau, 1989, s.30).

Öte yandan kadınların kamu yönetimlerde üst düzey görevlere gelebilmeleri yolunda bazı önlemler alınmış olmakla birlikte, kadınların en çok sosyal işlerle uğraşan bakanlık ve kurumların yönetimine getirildikleri görülmektedir. Batı Avrupa ve öteki gelişmiş ülkeler genelinde, sosyal işlerle uğraşan bakanlıklara bağlı karar-verme organlarında yer alan kadınların oranı % 13.1 olmaktadır (Women, No., 1990). Bu konuda iyimser ve kötümser iki görüş dile getirilmektedir. İyimser görüşe göre, bu alanlar kadının eğitimi ve ilgisi nedeniyle etkin olabileceği alanlardır; bu açıdan iyidir. Kötümser görüşe göre ise, eşitlik politikaları gereği kadınların bulunmasından kaçınılamıyorsa, en az zarar verecekleri yerde bulunmaları istenmektedir (Women, No.1, 1990). Bu nedenle de bazı durumlarda ka-

dınların temsilini sağlamak için yeni görevler yaratılmakta, ancak bu görevler gerçek bir güç ve yetke içermekten uzak kalmaktadır.

Bugün için kadınların kamu kararverme organlarında yer almaları yönündeki önlemlerin henüz yetersiz kaldığı ve zaman zaman da sembolik bir eşitlik anlayışıyla hareket edildiği söylenebilir. Yine de karar-verme organlarında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönündeki politikaların gündeme gelmesi kadınlar için yeni olanaklar yaratmaktadır. Bir yandan kadının toplumsal rol algılaması ve çalışma yaşamına bakış açısı değişmektedir. Öte yandan eşitlik politikaları içinde karar-verme organlarına gelen kadınlar arasında kadın sorunlarına ilgi ve duyarlılık artmakta ve bu kadınlar arasında kadın sorunları konusunda bir dayanışma doğmaktadır. Bu nedenle kamu yönetiminde daha çok kadın politikası önemi yadsınamıyacak bir politika olmaktadır.

Kamu yönetimine daha çok kadının gelmesinin kadını siyasal katılımı ile de yakın ilgisi vardır. İlk olarak kamusal karar organlarına yeterli kadın gelmedikçe, yalnızca seçilen kadın sayısının artması kadın haklarının ve çıkarlarının korunmasına yetmeyeceği gibi, bu tür karar organlarında yer almayan kadının toplumu biçimlendiren politikaları etkileme olanağı da bulunmayacaktır. Ayrıca kamu yönetimlerinde yer alan kadının ülke yönetimi konusunda önemli bir bilgi ve deneyim kazanacağı açıktır. Bu deneyim gerek kendisinin siyasete katılımı, gerekse siyasette yer alan kadına destek vermesi açısından son derece önemlidir.

- Kota Uygulamaları

Kadının siyaset katılımı konusunda kota uygulaması daha da yaygınlık kazanmış bir uygulama olmaktadır. Batı Avrupa'da birçok siyasal parti, parti içindeki her düzey karar organlarında ve aday listelerinde kadınlara daha çok yer verilmesi ilkesini benimsemiştir. Çünkü siyasal partilerde kadın nerede sorusu, parti üyesi olarak kadının varlığını, fakat yönetici olarak pek ortaya çıkmadığını göstermektedir. Batı Avrupa genelinde siyasal partilerde kadın üye oranı % 20 ile % 40 arasında değişmektedir (Women, 2000, No:2, 1989). Buna karşılık parti yönetiminde, aday listelerinde, parlamento ve belediye meclislerinde çok az kadın bulunmaktadır. Siyasal yaşama katılmak birçok zaman erkekler için de kolay değildir ve özel koşullar gerektirmektedir. Bu açıdan siyasal partilerin dar kadrolardan oluştuğu, oligarşik yapı özellikleri gösterdiği gibi eleştiriler de yapılmaktadır. Kadın için ise, çok daha karmaşık sosyal, kültürel nedenlere bağlı olarak durum daha da zordur. Siyasal partilerde kararverme ve gücün erkeklerin elinde olduğu açıktır. Siyasal partiler içinde çeşitli görevlere gelmiş başarılı kadınlar da, çok zaman, "erkeklerin kadınları önderlik rollerinden uzak tutmaya çalıştıkları" yolunda görüşler ileri sürmektedir (McGlen, 1982, s.113). Gerçekten siyasal partilerde kadınlara genellikle destek hizmetler gibi görevler verilmekte, siyasal deneyim kazanma ve yükselme olanakları çok zaman daraltılmaktadır. Birçok siyasal partide kadının "seçilebilir aday" olarak değer kazanması da kolay

olmamaktadır.

Kadının yalnızca seçmen ve yardımcı rolden çıkması, seçilme açısından da erkeklerle eşit konuma gelebilmesi için siyasal partilerin kadınların yükselmesine açık olmaları gerekmektedir. Oysa tüm dünyada siyasal partilerde etkin rol oynayan kadın sayısı çok sınırlı olduğu gibi, çoğunlukla bu kadınlar kadın olma özellikleriyle değil erkeğe benzer özellikleriyle ön plana çıkan veya çıkmaya özen gösteren kadınlar olmaktadır.

Kadının siyasal yaşama katılması ve seçilmesinin, partiler içinde yükselme ve etkin görevlere gelme olanaklarıyla yakın ilişkisi olduğu da açıktır. Siyasal partiler ise yakın zamanlara dek kadını ne parti içi etkin görevler açısından, ne de seçilebilir aday olma açısından pek fazla değerli ve uygun bulmaktadırlar.

Tablo:3- Bazı Ülkelerde Aday Gösterilen ve Seçilen Kadın Oranları

Ülkeler	Kadın Aday Oranı	Seçilen Kadın Oranı
Belçika	25.2	8.3
Danimarka	21.5	31.2
Fransa	25.0	22.2
Almanya	19.6	14.8
İrlanda	10.8	13.3
İtalya	7.6	13.6
Lüksemburg	11.9	33.3
Hollanda	15.8	24.0
İngiltere ve Kuzey İrlanda	9.3	13.6

Kaynak: Women 2000, No.2, 1989, (Avrupa Konseyi'nin "Avrupa'daki Siyasal Süreçte Kadının Durumu" adlı raporundan alıntı, 1984).

Yukarıdaki tablo birkaç ülke dışında seçilen kadın oranının oldukça düşük kaldığını gösterirken, bir başka gerçeği de ortaya koymaktadır. Birkaç ülkede aday oranının üstünde kadın seçimi kazanmış görünmektedir. Bu ülkelerde toplumun kadına bakış açısının siyasal partilerin önünde olduğu söylenebilir. Siyasal partilerin kadını hala "seçilebilir" aday olarak görmemelerine karşın, bu ülkelerde kadın seçilebilme şansını arttırmış durumdadır. Bu sonuçlarda kuşkusuz, o ülkelerdeki feminist hareketin gücünün ve seçimlerde kadın adayların desteklenmesinin payı büyüktür.

Sonuç olarak tablo 2'de de verildiği gibi İskandinav ülkeleri dışında Batı Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda kadınların parlamentoda temsili bugün için bile %15'in altında kalmaktadır. Yerel yönetimlerde de kadın oranı İskandinav ülkelerinde %30'lara çıkarken, Orta Avrupa ülkelerinde % 10-15 arasında değiş-

mekte, Güney Avrupa ülkelerinde %10'un altına inmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre'de 1988 yılı için 28 kadın bulunmakta, eyalet meclislerinde kadınların oranı %15.8 olmaktadır (Women, 2000, No.1, 1989).

İşte bu gerçeklerin ışığında kadının siyasete daha çok katılımını sağlamak için siyasal partilerin yönetim organlarında ve aday listelerinde kadınlara kota ayrılması istenmektedir. "**Kotalar, siyasal partilerin ve meclislerin kapısını zorlayacak ve açacak araçlar**" olarak düşünülmektedir (Sineau, 1989, s.29). Bu anlayış içinde son yıllarda özellikle sol görüşlü ve eşitliği savunan partilerde kota uygulamasına geçilmiştir. Çünkü "kota" siyasal yaşamda temsil edilmeyen bir cinse, en azından belirli bir oranda temsil edilme güvencesi getiren eşitlikçi ve demokrat bir uygulama olmaktadır.

İsveç'te tüm siyasal partiler son birkaç seçimde, yasal olmasa da, aday listelerinde 40/60 oranına uygun davranmaktadırlar (CE, 1986, s.41). Bununla hiçbir cinsin parti listelerinde yüzde 40'dan az, yüzde 60'tan çok yer almaması sağlanmaktadır. Belçika'da tüm siyasal partiler parti organlarında beşte bir veya dörtte bir oranında bir kotayı uygulamaktadırlar. Belçika Sosyalist Partisi seçimlerdeki aday listeleri için de dörtte bir oranında bir kotayı kabul etmiştir. Bunların dışında İtalya, İspanya, Portekiz, Avusturya, F.Almanya'daki sol partiler de 1980'lerin ikinci yarısında genellikle % 25'lik bir kota uygulamasına geçmişlerdir.

F.Almanya'da Sosyal Demokrat Parti ilk kez 1986 yılında Nurnberg Konferansı'nda kadınlar için % 25'lik bir kota uygulamasını kabul etmiş, 1988 Münster Toplantısı'nda ise bunu gelecek yıllarda genişleyecek ve tam bir eşitliğe ulaşacak olan bir uygulamaya dönüştürmüştür. 1988 yılında kabul edilen tüzük değişikliğine göre tüm parti organları ve delege seçimlerinde her iki cinsin temsili için, en azından, yüzde 33 1/4'lük bir kota uygulanacaktır. 1990'dan sonra Federal Meclis, eyalet meclisleri ve belediye seçimleri için hazırlanacak aday listelerinde dört yerden biri kadın veya erkeğe verilecektir. Federal Meclis ve Avrupa Parlamentosu için hazırlanan eyalet listelerinde 1994'den sonra her üçüncü yer kadın veya erkeklere ayrılacaktır. 1998'den sonra ise listede adaylar bir kadın, bir erkek veya bir erkek, bir kadın ile başlayacak ve en az temsil oranı yüzde 40 olacaktır (SPD- Parteivorstand, 1989).

Kota uygulaması siyasal partilerin yönetiminde ve aday listelerinde buna bağlı olarak parlamento veya yerel yönetimlerde seçilen kadın sayısını da arttırmaktadır. Gerçi kota uygulamasının etkilerinin sınırlı kalacağı yolunda ciddi kaygılar vardır. Kuşkusuz bu kaygıları giderecek bazı koşullar olduğunda olumlu sonuçlar alındığı da görülmektedir. Örneğin genel olarak kadın-erkek eşitliği yönündeki geniş ve yaygın politikaların uygulandığı ve kadın hareketlerinin güçlü olduğu ülkelerde kota uygulamasına da sahip çıkılmakta ve gerçekten olumlu sonuçlar alınabilmektedir. Gerçekten ancak kadınların kadın sorunlarına duyarlılığı ve çabaları olumlu ayrımcılık uygulamalarının uygulanmasını kolaylaştırmakta ve onlara bir gerçeklik kazandırmaktadır.

Kota konusunda yapılan araştırmalar, uygulamanın kamuoyunda daha olumlu karşılındığı yolunda veriler ortaya koymaktadır. örneğın Avusturya'da yapılmış bir araştırmaya göre, genel olarak Avusturya'lı kadınların % 43'ü, siyasetle ilgili olanların % 60'ı kadınlar için kota gibi bir uygulamayı istediklerini belirtmişlerdir (CE, 1986, s.14). Avrupa Konseyi'ne üye ölkelerde milletvekillerini kapsayan bir araştırma da benzer sonuçlar vermiştir. Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan bir komisyonun gönderdiği bir soru kağıdına verilen yanıtlara göre, kadınların % 77'si, erkeklerin % 63'ü kadınların siyasete katılımlarını arttırmak için özel önlemler alınmasına olumlu bakmaktadırlar (CE, 1989, s.151). Bu tür önlemlerin geçici olmasını isteyenler toplam olarak % 42 olurken, % 58'i süreklilikten yana olduğunu söylemektedir.

Kuşkusuz tüm olumlu ayırıcılık uygulamaları olduğu gibi, kota konusu da tartışma dışı değildir. Kaldı ki yalnız başarısı ve sonuçlarıyla değil, henüz uygulanıp uygulanmaması açısından da tartışmalar sürüp gitmektedir. Ancak, belki olumlu sonuçlar alındığında tartışmaların yönü belirlenebilecektir. Bu nedenle de, özellikle kota uygulamasının ne ölçüde kadın sorunlarına çözüm getirebileceği gibi sorunların yanıtlanması gerekmektedir. Örneğın feminist yaklaşım içinde yalnız seçilmek değil, seçim başarılarının kadınlara yönelik politikalara yansımaları önemlidir (Kendrigian, 1984, s.91). Kota uygulamasında da bu nedenle, seçilen kadınlara büyük sorumluluk ve görev düştüğü açıktır.

4. TÜRKİYE'DE KADIN GERÇEĞİ

Genel olarak Türkiye'nin çok yüzlü bir toplum olması gibi, kadın gerçeğinin de birden çok yüzü bulunmaktadır. Doğu'su ve Batı'sı ile çok farklılaşan, aile, eğitim, iş ve çalışma koşulları çok değışen Türkiye'de tüm insanlar için olduğu gibi kadın için de yaşanılan gerçekler değışmektedir. Ancak değışen tüm sosyal, ekonomik ve kültürel etmenlere karşın değışmeyen bir kadın gerçeğı yok mudur?

Öte yandan birçok birçok alanda gelişmemişliğı ve birçok eşitsizliğı yansıtan Türkiye'de kadın-erkek eşitsizliğini tartışmak zaman zaman "anlamsız" ya da "yararsız" görölmektedir. özellikle insan haklarının tam anlamıyla sağılanamadığı bir ölkede kadın haklarıyla uğraşmak "lüks" de bulunabilmektedir. Bu araştırmada da bazı kadınlar, kadın haklarından önce insan hakları diyerek, insan haklarının gelişmesiyle kendiliğinden kadın haklarının gelişeceğini söyleyerek bu görüşü paylaşmışlardır.

Gerçekte Türkiye gibi toplumsal gelişimi ve değışimi sürüp giden bir ölkede bir yandan çağdaş değerler ve yüksek yaşam standartları, öte yandan geleneksel değerler ve çok düşük yaşam düzeyleri birarada varolabilmektedir. Bu durum tartışılan değerler, haklar, güvenceler sistemine de yansımaktadır. Bu nedenle bir yandan birincil insan hakları tartışılırken, kadın hakları tartışması da, tüketici hakları tartışması da yapılabilmektedir.

Ancak kadın hakları genişleyen, zenginleşen insan hakları içinde yer alsa da,

bu haklar kadın sorununun yalnızca bir yüzüdür. Çünkü kadın-erkek eşitsizliğinin kökleri çok derinlerden gelmekte ve temelde cinsiyet ayrımının sergilenmesini gerektirmektedir. Oysa büyük ayrımların yaşandığı Türkiye'de henüz bu anlamda bir sorgulama kadınlar arasında bile yaygın değildir.

Türkiye'de sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak yalnızca bazı kadınlar mı ezilmektedir? Bazı kadınlar için ise eğitim, ekonomik güç gibi nedenlere bağlı olarak "ezilmişlikten kurtuluş" mu sözkonusudur? Yoksa açık haksızlıkların dışında tüm toplumsal ilişkilerde karşımıza çıkan bir cinsiyet ayrımı mıdır söz konusu olan?

Türkiye'de kadın açısından hem çok açık ve büyük haksızlıkların yaşandığı, hem de tüm toplumsal ilişkilerde cinsiyet ayrımının belirleyici olduğu bir gerçektir. Üstelik bu durum çok fazla sorgulanmaksızın kabul de edilmiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Herşeyden önce birinci neden Türkiye'de sosyo - ekonomik koşulların ortaya koyduğu genel eşitsizlikler tablosudur. Ayrıca kadınlara özgü nedenler de vardır. Türkiye'de kadınlar uzun süre, zamanına göre ileri sayılan haklar elde etmiş olmakla yetinmişler, bu haklara uyma çabası, koruma çabası göstermişlerdir. Kuşkusuz bu yetinmede Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan az gelişmişliği, bu hakları bile kullanamayan kadınların varlığı da rol oynamıştır. Öte yandan genel olarak toplumun örgütlenme, hak arama ve siyasete uzaklığı da, kadınların bilinçlenme, seslerini yükseltmeleri açısından olumsuz rol oynamıştır. Varolan kadın örgütlerinin de kadın haklarını genişletmek ve yaygınlaştırmaktan çok kazanılan hakların savunulmasına ağırlık verdikleri söylenebilir (Tekeli, 1988, s.330). Ancak 1980 sonrasında ortaya çıkan örgütlenmeler içinde ataerkil aile, cinsiyet ayrımı gibi feminist söylemler ve yaklaşımlar dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak birkaç büyük kenü kapsayan bu anlamdaki kadın hareketlerinin, büyük bir toplumsal muhalefete dönüşmesi için önünde oldukça büyük engeller olduğu da açıktır.

Oysa Türkiye'de değişen sosyal, ekonomik ve kültürel etmenlere karşın değişmeyen "kadın olma gerçeği" kadının tüm toplumsal ilişkilerini belirlemektedir. Çok güçlü bir ataerkil aile yapısı ve cinsiyet ayrımı kadın için geçerli kuralları ve rolleri oluşturmaktadır. Bu toplum yapısı içinde kadın için "evlilik ve aile" vazgeçilemez bir öneme sahip olmaktadır. Ailenin seçeneksiz olması nedeniyle, ekonomik açıdan vazgeçilebilir olduğu durumlarda da kadın için güvenlik, cinsellik ve sevgi gereksinimlerini karşılayacağı tek ilişki biçimi olarak kalmaktadır (Tekeli, 1988, s. 387). Evlenme oranlarının yükselmesine karşın, Türkiye'de boşanma oranlarının düşüklüğü de bunun bir göstergesi olmaktadır.

Ailenin bunca vazgeçilmez olması, doğal olarak, her düzeydeki kadın için ev kadını ve annelik rolünü birincil konuma getirmektedir. Belki kentlerde çalışan kadınlar için bu öncelikler zaman zaman çelişkilere de yol açmaktadır. Ancak toplumsal değişimden en çok etkilenen öğrenim görmüş kentli kadın ya kendi seçimi, ya da ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışma yaşamına girse bile, toplumsal rolünde çok az değişiklik yapabilmektedir. Çünkü çok zaman ya

ailenin (kocanın) desteği fakat bağımlılık, ya da özgürleşme ve bağımsızlık fakat yalnız kalma arasında bir seçim söz konusu olmaktadır. Ekonomik açıdan bağımsız olabilecek çok az kadının bulunmasının yanısıra, bu durumdaki kadınlar da toplumsal ve duygusal nedenlerle aile ilişkilerini kolay kolay boşlayamamaktadırlar. Bu nedenle bireysel düzeyde de kadının, kadın-erkek eşitsizliğini ya da cinsiyet ayrımının yol açtığı toplumsal rolleri sorgulamaya pek şansı olmamaktadır.

- Genel Olarak Kadını Çevreleyen Koşullar

Türkiye'de yeterli olmayan eğitim, çalışma, sosyal güvenlik gibi olanaklar kadın için daha da kısıtlanmaktadır. örneğin 1987-88 öğretim yılında okullaşma oranları ortaokul çağındaki erkekler için % 64.4 kızlar için % 39.4, lise çağındaki erkekler için % 40, kızlar için % 25, yüksek öğretim çağındaki erkekler için % 14, kızlar için % 7.5 olmaktadır (Baloğlu, 1990, s.46). İleri yaşlardaki nüfus içinde de eğitilmiş kadın çok düşük sayıdadır. 12 yaş ve yukarısı kadın nüfus 18.6 milyon olurken, bunun yalnızca yaklaşık 2.5 milyonu ilkökul üstünde bir eğitim görmüştür (DİE, 1990, s.28). Bunlar içinde yüksek öğrenim gören kadın yalnızca 302 bin dolayında kalmaktadır.

Eğitim ve niteliksel gelişim olanağı kısıtlanan kadının, çalışma olanakları da kısıtlıdır. Herşeyden önce Türkiye'de tarım dışında yeni istihdam yaratılması yetersizdir. Çalışan nüfusun hala %57'si tarımda yer almakta, kadın çalışanlar arasında bu oran %77'ye çıkmaktadır. Gerçekten Türkiye'de yaklaşık 5.9 milyon kadın çalışıyor görünmekte, ancak bunların yaklaşık 4.6 milyonu tarım sektöründe yer alırken, 4.3 milyonu da (%72.8) ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (DİE, 1990, s. 35-36).

20.000 ve daha fazla nüfuslu yerlerde (kentler) yaşayan 12 yaş ve yukarısı kadın nüfus yaklaşık 9 milyon olurken, buralarda ancak 1 milyon dolayında kadın çalışmaktadır (DİE, 1990, s.98). Bu durumda çalışabilir durumdaki kadının kentlerde çalışma yaşamına katılma oranı %12 düzeyinde kalmaktadır. Yaklaşık 500 bin kadın işsiz görünmekte, 7.5 milyon kadın işgücü dışında kalmakta, bunun içinde 5.8 milyonu da ev kadını olmaktadır (DİE, 1990, s.98-100). Kentlerde bile çalışan kadının ancak yarısı ortaokul ve üstü bir eğitim görmüştür. Kentlerde 181 bin dolayında lise, 158 bin dolayında yüksek okul bitirmiş kadın çalışmaktadır (DİE, 1990, s.98).

Bağımsızlık ve özgürleşmenin maddi temelleri açısından bile, bu koşullara sahip kadın sayısının ne denli az olduğu ortadadır. Üstelik özellikle düşük gelirli işlerde çalışan kadınlar arasında çalışma isteksizlikle de karşılaşmaktadır. çalışmaları karşılığında eve bir katkı sağlayan, ancak ev yükleri ve çocuk sorumluluğundan kurtulamayan kadınlar için, çalışmanın pek çekici olmaması da anlaşılabilmektedir.

Bu durumda bırakınız toplumu sorgulamayı, ev kadını dışında roller arama, ya

da bunlara öncelik verme şansının bile ancak çok sınırlı sayıda kadın için söz konusu olacağı açıktır. Öte yandan geleneksel rolleri değiştirmek, ekonomik güvence açısından daha iyi durumdaki kadınlar için de kolay görünmemektedir. Eğitim ve çalışma belki kadının toplumdaki ve ailedeki rolünü sorgulama olanağını arttıracak iken, ataerkil toplum yapısı içindeki eğitim kadınlara ilişkin geleneksel değerlerin yeniden üretilmesine hizmet etmektedir (Gök, 1990, s.169). Bu nedenle birçok kadın için her yerden dayatılan toplumsal değerlerin dışına çıkma şansı doğmamaktadır.

Bir yandan kendi rol algılaması, öte yandan toplumsal bas-kılar, bir başka yandan de yeterli zamanı olmaması nedeniyle birçok eğitilmiş ve nitelikli kadın da, işine yaşamında ikincil bir yer vermektedir. Belki çalışarak ekonomik ve sosyal güvence sağlamakta, ancak onun için de çok zaman toplumsal açıdan değer kazanmanın yolu aileden geçmektedir.

Ev ve ailenin birincil önemini koruması nedeniyle de kadının çalışma yaşamında erkeklerle sınırlı bir rekabet şansı olmaktadır. Özellikle daha çok zaman, enerji ve sorumluluk isteyen üst düzey görevler için kadınların erkeklerle rekabeti hiç söz konusu olamamaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özel ve kamu sektöründe alt düzeylerdeki görevlerde çok sayıda kadın çalışmakta, ama yönetim basamaklarında kadına pek rastlanamamaktadır. Yapılan araştırmalar kadınların çalışmayı geleneksel rolleri için engel olarak gördüklerini ortaya koyarken, çok zaman yöneticilerin de kadının yükselmesine karşı olumsuz bir tutumları olduğunu göstermektedir (Çitçi, 1982, s.232-248). Kadının en yoğun olarak çalıştıkları alanlarda bile çok sınırlı sayıda kadın yönetici görülebilmektedir.

Örneğin izmir ili Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilkokulların 970' inde erkek 49'unda kadın, 113 ortaokulda erkek, 6'sında kadın, 100 lisede erkek, 19'unda kadın müdür olarak görev yapmaktadır. Tüm olarak kadın müdür oranı %6.25 olmaktadır (Koray, 1990, s.86). Üniversitelerde de durum çok farklı değildir. 29 üniversitenin hiçbirinde kadın rektör bulunmamakta, 201 fakülte dekanının yalnızca 6'sı kadın olmaktadır (1989-1990 yılı).

Özel sektörde üst düzey yönetimde kadın sayısı çok daha düşük olmaktadır. İstanbul'da 80 büyük işletmeyi kapsayan bir araştırmada 100 işçiden çok işçi çalıştıran 63 büyük işletmenin yalnızca altısında "7" üst düzey kadın yönetici bulunduğu (%2,80), 100 işçiden az işçi çalıştıran işletmelerin ise hiçbirinde üst düzey kadın yönetici olmadığı ortaya konmuştur (Tabak, 1985, s.71-72).

Yönetim orunlarından uzak kalan kadın karar-verme süreçlerinin de dışında kalmış demektir. İleride değineceğim gibi yalnız kamu ve özel sektörde değil serbest çalışılan ve çok sayıda kadının yer aldığı mesleklerde de kadınlar meslek odalarının yönetimine pek ilgi göstermemekte, oda yönetiminde varlıkları çok zaman "sembolik olmaktadır". Bu nedenle Türkiye'de de kadının yalnızca siyasal katılımı değil, tüm karar-verme süreçlerine katılımının arttırılması birlikte düşünülmelidir. Bunun da kapsamlı bir "eşitlik" politikası ile gerçekleşeceği açıktır.

Sonuç olarak Türkiye'de ailenin ve geleneksel rolün önemini koruması nedeniyle kadının ne kamusal alana ilgisinin artması, ne de bir rol çatışmasına girmeden kamusal alana açılması kolay görünmektedir. Bu koşullar altında siyasete ilgisi ve katılımının da sınırlı olacağı açıktır. Gerçi özellikle büyük kentlerde değişime ve çağdaş değerlere açık, bağımsızlık ve özgürlüğe doğru önemli adımlar atmış görünen bir kentli kadın kesimi de vardır (Tekeli, 1990, s.11). Belki bu kadınlar Türkiye'de kadın olmaktan gelen önemli engelleri aşmış da görünmektedirler. Araştırmada da örneklem içindeki kadınların yarısından çoğu (%67) gündelik yaşam ve çalışma yaşamında kadın olmaktan gelen bir engel ya da zorlukla karşılaşmadıklarını söylemektedirler. İşte bu kadın kesimi kadın haklarının itici gücü olabilir mi? ya da onlar için feminist yaklaşımlar neler ifade etmektedir? Bunların bilinmesine gerek olduğu da açıktır.

- Siyasal Yaşamda Kadın

Kadının siyasete ilgi ve katılımı konusunda da benzer özellikler çizmek olasıdır. Seçmen olarak oy verme konusunda erkeklerden çok farklı olmayan kadının, siyasete etkin katılımı açısından büyük ayrımlar ortaya çıkmaktadır. Siyasal konulara ilgi açısından farklılıklar olduğu da açıktır. 1980 öncesinde Ankara'da yapılan bir araştırmada siyasal partilerle ilgili konularda erkeklere göre çok daha fazla sayıda kadın yeterli bir yanıt veremediği gibi, % 30'u da siyasal haberlerle hiç ilgilenmediklerini söylemişlerdir (Tekgöz, 1979, s.217). Kadınların oylarını

Tablo: 4 - Geçmişten Bugüne Büyük Millet Meclisinde Kadınlar

Yasama Dönemi	Seçim Yılı	Toplam Millet - vekili sayısı	Kadın Millet- vekili sayısı	Kadın M.vekili Oranı (%)
5	1935-1939	441	18	4.08
6	1939-1943	465	15	3.23
7	1943-1946	484	16	3.31
8	1946-1949	497	9	1.81
9	1950-1951	491	3	0.61
10	1954-	535	4	0.75
11	1957-	602	8	1.35
12	1961-	449	3	0.67
13	1965-1966-1968	455	8	1.76
14	1969-	450	5	1.11
15	1973-1975	456	6	1.31
16	1977-1979	455	4	0.88
17	1983-1986	410	12	2.93
18	1987	449	6	1.34
TOPLAM		6639	117	1.76

kocalarının etkisiyle kullandıkları yönündeki varsayım ise pek doğrulanmamaktadır. Ayata'nın "Konda" nın yaptığı araştırmaya dayanarak belirlediği bulgulara göre, kadınların yarısından biraz fazlası eşlerine oylarını söylememekte, büyük bir oranı da eşlerine sormadan oy kullanmaktadır (Ayata, 1990, s. 270). Ayata bu nedenle kadının oy verme düzeyinde (bireysel katılım) bir sorun çıkmazken, siyasete etkin katılımı (toplumsal siyasal katılım) açısından büyük kısıtlamalar olduğunu belirtmektedir. Örneğin aynı araştırmada araştırmaya katılanların yalnızca % 15'i kız çocuklarının politikacı olmasına taraftar olduğunu belirtmekte, eğitim düzeyi yüksek olanlarda bu oranın daha arttığı ortaya konmaktadır (Ayata, 1990, s. 274).

Bu koşullar altında Türkiye'de neden siyasal etkinliklerde daha çok kadın yok sorusunun da yanıtı ortadadır. Büyük Millet Meclisi'nde, belediye meclislerinde ve de siyasal partilerin yönetimindeki kadın sayısı ortadadır. Bu sayılar, nedenleri ne olursa olsun, Türkiye' de kadının temsil edilmeme gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan Türkiye Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler içinde en geri kalanı olmaktadır.

Birçok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını elde ettiği çok zaman kıvançla söylenen kadının Türkiye'de siyasette yeri budur. Tek partili dönemde sembolik açıdan daha önemli konumu bulunan kadının siyasal katılımı, çok partili dönemle birlikte daha da azalmaktadır. 80 sonlarında kadının TBMM'de altı milletvekili ile temsil edilmesi olağan sayılmakta, bir kadın bakanın olması da sevindirici bulunmaktadır. Belediye Meclislerindeki durum da çok farklı değildir.

1969-1977 dönemini kapsayan iki dönemde İstanbul Belediye Meclisi'nde kadınların temsil oranı sırasıyla %7.7 ve % 9.8 olmuştur (Tekeli, 1982, s.285).

1980 sonrasında büyük kentlerdeki belediye meclis üyelerinde ne ölçüde değişiklikler olmuştur? Bugün İstanbul, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyesi ve ona bağlı belediyelerde kadın meclis üyesi geçmişe ve parlamentodaki temsilen oranla biraz daha umut vericidir. İstanbul'daki belediyelerde toplam olarak kadın meclis üyesi yüzde 4.3, Ankara'da yüzde 12.1, İzmir'de ise yüzde 13.2 olmaktadır. İstanbul'daki toplam 29 kadının 16'sı, Ankara'da toplam 28 kadının 25'i, İzmir'de toplam 19 kadının 15'i ise SHP'lidir.

Tablo:5- İstanbul, Ankara ve İzmir'deki Büyükşehir ve Bağlı Belediyelerde Meclis Üyeleri

	Erkek	Kadın	Toplam
İSTANBUL			
Büyükkent	143	4	147
Adalar	11	11	12
Bakırköy	46	2	48
BeYOğlu	31	1	32
Beykoz	32	0	32

Eminönü	25	1	26
Eyüp	38	0	38
Fatih	37	1	38
Gazi Osman Paşa	38	0	38
Kadıköy	44	2	46
Kağıthane	30	1	31
Kartal	35	3	38
Küçükçekmece	38	0	38
Pendik	32		32
Sarıyer	27	4	31
Şişli	37	3	40
Ümraniye	37	0	37
Üsküdar	36	3	39
Zeytinburnu	31	1	32
ANKARA			
Büyükkent	50	3	53
Çankaya	38	7	45
Mamak	31	4	35
Yenimahalle	34	3	37
Altındağ	32	5	37
Keçiören	34	1	35
Sincan	23	2	25
Etimesut	12	3	15
İZMİR			
Büyükkent	32	1	33
Konak	39	6	45
Karşıyaka	33	4	37
Bornova	25	5	30
Buca	28	3	31

Yerel yönetimlerin gerçekte tüm dünyada kadınların daha ilgili oldukları ve daha etkin katıldıkları siyasal düzeyler olduğu bilinmektedir. Gerek kendi ilgi alanları, gerek uğraşılabilir kolaylıkları, gerekse de seçmenle ilişkileri nedeniyle yerel yönetimler kadınlar için daha uygun koşullar içermektedir. Kuşkusuz siyasal karar süreçlerini merkezileştirmekten uzaklaştıran yerel yönetimler, katılımın daha kolay ve daha doğrudan olması nedeniyle demokratik işleyişler açısından da daha uygundur. Bu nedenle siyasetin içeriğinin ve işleyişinin değişmesi gerektiğini belirten feminist yaklaşım ile merkezden uzaklaşma ve daha katılımcı çözümler gerektiren demokratik arayışlar arasında paralellik olduğu da açıktır. Bu anlamda yerel yönetimler iktidar, güç, katılım gibi gerek feminist yaklaşım, gerek daha katılımcı demokrasi arayışları açısından önemli olan kavramların değişim geçirebileceği alanlar olma şansını taşımaktadırlar.

Millet Meclisine ya da belediye meclislerine giren çok sınırlı sayıda kadınlar kimlerdir, ne gibi özellikleri vardır? Bu konuda epeyce araştırma yapıldığı söylenebilir. Araştırmalardan çıkan bulgular da benzer özelliklere işaret etmektedir. Birincisi, özellikle Millet Meclisi'ne seçilen kadınların seçkin özellikler taşıdığıdır. İkincisi de bu kadın milletvekillerin kadın sorunlarına özel bir duyarlılık göstermek yerine partili kimliklerine önem verdikleri yolunda olmaktadır.

Tekeli'nin 1980 öncesine ilişkin (1935-1973) araştırmasında Millet Meclisi'ne seçilen 69 kadının büyük çoğunluğunun (%68.1) yüksek öğrenim gördüğü, bir ya da birkaç yabancı dil bildiği ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1982, s.289). Belediye meclislerine giren kadınlarda lise ve enstitü bitirmiş kadınlar ağır basarken, çoğunluğu da ev kadını olmaktadır. Tekeli bunu belediye meclislerinin kadın için daha erişilebilir bir karar organı olmasına bağlamakta, Millet Meclisinin ise ancak çok seçkin kadınlara açık "bir kapalı klüp" niteliğinde görüldüğünü belirtmektedir (Tekeli, 1982, s.290).

Arat'da parlamentoya seçilen kadınların eğitimi ve meslekleri açısından bilgiler verirken benzer bulgulara işaret etmekte, ancak erkeklerin de aynı özellikleri gösterdiğini söylemektedir (Arat, 1989, s.54). Bu açıdan parlamentonun genel olarak seçkin özellikler gösterdiği söylenebilir. Arat ekonomik koşullar açısından erkeklerle kadınlar arasında bir ayırım olduğunu belirtmekte ve daha çok ekonomik sorunları aşmış kadınların seçimlere katılabildiği gibi bir sonuca varmaktadır (Arat, 1989, s. 67).

Araştırmalardan elde edilen ilginç bir bulgu da kadınların siyasetle ilgilenmelerinde ailenin önemli rol oynadığıdır. Tekeli'nin araştırmasında kadınları siyasetle ilgilenmeye iten başlıca etkenin, ya kendi ya da kocasının ailesinin siyasetle ilgilenmesi olduğu ortaya konmaktadır (Tekeli, 1982, s.300). Arat'ın araştırmasında da görüşme yaptığı 16 milletvekili kadından 9'unun yakınlarının siyasetin içinde olduğu saptanmıştır (Arat, 1989, s.84). Bu durumda kadının siyasete ilgi ve katılımında ailenin belirleyici rolü ortaya çıktığı gibi, siyasetin çok dar bir kesimle sınırlı kaldığı gibi bir başka gerçeğin de ipuçları ortaya konmaktadır.

Kadın milletvekilleri siyasette daha çok kadının yer alması gerektiğini belirtirken, kadın olmanın siyasete katılmada özel bir sorun yaratmadığını da söylemektedirler. Ancak yine de evlilik ve çocuğun kadının siyasetle uğraşmasını zorlaştıran etmenler olduğunu kabul etmektedirler (Tekeli, 1982, s.320). Arat çalışmasında kadın ve erkek milletvekillerine sorduğu kadının siyasete katılımını zorlaştıran çok sayıda etmen konusunda şu yanıtları almıştır: Kadın milletvekillerinin % 36.2'si, belediye meclisi üyelerinin % 48.3'ü çeşitli açılardan erkeklerin engeller çıkardıkları görüşünü ileri sürmüşlerdir (Arat, 1989, s.109). Kadın milletvekillerinin % 34.3'ü bunda kadınların da suçu bulunduğunu söylemekte, % 12.1'i de ev kadınlığının bir engel olabileceğini belirtmektedir. Erkek milletvekillerinin ise yarısından çoğu (% 54.1) siyasetin erkek işi olduğunu belirtirken, kadın milletvekili ve meclis üyelerinin ancak % 14'ü bu görüşü pay-

laşmaktadır. Görülüyor ki oldukça iyi ve uygun koşulları bulunan söz konusu kadın politikacıları, siyaset erkek işidir görüşünü aşmışlardır. Ancak siyasal yaşamda erkeklerin kadınlar için birçok engel oluşturduğu görüşünü korumaktadırlar.

Araştırmalar tek partili dönemden sonra sembolik değeri azalan kadının parlamentoda temsilinde düşme görülürken, rolünde bir değişme olduğunu da göstermektedir. Tek partili dönemde kadın sorunlarını daha çok gündeme getiren ve kendilerini kadınların temsilcisi olarak gören kadın politikacıların yerini, kendilerini kadınların temsilcisi olarak görmekten uzaklaşan ve kadın sorunlarını yansıtmaya eğilimi azalan politikacılar almıştır (Arat, 1987, s.55). Bu dönemde kadınlar için parti kimliği ön plana çıkmıştır. Çok partili yaşamla birlikte erkeklerle benzer koşullarda siyasal savaşıma giren kadınların, birer zayıflık sayılabileceği kaygısıyla, kadın olma özelliklerini adeta yok sayma eğilimi içine girdikleri söylenebilir. Ayata özellikle koca veya aile desteği olmaksızın bağımsız olarak siyasete atılan başarılı ve nitelikli kadınların kadın olma özelliklerinden sakındıklarına işaret etmektedir (Ayata, 1990, s.283). Kendi başarılarına dayanarak siyasete giren bu kadınlar siyasette daha az kadın olmasının kadınlara özgü sorunlardan kaynaklandığını düşünmekte ve kadın sorunları ile kadın hareketlerine daha uzak bakmaktadırlar (Ayata, 1990, s.285).

Görülüyor ki, Türkiye'de kadın yalnız sayısal yetersizlik nedeniyle değil, seçilen kadınların nitelikleri ve kadın sorunlarına ilgisi nedeniyle de siyasal karar organlarında pek temsil edilememektedir. Siyaset erkek işidir görüşünü benimsemeyen kadınlar, yine de siyaseti erkek gibi yapmaktadırlar. Aksi halde siyasal alanda pek şansları olmayacağı görüşüyle kadınca özelliklerden kaçındıkları gibi, kadının yalnızca kadın olmaktan gelen sorunlarına kayıtsız kalabilmekte, cinsiyet ayrımcılığı gibi söylemlerden uzak durmaktadırlar.

Bu koşullar altında siyasal yaşamda ve de çeşitli karar organlarında temsil edilemeyen kadın ve kadın sorunları Türkiye gündemine de girememektedir. Kadının aslında her düzeyde ve her ilişkide yaşanan eşitsizlik sorunları Türkiye'de siyasal gündeme gelemeyen ve "bastırılan" konulardan biri olmaktadır. Danılerup, toplumdaki egemen güçlere, çıkarlara ve ayrıcalıklara dokunan, bunların değişmesini isteyen istemler, çoğu zaman, ya seslerini duyuramadan bastırılırlar, ya karar verme sürecine girmeden sesleri kesilir, ya da karar-verme sürecine girseler bile saptırılır, ya da sakatlanırlar demek, kadın sorunlarının da bunlardan biri olduğunu belirtmektedir (Dahlerup, 1982, s.35). İşte siyasal sistemde bu "temsil dışı kalma" olayını gidermenin yolu kadınlar için de örgütlenme, temsil edilebilme ve sorunlarına ilişkin istemlerini topluma mal edebilme yollarını bulmaktan geçmektedir. Bu açıdan Türkiye'de de kendilerini erkeklerle özdeşleştiren ve kadın sorunlarına uzak bakan kadın politikacıların daha çok olması kadın açısından bir çözüm olmayacaktır. Kadın politikacıların öncelikle kadın sorunları konusunda duyarlılıklarının artması ve bu sorunları temsil niteliğini taşımaları gibi bir değişime gerek olduğu açıktır.

- SHP İçinde Kota'nın Kabulü

Kadının temsil edilmeme, hatta konuşulmama gerçeği içinde, birdenbire Batı Avrupa ülkelerinde yer alan "kota" uygulaması Türkiye'nin gündemine girmiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti-SHP, 27-28 Ocak 1990 tarihlerinde toplanan olağanüstü kurultayda bir tüzük değişikliğine giderek parti yönetim organlarında kadınlara % 25'lik bir yer ayrılmasını kabul etmiştir. Böylece Sosyalist Enternasyonal'in üye ülkelerden istediği karara uyarak Batı Avrupa'daki sol kanat partilerde görülen gelişmeye ayak uydurmuştur.

Yapılan tüzük değişikliği'ne göre "ilçe yönetim kurullarında her iki cinsiyetten en az iki, il yönetim kurullarında en az üç üye bulunur" (Md.20). 44 üyelik Parti Meclisi'nde de her iki cinsten üyelerin sayısı 11'den az olamaz (md.27). Görülüyor ki yapılan değişiklik, yalnızca partinin belirli organlarında kadınların belirli bir sayıda temsilini güvence altına almaktadır. Bu temsil, ayrıca yeterli sayıda aday olduğunda gerçekleşecektir.

Aynı kurultayda yapılan seçimle 45 kişilik Parti Meclisi'ne 11 kadın üye seçilmiştir.

Ancak gerek parti'nin kendisi, gerek Türkiye'de siyasal yaşam ve kadınlar için çok önemli olması gereken bu tüzük değişikliği ve kota konusu öncelikle parti içinde gereken duyarlılıkla ele alınıp kamuoyuna sunulamamıştır. Belki bunun için ülke genelinde kadın konusunda yeterli bir duyarlılık olmadığı ileri sürülebilir. Daha henüz Batı'da olduğu gibi birçok alanda kadın-erkek eşitliği politikaları gündeme gelmiş değildir. Feminist yaklaşımları benimseyen kadın hareketleri hem oldukça yeni, hem de sınırlı kalmaktadır. Kadının siyasal katılımı ise hep bir dilek olarak sunulmakta, ama bu konuda ciddi bir düşünce ya da çaba gösterilmemektedir. Bu koşullar altında "kota"...

Gerçekten toplumun ataerkil yapısının yeterince tartışılıp sorgulanmadığı, kadın-erkek eşitliği yönünde politika ve uygulamaların gündemde olmadığı Türkiye'de kotanın kabul edilmesi "havada" kalmış gibidir.

Henüz her tür toplumsal ilişkide cinsiyet ayrımını tüm boyutlarıyla yaşayan bir ülkede, kadın-erkek eşitliği ve demokrasi arayışlarında ileri gitmiş ülkelerde gündeme gelen "cinslere eşit temsil olanağı" diyen bir uygulama ortaya atılmıştır. Ortaya atılmıştır, ama ne yazık ki havada kalmaya da mahkum edilmiştir.

Oysa bilinmektedir ki, kota gibi "olumlu ayrımcılık" uygulaması, kadınlara karşı uygulanan ve kökleri derinlere giden ayrımcılığın önlenmesini amaçlayan geniş kapsamlı politikaların bir parçasıdır, hem de incelikli bir parçasıdır.

Bu uygulamanın birçok önlem ve uygulamayla bütünleştirilmesi ve uygulamada sonuç vermesi için de ne denli yaygın değişikliklere gidilmesi gerektiğine daha önce değinmiştim. Tüm bunları düşünmeden, tartışmadan kotanın kabulü, büyük bir sorun alanına öncesi ve sonrası olmayan "gösterişli" bir dokunuş olarak görülme ve kalma tehlikesini içermektedir.

Bu tehlikeyi bir ölçüde de olsa giderecek ve toplumda kadın sorunlarına ilişkin bir duyarlılığın gelişmesine katkıda bulunabilecek kurum, kuşkusuz kotayı kabul eden SHP olabilirdi. Eğer SHP kotanın kabulünü parti içi öteki sorunların önüne geçirip, bu konuda gerçekten bir tartışma zemini yaratabilseydi, önce kendi tabanını, sonra kamuoyunu bu konuda hazırlama yönünde bir çaba gösterseydi, en azından kotanın ne olup ne olmadığı konusu açıklık kazanabilirdi. Kota konusunda içtenliğini kanıtlamanın yolu da hiç kuşkusuz konunun böyle bir duyarlılıkla ele alınmasıyla olanaklıydı.

Üstelik kendi içinde kota uygulamasını kabul eden bir partinin genel olarak kadın-erkek eşitsizliği konusundaki görüşlerini anlatması, bu konuda ne gibi politikalar düşündüğünü gündeme getirmesi ve bu yolda bir kamuoyu yaratmaya çalışması da "işin gereği" olmalıydı. Oysa bunlar yapılmamıştır.

Gerçi daha sonra bu yolda bazı adımlar atılmıştır. SHP'de 1987 yılı içinde gerçekleşen 3.Olağanüstü Kurultay'da kabul edilen uygulama politikaları içine birde "Kadın Sorunları Bölümü" eklenmiş ve "kadının toplumdaki yerini geliştirecek ve kadın sorunlarını çözümleyecek" bir devlet biriminin "Kadın Sorunları Bakanlığı"nın kurulması programa alınmıştır. 1990'daki Olağanüstü Kurultay'dan sonra ise Kadın Sorunları Bakanlığı'na gölge kabine de yer verilmiştir.

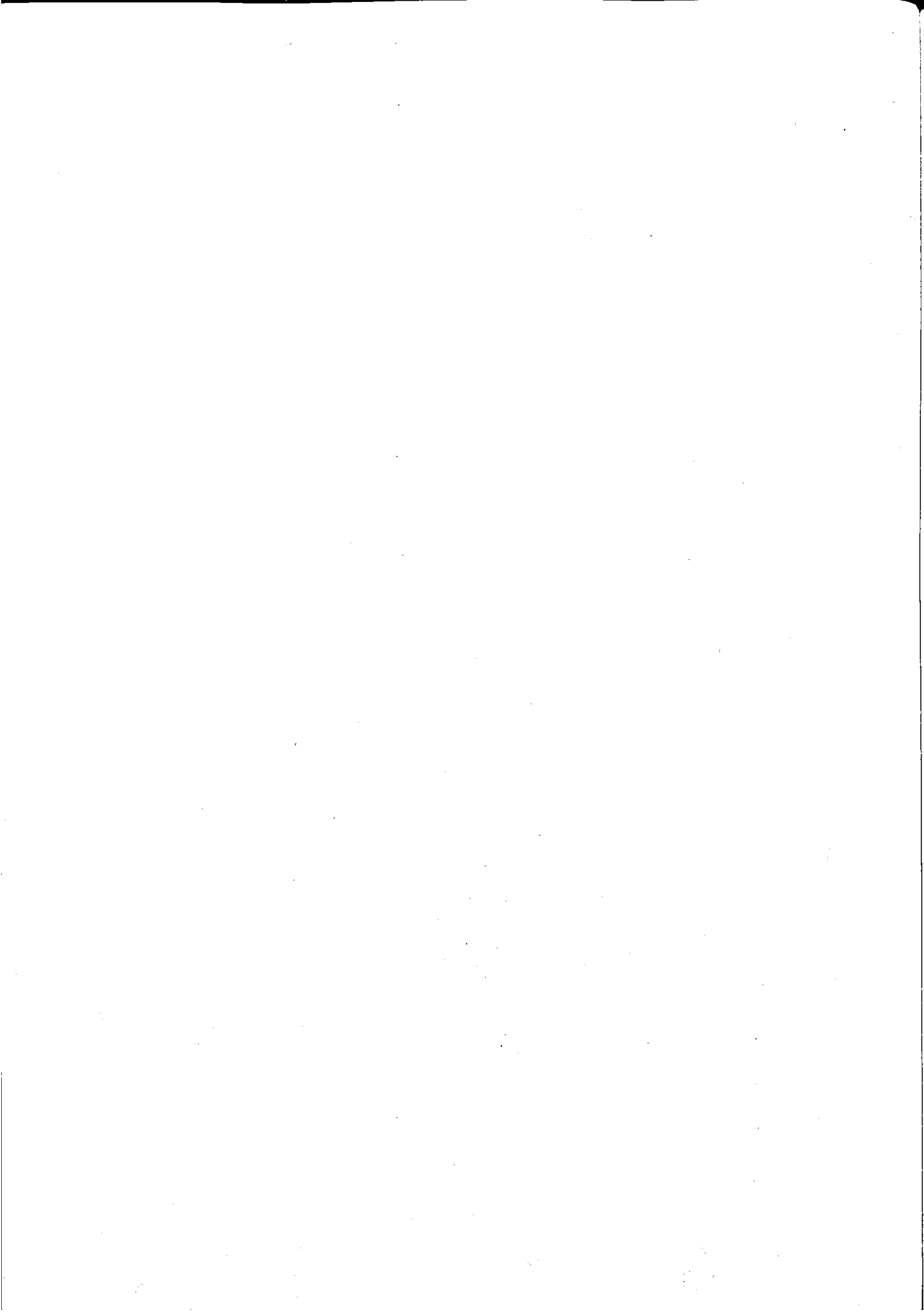
SHP Kadın Sorunları Bakanlığı'nın kuruluşu ile ilgili hükümlerde, daha ayrıntılı olarak amaçlar ve iktidara gelindiğinde ele alınacak bir "5 yıllık Eylem Planı (KEP)" yer almaktadır. Bu dönem içinde de Kadın Sorunları Bakanlık Hazırlık Bürosu ve Gölge Bakanlık oluşturulmuş bulunmaktadır. Bu Büronun iller düzeyinde örgütlenmeye gitmesi, çeşitli kesimlerden alacağı desteklerle gelecekteki politikalar ve eylem planı için hazırlık yapması istenmektedir. Bu durumda en azından bundan sonra kapsamlı bir kadın politikası oluşturulması için olumlu ilk adımlar atılmıştır diyebiliriz.

Bu konuda partili kadın politikacıların da kendilerine düşen sorumluluğu ne ölçüde yerine getirdikleri sorulabilir. Parti içinde uzun süre bir savaşım verdikten sonra bir yerlere gelmiş kadınlar, kota konusunda kuşkulu ve isteksiz midirler? Kendilerinin erkeklerle eşit koşullarda verdikleri savaşımın sonra, böyle bir kota uygulamasının kabulünü bazı kadınlar için "kolaycılık" mı olacağını düşünmektedirler? Sanırım parti içinde yükselen kadınlar nitelikleri açısından kadın milletvekillerine benzetilmekte ve kadın-erkek konularına cinsiyet ayrımcılığı yaklaşımıyla bakmamaktadırlar. Ancak nedenleri ne olursa olsun, kota uygulamasının öncelikle savaşımını vermesi gereken partili kadınların bu konuda oldukça duyarsız ve çabasız kalmalarının "kota" açısından olumsuz olacağı açıktır.

SHP'nin daha öncelikli sorunları, parti içindeki kadınların konuya yeterince sahip çıkmayışları, toplumun bu konudaki duyarsızlığı ve kotanın geniş kapsamlı bir eşitlik politikasıyla bütünleştirilememesi gibi çeşitli nedenlerle, ne yazık ki bu uygulama ne Partinin, ne de Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer alabilmiştir.

Bu durumda kabulü ve uygulanması açısından pek de istekli ve umutlu görünmeyen araştırmada da ortaya çıkan görüşlere ve bu görüşteki kadınlara hak mı vermek gerekir? Yoksa kadın sorunlarına gösterişli bir dokunuş olan kotanın kabulünü, tüm toplumsal ilişkilerde kadınlara eşit koşullar sağlanması yönünde bugün olmayan politikaların oluşmasına katkıda bulunabilecek bir dokunuş olarak iyimserlikle karşılamak mı doğru olur? Bu dokunuş ciddi bir "el atma" ya dönüşebilir mi? Bunu, birçok koşula bağlı olarak zaman gösterecektir.

Bu araştırma, ne denli yetersiz olursa olsun, kadın sorunlarına toplumda bir ilgi ve duyarlılık kazandıracak her girişimin yanında olan bir düşünüşün ve kadın sorunlarını gündeme getirmek ve tartışmak gereğine olan inancın bir sonucudur. Konunun tartışılması, görüşlerin öğrenilmesi, eleştirilerin ortaya konması ile "kota" uygulaması da içerik kazanacak, canlılık bulacaktır. Bu açıdan ne fazla iyimser, ne de kötümser olmaksızın bazı gerçekleri yakalamak ve tartışma alanına getirmek istemektedir. örneklem içinde yer alan kadınların gerek siyasal ilgileri ve kota konusundaki görüşleri, gerek genel olarak kadın sorunlarına yaklaşımları bu konularda Türkiye'de ne denli yoğun tartışmalara gereksinim olduğunu ortaya koyarken, tartışmalara da bazı açıklıklar kazandırabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI:

TÜRKİYE'DE KADINLAR BU KONULARDA

NE DÜŞÜNÜYORLAR?

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE EVRENİ

Araştırmanın başlıca amacı birinci bölümde değinilen konuların kadınlarla tartışılmasını sağlamaya yöneliktir. Kadının, kadın sorunlarının siyasal yaşamda ve siyasal gündemde temsil edilmemesi gerçeği karşısında, herşeyden önce kadınların kendileri bu sorun konusunda ne düşünmektedirler? Bu temsil edilmeme gerçeğini değiştirme yönünde bir potansiyelleri var mıdır?

Bir siyasal parti de kabul edilen kota uygulaması bu açıdan umut verici olarak kabul edilebilir mi? Kadınların siyasette temsilini arttırmaya yönelik kota uygulamasının temelde kadın sorunlarının siyasette temsili amacı taşıdığı da açıktır. Bu sorunlar konusunda kadınlar arasında ne ölçüde bir duyarlılık söz konusudur?

İşte tüm bu soruların tartışılması için herşeyden önce, en azından belirli bir kesim kadının görüşlerine gereksinim duyulmaktadır. Kuşkusuz değişik kadın kesimlerinin bu konulardaki görüşleri konusunda ayrımlar olabilir. Bu açıdan değişik kesimlerin görüşlerinin öğrenilmesinin yararlı olacağı da açıktır. Ancak bir seçim yapmak gerekirse hangi kesim kadının bu konudaki görüşlerine öncelik verilebilir?

Bu soruya, kuşkusuz, önem verilen kıstaslara göre farklı yanıtlar da verilebilir. Bu araştırma siyasete ilgi ve katılım açısından daha yüksek bir potansiyeli olduğu varsayılan bir kadın kesimini kapsamayı amaçlamıştır.

Bu kesim kadın eğitim, bağımsız çalışma, ekonomik güç gibi daha iyi olanaklarla, büyük kentlerde yaşama ve geniş kesimlerle iletişim kurma gibi koşullarla çevrelenmiş durumdadır. Tüm bu etmenlerin genel olarak toplumsal olaylara ve siyasete ilgiyi arttıracığı varsayılmaktadır.

Kentlerde çalışan çeşitli meslek grupları içinde eczacı, hekim, diş hekimi ve avukat gibi dört meslek grubunun seçilmesindeki neden ise, bu dört mesleğin kadınların yoğun olarak çalıştığı meslekler olmasıdır. Gerçekten bu mesleklerde çalışan kadınlar, söz konusu mesleklerde çalışanların tümü içinde yüzde 20 ile yüzde 60 arasında değişmektedir.

Tablo:1- Dört Meslek Grubu İçinde Erkek ve Kadın Çalışanlar

Oranı (Eylül 1990)*				
	Toplam	Erkek	Kadın	Kadınların Oranı
Avukat	25.123	18.885	6.126	34.4
Hekim	14.577	11.631	2.746	18.8
Diş Hekimi	9.700	-	-	30
Eczacı	17.388	6.955	10.433	60

Büyük kentlerde bu mesleklerde çalışan kadın oranı daha da artmakta, yarıya yaklaşmaktadır.

Görülüyor ki bu mesleklerde kadınların oranı azımsanmayacak düzeydedir. İşte kadınların yoğun olarak çalıştığı bu mesleklerde yer alan kadınlar, nitelikleri ve ilgileri nedeniyle de söz konusu sorunları tartışmaya uygun bir kadın kesimini oluşturmaktadırlar.

Söz konusu dört meslek grubunun her birinden ve İstanbul, Ankara, İzmir'de çalışan 100'er kadın örnekleme alınmıştır. örneklem kitlesi meslek odalarından sağlanan adres listelerinden rastlantısal olarak seçilen kadınlardan oluşmaktadır. Yine örneklem içinde, gerek serbest, gerekse kamuda çalışanlara belirli bir oranda yer vermeye çalışılmıştır. Görüşmeler anketörler aracılığı ile yapılmıştır.

Birinci grubu oluşturan dört meslekten 400 kadının yanısıra, söz konusu meslek odalarının yönetiminde yer alan yönetici kadınlar ikinci bir araştırma grubu olarak saptanmıştır. Böylece söz konusu meslek gruplarında biraz daha kamusal etkinliklere katılmış kadınlarla yalnızca mesleğinde çalışanlar arasında bir ayırım olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir.

Yönetim Kurulu üyesi (YKÜ) olan kadınların isim ve adresleri de meslek odalarının Ankara'daki Birlik'lerinden öğrenilmiştir. Bu kadınların 42'si ile benim tarafından görüşme yapılmış, ulaşılamayan 53 yönetim kurulu üyesine posta ile soru kağıdı gönderilmiştir. Soru kağıtlarının 24'ü yanıtlanarak dönmüş, böylece 66 yönetim kurulu üyesinin görüşleri öğrenilebilmiştir.

(*) Eylül 1990 tarihinde meslek odalarının merkez örgütünden elde edilen bu sayılar, yeni katılan ve ayrılanlarla bazı değişiklikler geçirmiş olabilir.

Tablo:2- Dört Meslek Grubunda Meslek Odalarının Yönetim Kurulunda Kadın Üyeler

	Toplam Üye	Kadın Üye	Kadın Üye Oranı
Eczacı	194	39	20.1
Hekim	212	12	5.6
Diş Hekimi	136	12	8.8
Avukat	427	32	7.4

Dört meslek grubunda da sınırlı sayıda kadın meslek odalarının yönetiminde yer almış görünmektedir. Gerçekten eczacılar dışında üç meslekte yaklaşık yüzde 19 ve yüzde 35 oranında yer alan kadınların oda yönetimindeki yerleri bunun çok çok altındadır. Eczacı odalarında daha çok kadının yönetiminde yer almasına karşın, bu meslekte yüzde 60'a ulaşan kadın sayısı unutulmamalıdır.

Soru kağıdında önce kadınlara demografik özelliklere ilişkin sorular sorulmuştur. Ortaya çıkan bazı özellikler şöyledir:

Örnekleme içindeki kadınların toplam olarak 276'sı serbest, 79'u kamu, 43'ü özel sektörde çalışmaktadır. Kadınların 246'sı evli, 129'u bekar, 14'ü dul, 7'si boşanmıştır. 129'unun çocuğu yoktur. Ev işlerinde sürekli yardımcısı olanlar 49 iken, arasıra gelen yardımcısı olanlar 147 kişi olmakta, 104 kişinin yardımcısı olmadığı, 55'inin de ailesinden yardım aldığı ortaya çıkmaktadır.

400 kadından yalnızca 67'si herhangi bir parti ya da derneğe üyedir. Oysa 66 YKÜ kadının 27'si bir siyasi parti veya derneğe üye olduğunu belirtmektedir. Söz konusu kadınların genel seçimlerde 160'ı SHP'ne, 54'ü ANAP'ne, 10'u DSP'ne, 10'u DYP'ne, 2'si MÇP'ne, 1'i SP'ne oy verdiğini belirtmektedir. 112'si de herhangi bir yanıt vermemektedir. Yerel seçimlerde SHP'ye oy verenler 177, ANAP'a oy verenler 40 kişi olmaktadır.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Daha önce belirtildiği gibi araştırma için seçilen grup, eğitim, çalışma ve ekonomik olanakları, toplumla yakın ilgileri gibi nedenlerle toplumda kadınlara özgü koşulları aşma açısından daha olumlu koşulları bulunan bir grup olmaktadır. Meslekleri gereği toplum yaşamına ilgi ya da katılımları daha yüksek olan bu kadınların siyasete de daha yakından ilgi duyacakları düşünülmektedir. Eczacı, hekim, diş hekimi ve avukat olarak erkeklere benzer koşullarda çalışan, toplumla yakın ilişkilerde bulunan bu kadınların gerçekte siyasete ilgisi ne ölçüde artmıştır? Kendi koşulları ve sorunlarının dışında ne ölçüde kadın sorunlarına ilgi duymaktadırlar? Bu sorunların çözümü için ürettikleri düşünceler nelerdir?

Bu genel yaklaşım içinde kadınlara üç temel konuda soru yöneltmiştir. Birinci gruptaki sorular siyasete ilgi ve katılım isteklerini ölçmeyi, kadın ve

siyaset konusundaki değerlendirmelerini almayı amaçlamaktadır. Bu değerlendirmeler içinde bir yandan genel olarak kadının siyasal katılımı ve toplumsal rolü ile çelişkiler, öte yandan böyle bir katılımın kendileri için ne anlama geleceği öğrenilmek istenmiştir.

İkinci grup sorular, SHP'nin kota uygulamasını kabulüyle göndeme gelen kota konusundaki görüşlerinin alınmasına ayrılmıştır. Bu grupta, kotayı nasıl öğrendikleri, nasıl karşıladıkları, ne gibi kuşku, ya da ne gibi beklentileri olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Bir anlamda kota konusunu toplumun bu kesiminde sınaması yapılmıştır.

Üçüncü grup sorular, söz konusu kadınların Türkiye'de kadın sorunlarına ilişkin ilgi ve duyarlılıklarını, bir ölçüde de olsa, saptamaya yöneliktir. Bu konudaki ilgi ve duyarlılığın artmasıyla, kadının konumunu iyileştirme yönünde harekete geçme ve siyasete ilgi ve katılım isteğinin yükselmesi gibi bir değişim beklenebileceği düşünülmektedir. Ayrıca siyasete ilgi ve katılım potansiyellerinin oldukça yüksek olduğu varsayılan bu kesim kadınların, kadın sorunlarına bakış açısı yarın siyasal gündemde kadın sorunlarının ne ölçüde ve nasıl ele alınacağını gösterme açısından da bazı ipuçları taşıyabilmektedir.

Her üç alanda da, beklenmedik değil, ancak yine de ilginç bulgular elde edilmiştir. Söz konusu kadınların büyük çoğunluğu kadınların siyasete katılımını gerekli ve yararlı görmekte, ancak pek azı siyasete katılmayı bugün için düşünmektedir. Gelecekte siyasete katılmayı düşüneceklerin oranı ise yarıya yaklaşmaktadır. Kota konusuna çoğunluk olumlu bakmakta, ancak kota onların siyasete ilgisi ve katılımını şu an çok az etkiler görünmektedir. Kota konusuna daha olumsuz bakanlar, siyasete daha çok ilgi duyup, katılma isteği daha yüksek olanlar arasından çıkmaktadır. Kadınların çoğunluğu Türkiye'de kadınların eşitsiz konumda olduğunu söylemekte, ancak bunun değişimini eğitim ve zamana bırakmaktadır. Çoğunluk, kendileri için kadınlara özgü engelleri aştığını düşünmekte, ancak toplumsal rollerini pek fazla sorgulama gereği duymamaktadır. Kadın hareketlerini dar kapsamlı bulmakta, ancak pek azı bir kadın grubunun üyesi olduğu gibi, çoğunluğu kadınlara özgü toplantı vs. gibi etkinlere bile katılmamaktadır.

Tüm bu çelişkilerin hem toplumun gerçeği, hem de kadınlara özgü gerçeklerin birer yansıması olduğu açıktır. Bu çelişkilerin bilinmesi ve tartışılması da gerekmektedir. İşte burada yapılan, bu çelişkilerin biraz daha gözler önüne serilmesi olacaktır.

Kuşkusuz sorulması gereken, irdelenmesi gereken daha birçok konu olduğu gibi, söz konusu alanlarda bile birçok soru sorulamamıştır. Bu açıdan sonuçlar bazı ipuçları verme açısından önemli olmakla birlikte, tüm etmenleri dikkate alan derinlemesine bir ilişki kurmak açısından yetersizdir. Ancak araştırmanın amacı da tüm değişkenleri dikkate alarak bir hipotezi sınamak veya ağırlık derecelerini ölçmek olmamıştır. Daha çok en azından bir kesim kadının görüş ve değerlendirmelerini su yüzüne çıkarmak, varsa bazı ayrımlar ve çelişkileri ortaya koymak

ve bulunan sonuçları tartışılır kılmak gibi amaçlar güdülmüştür.

2.1. Kadınların Siyasete İlgisi ve Katılım İstekleri

- Kadınların Siyasete İlgisi

Varsayımsal olarak siyasete daha yakın bir ilgi duymaları beklenen örneklem içindeki kadınların, gerçekte ne ölçüde siyasete ilgi duyduklarını ölçmek üzere sorulan soruya verilen yanıtlardan, daha çok "sınırlı" bir ilgi duydukları ortaya çıkmaktadır. Dört meslek grubundaki kadınların tümünü içeren birinci grupta "siyasete özel bir ilgim yok" diyenler dörtte birden az fazladır. Buna karşın Yönetim Kurulu Üyesi-YKÜ kadınlarda bu yanıt verenler çok düşük kalmaktadır (% 5). Bu grupta 3. ve 4. şıkları işaretleyerek daha yakın ilgi duyduklarını belirtenlerin oranı ise yüzde 75'e çıkmaktadır.

Genel olarak tüm sorularda birinci grup kadınlar ile YKÜ kadınlar arasında bazı ayırmalar ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, çalışma yaşamı dışında meslek odalarının yönetiminde yer almak kadın-ların birçok konuda ilgi ve görüşlerini etkiler görünmektedir.

Tablo:3- Siyasal Konulara İlgi Düzeyi

	Birinci Grup Kadınlar		YKÜKadınlar	
	n. 399	%	n. 65	%
1. Özel bir ilgim yok	110	28	3	5
2. Gazetelerden		= 78		= 25
izlediğim kadar	201	50	13	20
3. Her fırsatta izlerim	47	12	25	38
4. Çevremde bu konuda		= 22		= 75
etkin bir rolüm var	41	10	24	37

Tablo:4- Siyasal Konulardaki İlgi Düzeyinin Mesleklere Göre Dağılımı (%)

	Eczacı	Hekim	Diş Hekimi	Avukat
1.Özel bir ilgim yok	31	20	33	26
	=89	=80	=78	=60
2.Gazetezelerden				
izlediğim kadar	58	60	45	34
3.Her fırsatta izlerim	10	9	9	21
	=11	=20	=22	=40
4.Çevremde bu konuda				
etkin bir rolüm var	1	11	13	19

Özel bir ilgim yok diyenlerle, gazetelerden izlediğim kadar diyenleri "sınırlı" bir ilgi duyanlar olarak biraraya getirirsek, toplam olarak ve üç meslek grubunda büyük çoğunluğun (dörtte üçten fazlası) bu grupta yer aldığını söyleyebiliriz. Yalnız avukatlar arasında ilgi düzeyi yükselmekte, sınırlı ilgisi olanlar yüzde 60 düze-yinde kalırken, daha yakın ilgi duyanlar da yüzde 40'a çıkmaktadır. En yüksek ilgi duyanların oranı da bu meslek grubunda beşte bire kadar (% 19) yükselmektedir.

Dört meslek grubu içinde eczacılar, siyasete en düşük ilgisi olanlardır. Sınırlı ilgi duyanlar bu meslek grubunda yüzde 89 olurken, etkin bir ilgi gösteren oranı yalnızca yüzde birdir.

Bu durumda mesleğin siyasete ilgi düzeyini belirlediği söylenebilir mi? Ya da bu durum kadınlara özgü bir durum olarak mı ortaya çıkmaktadır? Bu sorular henüz yanıtıdır. Ancak araştırma ile ilgili olarak öteki sorularda da meslekler arasında benzer ayrımlar ortaya çıkmıştır.

Genel olarak kadınların siyasete ilgilerini etkileyen etmenler olarak evli ve bekar oluşları ya da yaş grupları gibi etmenlerle de kıyaslama yapılmıştır. Ancak evli ve bekar oluşlarına göre yanıtlarda pek bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo:5- Evli, Bekar Oluşları ve Yaşa Göre Siyasete İlgi %

	Yaş Grupları					
	Evli ve Bekar		21 - 25	26 - 30	31-39	40+
1. Özel bir ilgim yok	23	26	29	22	24	23
2. Gazetelerden izlediğim kadar	46	50	47	51	41	48
3. Her fırsatta izlerim	16	12	17	11	21	11
4. Etkin bir rolüm var	15	12	6	16	14	17

Yalnızca yaş gruplarına göre ufak farklılıklar olmaktadır. Genç yaşlarda olanların siyaset ilgileri daha düşmekte, buna karşın ileri yaş grubunda ilgi düzeyi yükselmektedir. 3. ve 4. şıkkı işaretleyerek siyasete daha yakın ilgi duyduğunu belirtenlerin oranı 31-39 yaş grubunda en yüksek çıkmaktadır (% 35). Daha yoğun ve etkin bir rol ise 40 ve üstü yaş grubunda görülmektedir (% 17). Bu sonuçları, ileri yaşlarda kadınların bir yandan birikimlerinin artması, öte yandan evlilik ve çocuk gibi sorunların bir ölçüde de olsa çözümlenmiş olması nedeniyle "ev" dışına yönelebilecek olanaklarının arttığı biçiminde yorumlamak sanırım olasıdır. Ev dışında ilgi alanlarına yönelme siyasete ilgi düzeyinin de artmasına yol açmaktadır.

Örnekleme oluşturan kadınlara, ailede veya yakınlar arasında şimdi veya geçmişte siyasetle uğraşan biri olup olmadığı da sorularak, bunun siyasete ilgiyi etkileyip etkilemediği ölçülmek istenmiştir. Daha önce kadın milletvekilleriyle

ilgili olarak verilen bilgilerde görüldüğü gibi kadınlar için böyle bir ilişki söz konusu olabiliyordu. Verilen yanıtlar burada da böyle bir ilişki kurulabileceğini göstermiştir.

Tablo:6- Ailede Siyasetle Uğraşmanın Olup Olmadığı ve Siyasete İlgi Düzeyi (%)

	İlgim Yok	Gazetelerden İzlediğim Kadar	Herfırsatta İzlerim	Etkin Bir İlgi Var
Siyasetle uğraşan yok	28	49	14	8
Şu anda uğraşan var	6	31	20	43
Geçmişte vardı	13	38	23	26

Ailede veya yakınları arasında şu anda siyasetle uğraşan birinin olduğunu söyleyenlerin yaklaşık yarısı (% 43), siyasetle daha yoğun ve etkin biçimde ilgilenmektedir. En yüksek ilgi duyanlar bu grupta ortaya çıkmakta, buna karşın özel bir ilgisi olmadığını söyleyenlerin oranı bu grupta düşmektedir (% 6). Geçmişte yakınları arasında siyasetle uğraşan birinin bulunması da kadınlarda siyasetle ilgiyi artırıcı bir etken olarak görünmektedir.

Bu durumda söz konusu meslek kadınları için de aile siyasete ilgiyi belirleyen önemli bir etmen olmaktadır. Kuşkusuz aile ortamında bu konuların konuşulması, ilgi alanları daha çok aile içinde belirlenen kadınları, ilgi alanları daha değişik ilişkilerden etkilenen erkeklere göre, daha fazla etkilemektedir.

- Kadınların Siyasete Katılması Hakkındaki Görüşler

Kadınların siyasete katılımı konusunda ne düşündükleri sorusuna verilen yanıtlar, kadınların büyük çoğunluğunun kadınların siyasete katılımını gerekli gördüğünü ortaya çıkarmıştır. Çok gerekli görenlerin oranı YKÜ kadınlar da çok daha yüksek olmaktadır (% 86). Ancak genel olarak tüm meslek gruplarında kadınların siyasete katılımı konusunda olumlu görüşler olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo:7- Kadınların Siyasete Katılımı Konusundaki Görüşler

	<u>Birinci Grup</u>			<u>YKÜ Kadınlar</u>		
	<u>n. 399</u>	<u>%</u>		<u>n. 65</u>	<u>%</u>	
1. Çok gerekli	228	57	=89	56	86	=100
2. Yararlı olabilir	129	32		9	14	
3. Kadınlar adına bir değişiklik olmaz	15	4		-	-	
4. Gereksiz	8	2		-	-	
5. Yanıtsız	19	5		-	-	

Tablo: 8 - Siyasete Katılım Konusundaki Görüşlerin Mesleklerle Göre Dağılımı (%)

	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
1.Çok gerekli	43	58	51	79
		=92	=94	=79
2.Yararlı olabilir	48	36	28	14
3.Kadınlar adına				
bir değişiklik olmaz	3	4	3	6
4.Gereksiz	5	2	1	-
5.Yanıtsız	1	1	17	1

Kadınların siyasete katılmaları konusunda da meslek grupları arasında ayırımlar ortaya çıkmaktadır. Genel olarak çok gerekli görenlerle, yararlı olabilir diyenlerin toplamına baktığımızda, diş hekimleri dışında tüm meslek gruplarındaki kadınların yüzde 90'ından fazlası kadının siyasete girmesini gerekli görmektedir. Ancak çok gerekli görenler açısından avukatlar, öteki meslek gruplarına göre farklılaşmaktadır. Öteki meslek grubundaki kadınların yaklaşık yarısı kadınların siyasal katılımını çok gerekli bulurken, avukatların yaklaşık yüzde 80'i bu görüştedir.

Kadınların siyasete katılımı konusundaki görüşler, evlilik ya da yaşa göre değişmemektedir. Her yaş grubundaki kadınların yaklaşık yüzde 60'ı kadının siyasete katılımının çok gerekli görmekte, yaklaşık yüzde 90'ı siyasete girmelerine olumlu bakmaktadır.

Siyasete ilgi düzeyinin ne ölçüde siyasal katılım konusundaki düşünciyi etkilediği de düşünülebilir. örneklem içindeki kadınlara sorulan bu iki sorunun karşılaştırılması siyasete ilgi düzeyi ile kadının siyasete katılımından yana görüşler arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo: 9 - Siyasete İlgi Düzeyi ve Siyasal Katılım Konusundaki Görüşler (%)

	<u>Çok</u>	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>		<u>Gereksiz</u>	<u>Yanıtsız</u>
	<u>Gerekli</u>	<u>Yararlı</u>	<u>Bir Değişiklik</u>		
		<u>Olabilir</u>	<u>Olmaz</u>		
1. Özel ilgim yok	38	35	5	5	17
2. Gazetelerden izlediğim kadar	57	39	3	1	-
3. Her fırsatta izliyorum	83	14	3	-	-
4. Etkin bir ilgi	91	9	-	-	-

Görülüyor ki, siyasal konuları her fırsatta izliyorum veya siyasete daha yoğun

bir ilgim var diyenlerin çok daha büyük çoğunluğu kadınların siyasete katılmalarını da çok gerekli bulmaktadır. Bu iki yanıt, doğal olarak, birbirini doğrulamaktadır. özel ilgim yok diyenler ise, çok gerekli ve yararlı bulanlar arasında bölünmekte, bir bölümü de yanıt vermekten kaçınmaktadır (%17).

Bu iki soruyu bir başka açıdan karşılaştırdığımızda da, kadınların siyasete katılımını gereksiz bulanların yüzde 75'i siyasete özel bir ilgim yok diyenler grubundan çıkmaktadır. Kadınların siyasete katılımını çok gerekli görenlerin ise yalnızca yüzde 15'i siyasete özel bir ilgim yok diyenler olmaktadır. Bu iki sorunun karşılaştırması, siyasete ilgi arttıkça kadının siyasete katılımı konusunda da daha olumlu görüşlerin ortaya çıktığını göstermektedir.

- Siyasete Katılma Eğilimleri

Yüzde 90 gibi büyük bir çoğunluğu kadının siyasete katılmasını gerekli ve yararlı bulan kadınlar siyasete katılım konusunda ne düşünmektedirler? Öyle ya, kadın siyasete katılsın derken, katılan kadınlar kimler olacaktır? Ya da neden onlardan bazıları olmasın? İşte bu nedenle örneklem içindeki kadınlara şimdi ya da gelecekte siyasete katılıp katılmayacaklarına ilişkin bir soru soruldu. Sonuç da kadınların çoğunluğunun şimdilik siyasete katılmayı düşünmedikleri, gelecekte ise yaklaşık yarısının siyasete katılmayı düşünebilecekleri ortaya çıktı.

Tablo 10- Kadınların Siyasete Katılma Eğilimleri

		Birinci Grup Kadın		YKÜ Kadınlar	
		n	%	n	%
Şimdi	evet	62	17	11	29
	hayır	297	83	27	71
Gelecekte	evet	145	44	33	61
	hayır	188	56	21	39

Tablo:11- Siyasete Katılma Eğiliminin Mesleklere Göre Dağılım (%)

				Diş	
		Eczacı	Hekim	Hekimi	Avukat
Şimdi	evet	6	6	30	32
	hayır	94	94	70	68
Gelecekte	evet	43	28	43	70
	hayır	57	72	57	30

Yine birinci grup kadın ile YKÜ kadınlar arasında ayrımlar ortaya çıkmaktadır. YKÜ kadınlar arasında siyasete şimdiden katılmayı düşünenlerin oranı üçte bire yaklaşırken, beşte üçü de gelecekte katılmayı düşünebileceklerini söylemektedir (% 61). Daha önce de değinildiği gibi oda yönetiminde yer alarak kamusal alana daha çok katılan YKÜ kadınların ilgileri de daha çok kamuya yönelmekte

ve yönetim kurulu üyesi olarak edindikleri deneyimlerle siyasete katılmaya daha sıcak bakmaktadırlar. Kuşkusuz oda yönetiminde yer alan bu kadınların, kişisel özellik ve koşulları oda yönetimine ilgilerini arttırdığı gibi, siyasete olan ilgilerini artırıcı özellikler de taşıyabilir.

Birinci grupta ise siyasete şimdi katılmayı düşünen oranı çok düşerken (% 17), gelecekte düşünebilecekler yarıya yaklaşmaktadır. Yine mesleklerarası ayrımlar göze çarpmaktadır.

Eczacılar ve hekimler arasında siyasete şimdi katılmayı düşünenler oranı yüzde 6 düzeyine inerken, diş hekimleri ve avukatlarda yüzde 30'lara çıkmaktadır. Gelecekte katılma konusunda en istekli görünen kesim, yüzde 70 ile avukatlar olmaktadır. Buna karşın şimdi ve gelecekte katılmama konusunda daha kararlı görünenler de hekimlerdir.

Siyasete katılmayı istemeyenlere sorulan "neden" sorusuna sınırlı sayıda yanıt alınabilmektedir. Yalnızca 185 kadın bu konuda bir neden belirtmiştir. Bunların arasında 52 kadın siyasete ilgim yok derken, 48 kadın zamanı olmadığını, 26 kadın mesleğini ön plana aldığı için düşünmediğini, 18 kadın siyaseti kendi yapısına uygun bulmadığını, 16 kadın kendini siyaset için yeterli görmediğini, 13 kadın da bugünkü siyasal yapıyı beçenmediğini söylemişlerdir. Görülüyor ki ilgi duymayış ve yeterli zamanın olmayışı siyasete katılımın düşünülmesini engelleyen nedenlerin başında gelmektedir. Her ikisinin de özellikle kadınlara özgü nedenler olduğu da söylenebilir.

Benim görüşme yaptığım yönetim kurulu üyesi kadınlar arasında gelecekte siyasete katılmayı düşündüklerini belirtenler de, meslekte belirli bir yere gelme ve ekonomik koşulların çözümlenmesi, çocukların büyümesi gibi koşullara bağlı olarak siyasete katılmayı düşünebileceklerini söylemişlerdir. Ancak genel olarak YKÜ kadınlar gelecekte katılım konusunda hem daha istekli, hem de gerekli koşulları sağlama açısından daha umutlu görünmektedirler.

Siyasete katılmama nedeni olarak sınırlı yanıtlar veren kadınların, bu konudaki görüşlerine açıklık kazandırmak için açık bir soru da sorulmuştur. Genel olarak kadının siyasete katılımını zorlaştıran nedenler bilinmektedir. Bu nedenler konusunda örnekleme oluşturan kadınlar ne düşünmektedirler? Bu nedenle kadının siyasete katılımını engelleyen ya da zorlaştıran nedenler sayılarak, kadınlardan bunlar arasında bir sıralama yapmaları istenmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar, daha çok, sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan kadının toplumsal rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Kadının katılımını zorlaştıran birinci neden bu olurken, ikinci derecede önemli rol oynayan da aile sorumlulukları olarak gösterilmektedir.

Çeşitli nedenler arasında kadınların birinci ve ikinci derecede önemli gördükleri neden, kadının toplumsal rolünü belirleyen sosyo-kültürel yapı olmaktadır (% 65). İkinci derecede önemli neden aile sorumlulukları olurken, ekonomik koşullar üçüncü sırayı almaktadır. Örnekleme oluşturan kadınlar, kadınların siyasete ilgisizliğini çok önemli bir neden olarak göstermemektedirler.

Tablo: 12 - Kadının Siyasete Katılımını Zorlaştıran Nedenler (%)

	1+2 derecede	1.Derece	2.Derece	3.Derece	4.Derece	5.Derece
1.Grup	YKÜ	1.Grup YKÜ	1.Grup YKÜ	1.Grup YKÜ	1.Grup YKÜ	1.Grup YKÜ
1. Ekonomik koşullar	40	46	20	17	20	29
2. Sosyo-kültürel yapı (kadının toplumsal rolü)	65	76	37	45	28	31
3. Aile sorumlulukları	44	34	19	19	25	15
4. Kadınların ilgisizliği	30	52	14	24	16	28
5. Siyasal sistemin işleyişi	24	17	12	17	12	10
						19
						30
						34

Yine YKÜ kadınların sıralamalarında az da olsa ayrımlar ortaya çıkmaktadır. YKÜ kadınlar arasında da birinci neden olarak toplumun sosyo-kültürel yapısı daha da vurgulanırken, kadınların ilgisizliği ikinci derecede önemli bir neden olarak gösterilmektedir. Kendi konumları, siyasete ilgilerini ve katılım isteklerini arttıran özellikler gösteren YKÜ kadınlar, kadının siyasete daha az katılımında kadınlara düşen bir sorumluluk olduğunu düşünme eğilimindedirler. Daha önce sözü edilen araştırmalarda da milletvekili kadınların yüzde 24'ü benzer biçimde, siyasette daha az kadın olmasında kadınlarında payları olduğunu belirtmişlerdir. Bazı engel ve zorlukları aşmış olmak, galiba bazı genel sorun ve koşulların görmezlikten gelinmesine yol açmaktadır. Yine de benim görüşme yaptığım YKÜ kadınlardan bazıları kadınların ilgisizlik ve isteksizliğinden söz ederken de, aslında bu ilgisizliğin sosyo-kültürel yapının bir eseri olduğunu söylemekten geri durmamışlardır.

Kadının siyasete katılımını engelleyen nedenlerin önemi konusunda avukatlar biraz ayrı bir grubu oluşturmaktadırlar. Her üç meslek grubu da birinci derecede önemli neden olarak sosyo-kültürel yapıyı belirtirken, avukatların öncelikli nedeni ekonomik koşullar olmaktadır. Avukatların yüzde 50'si birinci ve ikinci derecede önemli olarak ekonomik koşulları göstermekte, yüzde 46'sı sosyo-kültürel yapıya ağırlık vermektedir.

- Kadınlık Rolü ve Siyasal Katılım

Kadınların siyasetten uzak kalışları, araştırma örneklemini oluşturan kadınların çoğunluğunca sosya-kültürel yapıya ve bu yapıdan kaynaklanan kadınlık rolüne bağlanmıştır. Kendileri bu rolü bazı açılardan aşmış olsalar da, söz konusu kadınlar için de siyasal ilgi ve katılım isteği sınırlı kalmaktadır. Bazılarının ilgi düzeyi düşüktür, bazılarının koşulları uygun değildir. Üstelik siyasal katılıma ikinci derecede önemli engel aile sorumlulukları olmaktadır. Bu nedenle konuya daha da açıklık getirmek üzere kadınlara, kendileri siyasete katılmış olsalar bu katılımın ailedeki ilişkileri nasıl etkileyeceğine ilişkin sorular sorulmuştur. Kuşkusuz sorular bir varsayım üzerine dayandığı için tümüyle gerçeği yansıtmayabilir; ancak kadınların kendi algılamalarını ölçmek açısından önem taşımaktadır.

Sorulardan biri evlilik ve çocuğun kadının siyasal etkinliklere katılımını engelleyip engellemediği konusundaki görüşlerine ilişkindir.

Tablo:13- Evlilik ve Çocuk Kadını Siyasete Katılımı İçin Bir Engel midir?

	1.Grup Kadınlar		YKÜ		Evli Kadınlar	
	n.362	%	n.62	%	n.282	%
1. Önemli bir engeldir	63	17	10	16	57	20
2. Çözümü bulunabilir bir engeldir	197	54	43	69	158	56
3. Bir engel değildir	108	29	9	15	67	24

istekli ve kararlı oldukları, bu açıdan daha uygun koşulları da olduğu söylenebilir.

Evli olan kadınlara, siyasete katılım kararı verseler bunu eşlerinin nasıl karşılayacağı yolunda bir soru da sorulmuştur. Çoğunluğu eşlerinin bu kararı kendisine bırakacağı görüşündedir.

Tablo:15- Siyasete Katılım Kararını Eş Nasıl Karşılar?

	Birinci Grup Kadınlar		YKÜ Kadınlar	
	n.262	%	n. 45	%
1. Destekler	70	27	24	53
2. Karar bana bırakır	160	61	19	42
3. İstemez	33	13	2	4

Tablo:16- Mesleklere Göre Siyasal Katılıma Eşin Tepkisi (%)

	Eczacı	Hekim	Diş Hekimi	Avukat
1.	9	33	24	46
2.	74	54	65	48
3.	16	13	11	7

YKÜ kadınların yarısı siyasal katılım kararlarını eşlerinin destekleyeceği görüşünde iken, birinci grup kadının yaklaşık üçte biri bu görüşü dile getirmektedir. Eşlerinin istemeyeceğini söyleyenler de birinci grup kadın arasında az da olsa yükselmektedir. Yine de yarısından çoğu böyle bir kararı eşlerinin kendilerine bırakacağını düşünmektedir.

YKÜ kadınlara sorulan oda yönetiminde yer alma kararını eşiniz nasıl karşıladı sorusuna 41 evli kadından 23'ü destekledi yanıtını vermiştir. Yalnızca üçü istemediğini söylemekte, 15'i de kararı kendisine bıraktığını belirtmektedir. YKÜ kadınların bu tür etkinlikler açısından eşlerinden daha destek gören kadınlar oldukları da ortaya çıkmaktadır.

Meslek grupları açısından ayrımlara baktığımızda, avukatların yaklaşık yarısının eşlerinin böyle bir kararı destekleyeceği görüşünde olduğu, buna karşılık eczacıların yalnızca onda birinin böyle düşündüğü görülmektedir. İstemez görüşü yüzde 7 ile yüzde 15 arasında ve oldukça düşük kalmakta, çoğunluk bu kararı eşinin kendisine bırakacağını düşünmektedir.

Siyasete katılımın eşle ilişkileri nasıl etkileyeceği konusuna verilen yanıtlar ile, siyasal katılımı eşin nasıl karşılayacağı sorusuna verilen yanıtlar karşılaştırıldığında da bir tutarlılık görülmektedir. Siyasete katılımın eş ile ilişkileri olumlu etkileyeceği görüşünde olanların yarısından çoğu böyle bir kararı eşinin destekleyeceğini (% 56), yarısına yakını da kararı kendisine bırakacağını (% 41) belirtmektedir. Olumsuz etkileyeceğini söyleyenlerin yarısı kararı kendisine bira-

kacağını söylerken, üçte biri de istemeyeceğini söylemektedir.

Sonuç olarak kadınların siyasete katılımı açısından, iyimser bir görüş ile, bu mesleklerdeki kadınların çok da olumsuz koşulları olmadığı söylenebilir. Kadınların yaklaşık yarısından çoğu siyasete katılımın eş ile ilişkilerde bir olumsuzluk yaratmayacağını (% 68), ancak ev işleri ve çocuk açısından olumsuz koşulların olabileceğini belirtmektedir. Yine söz konusu kadınların en azından yarısı kadının siyasal etkinliklere katılımı açısından evlilik ve çocuk sorunlarına çözümü bulunabilir bir sorun olarak bakmaktadır. Kadınların yaklaşık üçte biri eşlerinin siyasete katılım kararını destekleyeceğine inanmakta, yüzde 60'ı kararı kendisine bırakacağını düşünmektedir. İstemeyeceğini düşünenlerin oranı oldukça düşük kalmaktadır.

Bu durumda söz konusu kadınlar için siyasete katılma konusunda aile ilişkilerinin kesin engeller oluşturmadığı sonucu çıkarılabilir. Eş, ev işleri ve çocuk gibi sorumluluklar bu kadınlar için siyasal etkinliklere katılmayı engelleyici özelliklerini tümüyle yitirmiş değillerse de, oldukça azaltmış görünmektedirler.

Siyasete ilgi ve katılımları açısından aile sorumluluklarından doğan engelleri göreceli de olsa azalmış görünen, ya da öyle söyleyen kadınların siyasete ilgileri hala çok sınırlıdır; siyasete katılımı, en azından şimdi düşünen sayısı çok düşüktür. O zaman engeller ya da isteksizlikler daha çok nereden kaynaklanmaktadır? Siyasete katılımı neden düşünmüyorsunuz sorusuna verilen sınırlı yanıtlar ilgisizlik, zaman olmayışı ve mesleğin ön planda gelmesi noktalarında yoğunlaşmıştır.

İlgisizlik cinsiyet ayırımına dayalı toplumsal roller nedeniyle, bilinen ve anlaşılabilen bir neden olmaktadır. Bu açıdan daha önce değinilen herkesin siyasal konuları bilmesi ve öğrenmesine, vatandaşlık ve demokrasi bilincinin gelişmesine yönelik bir eğitim anlayışının ne denli önemli olduğu burada da ortaya çıkmıştır.

Mesleki zorunluluklar veya zaman yokluğu gibi nedenler de çok gerçekçi nedenlerdir. Hem ekonomik hem de toplumsal açıdan meslekte başarılı olma savaşımı veren kadınların siyasete katılım için pek de uygun koşulları olmayacağı açıktır. Örneğin araştırmada siyasete yoğun olarak ilgi ve katılım isteği gösteren avukatlar, en önemli engelleyici neden olarak ekonomik koşullara ağırlık vermişlerdir. Siyasete yakın ilgi duyan erkekler de ekonomik koşullar nedeniyle siyasetten uzak kalabilmektedir. Bu durumda da siyasal yapıyı, siyasetin işleyişini belirleyen koşulları değiştirmek gerekmektedir. Siyaseti yalnız iyi durumdaki kişilerin düşünebileceği bir uğraş olmaktan çıkarma yolunda önlemler gündeme gelmelidir. Daha önce ileri sürülen öneriler arasında değinildiği gibi siyasal kararların merkezilikten kurtarılması, siyasete katılımın kolaylaştırılması, ayrılanların desteklenmesi, siyasetin herkesin ilgileneceği bir içeriğe ve işleyişe kavuşturulması gibi birçok değişikliğe gereksinim olduğu açıktır. Bu tür önlemlerin yalnız kadınları değil erkekleri de ilgilendiren ve genel olarak siyasete daha demokratik ve katılımcı özellikler kazandıracak uygulamalar olduğu da

bilinmektedir.

Bu anlamda geniş kapsamlı ve çok boyutlu önlemler arasında yalnızca kadınlara yönelik olanlar da gündemdedir. Örneğin kadının siyasete katılımını kolaylaştırmayı amaçlayan kota uygulamasının kadınların ilgisini arttırabileceği gibi, siyasete girme ve seçilme şansını da arttırabileceği düşünülmektedir. Bugün için ne yapılabilir sorusuna ve özellikle kadınlar açısından "kota" uygulaması bir yanıt olabilmektedir. Türkiye'de SHP tarafından benimsenen kota uygulaması böyle bir işlev görecektir midir? Siyasete katılım açısından ilgileri sınırlı, ancak koşulları çok da kötü olmayan kadınlar bu konuda ne düşünmektedirler?

2.2. Kadınların Kota Konusundaki Görüş ve Değerlendirmeleri

Bilindiği gibi 1990 başında kota SHP'nin uygulamasıyla Türkiye gündemine girmiştir; ancak bir çok nedene bağlı olarak epeyce "boşlukta" kalmış görünmektedir. Temelde kota gibi olumlu ayrımcılık uygulamalarının öncesi ve sonrasında bir dizi önlem ve uygulamayla desteklenmesi gerektiği bilinmektedir. Bu tür uygulamalar geniş kapsamlı bir politika içinde sunulmadıkça ne toplumda bir değer ve inanç kazanmakta, ne de sorunun çözümüne bir katkıda bulunmaktadır. Batı Avrupa örneğinde olduğu gibi bazı siyasal partilerde kota uygulamasına gidilmiş, bazı olumlu sonuçlar da alınmıştır. Ancak bu ülkeler her alanda kadın-erkek eşitliğinin tartışıldığı ve bu yolda geniş kapsamlı politikaların uygulandığı ülkeler olmalarının yanısıra, toplumdan yükselen bu tür istemlere bağlı olarak siyasal partiler de bu konuda daha duyarlı ve kararlı görünmektedirler. Bu durumda kota gerek parti organlarına daha çok kadının girmesi, gerekse daha çok kadının seçilebilmesi açısından işlevsel olabilmektedir.

Oysa Türkiye'deki bugünkü koşullar böylesine kapsamlı bir eşitlik politikasını gündeme getirmekten uzak olduğu gibi kadın-erkek eşitsizliği tartışma konularının çok gerisinde yer almaktadır. Üstelik bu yalnızca toplum geneli için değil, kota uygulamasını benimseyen siyasal parti için de böyle olmaktadır. Genel bir politikanın bir parçası olmayan, yeterince konuşulup tartışılmayan, kamuoyunun desteğini kazanma konusunda bir çaba harcanmayan kadın kotasının kamuoyunda ilgisi, yankısı ve desteği de az olmuştur.

İşte kamuoyunda pek tartışılmayan bu konuyu örneklem içindeki kadınlara sormak ve yeterli olmasa da görüşlerini alarak tartışmak bir başlangıç olabilir miydi? Kotayı ne kadar biliyorlar, nasıl değerlendiriyorlardı? Üstelik onlar adına getirilen kota uygulaması onları ve onların siyasete ilgilerini nasıl etkileyecekti?

- Kota Uygulamasını Hangi Yoldan Öğrendiler?

Bu amaçla kadınlara herşeyden önce kota uygulamasını nasıl duydukları sorulmuştur.

Tablo:17- Kota Uygulamasını Nasıl Öğrendiler?

	Birinci Grup Kadınlar		YKÜ Kadınlar	
	n.399	%	n. 63	%
1. Daha önceden bilgisi var	73	18	10	16
2. SHP'nin kabulüyle öğrenildi	150	38	48	76
3. Bu anketle	176	44	5	8

Tablo:18- Mesleklere Göre Kota'yı öğrenme Biçimi (%)

	Eczacı	Hekim	Diş Hekimi	Avukat
1. Daha önceden bilgisi va	16	19	18	21
2. SHP'nin kabulüyle öğrenildi	31	48	31	40
3. Bu anketle	53	34	51	40

Görülüyor ki kadınların yaklaşık yarısı kota uygulamasını bu anketle öğrenmiştir (% 44). Yüzde 38'i SHP'nin kota'yı kabulüyle öğrendiğini, yüzde 18'i de daha önceden bildiğini söylemektedir. YKÜ kadınların büyük çoğunluğu ise (dörtte üçü), SHP'nin kota'yı kabul etmesi ile öğrendiğini belirtmektedir.

Mesleklere göre de küçük ayrımlar ortaya çıkmaktadır. Eczacı ve diş hekimlerinin yarısı bu anketle duyduğunu belirtirken, hekim ve avukatlarda bu oran yüzde 40'a inmektedir. Görülüyorki sonuçta çok sayıda kadının, bırakınız kotanın ne olduğunu öğrenmesini, duymadığı ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu kadınlar yüksek öğrenim görmüş meslek sahibi kadınlar ve en azından siyasal konuları gazetelerden de olsa izleyen kadınlar olmaktadır.

Siyasal konulara ilgi ve kota konusunu nasıl öğrendiğine ilişkin iki soru karşılaştırıldığında, siyasete ilgi ile birlikte kotayı daha önceden öğrenme olanağı artmaktadır.

Tablo:19- Siyasete İlgi Düzeyi ve Kotayı Öğrenme Biçimi

Siyasete İlgi	Bilgi Edinme Biçimi		
	Önceden Vardı	SHP'nin Kabulüyle	Anketle
1. Özel ilgim yok	13	29	58
2. Gazetelerden izlediğim kadar	16	39	45
3. Her fırsatta izlerim	24	61	15
4. Etkin bir rolüm var	28	58	14

Siyasete ilgisi olmayan, ya da sınırlı bir ilgi duyanlar kota konusunu daha çok bu anketle öğrenmişlerdir. Siyasete ilgisi olanların yarısından çoğu SHP'nin kota'yı kabulü ile bilgi edindiğini söylerken, yaklaşık dörtte biri de daha önceden bilgisi olduğunu belirtmektedir.

İki sorunun başka açıdan karşılaştırmasında da, kota uygulamasını bu anketle öğrendiğini söyleyenlerin yüzde 36'sı siyasete özel bir ilgisi olmadığını, yüzde 53'ü de gazetelerden izlemekle yetindiğini söylemektedir.

İki sorunun karşılaştırılması, siyasal konuları gazetelerden de olsa izleyenlerin yaklaşık yarısının kota'yı bu anketle öğrendiğini ortaya koyarken, konunun kamuoyuna yansıtılması açısından ne denli yetersiz kaldığını göstermektedir. Söz konusu kadınların büyük kentlerde yaşayan, gazete okuyan, çevre ile yoğun ilişkileri olan kadınlar olduğu düşünülecek olursa, bu oranın azımsanmayacak bir oran olduğu kuşkusuzdur.

- Kota Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler

Kadınların yaklaşık yarısı kota'yı daha önceden öğrenmediğine göre, bu konu ile ilgili öteki soruların sorulup sorulmaması da tartışma konusu yapılabilir. Ancak kota ile ilgili görüşlerin alınması bu araştırmanın amaçlarından biri olduğundan, sonuçları tartışmalı olsa da kadınların değerlendirmelerine başvurulmuştur.

Anket sırasında kadınlara küçük bir açıklama yapılarak, kota uygulamasına nasıl baktıkları sorulmuştur.

Tablo:20- Kota Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler

	Birinci Grup Kadınlar		YKÜ Kadınlar	
	n.377	%	n. 62	%
1. Olumlu	250	66	31	50
2. Olumsuz	60	16	14	23
3. Kuşkuları var	67	18	17	27

Verilen yanıtlar ilginçtir. Herşeyden önce siyasete ilgilerinin yüksek olduğu saptanan YKÜ kadınlar, kota konusunda daha kuşkucu ve olumsuzdurlar. Birinci grup kadınlar arasında olumlu bakanlar çoğunlukta, YKÜ kadınların yarısı bu görüştedir. Kota uygulamasını önceden bilen ve büyük oranda SHP'nin kabulüyle duymuş bulunan YKÜ kadınların kuşkucu bakışlarında gerçekçilik olduğu açıktır.

Tablo:21- Kota Konusundaki Değerlendirmelerin Mesleklere Göre Dağılımı (%)

	Eczacı	Hekim	Diş Hekimi	Avukat
1. Olumlu	81	73	58	49
2. Olumsuz	12	10	10	36
3. Kuşkuları var	7	17	33	15

Yanıtların mesleklere göre dağılımı da ilginçtir. Yine siyasete ilgisinin daha düşük olduğu saptanan eczacılar grubunun yarısı kota' yı bu anketle öğrenirken, bu grupta kota'ya olumlu bakanlar daha çoğunluktadır (% 81). Buna karşın en yüksek olumsuzluk oranı siyasete ilgisi daha yüksek ve kota'ya daha önceden öğrenmiş olan avukatlar grubunda ortaya çıkmaktadır (% 36 olumsuz, % 15 kuşkuları var). Diş hekimleri tüm gruplar içinde en çok kuşkulu bakan grup olmaktadır. (%33).

Bu durumda kota uygulamasına olumlu bakanların değerlendirmelerini daha dikkatli almak gerekmektedir.Siyasete ilgi gibi öteki sorulara verilen yanıtlarla birlikte kota konusundaki bu değerlendirmenin, bilinçli bir değerlendirme olmaktan çok yüzeysel bir değerlendirme olduğu düşünülebilir.

Kota konusunda kuşkuları olan kadınların hangi nedenle kuşku duyduklarını anlamak için açık uçlu bir soru sorulmuştur. Kota uygulamasından kuşkularınız varsa, bunlar nelerdir sorusuna verilen yanıtlar kodlanarak bir değerlendirmeye gidilmiştir. Açık uçlu bu soruya kadınların yüzde 33'ü (135 kadın) yanıt vermiştir. 160 kadın (%40) bir kuşku yok diye yanıt vermiştir. Böylece kadınların büyük bir çoğunluğu bu soruya bir yanıt getirmekten uzak kalmıştır.

Yine de verilen yanıtlar bir ölçüde konuya açıklık getirmektedir. Örneğin yanıt veren kadınların daha çoğu bunu bir ayrımcılık göstergesi olarak değerlendirmektedirler (47 kadın).

YKÜ kadınları ve avukatlar arasında bir ayrımcılık olması nedeniyle olumsuz balar daha yüksek olmaktadır (sırasıyla %15 ve %17). İkinci derecede dile getirilen kuşku, bu uygulamanın oy kaybı ile konduğu ve içtenliksiz olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Üçüncü bir neden de %25 oranına karşı olmaktan doğmakta ve bu grup kadınlar neden % 25 diye sormaktadırlar. Yüzde 3 ile yüzde 6 arasındaki bir kadın grubu da kota'ya gerek olmadığını belirtmektedir.

Tablo: 22 - Kota Uygulamasından Duyulan Kuşkların Nedenleri

	Birinci Grup		YKÜ	Eczacı	Meslek Grupları (%)				
					Hakim	D.Hekimi	Avukat		
	n.389	%		n.68	%	%	%	%	
1.Kadınlara karşı ayırimcılık	47	12	10	15	12	12	6		17
2.Oy kaygısı taşıyor (içtenliksiz)	82	9	6	9	9	12	9		8
3.Gerçekleşmesi zor	25	6	5	8	7	7	10		1
4.Belirli bir kesime yarar	5	1	-	-	-	-	8		2
5. Neden %25	80	7	11	17	5	10	9		7
6.Anayasal eşitliğe aykırı	11	8	1	-	-	3 4	-		-
7. Kadınlara birşey kazandırmaz	7	2	3	3	5	-	2		8
8. Kotaya gerek yok	14	3	4	6	8	-	8		4

Yanıtlar sınırlı sayıda olsa da, siyaset ve kota uygulamasına ilgi duyan kadınlardan gelmekte ve bu grup kadınların kota'ya pek de olumlu bakmadıklarını dile getirmektedir. Kuşkların başında da bunun bir ayırimcılık göstergesi olarak görülmesi ve içtenlikten uzak bulunması gelmektedir.

Kuşkusuz Batı ülkelerinde de kota uygulaması tartışma ve eleştirilere yol açmaktadır. Bu eleştiriler ve tartışmalar sağlıklıdır da. Ancak eleştiriler kadar, eleştirilere yanıt arandığı ve kamuoyunun gerçekten aydınlatılmasına çalışıldığı da açıktır. Türkiye'de ise bu çabalar yetersiz kalmaktadır.

Kota ile ilgili kuşkların siyasete daha çok ilgi duyanlar arasında ortaya çıkması nedeniyle, siyasete duyulan ilgi düzeyi ile kuşku duyulan noktaları belirtenler arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırma siyasete ilgi artarken, bu soruya yanıt vermeyenlerin ve kuşlum yok diyenlerin de azaldığını ortaya koymuştur.

Tablo: 23 - Siyasete İlgî Düzeyi ile Kota Konusunda Belirtilen Kuşkular (%)

	Özel ilgim Yok	Gazetelerden İzlediğim kadar	Her fırsatta İzliyorum	Etkin bir Rolüm var
1.Ayrımcılık	12	8	14	23
2.İçtenliksiz	14	7	4	14
3.Gerçekleşmez	3	7	7	8
4.Belirli Kesimler için	2	1	-	-
5. Neden % 25	6	4	18	18
6.Anayasal eşitliğe aykırı	2	2	6	2
7.Kadınlara birşey kazandırmaz	1	1	4	3
8.Kotaya gerek yok	3	4	3	6
9. Kuşkum yok	40	42	29	14
0. Yanıtsız	37	37	26	18

Tablo'da görüldüğü gibi, kota'nın kadınlara karşı bir ayrımcılık uygulaması olduğundan kuşku duyanlar, siyasete daha yoğun ve etkin ilgi duyanlar arasında artmaktadır (% 23).

Bu grup ile siyaseti her fırsatta izliyorum diyenlerin % 18'i neden % 25 diye sormaktadır. Buna karşılık ilgi düzeyi düşük olanlar arasında gerek yanıtsız bırakanların, gerek kuşkum yok diyenlerin oranı artmaktadır.

Bu ilk sorunun karşılaştırılması, verilen yanıtların sağlıklı olduğunu göstermektedir. İgi ve kuşku birbirini izlemektedir. Ancak kota uygulamasının geleceği açısından bu sonuçların düşündürücü olduğu da açıktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi siyasete ilgisi ve siyasete katılım eğilimi yüksek olan bu grup kadınların kota konusundaki kuşkularının giderilmesi gerekmektedir. Kuşkusuz, kota'dan gerçek bir değişim ve işlev bekleniyorsa...

Aksi halde kota uygulaması, ne kendi adına, ne de kadınlar açısından bir başarı sağlamayacaktır. Kuşkuların çıkış noktaları da bellidir. Giderilmesi için de herşeyden önce kadınların kota konusunda aydınlatılmaları ve sonra içtenliğine inandırılmaları gerekmektedir.

Kota konusunda görüşleri ne olursa olsun, acaba kadınlar böyle bir uygulamanın gerekip gerekmediği konusunda ne düşünmektedirler? Bu soruya birinci grup kadının yaklaşık yarısı gerekli bulduğunu söyleyerek yanıt verirken, YKÜ kadın-

ların tüm kuşkularına karşın, yüzde 61'i bu görüşü paylaşmaktadır.

Tablo:24- Kota Uygulamasının Türkiye'de Gerekirliliği

	Meslek Grupları							
	Birinci Grup		YKÜ		Eczacı	Hekim D.Hekimi Avukat		
	n.389	%	n.62	%	%	%	%	%
1.Gerekli buluyor	207	53	79	61	62	57	47	44
2.Önemli bir deği- şiklik beklemiyor	108	28	11	17	26	30	29	27
3.Gereksiz buluyor	57	14	11	17	10	7	22	23
4. Yanıtsız	17	4	3	5	3	7	2	6

Daha önceki soruda kota uygulamasını olumlu bulunlar (% 66) ile bu soruda gerekli görenler (% 53) ve olumsuz bulanlar (% 16) ile gereksiz görenler (% 14) birbirine yakın oranlarda bulunmaktadır. Türkiye'de kota uygulamasından önemli bir sonuç ve değişiklik beklemeyenlerin oranı da üçte bire yaklaşmaktadır (% 28). Gerekli olduğunu düşünenlerin oranı yine diğ hekimleri ve avukatlar arasında daha düşük olmaktadır.

- Kota Uygulaması ve Siyasete İlgi

Kota uygulamasından beklenen, doğal olarak, daha çok kadının siyasete ilgi duyması ve katılmasıdır. İşte bu nedenle örneklem alınan kadınlara kota uygulaması ile siyasete ilgilerinin ve katılımlarının nasıl etkileneceğine ilişkin iki soru sorulmuştur. Kadınlar için siyasal partilerde bir kota ayrılması siyasete ilginizi nasıl etkiler sorusuna, kadınların yüzde 68'i bir değişiklik yaratmaz diye yanıt vermişlerdir.

Tablo:25- Kota Uygulaması ve Siyasete İlgi Değişir mi?

	Meslek Grupları							
	Birinci GrupKadın		YKÜ		Eczacı	Hekim D.	Hekimi	Avukat
	n.385	%	n.62	%	%	%	%	%
1.Daha çok ilgi duyarım	117	30	18	29	32	22	34	32
2. Bir değişiklik olmaz	270	68	41	66	67	76	64	64
3.Yanıtsız	8	2	3	5	1	2	2	3

Bu soruda birinci grup kadınlar ile YKÜkadınlar arasında bir ayırım ortaya

çıkmamıştır. Meslekler açısından da aynıdır. Kadınların enaz üçte ikisi için, kota uygulamasının onların siyasete ilgilerini etkilemeyeceği sonucu çıkmaktadır. Yalnızca üçte bir dolayındaki kadın kota uygulamasıyla siyasete ilgisinin artacağını düşünmektedir. Hekimler arasında kota uygulanırsa da siyasete ilgi duymayacakların oranı daha yüksek görünmektedir (% 76).

Kota uygulamasıyla siyasete ilgileri pek etkilenmeyecek olan kadınların bu nedenle siyasete katılım eğilimlerinde artış olabilir mi? öyle görünüyor ki, kota kadınların siyasete katılım kararlarını da etkileyecektir.

Tablo:26- Kota Uygulanırsa Siyasete Katılmayı Düşünürmüsünüz?

	<u>Şimdi</u>		<u>YKÜ</u>		<u>Gelecek</u>		<u>YKÜ</u>	
	Birinci Grup		Birinci Grup		Birinci Grup		Birinci Grup	
	n.360	%	n.38	%	n.385	%	n.51	%
1. Evet	36	10	6	16	72	21	17	33
2. Hayır	279	78	29	76	181	52	26	51
3. Belki	45	12	3	8	92	37	8	16

Bu soruya verilen yanıtlar ile kota uygulaması olmaksızın siyasete katılmayı düşünüp düşünmediklerine ilişkin soruya verilen yanıtlar benzerlikler göstermektedir. Siyasete katılma konusunda, bir önceki soruda olduğu gibi, şimdi hayır diyenler çoğunluktadır. Gelecekte hayır diyenler ise yarıya düşmektedir (önceki soruda % 83'den % 56'ya, bu soruda % 78'den % 52'ye). Evet ve belki yanıtlarını toplarsak, şimdi siyasete katılmayı düşünecekler yüzde 22, gelecekte düşünecekler yüzde 48 olmaktadır.

Siyasal katılım isteği daha yüksek bulunan YKÜ kadınların bu soruya verdikleri olumlu yanıtlarda düşme görülmektedir. Şimdi için evet diyenlerin oranı yüzde 16 olmakta, belki diyenlerle birlikte bu oran yüzde 24'e yükselmektedir. Oysa daha önceki soruda, siyasete fiilen katılmayı düşünür müsünüz sorusuna YKÜ kadınlar şimdi için yüzde 29 oranında evet demişlerdi. Gelecek için de evet yanıtları düşmekte (yüzde 33) belki diye yanıtlayanlarla birlikte yüzde 49 olmaktadır. Oysa önceki soruda evet diye yanıtlayanların oranı yüzde 61'dir. Bu iki soruya verilen yanıtlardaki ayırımların açıklaması, bir ölçüde, kota uygulamasına daha olumsuz ve kuşkulu bakan YKÜ kadınların bu uygulama ile siyasete katılımları arasında bir ilişki kurmak istememeleri olabilir.

- Kota Uygulamasından Beklentiler

Kota uygulamasından beklenen bazı yararlar olduğu kuşkusuzdur. En azından bir yandan daha çok sayıda kadının siyasete girmesi amaçlanırken, öte yandan siyasal karar organlarında kadın sorunlarına olan duyarlılığın artması ve kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığın önlenmesi için gerekli ve uygun bileşimler sağ-

lanması istenmektedir.

Bu düşüncelerle örneklem içindeki kadınların ne gibi beklentileri olabileceğini öğrenmek üzere açık uçlu soru sorulmuş, verilen yanıtlar yine kodlanarak bazı saptamalar yapma olanağı bulunmuştur.

Tablo:27- Kadınların Kota Uygulamasından Beklentileri

	Birinci Grup Kadın		YKÜ		Eczacı	Hekim	D.Hekimi	Avukat
	n.389	%	n.62	%	%	%	%	%
1.Kadınların siyasal katılımı kolaylaşır	62	15	18	27	13	16	13	19
2. Kadın hakları gelişir	81	20	13	20	21	15	31	14
3.Eşitlik sağlanır	41	10	4	6	12	14	6	7
4. Laikliği korur	8	2	-	-	7	1	-	-
5. Erkekliğin üstünlüğü azalır	39	10	6	9	16	11	4	7
6. Bir yararı olmaz	123	31	9	14	36	29	24	32
7. Anlamsız - boşa	27	7	3	5	6	11	3	7
8. Kadın sorunlarına ilgi artar	59	15	5	8	17	12	10	20
9. Yanıtsız	74	18	13	20	23	23	18	9

Genel olarak kadınların üçte biri kota'dan bir yarar beklememekte (% 31), yüzde 20'si kadın haklarının gelişeceğini, yüzde 15'i kadın sorunlarına ilginin artacağını, yine yüzde 15'i kadının siyasal katılımını kolaylaşacağını belirtmektedir. Yüzde 18'i de hiçbir beklentiye dile getirmemektedir.

Kadınların büyük çoğunluğunun üzerinde birleştiği bir beklenti yoktur. Bu sonucun bir yandan kota uygulamasından duyulan kuşkuyla, öte yandan konunun yeterince açıklığa kavuşmamasıyla ilgisi olduğu açıktır.

Örneğin hiçbir kadın kota uygulaması ve demokrasi arasında bir ilişkiden söz etmiş değildir. Kota'yı daha önceden duymamış kadınların epeyce çok olduğu düşünülecek olursa, kadınların bu konuda fazla bir beklenti üretmemeleri de anlaşılabilir bir sonuçtur.

Soru açık uçlu olmaktan çıkarılıp somut şıklar olarak sorulduğunda ise kota uygulamasının belirli konularda olumlu sonuçları olacağı yolunda görüşler alınmıştır.

Tablo:28- Bazı Konularda Kota'nın Etkisi

	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
	<u>Bir Değişiklik</u>		<u>Bir Değişiklik</u>	
	Evet	Olmaz	Evet	Olmaz
1. Kadınların siyasete ilgisi artar	78	22	84	16
2. Yasal düzenlemeler iyileşir	75	25	77	23
3. Kadın hareketleri güçlenir	74	26	84	16
4. Kadın sorunlarının gündemde önemi artar	85	15	88	12
5. Kadının toplumsal konumu iyileşir	73	27	77	23

Soruda belirli konularda kota'nın etkisinin ne olacağı sorulmuş, yaklaşık yüzde 15 ile yüzde 27 arasında bu konularda bir değişiklik yaratmayacağı görüşüne karşın, büyük çoğunluk bu konularda kota'nın olumlu etkisi olacağını ileri sürmüştür. Kota' ya daha olumsuz bakan YKÜ kadınlar da belirtilen konularda kota'nın etkisinin olumlu olabileceğini belirtmişlerdir. Bu yanıtlar, aslında, kota uygulamasına ilişkin beklenti düzeyinin yükseltilebileceği ve dolayısıyla kadınların bu uygulamaya ilgisinin çekilebileceğini göstermektedir. Anlaşıldığı kadarı ile kota'dan ilkesel olarak bazı beklentiler olabilmekte, ancak uygulamadan büyük kuşku duyulmaktadır.

Kota ile ilgili olarak sorulan son soru, kota uygulamasının kadınların oylarını etkileyip etkilemeyeceğini öğrenmeye yönelmiştir. Bu nedenle kadınlara, seçimlerde kota uygulanırsa bu sizin oyunuzu etkiler mi sorusu sorulmuştur. Görüldüğü gibi bu konuda görüşler ikiye ayrılmaktadır.

Tablo:29- Kadın Kotasının Seçimlerdeki Oya Etkisi (%)

	<u>Birinci Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Dış Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
Etkiler	49	57	56	48	41	53
Etkisi olmaz	51	43	44	52	59	47

Kadınların yarısı kota uygulamasının kullandığı oya olumlu etkisi olacağını söylerken, yarısı da kota'nın kullandığı oy da bir değişikliğe yol açmayacağını belirtmektedir. Gerek YKÜ kadınlara, gerek meslek gruplarına göre de önemli

bir ayırım görülmemektedir.

Kota'yı değerlendirme ve kota'nın oylara etkisini ölçmeye ilişkin iki sorunun karşılaştırmasında, kota'yı olumlu bulanların yüzde 63'ü kota'nın seçimlerde kullanacağı oyu etkileyeceğini, yüzde 37'si bir etkisi olmayacağını söylerken, kota'yı olumsuz bulanların yüzde 22'si kullanacağı oyun kota'dan etkileneceğini, yüzde 78'i bir etkisi olmayacağını söylemektedir.

Kota'nın seçimlerde oylarını nasıl etkileyeceği sorusuna verilen yanıtlar ile kota uygulamasının siyasete olan ilgilerini etkileyip etkilemeyeceğine ilişkin sorunun karşılaştırılması da, siyasete ilgisi artacakların oylarının da etkileneceğini ortaya koymaktadır. Kota ile siyasete ilgisi artacakların % 80'i de bundan oyunun da etkileneceğini söylemektedir.

Tablo:30- Kota'dan Etkilenme ve Kota'nın Oylara Etkisi (%)

	<u>Olumlu Etkiler</u>	<u>Etkisi Olmaz</u>
1. Daha çok ilgi duyarım	80	20
2. Bir değişiklik olmaz	37	63

Sonuç olarak kota konusunun yeterince bilinmemesi nedeniyle, sorulara verilen yanıtların bir ölçüde de olsa kuşkular taşıdığı açıktır. Ancak bazı dikkate değer sonuçlar alındığı da söylenebilir. Herşeyden önce yeterince konunun duyulup bilinmemesi önemli bir bulgudur. Sonra siyasete daha yakından ilgi duyup izleyenlerin kota konusuna daha olumsuz bakmaları veya kuşkuları bulunması üzerinde durulması gereken bir konudur. Üstelik kota'nın söz konusu kadınlarda en azından siyasete ilgilerini artıracak bir beklenti düzeyi yaratmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı konular açık olarak sorulduğunda kota'nın bu konularda olumlu sonuçları olabileceğini ilkesel anlamda benimsemektedirler.

Bu durumda kota konusunun kadınlarca da, SHP içinde de irdelenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kota uygulaması inandırıcı politikalar ve tartışmalar içinde Türkiye'de de olumlu bir destek görebilir. Ancak özellikle siyasete daha yakından ilgi duyanların bugünkü kuşkularının giderilmesi ve onların desteklerinin kazanılması kota uygulaması açısından da, kadın sorunları açısından da öncelik kazanmaktadır.

2.3. Türkiye'de Kadının Konumu ve Kadın Sorunları Konusundaki Görüşler

- Türkiye'de Kadının Konumu Hakkındaki Görüşler

Örneklem içindeki kadınların kadın sorunlarına ne ölçüde duyarlı bakışları da merak edilecek bir konudur. Bir yandan kendi koşulları, öte yandan genel olarak geçerli koşullar açısından görüşleri nedir? Kendileri ve Türkiye'deki koşullarla ilgili değerlendirmeleri onları hangi noktaya getirmektedir? Bugünkü feminist

hareketlere nasıl bakmakta, ne düşünmektedirler? Bu soruların yanıtları bir yandan söz konusu kadınların içinde bulundukları konumu ve düşüncelerini aydınlatacak, öte yandan oluşturulacak kadın politikalarında bu kadınların yeri veya katkısı konusunda küçük de olsa bazı ipuçları yakalanabilecektir.

Başından buyana örneklem içindeki kadınların bazı sorunları aşmış olduğunu kabul ettik. Acaba öylemiydiler? Bunu anlamak için, "Türkiye'de kadın olmaktan dolayı kişisel olarak bir engel ya da zorlukla karşılaştınız mı?" diye bir soru sorulmuştur. Her grup kadın için verilen hayır yanıtları çoğunluktadır.

Tablo:31- Kişisel Olarak Kadın Olmaktan Herhangi Bir Engel ya da Zorlukla Karşılaşıp Karşılaşmadıkları (%)

	Birinci Grup		YKÜ Kadınlar		Evli Kadınlar		Bekar Kadınlar	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Gündelik Yaşamda	33	67	30	70	39	61	27	73
Çalışma Yaşamında	33	67	38	62	33	67	33	67

Verilen yanıtlar kadınların üçte ikisinin gerek özel, gerek çalışma yaşamında kadın olmaktan gelen bir zorlukla karşılaşmadığını göstermektedir. Birinci grup kadınlarla YKÜ kadınlar arasında bu konuda bir ayırım çıkmamakta, evli ya da bekar oluş yanıtlarda ancak küçük bir değişiklik yapmaktadır.

Evli kadınların yüzde 39'u, bekar kadınların ise yüzde 27'si gündelik yaşamda bir zorlukla karşılaştığını belirtmektedir. Çalışma yaşamında ise üç meslekte de genellikle kadınların yüzde 30'u bir engel ya da zorlukla karşılaştığını söylerken, avukatlarda bu oran yüzde 45'e yükselmektedir.

Kadınlara ne tür engel ya da zorluklarla karşılaştıkları da sorulmuş, toplam 143 kadın bu soruya yanıt vermiştir. Verilen yanıtlar içinde 34 kadın mesleklerinde hafife alındıklarını kendilerine kadın olmaktan dolayı bir güvensizlik duyulduğunu, 23 kadın bazı mesleklere girişte kadınların geri planda bırakıldığı (yargıçlık kontenjanı gibi) söylerken, diğerleri daha çok toplumsal baskı, aile baskısı, ev işleri gibi gündelik ve özel yaşamla ilgili yanıtlar vermişlerdir.

Görülüyor ki, bazı sorunları aşmış olduğunu varsaydığımız kadınların kendileri de büyük çoğunlukla böyle düşünmektedirler. Ancak eğitim, çalışma olanağı, ekonomik güç gibi daha çok maddi temellere dayalı aşılmışlığın toplumsal değerler açısından da geçerli olup olmadığı ayrı bir konudur.

Kişisel olarak kadınların kendi algılarını değerlendiren bu sorunun yanısıra kadınlara, Türkiye'deki kadının konumu, kadın hakları, ya da kadın-erkek eşitsizliği konularında ne düşündükleri sorulmuştur.

Açık uçlu olarak sorulan bu soruya verilen yanıtların büyük çoğunluğu fazla bir ayrıntı vermeksizin yalnızca "bir eşitsizlik olduğu" yönündedir. Soruya verilen yanıtlarda, bunun dışında birşeyler söyleyenlerden yola çıkarak saptanan noktalar ise şöyle özetlenebilir.

Tablo:32-Genel Olarak Türkiye'deki Kadının Konumu Konusundaki Görüşler

	Birinci Grup Kadın		YKÜ Eczacı		Hekim D.Hekimi		Avukat	
	n.403	%	n.	%	%	%	%	%
1.Eşitsizlik söz konusu	248	62	38	58	55	66	66	59
2. Kırsal kesimde eşitsizlik büyük	61	15	15	23	11	16	17	17
3.Yasalardan gelen eşitsizlik var	37	9	9	14	5	10	11	12
4.Kadınlar bilinçsiz	53	13	9	14	8	10	11	25
5.İnsan hakları yetersiz	29	7	14	21	3	10	9	8
6.Ekonomik güçsüzlük	19	5	2	3	6	5	4	3
7.Ezilmişliği kabullenmişler	23	6	7	11	7	4	1	12
8.Kazanılan haklar bile yitiriyor	10	2	1	2	4	3	3	1
9.Eşitsizlik yok	14	3	2	3	5	3	2	5
10. Yanıtsız	54	13	4	6	21	14	5	11

Türkiye'de kadınlar için bir eşitsizlik söz konusu olduğunu söyleyen fakat sınırlı sayıda noktaya değinen kadınların, daha çok kırkent ayırımına dikkati çektikleri görülmektedir. Kadınların bilinçsizliğini vurgulayan görüşler de ortaya çıkmaktadır. Bu görüş birinci grup kadının yüzde 13'ü tarafından dile getirilirken, bu oran YKÜ kadınlarda yüzde 14, avukatlar arasında ise yüzde 25 olmaktadır. YKÜ kadınların yüzde 21'i de kadın haklarının gelişmemişliğini insan haklarının yetersizliğine bağlamışlardır.

Verilen yanıtlar söz konusu kadınların genel ve soyut bir eşitsizlik kavramı dışında, kadın sorunlarına özel bir duyarlılık ve ilgi göstermediklerini düşündürmektedir. Ayrıca kendileri bazı sorunları aşmış görünen, üçte ikisi kadın olmaktan gelen bir zorlukla karşılaşmadığını söyleyen bu kadınların, en azından kentlerde kendileri gibi eğitilmiş ve daha iyi koşulları olan kadınlar için kadın olmaktan gelen önemli bir eşitsizliğin kalmadığı görüşünde oldukları söylenebi-

lir. Feminist söylem ise söz konusu kadınların dünyasına pek girmiş görünmemektedir.

Kadın-erkek eşitsizliğinin yasalar, ya da toplumsal zihniyet ile ilişkisi konusundaki bir soruda, kadınların büyük çoğunluğu eşitsizliğin toplumsal zihniyetten kaynaklandığı görüşüne katılmışlardır (birinci grupta yüzde 86, YKÜ kadınlar oranında yüzde 89 oranında). Öte yandan birinci grupta yüzde 39, YKÜ kadınlar arasında yüzde 33 oranında kadın yasalar açısından bir eşitsizlik olmadığı görüşünde iken yarısından çoğu da yasalardan gelen eşitsizlikler olduğunu söylemektedirler.

Kadınların büyük çoğunluğunca ve doğal olarak toplumsal zihniyetten gelen bir eşitsizlik kabul edildiğine göre, ne yapılabilir? Acaba örneklem içindeki kadınlar bu konuda neler düşünmekte veya önermektedirler? Bu nedenle yine açık uçlu bir soru sorularak, Türkiye'de kadın haklarının gelişmesi için neler yapılabileceği sorulmuştur.

Tablo:33- Kadın Haklarının Gelişmesi için Neler Yapılabilir?

	Birinci Grup Kadın		YKÜ Kadınlar	
	n	%	n	%
1.Eğitim gerekli	250	62	41	62
2.Örgütlenme gerekli	101	25	13	20
3.Sosyo-kültürel yapı değişmeli	43	11	6	9
4.Siyasete katılım artmalı	24	6	7	11
5.Yasal değişiklik gerekli	35	9	7	11
6.Ekonomik gücü artmalı (çalışma yaşamına katılım)	32	8	6	9
7.Öncelikle insan hakları gelişmeli	16	4	4	6
8.Kadın Bakanlığı kurulmalı	5	1	-	-
9.Düşünmedim	28	7	6	9

Kadınların yaklaşık yüzde 60'ı eğitim gerektiğini vurgularken, dörtte biri de örgütlenmeden söz etmektedir. Yaklaşık yüzde 10'u sosyo-kültürel yapıda ve yasalarda değişiklikler gerektiğini belirtmektedir. Kadının siyasete katılımı artmalı diyen kadınların oranı yüzde 6 dolayında kalırken, bu oran YKÜ kadınlar da yüzde 11'e yükselmektedir.

Daha sonraki bir soruda bazı önerilere yer verilerek, kadınlardan, kadın haklarının gelişmesinde en çok üzerinde durulması gereken hangisi diye bir sıralama yapmaları istenmiştir. Bu soruya da kadınların büyük çoğunluğu bu amaca yönelik eğitimin gerekli olduğu biçiminde bir yanıt vermişlerdir. Bu şıkkı birinci ve ikinci derecede önemli görenlerin oranı yüzde 76 olmaktadır. Kadınların örgütlenmesi gerek şıkkını birinci ve ikinci derecede önemli bulanların oranı yüzde 44 olmakta, bu oran YKÜ kadınlar da yüzde 66'ya çıkmaktadır. Kadın haklarının

gelişmesinin toplumsal değişimle ve zamanla olacağını belirten görüş de kadınların yüzde 42'si tarafından benimsenmiştir (birinci ve ikinci sırada işaretleyenler toplamı).

Birçok konuda olduğu gibi kadın haklarının gelişmesi için de ilk akla gelen eğitim olmaktadır. Kuşkusuz doğrudur da. Ancak gerek kadın haklarının gelişmesi için kadınların örgütlenmesi gerektiğini belirten şıkkın sınırlı sayıda kadın tarafından önemli görülmesi, gerek bu gelişimin toplumsal değişime ve zamana bırakan şıkkın yaklaşık aynı oranda kadın tarafından benimsenmesi karşısında, sanırım söz konusu kadınların bu yoldaki gelişmeleri daha çok, kendi çabaları dışında bıraktıkları söylenebilir. Daha önce de değinildiği gibi örgütlenme alışkanlıkları zayıf olan bir toplumda kadın hareketlerinin gelişmesi de zayıf olmaktadır. Bu soruya verilen yanıtlar bunu doğrulamakta ve kadın haklarının gelişmesi açısından bu kesim kadınların önemli bir potansiyeli içlerinde barındırmadığını düşündürmektedir.

Özetle söz konusu kadınlar, kadın sorunlarına ilgileri ve duyarlılıkları sınırlı, cinsiyet ayrımcılığı gibi feminist söylemler geliştirmekten uzak bir grubu temsil etmektedirler. Bu durumda Türkiye'de kadın sorunlarına ilişkin duyarlılığı kimler ve nasıl geliştireceklerdir? Bu konuda 1980 sonrasındaki kadın hareketleri hem bir duyarlılık, hem bir bilinç geliştirmeye çalışıyorsa da sınırlı ve yetersiz kaldıkları da açıktır. Daha önce de değinildiği gibi sınırlı kalmanın birçok nedeni de vardır.

- Kadın Hareketleri İle İlgili Değerlendirmeler

Bu araştırmalar kadınların kadın sorunlarına ilgi ve değerlendirmeleri de öğrenilmeye çalışılmıştır. Sonuçta, ancak sınırlı bir ilginin varolduğufakat yine de yarıdan çoğunun da kadın hareketlerine olumlu baktığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo:34- Kadın Hareketlerine Ve Derneklerine İlgi Düzeyi

	Birinci Grup Kadın		YKÜ		Eczacı		Hekim		D.Hekimi		Avukat	
	n.	%	n.	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1.İlgim yok	125	31	4	6	32	27			33		33	
2.Gazetelerden izlediğim kadar	245	61	41	63	65	66			62		49	
3.Kadınlarla ilgili toplantı vs. katılıyorum	15	4	13	20		1	4		1		10	
4.Bir dernek (grubun) üyesiyim	10	3	6	9		1	3		2		5	
5.Yanıtsız	4	11	1	2		1	-		1		2	

Kadınların yaklaşık üçte biri kadın hareketleri ve derneklerine hiçbir ilgisinin olmadığını söylemektedir. Yalnızca YKÜ kadınlarda bu oran yüzde 6'ya düşmektedir. Kadınların büyük çoğunluğunu kadın hareketlerini gazetelerden izlemekle yetindiği anlaşılmaktadır (% 61, YKÜ % 63). Kadınlarla ilgili toplantılara katılanlar yüzde 4, bir dernek ya da grubun üyesi olanlar yüzde 3 olarak kalmaktadır. YKÜ kadınlar arasında bile toplantı vs. etkinliklere katılanlar ancak beşte bire çıkmaktadır. Avukatlar grubunda da yüzde 10 olmaktadır.

Siyasete ilgi düzeyi ile kadın hareketlerine ilgi düzeyini ölçen iki sorunun karşılaştırması yapıldığında, yanıtlar arasında paralellikler bulunduğu göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan en çarpıcı gerçek, kadınların yaklaşık üçte birinin ne siyasal etkinliklere, ne de kadın hareketlerine ilgi duymadığı olmaktadır. Yarısı veya biraz çoğu gazetelerden izlediği kadar bu konularla ilgilenmektedir. Siyasete daha yakın ya da etkin ilgi duyanların oranı yaklaşık beşte bire çıkarken (Tablo 3), kadın hareketlerine daha yakın bir ilgi bu düzeye bile çıkamamakta, yüzde 7 dolayında kalmaktadır (Tablo 34).

İki sorunun karşılaştırılmasında siyasete ilgi düzeyi arttıkça kadın hareketlerine ilgi düzeyinin arttığı da görülmektedir.

Tablo:35- Siyasete ve Kadın Hareketlerine Olan İlgi Düzeyi

Siyasete İlgi	Kadın Hareketlerine İlgi			
	Gazetelerden	Toplantı	Bir Dernek	
	İlgim Yok	İzlediğim Kadar	vs.Katılıyor	Üyesi
1.Özel ilgim yok	58	34	4	3
2.Gazetelerden izlediğim kadar	20	76	2	2
3.Her fırsatta izliyorum	15	67	11	6
4.Daha etkin bir ilgim var	17	58	16	8

Siyaseti her fırsatta izleyenler ya da etkin bir ilgi gösterenler arasında kadınlarla ilgili toplantı vs. gibi etkinliklere katılma veya bir dernek üyesi olma oranı artmaktadır. Siyasete etkin bir ilgisi olanların yüzde 16'sı kadınlarla ilgili toplantı gibi etkinliklere katılıyor, yüzde 8'i bir dernek üyesidir.

İki sorunun öteki açıdan karşılaştırması da benzer sonuçlar vermektedir. Kadın hareketlerini toplantı gibi etkinliklere katılarak izleyenlerin yüzde 29'u siyaseti de her fırsatta izliyor, yüzde 36'sı bu konuda daha etkin bir ilgisi ve rolü olduğunu söylüyor. Bir kadın derneğine üye olduğunu söyleyen kadınların yüzde 25'i

siyaseti de her fırsatta izliyor, yüzde 31'i siyasette daha etkin bir ilgi ve rolü olduğunu belirtiyor.

Eylem alanına dökülmemiş olsa da kadınların, genel olarak kadın hareketlerini nasıl değerlendirdikleri önemlidir. Bu nedenle kadınlara, ilgileri sınırlı kalsa da, kadın hareketlerini nasıl değerlendirdikleri ile ilgili soruda önce, olumlu ya da olumsuz mu buldukları sorulmuş, sonra her iki şık için de "neden" sorusuna yanıt istenmiştir.

Tablo:36- Kadın Hareketlerinin Değerlendirilmesi

	Birinci Grup Kadın		YKÜ Eczacı		Hekim		Meslek Grupları (%)	
							D.Hekimi	Avukat
	n	%	n	%	%	%	%	%
Olumlu	237	64	36	62	63	71	62	57
Olumsuz	133	36	22	38	37	29	38	42

Tablo 37 - Değerlendirme Nedenleri

	Birinci Grup		YKÜ Kadınlar	
	n	%	n	%
1.Kadınların seslerini duyuruyorlar	82	20	18	27
2.Kadın olma bilincini yerleştiriyorlar	69	17	7	11
3.Kadın haklarını savunuyorlar	51	13	9	14
4.Amacından saptırılmış	5	1	3	5
5.Dar kapsamlı, yetersiz	101	25	18	27
6.Katı feministler	22	5	6	9
7.Reklam amacıyla yapıyorlar	7	2	3	5
8.Teoride kalıyorlar bir-şey yaptıkları yok	42	10	6	9
9.Ayrı gruplaşmaya karşıyım	14	3	5	8
10.Yanıtsız	79	20	13	20

Görülüyor ki, kadınların çoğunluğu, pek fazla ilgisi olmasa da, kadın hareketlerine olumlu bakmaktadır. Olumlu bakmanın nedenleri arasında, kadınların seslerini duyurmaları en başta gelen neden olmaktadır. Bunu kadınlık bilincini yerleştirme, kadın haklarını savunma gibi nedenler izlemektedir. 79 ka-

dın ise herhangi bir neden göstermemektedir.

Olumsuz bulanlar arasında en büyük eleştiri dar kapsamlı kalmalarından kaynaklanmaktadır (101 kadın). Teoride kalmaları, birşey yapmamaları da ikinci olumsuzluk nedeni olmaktadır.

Kuşkusuz bu eleştirilerin tümü tartışmaya değerdir. Ancak bir yandan gerçekten küçük kesimleri kapsayan kadın hareketleri bir gerçek olurken, öte yandan kadın sorunlarına fazla bir duyarlılık göstermeyen, kadın hareketlerini izleme veya katılma boyutunda desteklemeyen kadınların varlığı da bir başka gerçek olmaktadır. Bu iki gerçek arasında öncelikle tartışılması gereken hangisidir? Ya da iki gerçek nerede ve nasıl uzlaşacaktır?

Sanırım bu soruya verilen yanıtlar bazı ipuçları da içermektedir. Kadın hareketlerini pek yakından izlemese de olumlu değerlendiren kadın sayısı az değildir. Olumsuz bulanların eleştirilerinin başında da kadın hareketlerinin geniş kesimlere ulaşmayışı gelmektedir. Bu açıdan en azından olumlu değerlendiren kadınlar, kadın hareketinin potansiyel olarak genişleme halkasını oluşturabilirler kanısındayım. Bu ilişkiyi genişletme görevi de, öncelikle gündeminde kadın sorunları ve kadın hakları olan kadın gruplarına ve onlarla birlikte siyasal partilere ve kamu kuruluşlarına düşmektedir.

Öte yandan benim görüşme yaptığım YKÜ kadınların bazıları, feminist söylemi katı bulduklarını ve daha çok eşitlik yanlısı politikalardan yana olduklarını dile getirmişlerdir. Çok çeşitli feminist yaklaşımlardan daha radikal olanı, belki de daha ilginç bulunduğu için kamuoyuna daha çok yansıma şansına sahip görünmektedir. Feminizm deyince, toplumun birçok kesimi gibi, bu kadınlar da yalnızca bu yaklaşımı anlamaktadırlar. Söz konusu örneklem içindeki kadınlara ise bu yaklaşım çok sıcak gelmemektedir.

Sonuç olarak toplumun kadın sorunlarına duyarlı ve bilinçli olması beklenen kesiminde, belki de kendi sorunlarını belirli ölçüde aşmış olmaktan gelen sınırlı bir duyarlılık ve ilgi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki ilgi siyasete ilgi düzeyinin de gerisinde kalmaktadır. Oysa kadın haklarının gelişimi zamana bırakılamıyacak bir konu ise, söz konusu kadınlarda bu sınırlı ilginin artması gerekmektedir. Ayrıca kadınların siyasete katılmaları isteniyor ve bundan bir yarar bekleniyorsa, siyasete katılacak kadınların kadın sorunlarına olan ilgisinin artması gerektiği gibi, kendilerini kadınların ve kadın sorunlarının temsilcisi olarak algılamaları da gerekecektir.

İşte sorun, gerek kadın sorunları, gerek siyaset konusunda kadınların ilgi ve katılımlarını arttırmak ve bu iki alanı birbirini destekleyecek biçimde örgütleyebilmek sorunu olmaktadır.

Araştırma bulguları her iki alanda da, en azından örneklem içindeki kadınların kazanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Üstelik başlangıçta her iki ilgi alanından birine ilgi ötekini olumlu etkilediği gibi, sonuçlarının da birbirini etkile-

yeceği açıktır. Bu açıdan hkmlerin, siyasal partilerin ve kadın hareketlerinin oynayabilecekleri roller bulunduğu da açıktır. SHP'nin kota uygulamasının bu anlamda bir başlangıç olarak değerlendirilebileceği kanısındayım.

SONUÇ: KADIN SORUNLARI VE KADININ SİYASAL KATILIMI TÜRKİYE'DE TARTIŞILMAYI BEKLEMEKTEDİR.

Uzun yüzyıllar kamusal yaşamda "görünmez olan" kadın artık kamu yaşamının her alanına katıldığı gibi, daha etkin roller de istemektedir. Kadınlar önce eşit oy hakkı için savaşım vermişler, bu hak onları "seçmen" olmaktan pek öteye götürmemiştir. Son 30 yıldır ise toplumsal ilişkilerin tümünde kadın-erkek eşitliği için savaşım verirken, toplumun bu yönde değiştirilmesinde kadınların karar-verme organlarına gelmesinin ne denli önemli olduğunu da anlamışlardır. Artık yalnız "seçmen" değil "seçilen temsilciler" olmak, yalnız verilen kararları kabul etmek değil, kararlara katılmak istemektedirler.

Kadın için toplumun ataerkil yapısına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal rolünü değiştirmek birçok ilişkide zor görünürken, kararverme organlarına ve siyasal karar süreçlerine katılımı daha da zorlaşmaktadır. Böyle bir katılım hem sosyo-kültürel yapıda önemli değişimler, hem kadının kendisinde bu yönde ilgi ve hazırlığın oluşması, hem de siyasal yapı ve işleyişte daha yaygın ve katılımcı uygulamalara geçilmesi gibi birçok köklü değişiklik gerektirmektedir. Bu tür köklü değişikliklerin bırakınız gerçekleştirilmesi, tartışılmasını bile sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olduğu da açıktır. Bu nedenle kadının siyasete etkin katılımı bugün için, daha çok, Batı demokrasilerinde tartışılmakta ve uygunlanması için uygun koşullar bulmaktadır. Bu toplumlarda, bir yandan kadınlara karşı her alanda uygulanan cinsiyet ayrımının ayırdına varılırken, öte yandan demokratik işleyişlerin yetersizliği de tartışılmaktadır. Bu iki tartışma alanı, daha eşitlikçi, daha demokratik toplum arayışları içinde birbirini destekleyici önerilerle kamuoyunda destek de bulmaktadır. Örneğin Sineau tarafından Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu'na sunulan raporda yer alan ve burada özetlenen öneriler kadının kamusal ve siyasal karar-verme süreçlerine katılımı için okullardan siyasal partilere dek birçok kurumun nasıl daha demokratik olacağı yönündedir. Özellikle bu öneriler, kadının gerçekten siyasete katılımı isteniyorsa, siyasal yapı ve işleyişte, siyasal içerik ve karar-verme süreçlerinde önemli ölçüde değişim gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle kadının siyasete katılımı, erkek toplumunu, bir yandan siyasette erkeklere özgü yerlerin yitirilmesi, öte yandan siyasal gündemin kadın sorunlarından yana değişmesi olarak iki yönde zorlayacaktır denilmektedir.

Kuşkusuz bu tartışmaların sürüp gittiği Batı toplumlarında, kadın-erkek eşitsizliği toplumun her alanında sorgulanmakta ve bu konuda ulusal politikalar oluşturulmaktadır. Herşeyden önce kadın için cinsiyet ayrımını daha da kesin bi-

çimde dayatan maddi ve yaşamsal sorunları ele alınmaktadır. Kadının niteliksel gelişimini sağlayacak eğitim ve çalışma olanakları iyileştirilmekte, ev ve çocuk sorunlarının toplumca paylaşılması yönüne gidilmekte ve en önemlisi toplumun cinsiyete dayalı işbölümü konusundaki değer yargıları değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu tür değişimler kadının özel yaşamdan kurtulup kamusal alana açılması için gereken maddi temeller olmaktadır. Ancak bu tür geniş kapsamlı politikalar içinde kadının kamusal yaşamdaki rolünü etkinleştirmek olanağı bulabileceği bilinmektedir.

Geniş kapsamlı öneriler ve politikalar içinde özellikle kadınlara yönelik, onların kamusal ve siyasal karar organlarına katılımını kolaylaştıracak öneriler de gündeme gelmektedir. "Olumlu ayrımcılık" olarak adlandırılan bu öneriler içinde kota uygulaması, gerek kamu kuruluşları, gerekse de siyasal partiler'deki karar-verme organları içinde kadınların en azından belirli bir oranda temsil edilmesini güvenceye almak istemektedir. Kota, kadın veya erkek her iki cinsten birinin karar organlarında enaz belirli bir oranda temsil edilmesi anlamını taşımakta, bu anlamda "cinslerin eşit temsili" ne hizmet edecek bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Kota 1980'lerin ikinci yarısında birçok Batı Avrupa ülkesinde, özellikle sol görüşlü partilerde uygulamaya konmuştur. Siyasal partilerin gerek yönetim organları, gerek aday listeleri için uygulamaya koydukları kota, bir oranda da olsa seçilen kadın sayısını arttırmıştır. Özellikle İskandinav ülkelerinde kadınların ulusal ve yerel yönetimlerde yüzde 30'ları geçen temsil oranında, kota uygulamalarının payı olduğu görülmektedir. Bu anlamda kota uygulamasına ilişkin tartışmalar bu ülkelerde bir ölçüde azalmış olsa da, sonuçlarının kadınlar açısından olumlu olmasının birçok koşula bağlı olduğu da bilinmektedir. Örneğin söz konusu ülkelerdeki kadın hareketlerinin gücü gerek kotanın başarı ile uygulanmasını, gerek seçilen kadınların kadın sorunlarına ilişkin duyarlılıklarını belirleyici bir rol oynayabilmektedir.

Türkiye'deki koşulların bu tür gelişme ve tartışmaların epeyce dışında kaldığı açıktır. Türkiye'de kadın için henüz cinsiyet ayrımının maddi temellerinde iyileşme sağlanamamıştır. Eğitim, çalışma alanları, ekonomik güç açısından kadının, erkeğe göre daha olumsuz koşulları olduğu açıktır. Sosyo-kültürel yapıda erkek egemenliği sürüp gitmekte, kadınlık rolü tüm toplumsal ilişkileri belirleyici olmaktadır. Son yılların kadın hareketleri ve onların dile getirdiği yaklaşımlar çok az kadına ulaşabilmiştir.

Kamusal ve siyasal karar organlarında açıkça temsil edilmeme gerçeği yaşanmakta, ancak bu da kadınları çok rahatsız etmemektedir. Çok daha öncelikli dayatmalar, sorunlar, yetersizlikler içinde toplum yaşamına daha etkin katılan kadınlar bile, her düzeyde kararverme gücünü erkeklere bırakmaktadırlar. Sonuç olarak Türkiye, birçok alanda olduğu gibi bu alanda da Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin sonunda gelmektedir. Henüz birçok toplumsal ilişkiyi kapsayan geniş kapsamlı eşitlik politikaları, ya da cinsiyet ayrımını önlemeye yönelik politikalar

olmadığından bu sorun alanı da çok göze çarpmamaktadır. Türkiye BM'in Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın önlenmesi Hakkındaki Sözleşmesini onaylamış bulunmakta, ancak bu konuda pek birşey yapmamaktadır. Tam aksine "milli değerler", "milli aile" gibi kavramlarla cinsiyet ayırımına dayalı geleneksel rollere ağırlık verilmek istenmektedir.

Bu koşullar altında SHP içinde kota uygulaması gündeme gelmekte, yarattığı cılız tartışmalar içinde toplumdaki kadın sorunlarına dikkati çekmekten uzak kaldığı gibi, sonuçları konusunda da kamuoyunda pek bir umut yaratamamaktadır. Bu araştırmanın bulguları yeni bir tartışma alanı yaratır mı bilinmez; ancak bu uygulamanın, kadın sorunlarının da Türkiye'de de daha ciddi ve kapsamlı tartışmalara gerek duyduğu açıktır.

Örnekleme alınan kadınlar eğitim ve ekonomik güç, toplumla ilişkiler açısından oldukça iyi koşulları olan bir kadın kesimini temsil etmektedirler. Bu açıdan gerek siyasal konulara ve siyasete, gerek kadın sorunlarına daha ilgili ve duyarlı baktıkları varsayılmıştır. Ayrıca bu kesimin her iki alanda da etkin bir rol oynama açısından potansiyeli yüksek bir kesimi oluşturduğu düşünülmüştür. Araştırma sonuçları bu varsayımları, belirli ölçüde de olsa doğrulamıştır.

Kadınların yaklaşık dörtte üçü siyasete sınırlı bir ilgi gösterirken, dörtte biri siyasete yakın ilgi duymaktadır. Ailede siyasetle uğraşan birinin olması kadınların siyasete ilgisini arttıran bir etmen olmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu kadının siyasete katılması gerektiğini söylemekte, özellikle siyasete daha yakın ilgi duyanlar bu konuda daha kararlı görünmektedirler (Tablo 9).

Örnekleme içinde yer alan kadınların, en azından yarısı, gelecekte siyasete katılabileceklerini söylemektedirler. Gerçi bu bir istek olarak dile getirilse ve gelecekteki koşullara bağlı bulunsada, en azından bu kesim kadınların bu konuda bir potansiyeli olduğu konusundaki varsayımların doğru olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz, gerek onların siyasete olan ilgilerinin artırılması, gerek siyasete katılımlarını kolaylaştıracak önlemlerin alınması bu potansiyeli arttıracaktır.

Ayrıca bu kesim kadınlar çoğunlukla evlilik ve çocuğu kadının siyasete katılımında çözümünü bulunabilir bir sorun olarak görmekte, yarısından çoğu siyasetin eşle ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini düşünmektedir (Tablo 13 ve 14). Daha çok çocuk ve ev işleri gibi konularda olumsuzluk ortaya çıkabileceğini düşünmektedirler. Üstelik bu kadınların üçte biri eşlerinin siyasete katılım kararlarını destekleyeceğini, yarısından çoğu da bu kararı kendisine bırakacağını söylemektedir. Sonuç olarak bu kadınların siyasete katılımları için aile ilişkilerinden gelen kesin engeller söz konusu olmadığı ve katılımın öteki bazı koşullara bağlı olarak düşünülebileceği ortaya çıkmaktadır. Siyasete katılmama nedeni olarak belirtilen ilgi yokluğu, zaman yetersizliği ve mesleki zorunluluklar kadınların siyasete katılımlarını özendirecek politikalarla yenilebilecek engeller olarak görünmektedirler.

Kadınların siyasal katılımını özendirip kolaylaştıracak politikaların ne denli geniş kapsamlı olması gerektiği unutulmasa da, yalnızca kadınlara yönelik kota gibi uygulamaların da işlevsel olabileceği bilinmektedir. İşte bu konuda Türkiye'de kadınların yeterince ilgisi ve bilgisi olmadığı, bilenlerin de getirilen uygulamaya daha olumsuz baktıkları ortaya çıkmıştır. Siyasete ilgisi daha yüksek olan kadınlar kota konusunda daha çok kuşku duymaktadırlar. Kuşkuların başında da bunun kadınlara karşı ayrımcılığı ilan eden bir uygulama olarak görülmesi ve içtenliksiz bulunması gelmektedir. Kota öncesinde böyle bir uygulamayı destekleyecek kadın politikalarının oluşmayışı ve kota uygulamasının yeterince tartışılıp kamuoyuna yansıtılmayışı her iki kuşkunun da başlıca nedeni olmaktadır.

Ayrıca kadınların bugün için kota uygulamasından önemli bir beklentileri olmadığı, bu uygulama nedeni ile siyasete ilgisi artacak kadınların üçte bir dolayında kaldığı, kotanın siyasete katılma kararı konusunda önemli bir değişiklik yaratmayacağı görülmektedir. Yine de çoğunlukla kota'nın kadınları siyasete ilgisi, kadın sorunlarının önem kazanması, kadın hareketleri gibi konularda olumlu etkisi olacağı görüşü kabul görmektedir (Tablo 28). Seçimlerde bir kota uygulanması durumunda da kadınları yaklaşık yarısı oyunun bundan olumlu yönde etkileneceğini belirtmektedir.

Türkiye'deki kadının konumu ve sorunları konusunda ise, çoğunlukla kendileri açısından önemli bir engelle karşılaşmadıklarını söyleyen kadınlar bu konuda pek de duyarlı görünmemektedirler. Genel olarak Türkiye'de kadınlar için bir eşitsizlik olduğunu belirtmekte, ancak bu konuda fazla birşey söylememektedirler. Kadın hareketleri açısından da ilgisi düşüktür. Hatta kadın hareketleri ile toplantı vs. etkinliklere katılım, ya da bir dernek üyesi olma gibi daha yakından ilgilenenler, siyasete daha yakın ilgi duyanlardan çok daha az sayıdadır. Siyasete bu düzeyde ilgi, en azından, kadınların beşte biri için söz konusu olmasına karşın, kadın hareketlerini böylesine bir ilgi yüzde 7 dolayında kalmaktadır (Tablo 34). Yine de kadın hareketleri olumlu bulanlar çoğunluktadır. En büyük eleştiri bu hareketlerin dar kapsamından gelmektedir.

Kadınların siyasete ilgileri kadar, hatta ondan da çok kadın sorunlarına olan ilgi ve duyarlılıklarının yükseltilmeye gereksinim gösterdiği açıktır. Bu gereklilik herşeyden önce genel olarak toplumda kadın sorunlarının önem kazanması ve gündemde yerinin yükselmesi açısından doğmaktadır. Oysa bugün Türkiye için, ancak kadın sorunlarının siyasal ve toplumsal gündemin dışında kaldığı söylenebilir. En azından eşitlikçi politikaların söz konusu edilmemesi bile bunu göstermektedir.

Öte yandan kadının kadın sorunlarına ilgisi, siyasal katılım ve kota uygulamaları açısından da gereklidir. Kendi sorunları ve siyasal kararlar arasında ilgi kuran kadınların siyasete ilgileri de artacaktır. Bu nedenle her iki alandaki ilgi ve duyarlılığın artırılması birlikte düşünülmeli ve bu iki alandaki ilginin birbiriyle bütünleştirilmesine gidilmelidir. Ayrıca eşitlik politikası gereği ve kadının siyasal yaşamda temsil edilmesi açısından siyasete katılmaları istenen kadınların,

siyasette kadını ve kadın sorunlarını temsil etmeleri beklenmektedir. Önerilen politika ve uygulamaların amacı da budur. Kadın sorunları konusunda yeterli duyarlılık ve bilinç geliştirmemiş kadınların siyasete katılımı, kadınlar açısından birşey değiştirmeyeceği gibi, önerilen politika ve uygulamaları da anlamsızlaştıracaktır. Kadının yalnızca sayısal olarak siyasal yaşamda temsil edilmesi değil, koşulları, sorunları ve zorluklarıyla toplumdaki tüm konumunun temsil edilmesi amaçtır. Yani yalnız niceliksel değil, niteliksel temsil istenmektedir.

Türkiye açısından siyasete en yakın ilgi duyması beklenen kadınlar arasında yapılan bu araştırma, kadınların siyasete sınırlı ilgileri olduğunu, kadın sorunlarına ise ondan da sınırlı bir ilgi duyduğunu göstermiştir. Kadın olmanın dışında, genel olarak herkesin siyasetten uzak tutulmaya çalışıldığı bir toplumda söz konusu kadınların siyasete sınırlı ilgileri de anlaşılabilir. Kadın sorunlarına ilgisizlikleri de, Türkiye'de ki ataerkil toplum yapısının gücü ve bu yapıyı sorgulayan yaygın politika ve tartışmaların olmayışı ile bağlantılıdır. Egemen toplum ideolojisini sorgulamak yerine, kadınların çoğu kendi koşullarını değiştirmek ve kendi konumlarını güçlendirmek istemektedirler. Bu kesim kadınların büyük çoğunluğu belirli alanlarda bunu başarmış görünmektedirler. Ancak kadın olmaktan gelen zorlukların bir bölümünü aşmış görünen kadınların, kadın hareketleri ve feminist yaklaşımlara ilgisi ve yakınlığı da pek yoktur. Bu anlamda kendilerini ve yaşamlarını ne ölçüde sorguladıkları ise bilinmemektedir. Bu araştırma kadınların, siyasete ilgilerini ve kadın sorunlarına bakışlarını öğrenmek amacı güttüğünden bu konuda daha derin bir araştırmaya da girmemiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de kadının siyasete katılımı kuramsal ve uygulama düzeyinde tartışılmaya gereksinim gösteren bir konu olmaktadır. Oysa böyle bir tartışma zemini bile çok dar bir çerçevenin dışında söz konusu değildir. Bu durumda öncelikle siyasal partilerin bu konuya el atmaları ve kamuoyunda bu yolda bir duyarlılık yaratmalarının gerektiği de açıktır. Bu anlamda SHP'nin kota uygulamasının, tüm olumsuzluklara karşın, Türkiye'de bu konudaki tartışmalara başlangıç olması beklenebilir. SHP hem üye olarak, hem de parti organlarında daha çok sayıda kadına yer vermektedir. Kota'nın kabulü ile bunu "bir ilke" olarak da benimsemiştir. Saptadığım kadarıyla büyük kentlerde belediye meclislerine secilen kadınların çoğunluğu da SHP'lidir. öteki partilerin "kadınsız" partiler olmasına karşın SHP, bu imajı yıkmaya çabası içindedir. Ancak bu çabaların yalnız görünümü değil politikaları da etkileyecek bir içtenliğe ulaşması gerekmektedir. Bunun için SHP'nin kadın sorunları ile ilgili politikalar üretmesi gerektiği gibi, toplumun çeşitli kesimlerindeki kadınların siyasete ilgi ve duyarlılığını arttıracak politikaları da olması gerekmektedir. Bunun için hem kadınlarla iletişimin artırılması, hem de uygulanan politikalarda oy kaygısının ötesinde bir içtenliğe ulaşılması ise öncelikli koşullar olarak görünmektedir.

Tüm bunların ışığında gerek kadın politikalarının oluşumu, gerekse daha çok kadının siyasal yaşama katılımı açısından öncelikle parti içi tartışmalara ağırlık verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. SHP'nin bu konudaki duyarlılığı öncelikle

kendi içinde başlatması ve sonra kamuoyunu buna inandırması düşünülebilir. Kota'nın kabulü ise bu tür tartışmalar ve sonra oluşturulacak politikalar açısından yalnızca olumlu bir başlangıçtır. Öte yandan Türkiye'de kadın sorunlarına "Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü" kurularak, kadın sorunlarından sorumlu bir "Devlet Bakanlığı" oluşturularak ulusal düzeyde de bir duyarlılık gösterilmeye başlanmıştır. Ekim 1991 seçimlerinde de, her siyasal partinin kadın seçmenlere yönelik umut verici sözleri kadınların "seçmen" olarak siyasal partilerce farkedilir olduğunu ortaya koymuştur. Kadınlar, henüz "seçilebilir" adaylar olarak görülmeseler de, seçmen olarak bir hedef kitle konumuna gelmişlerdir. Tüm bunlar kuşkusuz olumlu gelişmelerdir; ancak Türkiye'nin 1990'lı yıllarda kadın-erkek eşitliği politikaları açısından çağdaş bir çizgiyi yakalayacağını umudu olabilirler mi?

Böyle bir umut için, herşeyden önce, ulusal düzeydeki toplumsal politikalar içinde açıklıkla bir "kadın-erkek" eşitliği, kısacası "eşitlik" politikasına yer vermek gerekmektedir. Çeşitli yönleriyle, çeşitli sorun alanlarında kadını ele alacak bu politikalar, zamana ve programa bağlanmış hedeflerle kadın sorunlarına eğilmek ve çözüm önerileri getirmek durumundadır. Öte yandan böylesi bir eşitlik politikası için Türkiye, 1985 yılında imzaladığı BM'in "Kadınlara Karşı Her Tür- lü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkındaki Sözleşmesi" ile de zaten bir yükümlülük altına girmiştir. Şimdi bu yükümlülüğünü ciddiyet ve içtenlikle ele alması ve "kadın-erkek eşitliği" politikasını yaşama geçirmesi beklenmektedir. Ayrıca gerek bu yükümlülüğün, gerekse de eşitlik politikasının çok boyutlu önlem ve uygulamalarla gerçekleşeceği de bilinmektedir. İşte ancak bu anlamda bir ciddiyet ve çok boyutluluk ile kadınlar adına gelecek yıllardan umutlu olabiliriz.

Gerçekten kadının genel olarak çok yönlü olan sorunları çok yönlü uygulamalar gerektirmektedir. Örneğin kadının aile içindeki korumunun iyileştirilmesinin, kadının ekonomik ve sosyal güvencesiyle yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Çalışan kadınların sorunlarının da, hem çalışma yaşamıyla, hem aile politikalarıyla ilgili olduğu açıktır. Tüm bunların kadının toplumda erkekten bağımsız bir kimlik ve kendine yeter bir güç koyması ile ilgili olduğu da bir gerçektir. Bunlar gibi daha birçok kadın sorunlarının düğümlemesi için de, öncelikle kadın sorunlarını bilen ve bu sorunlara duyarlı kadın temsilcilerin her düzeydeki karar-verme organlarına gelmesi gerektiği de ayrı bir gerçektir. O nedenle çok yönlü ve çok boyutlu önlem ve uygulamaları içeren, zamana ve programa bağlanmış geniş kapsamlı bir eşitlik politikasına gereksinim olduğu açıktır.

Ayrıca geniş kapsamlı ve açık hedeflere bağlanmış bir "eşitlik" politikasının bir bütünlük içinde ele alınması gerektiği gibi, geleneksel kadın-erkek rollerini sorgulayan ve değişimi sağlayacak bir eğitim politikası ile de desteklenmesi gerekmektedir. Görülüyor ki, eşitlik politikaları yalnızca kadınlara yönelik değil, tüm toplumsal yaşama ve toplumsal eğitime yönelik olmalıdır. Ancak o zaman Türkiye'de gelecek yıllarda kadınlar için iyimser olabilir.

Kuşkusuz tüm bu politikaların oluşmasında Türkiye'nin dış bağlantılar ve im-

zaladığı uluslararası s3zleşmelerden çok kendi içindeki yapısal değişmeler ve de kadınların bu konudaki duyarlılık ve istemleri daha belirleyici rol oynayacaktır. Bu nedenle kadın hareketlerine, kadın politikalara, belirli nitelik ve meslek sahibi kadınlara çok daha b3y3k sorumluluklar d3şmektedir. Kendileri için kendilerini savaşım vermesi gerektiği gibi, genel olarak kadınların duyarlılıklarının arttırılması y3n3nden de onlara d3şen 3nemli g3revler vardır. Bu araştırma da bu duyarlılığın arttırılmasına bir 3l3de de olsa katkıda bulunacağı umuduyla yapılmış biliniyor ki, **en çok kadınlar verecekleri savaşımla, g3sterecekleri dayanışma ile eşitlik politikalarının T3rkiye'nin g3ndemine girmesini ve bu g3ndemde 3nemli bir yer almasını sağlayabilir.** Bu konuda hen3z iyimser olmamıza yeter koşullar yoksa da, geçmişe g3re değişen daha olumlu koşullar olduğu da bir gerçektir. Kadınlar gelecekte, bug3n olduğundan daha çok siyasetle ilgilenecek seçimlerde ve karar organlarında kendi temsilcilerini arayacak ve isteyecektir. Son seçimlerde ortaya konan, sınırlı da olsa istemler ve eylemler bu doğrultuyu işaret etmektedir.

İyimser ve umutlu olmak için, az da olsa, nedenlerimiz var gibi....

KAYNAKÇA

Arat, Yeşim, "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini", *B.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt I, Sayı I, 1987.

Arat, Yeşim, *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*, Associated University Presses, Inc. 1989.

Ayata, Ayşe Güneş, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Baloğlu, Zekai, *Türkiye'de Eğitim*, TÜSİAD Yay, İstanbul, 1990.

DİE, *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları-1988*, DİE, Ankara, 1990.

Bookman-Anna, Sandra Morgen, *Women and Politics of Empowerment*, Temple University Press, Philadelphia, 1988.

Council of Europe, *Proceedings of the European Ministerial Conference on Equality Between Women and Men*, Strasbourg, 1986.

Council of Europe, *Proceedings of the European Ministerial Conference on Equality Between Women and Men*, Strasbourg, 1990.

Çitçi, Oya, "Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler", *Türk Toplumunda Kadın*, der. Nermin Abadan Unat, Türk Siyasal Bilimler Derneği, İstanbul, 1982.

Dahlerup, Drude, "Overcoming the Barriers: An Approach to How Women's Issues are kept from the Political Agenda", *Women's Views of The Political World of Men*, ed. Judith H. Stiehm, Transnational Publishers Inc. New York 1984.

Finland Government-Ministry of Social Affairs and Health, *Initial Report of Finland on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, Helsinki, 1988.

Danish Government, *Second Report by the Danish Government on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, May, 1988.

Göz, Fatma, "Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Jaquette, Jane, "Power as Ideology: A Feminist Analysis", *Women's Views of The Political World of Men*, ed Judith H. Stiehm. Transnational Publishers Inc. New York, 1984.

Kendrigan, Mary Lou, *Political Equality in a Democratic Society: Women in the United States*, Greenwood Press, Connecticut, 1984.

Koray, Meryem, "Kadın Adına Gündem Oluşturmak" *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 3, Eylül 1990'dan Ayrı Bası.

McGlen, Nancy C., Karen O'Connor, **Women's Rights: The Struggle for Equality in the Nineteenth and Twentieth Centuries**, Praeger Special Studies, 1983.

Roudy, Yvette, "Introductory Address", **Proceedings of the Ministerial Conference on Equality Between Women and Men**, Council of Europe, Strasbourg, 1986.

Sineau, Mariette, **Ways and Means of Improving the Position of Women in Political Life**, European Committee for Equality Between Women and Men, Strasbourg, 1989.

SPD, Partei Vorstand, Bonn, 1989.

Tabak, Filiz, **Women Top Managers in Different Types and Sizes of Industry in Turkey**, B.Ü.Yayınlanmamış Master Tezi, İstanbul, 1985.

Tekeli, Şirin, **Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat**, Birikim Yay., İstanbul, 1982.

Tekeli, Şirin, "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar", **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Tekeli, Şirin, **Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet**, TÜSES Yay., İstanbul, 1990.

Women 2000, no. 2, 1989, BM-Viyana

Women 2000, no. 3, 1989, BM-Viyana

Women 2000, no. 1, 1990, BM-Viyana

TÜSES YAYINLARI

I - KİTAPLAR

- 1) AVRUPA SOSYAL DEMOKRAT PARTİLERİNİN PARTİ PROGRAMLARI :
Fehmi KAYA15.000.-
- 2) SOSYAL DEMOKRASİDE EKONOMİ POLİTİKALARI20.000.-
- 3) SOSYALİST ENTERNASYONAL 18. KONGRE20.000.-
- 4) SOSYAL DEMOKRAT İDEOLOJİ20.000.-
- 5) 30. YILINDA YURTDIŞINDAKİ TÜRKLER:
Varolma Savaşımının Anatomisi20.000.-
- 6) DİKTADAN DEMOKRASİYE: Güney Avrupa'nın Yeni Demokrasileri
Aydın CINGİ.....20.000.-
- 7) SOSYAL DEMOKRASİNİN ÇAĞDAŞ BOYUTLARI:
Türk - İsveç Perspektifleri20.000.-
- 8) TÜRKİYE'DE SEÇİM KAMPANYALARI
Editör: Hıfzı TOPUZ15.000.-
- 9) SEÇİMLERDE İLETİŞİM POLİTİKALARI
Editör: Hıfzı TOPUZ20.000.-
- 10) SİVİL TOPLUM
Editör: Yurdakul FİNCANCI.....20.000.-
- 11) BATI AVRUPA'DA SOSYAL DEMOKRASİ
Çeviri: Yurdakul FİNCANCI.....25.000.-
- 12) ALMAN SOSYAL DEMOKRAT PARTİSİ PROGRAMI25.000.-
- 13) KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME POLİTİKALARI
Editör: Hande SUHER25.000.-
- 14) DEVLET - KADIN- SİYASET
Doç.Dr. Şirin TEKELİ - Doç.Dr. Meryem KORAY25.000.-
- 15) ORTADOĞU SORUNLARI VE TÜRKİYE
Editör: Prof.Dr.Halûk ÜLMAN25.000.-
- 16) TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER
CİLT I: Makro-Ekonomik Politikalar ve Kamu Kesimi Dengesi.....25.000.-
- 17) TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER
CİLT II: Büyüme ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri25.000.-
- 18) TÜRK EKONOMİSİNE SOSYAL DEMOKRAT ÇÖZÜMLER
CİLT III: Gelir Dağılımı ve Yeniden Dağıtım Mekanizmaları:.....25.000.-

NOT: 1 Nolu kitabın mevcudu tükenmiştir

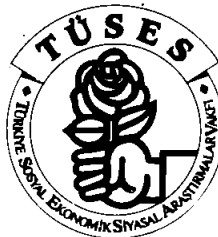
II- ARAŞTIRMA RAPORLARI

	<u>S</u>	<u>Fiyatı</u>
1) "Savunma-Güvenlik: Dünya ve Türkiye", Prof. Dr. Tolga Yarman.....	67	20.000 TL
2) Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye Gelir Dağılımı-1988, Prof. Dr.Emre Kongar.....	26	15.000 TL
3) Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1989), Doç.Dr.Mete Törüner.....	27	15.000 TL
4) Türkiye'de Yabancı Sermaye, Prof.Dr.Taner Berksoy, Yrd.Doç. Dr.A.Suut Doğruel, Dr.Fatma Doğruel.....	58	20.000 TL
5) Türkiye Sanayisinde Küçük Üretim, Dr.Gürel Tüzün, Dr. Sezgin Tüzün.....	123	30.000 TL
6) Otomotiv Sektör Raporu, Şener Özşahin.....	98	25.000 TL
7) İşçinin Feshe Karşı Korunması (İş Güvencesi): Türkiye İçin Bir Model, Prof.Dr. Devrim Ulucan, Prof.Dr.Öner Eyrenci, Prof.Dr.Fazıl Sağlam, Doç.Dr. Savaş Taşkent.....	120	30.000 TL
8) Sosyo-Ekonomik Düzene Tepki Olarak Din: Gölcük Örneği, Prof.Dr. Ahmet Yücekök.....	29	15.000 TL
9) Sanayide Uygulanacak Ana Politikalar: Petrokimya ve İlgili Sektörler, Yük.Müh.Gündüz Pamuk.....	92	25.000 TL
10) Doğu Avrupa Sosyalist Ülkeleri: Bugünü ve Geleceği, E.General Sedat İlhan.....	35	15.000 TL
11) Enflasyon Sorunu ve Türkiye Enflasyonu Önleme Politikaları, Prof.Dr. Süleyman Özmucur, Doç.Dr.Ziya Öniş.....	97	25.000 TL
12) Sosyal Demokrasi Açısından Sermayenin Mülkiyeti, Dr.Seyfettin Gürsel, Banu Gülsever, Fikret Adaman, Feyzi Baban.....	98	25.000 TL
13) Türk Halkının Sağlık Düzeyi; Nasıl Yükseltilebilir? Prof.Dr. Nusret H.Fişek.....	32	15.000 TL
14) Sağlık Sigortaları, Bilgi Kongar.....	60	20.000 TL
15) Avrupa Topluluğunda Sosyal Güvenliğe İlişkin Düzenlemeler ve Türk Sosyal GüvenlikSisteminin Uyum Sorunları, Prof.Dr.Mesut Önen, Prof.Dr.A.Can Tuncay, Ar.Gör.İşıl Karakaş	77	20.000 TL
16) Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet, Doç.Dr.Şirin Tekeli.....	93	25.000 TL
17) Türkiye İmalat Sanayiinde Yoğunlaşma ve Yoğunlaşmayı Belirleyen Faktörler, 1975-1985, Dr.Erol Katırcıoğlu.....	52	20.000 TL
18) Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi, Prof.Dr.İzzettin Önder, Doç.Dr. Tülay Arın, Dr.Esin Akbulut, Dr.Eser Karakaş.....	132	30.000 TL
19) Türkiye'de Vergi Politikaları, Prof.Dr.Burhan Şenatalar, Prof.Dr.İzzettin Önder, Doç.Dr.Oğuz Oyan, Dr.Veysi Seviğ.....	169	30.000 TL
20) Teknoloji: Dünya ve Türkiye, Prof.Dr.Tolga Yarman, Doç.Dr.Binboğa Sıddık Yarman, Dr. Faruk Ağa Yarman.....	102	25.000 TL

21) Sosyal Demokrat Kültür Politikası İçin Engeller ve Olanaklar:		
Yerel Yönetimlerde Kültürel Örgütlenme Modelleri, Sabahattin Çetin.....	90	25.000 TL
22) İhracat Teşviklerinin İmalat Sanayii İhracatına Etkisi, Prof.Dr. Gülten Kazgan,		
Dr.Nihal Tuncer, Dr.Hasan Kirmanoğlu.....	41	15.000 TL
23) Demokratikleşme, Gelişme ve Teknolojik Yapılanma Sürecinde		
Kamu Ekonomik Girişimciliği Politikaları, Algan Hacaloğlu,		
Prof.Dr.Yakup Kepenek, Aykut Eksen, Doç.Dr.Hurşit Güneş, Mustafa Özcan,		
Nazif Eksen.....	152	30.000 TL
24) Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, H.Semih Eryıldız.....	49	15.000 TL
25) Yerel Kentsel Hizmetlerin Dağıtımında Ekonomik Verimlilik,		
Feyzan Beler.....	63	20.000 TL
26) Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Emeklilik Sorunları ve Çözüm İçin		
Bir Model Önerisi, Prof.Dr.Ali Güzel, Doç.Dr.Ali Rıza Okur,		
Yrd.Doç.Dr.Müjdat Sakar.....	96	25.000 TL
27) Sağlık Politikaları, Prof.Dr.Türkan Akyol.....	25	15.000 TL
28) İstanbul'daki Sosyal Demokrat Belediye Başkanları ve Gecekondu,		
Dr.Sema Köksal.....	67	20.000 TL
29) Silahlı Kuvvetler- Sivil Otorite İlişkisinin Yeniden Düzenlenmesi,		
Dr.Hikmet Özdemir.....	44	15.000 TL
30) Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset, Doç.Dr.Meryem Koray.....	97	25.000 TL
31) Türkiye'de Laiklik Sorunsalı, Doç. Dr.Gencay Şaylan.....	57	20.000 TL
32) Türkiye Enerji Politikası, Doç. Dr. Ömer Kuleli.....	33	15.000 TL
33) Sanayileşme Stratejileri, Prof.Dr.Bilsay Kuruç, Prof.Dr.Ergun Türkcan,		
Doç.Dr.Oktar Türel, Murat Gültekingil, Güçkan Yapar, Tuğrul Katoğlu.....	105	25.000 TL
34) Türkiye'de Kamu Kesimi Ekonomisi, Prof.Dr.Izzettin Önder,		
Yrd. Doç.Dr.Esin Akbulut, Prof.Dr.Nihat Falay, Prof.Dr.Sevim Görgün,		
Doç.Dr.Oğuz Oyan, Prof.Dr.Burhan Şenatalar.....	160	30.000 TL
35) Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi, Prof. Dr.Gülten Kazgan, Doç.Dr.Eser Karakaş,		
Doç.Dr.Tülay Arın, Doç.Dr.Nihal Tuncer, Dr.Esin Akbulut.....	152	30.000 TL
36) Yeniden Dağıtım Mekanizmaları, Prof.Dr.Korkut Boratav, Dr.Nazım Ekinci,		
Doç.Dr.Oğuz Oyan, Doç.Dr.Fikret Şenses, Doç.Dr.Oktar Türel.....	182	30.000 TL
37) İstihdam Politikaları, Prof.Dr. Yakup Kepenek, Prof.Dr.Mustafa Altıntaş,		
Prof. Dr.Alpaslan Işıklı, Doç.Dr.Fikret Şenses, Doç.Dr.Oktar Türel,		
Ar.Gör.Hakan Yetkiner.....	60	20.000 TL
38) Kamu Ekonomik Girişimciliği Politikaları, Algan Hacaloğlu, Attila Aybay,		
Celaeddin Dursun, Aykut Ekzen, Doç.Dr.Hurşit Güneş, Dr.Mehmet Kabasakal.....	100	25.000 TL
39) Teknoloji Politikaları, Prof.Dr.Ergun Türkcan, Ender Arkun.....	35	15.000 TL
40) Kırsal Politikalar, Çağlar Keyder, Halis Akder, İsmail Duymaz,		
Nükhet Sirman-Eralp.....	29	15.000 TL

- 41) Sanayi İlişkileri Politikaları, Prof.Dr.Devrim Ulucan, Prof.Dr.Öner Eyrenci,
Prof.Dr.Taner Berksoy, Prof.Dr.Murat Demircioğlu, DoçDr. Fazıl Sağlam.....40 15.000 TL
- 42) Ulusal Eğitim Politikaları, Prof.Dr.Bozkurt Güvenç, Füsün Akarsu,
Prof. Dr. Yahya Kemal Kaya, Prof.Dr. Yıldız Kuzgun, Salih Özbaran.....100 25.000 TL
- 43) Kültür Politikaları, Onat Kutlar, Murat Belge, Prof.Dr.Cevat Çapan,
Prof.Dr.Ayla Ödekan, Prof.Dr.Filiz Ali.....36 15.000 TL
- 44) Çevre Politikası, Doç.Dr.Ömer Kuleli, Doç.Dr.Aslan Sonat.....25 15.000 TL
- 45) Türkiye'de Ordu ve Politika, Sema Kılıçer.....63 20.000 TL
- 46) Türk-Yunan İlişkileri, Prof.Dr. Şükrü S.Gürel.....47 15.000TL
- 47) Televizyon Yayınlarında Geleneksel Kültür, Prof.Dr. Aysel Aziz,
Ar.Gör. Nur Betül Çelik, Ar.Gör. Nilüfer Timisi.....57 20.000 TL
- 48) Türkiye'de Dernek ve Vakıf Kurma Özgürlüğü, Prof.Dr. Aydın Aybay,
Prof.Dr.Rona Aybay.....16 15.000 TL
- 49) Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Bazı Öneriler,
Dr. Öztin Akgüç.....36 15.000 TL.
- 50) GAP'a Yönelik Politikalar ve Örgütlenme Önerileri, Ayda Eraydın,
Duran Taraklı, Aykut Polatoğlu, Çağlar Keyder45 20.000 TL
- 51) Yerel Yönetimler İçin Demokratik Bir Model Arayışı, Prof.Dr. Nuri Bilgin,
Prof.Dr. Yurdal Topsever, Dr.Melek Gökten, Dr. Ünsal Yetim.....157 30.000 TL
- 52) Bölüşüm Politikaları, Doç.Dr.Oğuz Oyan62 20.000 TL
- 53) Sektör Politikaları, Prof.Dr.Bilsay Kuruç.....91 25.000 TL
- 54) Makro Ekonomi Politikaları, Prof.Dr.Taner Berksoy.....46 15.000 TL
- 55) Çalışma Yaşamı Penceresinden Kadın Gerçekleri, Doç.Dr.Meryem Koray.....74 20.000 TL
- 56) Maliye ve Vergi Politikaları, Doç.Dr. Oğuz Oyan.....49 15.000 TL
- 57) Avusturya'da Ekonomi Politikasının Bir Organı ve Aracı: Prof.Dr. Naci Kepkep
Eşit - Katılımlı Kurul.....35 15.000 TL
- 58) Federal Almanya'daki Türk İşadamları, Prof.Dr. Faruk Şen, Çiğdem Akkaya,
Ferah Yarar-Zarit.....35 15.000 TL

NOT: Araştırma Raporları ve kitaplar doğrudan Vakıf Merkezi'nden veya TÜSES'in 671352 numaralı Posta Çeki hesabına bedelini yatırıp istediğiniz araştırma raporu ve adedi ile adresinizi bildirerek sağlanabilir. İsmarlanan her yayın için 3.000 TL. posta ücreti eklenmelidir.

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
İnebolu Sk. No.67 Setüstü / Kabataş - İSTANBUL
Tel: 152 06 08/09 Fax: 152 31 27

